İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DELİKLİ BİR KENT OLARAK İSTANBUL'A BAKMAK: KENTİN MÜPHEM ALANLARINA DAİR BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Merve KARADABAN

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fatma ERKÖK

TEMMUZ 2020

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DELİKLİ BİR KENT OLARAK İSTANBUL'A BAKMAK: KENTİN MÜPHEM ALANLARINA DAİR BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Merve KARADABAN
(502161015)

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fatma ERKÖK

TEMMUZ 2020

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502161015 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Merve KARADABAN, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "DELİKLİ BİR KENT OLARAK İSTANBUL'A BAKMAK: KENTİN MÜPHEM ALANLARINA DAİR BİR ARAŞTIRMA" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Doç. Dr. Fatma Erkök**
İstanbul Teknik Üniversitesi .....

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Zeynep GÜNAY**
İstanbul Teknik Üniversitesi .....

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ATAŞ
Mardin Artuklu Üniversitesi .....

Teslim Tarihi : **15 Haziran 2020**
Savunma Tarihi : **20 Temmuz 2020**

Anneme ve babama,

ÖNSÖZ

Hayatım boyunca her zaman arkamda olan, beni benden çok düşünen annem Saadet Karadaban, babam Yavuz Karadaban ve tüm aileme bu tez ve her şey için sonsuz teşekkür ederim.

Tez sürecim boyunca bir akademisyen olarak tüm birikimini bana sunmanın yanında, zorlu bir sürecin yol arkadaşlığı içindeki şefkati ve hoşgörüsü için sevgili danışman hocam Doç. Dr. Fatma Erkök'e; lisansa başladığım günden itibaren benden desteğini ve dostluğunu esirgemeyen sevgili hocam Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Ataş'a ve jürideki tüm katkıları için Doç. Dr. Zeynep Günay'a teşekkürü bir borç bilirim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca, tezimin içeriğine olan katkıları, eleştirileri, ufuk açıcı tartışmaları ve en önemlisi de dostlukları ile bu süreci benim için kolaylaştıran Pınar Geçkili Karaman, Gökçe Uzgören ve Anıl Salar'a; üniversite hayatım boyunca hep yanımda olan ve bu süreçte de ellerinden gelen maddi, manevi tüm katkıları sunan Gülbiye Hacıoğlu, Cem Eren Güven, Hazal Türkmen Yazgaç ve Hazel Çetin'e; her derdimde koşan, arayan, soran ve son dönemde yanımda olmak için ayrıca özen gösteren lise arkadaşlarım İrem Siyambaş ve Fırat Öcal'a; sürecin getirdiği moral bozukluğunu aşmam için çaba harcayan Vedat Karaman ve Gizem Kır'a; aramızdaki tüm mesafelere rağmen hep yanımda olan Ezgi Taş'a; tüm yoğunluklarına rağmen beni asla yalnız bırakmayan Neval Kösedağı Bülbül, Ceren Köseoğlu ve Ecenur İnci'ye; bu stresli dönemimde tezi unutabileceğim anları yaratmak için uğraş veren Cem Selçuk ve İdil Su Canıtez'e; Dostluğunun yanında tezimdeki yazım hatalarını düzeltmek için verdiği büyük emekten dolayı İskender Ünal'a çok teşekkür ederim.

Bir öğrenci olarak verdiği eğitim, bir mimar olarak sunduğu kimlik ve canımdan çok sevdiğim ailemin yanında, bana kazandırdığı dostlardan oluşan yeni bir aile için tüm İTÜ Taşkışla'ya teşekkür ederim. Bir insanın en büyük mücadelesinin kendisi ile olduğunu bana öğreten bu tez sonucunda aileme, dostlarıma ve hocalarıma minnettarım.

Temmuz 2020

Merve KARADABAN
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ……..vii
İÇİNDEKİLER ix
KISALTMALAR xi
ÇİZELGE LİSTESİ xiii
ŞEKİL LİSTESİ xv
ÖZET ……..xxi
SUMMARY xxv
1. GİRİŞ ……1
1.1 Araştırmanın Amacı ve Hedefleri 3
1.2 Araştırma Soruları 3
1.3 Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi 4
2. DELİKLİ KENT (PERFORATED CITY) 7
2.1 Delikli Kent Kavramı ve Leipzig Deneyimi 9
2.1.1 Leipzig'de Deliklere dair Uygulamalar: Grüner Ring Leipzig 25
2.1.2 Portekiz'de Delikli Kent Araştırmaları: No VOID Project 30
2.2 Kent Tarihinin Eşikleri Bağlamında Delikli Kentin Oluşumu 33
2.2.1 Sanayi Öncesi Kent: Sınırların Kurulması 35
2.2.2 Sanayi Devrimi ve Kent: Sınır Aşımı 43
2.2.3 Ağır Sanayinin Çözülmesi Sonrası Kent: Genişlerken Yırtılma-Delinme 58
3. KENTİN DELİKLERİ OLARAK MÜPHEM ALANLAR 69
3.1 Müphemlik Kavramı 70
3.2 Kentin 'Ötekisi' Olarak Müphem Alanlar 76
3.2.1 Kent İçindeki Kırsal Görüntüler 80
3.2.2 Kır İçindeki Kentsel Görüntüler 84
3.3 Mimarlığın Müphem Alanlar ile ilgili Yol Ayrımı: Asimile Etmek ya da Kabul Etmek 87
3.3.1 'Öteki'nin Asimilasyonu: Vacant Land 94
3.3.2 'Öteki'nin Kabulü: Terrain Vague 98
3.3.3 İnşa ve Temsil Arasındaki Mesafe Olarak Müphem Alanlar 106
3.3.3.1 Müphem Bir Alan Olarak Le Petite Ceinture 109
3.3.3.2 Çürümeye Devam Eden Bir Alan Olarak Landschaftspark Duisburg Nord 111
3.3.3.3 Kullanıma Kapalı Bir Alan Olarak Time Landscape 113
4. DELİKLİ BİR KENT OLARAK İSTANBUL'A BAKMAK 115
4.1 İstanbul'un Delikli Kente Dönüşümü 117
4.1.1 İstanbul'da Sınırların Kurulması 118
4.1.2 İstanbul'da Sınır-Aşımı 122
4.1.3 İstanbul'da Delinme ya da Genişlerken Yırtılma 129
4.2 İstanbul'un Delikleri olarak Müphem Alanlar 140
4.2.1 İstanbul'un Deliklerinden Örnekler 147

4.3 İstanbul ve Leipzig arasındaki delikli kent olma durumuna dair farklılıklar . 162
5. SONUÇ …….165
KAYNAKLAR..... 167
ÖZGEÇMİŞ..... 184

KISALTMALAR

APUR **:** Atelier Parisien d'Urbanisme

BINPB **:** Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu

CIAM **:** Congres Internationaux d'Architecture Moderne

GRL **:** Grüner Ring Leipzig

İBB **:** İstanbul Büyükşehir Belediyesi

İSO **:** İstanbul Sanayi Odası

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : GRL ve Leipzig Yerel Yönetimi ortaklığı ile delikli kent sürecinde peyzaj alanlarına katılan araziler (Rosenthal, 2010). **28**
Çizelge 2.2 : 2000 yılından itibaren delikli kent süreci içerisinde Leipzig'de yeşil alan artışı (Rosenthal, 2010). **30**
Çizelge 2.3 : On dokuzuncu yüzyılda sanayi kentinin sorunlarına karşı üretilen ütopyaların, kente dair fikirlerindeki farklılıkları ve benzerlikleri. **47**
Çizelge 2.4 : Sanayi Devriminin yarattığı kentin sorunlarını çözebilmek adına 1844-1933 yılları arası kentsel dönüşüm politikaları (Kanlı, Eryiğit & İnce, 2017; düzenleyen: Merve KARADABAN). **48**
Çizelge 4.1 : 1980-2000 yılları arasında kentsel müdahale araçları olarak kullanılan kanunlar ve bu kanunların 2000 öncesi ve sonrasına göre projelerde kullanımları (Özalp & Erkut, 2016). **135**

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1 : Çalışma soruları üzerinden tez diyagramı. **2**
Şekil 2.1 : Delikli kentin yapısı. **10**
Şekil 2.2 : 1850-1898 arasında Leipzig'in nüfus değişimi (Stadt Leipzig, 2006; Nuissl & Rink, 2003). **13**
Şekil 2.3 : 1989 ile 1996 yılları arasında Leipzig'de üretim içerisinde istihdam edilen çalışan sayısı (Stadt Leipzig Department of Urban Development, 2006). **14**
Şekil 2.4 : Leipzig'de ağır sanayi, 1990'lar başı (Plöger, 2007). **15**
Şekil 2.5 : Leipzig'te büzülme ve yayılma yolu ile oluşan kentsel yapı: 1989 öncesi Demokratik Alman Cumhuriyeti dönemi (Nuissl & Rink, 2005; düzenleyen: Merve KARADABAN). **17**
Şekil 2.6 : 1990'ların ortasında Leipzig'de banliyöleşme (Plöger, 2007, s. 13). **18**
Şekil 2.7 : Leipzig'te büzülme ve yayılma sonrası oluşan kentsel yapı: Birleşme dönemi (Nuissl & Rink, 2005; düzenleyen: Merve KARADABAN). . **18**
Şekil 2.8 : Leipzig kent merkezinde terk edilen konutlar (Plöger, 2007, s. 15; Nuissl & Rink, 2005). **19**
Şekil 2.9 : Leipzig banliyösünde çoğu dairesi boşalmış apartman bloğu (Plöger, 2007, s. 15)..... **19**
Şekil 2.10 : Leipzig merkezinde ve çevresinde kurulan iki yeşil bant (GRL broşürü, 2017). **24**
Şekil 2.11 : Solda Dunkler Wald (Url-1), sağda Lichter Hein (Url-2). **25**
Şekil 2.12 : Grüner Ring Leipzig'in organize ettiği aktörler (GRL broşürü, 2017). . **26**
Şekil 2.13 : GRL ile Leipzig Yerel Yönetiminin ortaklaşa gerçekleştirdiği eski maden alanlarını da içine dahil eden 2003 ve 2008 yeşil alan bölge planları (GRL, 2015, Bölgesel Eylem Raporu)..... **26**
Şekil 2.14 : GRL broşüründe çalışma gruplarının işlerini anlatan görseller (GRL, 2015, Bölgesel Eylem Kataloğu). **29**
Şekil 2.15 : NoVOID Project'in Matinha The Plant Cyborg çalışması: Portekiz'de terk edilmiş bir gazhanenin kendi doğasını tekrar yarattığının anlatıldığı çalışmanık kapak fotoğrafı (Url-5). **32**
Şekil 2.16 : Büyüyen kent, küçülen kent ve her ikisini de kapsayabilecek olan delikli kent diyagramı. **33**
Şekil 2.17 : Delikli kentin oluşumunu tarihsel ve tematik olarak anlatan diyagram. **34**
Şekil 2.18 : Lefebvre'nin kentlerin dönüşümünü formüle ettiği süreç şeması (Lefebvre, 2011, s. 20). **35**
Şekil 2.19 : Paris'in 2. yüzyıl, 13. yüzyıl ve 14. yüzyıldaki yerleşim haritaları (Clout, 1977). **38**
Şekil 2.20 : Surlarla çevrili Paris'in 1500'lerdeki görünümü (Münster, 1554, ss. 88-89). **40**

Şekil 2.21 : Scamozzi tarafından ışınsal plan şeklinde tasarlanmış Palmanova, 1593-1623 yılları arasında inşa edilmiştir (İnceoğlu, 2017 içinde harita verisi: Google, Landsat, Copernicus). **41**
Şekil 2.22 : Paris'in kuruluşundan 19. yüzyıl başına kadar genişleme haritası ve değişen kent surları (Pounds, 2005, s. 27). **42**
Şekil 2.23 : Haussman'ın Paris planına göre açılmış olan caddeler, bulvarlar ve yeni yerleşim yerleri (Benevolo, 1981, s. 104). **49**
Şekil 2.24 : 1805-1908 arasında Paris'in büyümesini gösteren haritalar (Clout, 1977, s. 507). **51**
Şekil 2.25 : Bahçe Kent diyagramı (Howard, 2019, s. 38).ve Bahçe Kent'in Merkez Kent ile ilişkisini gösteren diyagram (Howard, 2019, s. 113). **53**
Şekil 2.26 : Londra'nın 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan büyüme haritaları (Gallion, 1950, s. 186). **53**
Şekil 2.27 : Le Corbusier'in 'Çağdaş Şehir' eskizleri (Url-6). **55**
Şekil 2.28 : Solda 'Çağdaş Şehir' planı ve sağda 'Çağdaş Şehir'den bir sokak eskizi (Url-6). **55**
Şekil 2.29 : Paris'in çeperindeki Drancy'de kurulan La Citte de la Muette'nin 1930'lardaki görünümü (Url-7). **56**
Şekil 2.30 : Solda Westhausen yerleşiminin planı (Mullin, 1982, s. 257) ve sağda Westhausen yerleşiminin planı (Porotto, 2016, s. 85-103). **57**
Şekil 2.31 : Genel olarak 1970'lere kadar 'üretim makinesi' olan kentler. **59**
Şekil 2.32 : Doxiadis'in 'kehaneti' olan Atlantik boyunca sürekli uzanan The Great Lake Megalopolisi (Doxiadis, 1966, s. 15). **60**
Şekil 2.33 : Archizoom'un No Stop City çalışmasından plan örnekleri (Url-8). **61**
Şekil 2.34 : Archizoom'un No Stop City çalışmasından çizim ve maket örneği (Url-9). **61**
Şekil 2.35 : Sanayi sonrası dönemde sanayi kentlerinde terk edilen endüstri alanları. **63**
Şekil 2.36 : Sanayi sonrası kentlerin yeni görünümü olan delikli kentin yapısını anlatan diyagram. **65**
Şekil 2.37 : Elastik malzemenin gerilip genişletilirken yırtılma görselleri (Url-10). **65**
Şekil 2.38 : Şekil 2.39 : Çok merkezlilik ve merkezsizleşme (Doxiadis, 1966, s. 3). **66**
Şekil 3.1 : 'Müphem' kelimesinin anlamları ve çağrışımları. **71**
Şekil 3.2 : Kalıntıya dair örnekler: Sze Tsung Leong'un yıkımla ilgili Pekin fotoğrafları (Url-11). **72**
Şekil 3.3 : Denis Villeneuve'in 'Blade Runner 2049' filminden terk edilmiş ve tekinsiz alanlara dair sahneler (Url-12). **73**
Şekil 3.4 : Andrei Tarkovski'nin 'Stalker' filminden terk edilmiş alanlara dair sahneler (Url-13). **76**
Şekil 3.5 : Bursa Trilye'de restore edilmemiş tarihi bir konutun iç mekanı (Fotoğraf: Merve KARADABAN, 2016). **77**
Şekil 3.6 : Soldaki fotoğraf Trilye'de tarihi bir konutun duvarında bulunan Roma Dönemi'ne ait devşirme malzemeler, sağdaki fotoğraf ise Trilye'de kiliseden dönüştürülmüş bir caminin Roma Dönemi'ne ait sütunları ile şadırvan çatı örtüsü birleşimi (Fotoğraflar: Merve KARADABAN, 2016). **79**
Şekil 3.7 : Beşiktaş Barakalar Sokak'ta bir 'öteki mekan' örneği olarak, siteler arasında kalmış bir gecekondu mahallesi (Fotoğraf: Merve KARADABAN, 2017). **80**

Şekil 3.8 : Kentin parçalı yapısına ve kentin deliklerine ya da boşluklarına dair fotoğraflar (Berger, 2006). **81**
Şekil 3.9 : Kent içindeki kırsal görünümlü alanlanlara dair farklı ülkelerden çeşitli örnekler **82**
Şekil 3.10 : Bükreş'te avlusu ruderal bitkiler tarafından ele geçirilmiş, terk edilmiş bir fabrika (Chelcea, 2015). **82**
Şekil 3.11 : NoVOID Project ekibinin çekmiş olduğu, Portekiz kentlerinden terk edilme görüntüleri ve onların kendiliğinden oluşan peyzajı (Soares, Neto, Talhé-Azambuja, 2017). **83**
Şekil 3.12 : NoVOID Project'in 'Matinha The Plant Cyborg' çalışması: Solda, Lizbon'da terk edilmiş bir gazhanenin kendi doğasını tekrar yarattığını anlattıkları çalışmanın kapağı ve sağda Matinha Gazhanesi'nin fotoğrafı (Url-14). **84**
Şekil 3.13 : Kırsal içindeki kentsel görünümlü alanlara farklı ülkelerden çeşitli örnekler (Fotoğraflar: Barron & Mariani, 2014; kolaj: Merve KARADABAN). **85**
Şekil 3.14 : Kırsal alanlarda adalar halinde bulunan kentlerden, kentsel alanlarda adalar halinde bulunan kırsal alanlara geçişi gösteren diyagram. **86**
Şekil 3.15 : Kırsal sınırlara dayanmış kent parçaları (Berger, 2006). **87**
Şekil 3.16 : Müphem alana dair İngilizce literatürdeki kavramlar. **90**
Şekil 3.17 : İstanbul Cihangir'de apartmanlar arasındaki boşlukta bulunan merdivenlerin çatlaklarından fışkıran bitkiler (Fotoğraf: Merve KARADABAN, 2020). **92**
Şekil 3.18 : Man Ray'in 'Terrain Vague' adlı fotoğrafı, 1929 (Özkan & Özdemir, 2017). **99**
Şekil 3.19 : Franz Radziwill'in büyülü gerçekçi resimlerinden dört örnek (a. Url-15; b. Url-16; c. Url-17; d. Url-18). **101**
Şekil 3.20 : Bazı fotoğrafçılardan terrain vague (müphem alan)'a dair fotoğraflar (a. Url-19; b. Url-20; c. Url-21; d. Url-22; e. Url-23; f. Url-24). **102**
Şekil 3.21 : Paris'i çevreleyen Le Petite Ceinture demir yolu hattı ve istasyonlarını gösteren 1921 yılı haritası (Foster, 2014). **110**
Şekil 3.22 : Kendi ekolojik döngüsünü kurmuş olan Le Petite Ceinture'dan fotoğraflar (Foster, 2014). **111**
Şekil 3.23 : Landschaftspark Dusiburg Nord'da yıkım ve çürümenin estetiğinin ele alındığını gösteren fotoğraflar (Url-25). **113**
Şekil 3.24 : New York'taki Time Landscape'in fotoğrafları ve vaziyet planı (a. Url-28; b. Url-29; c. Url-29). **114**
Şekil 4.1 : İstanbul'un Bizans Dönemi'nden 2000'li yıllara kadar fiziksel olarak genişlemesinin haritaları (İBB, 2004; Yazman & Öztürk, 2009; düzenleyen: Merve KARADABAN) **118**
Şekil 4.2 : Yunan kenti Byzantion'dan, Bizans kenti Konstantinopolise kadar İstanbul'un yayılımı (Kubat, 2018). **119**
Şekil 4.3 : Bir kartpostalda Bizans döneminden kalma bir konut yıkıntısı (Eken,1992; Pitarakis, 1993). **120**
Şekil 4.4 : 1962 İstanbul Haritası üzerinden kentin 15-18.yüzyıl arasındaki yerleşim alanları (Kuban, 1998, s. 29). **122**
Şekil 4.5 : Günümüz İstanbul Haritası ile üst üste bindirilmiş 1937 Henri Prost Planı (Url-30 , Url-31). **125**
Şekil 4.6 : İstanbul'un 1915'ten 1960'lara kadar büyüme haritası (Kuban, 1998, s. 42). **126**

Şekil 4.7 : İstanbul'da 1960'lı yıllarda mevcut bulunan gecekondu bölgeleri (Url-32). **127**
Şekil 4.8 : İstanbul'da 1922'den 1982'ye kadar yapılan ana yollar (Url-33). **129**
Şekil 4.9 : 1934 ve 1993 yılları arasında İstanbul'da mekansal genişleme (İBB, 2002, s.64). **131**
Şekil 4.10 : İstanbul'un çeperlerindeki yerleşimlerin artan nüfuslarını gösteren soldaki tablo 1980-1990, sağdaki ise 1990-2000 yılları arasında İstanbul İlçelerinin nüfus artış oranları (İBB, 2002, s.69-70). **131**
Şekil 4.11 : İstanbul'da konut, ticaret, sanayi işlevlerine göre arazi kullanımı (İBB, 1995; Yirmibeşoğlu, 2008) ve bu kullanım ile bağlantılı olarak yasal konut ve gecekondu yerleşimleri (İBB, 2000; Yirmibeşoğlu, 2008).. **132**
Şekil 4.12 : Bahçeşehir'de 1990'lardan toplu konut örnekleri (Koca, 2015). **136**
Şekil 4.13 : Beşiktaş Barakalar Sokak'taki gecekondular ve hemen arkasındaki apartmanlar (Fotoğraf: Merve Karadaban, 2017). **136**
Şekil 4.14 : Beşiktaş Astro Tütün Deposu, Mecidiyeköy Tekel Likör ve Kanyak Fabrikası, Zincirlikuyu Karayolları Arazisi'nin dönüşümleri..... **139**
Şekil 4.15 : 1970 yılından 2017 yılına kadar Üçüncü Havalimanı ve Üçüncü Köprü'nün kurulduğu Kuzey Ormanları hava fotoğrafları (Url-35)... **139**
Şekil 4.16 : Başakşehir Kayaşehir'de yapılan TOKİ Toplu Konutları (Soldaki fotoğraf, Url-36; sağdaki fotoğraf Url-37). **140**
Şekil 4.17 : İstanbul'un terk edilmiş alanlarından örnekler (diyagram: YTONG Yersizlik İçin Bir Yer adlı mimari fikir projesi yarışmasından; Merve KARADABAN, Pınar GEÇKİLİ KARAMAN, Cem Eren GÜVEN). **143**
Şekil 4.18 : Yedikule-Kazlıçeşme bölgesinde İstanbul'un deliklerine dair örnekler. **145**
Şekil 4.19 : Esenyurt Haramidere'deki konut deposu olan bir bölgenin, konut üretimi ile ilgili olarak manüpile edilmiş fotoğrafı (kolaj: Merve KARADABAN, 2017). **146**
Şekil 4.20 : Archizoom'un No Stop City Projesi (Url-38). **146**
Şekil 4.21 : Serbest Mimarlar Derneği'nin yayımlamış olduğu İstanbul'da planlanan ve süren mega projeler (Url-39). **147**
Şekil 4.22 : İstanbul'un bostanlarının fotoğrafları. **148**
Şekil 4.23 : Harbiye'de geçmiş dönemlerde yıkılmış ve boş kalmış bir arazi ve kendiliğinden oluşan peyzajı. **149**
Şekil 4.24 : İstanbul'daki gecekondulardan örnekler. **151**
Şekil 4.25 : Sarıyer'de Maden Mahallesi'nde gecekondular ve hemen ardındaki duvarlar içindeki villalar (Url-40). **152**
Şekil 4.26 : İstanbul'da kullanılmayan ya da kapasitesinin çok altında bir şekilde kullanılan sanayi ve ulaşım alanları. **155**
Şekil 4.27 : İstanbul'un terk edilmiş endüstri yapılarından müphemliklerine dair örnekler. **156**
Şekil 4.28 : Yedikule Gazhanesi'nin müphem durumu (Url-41). **157**
Şekil 4.29 : Gordon Matta-Clark'ın çalışmaları ve bu çalışmalar ile benzerlik taşıyan Haydarpaşa Siloları ve Bomonti Bira Fabrikasının ek binalarından görüntüler. **157**
Şekil 4.30 : İstanbul'da yapımı yarım kalmış, kullanılmayan ve terk edilmiş gökdelenler. **159**
Şekil 4.31 : İstanbul otoyollarındaki geçiş köprülerinden örnek fotoğraflar (Pakdamar & Aydın-İpekçi, 2019). **161**

Şekil 4.32 : Avcılar'da sanayi ve konut alanları ile iç içe kalmış tarım arazileri. ... **161**

DELİKLİ BİR KENT OLARAK İSTANBUL'A BAKMAK: KENTİN MÜPHEM ALANLARINA DAİR BİR ARAŞTIRMA

ÖZET

19. yüzyıla kadar kent 'merkez' odağında tanımlanmış ve büyümesi de bu merkezin sınırları içerisinde dikkati çekmiş bir olgu olarak bulunmaktadır. Ancak Endüstri Devrimi sonrasında artan kentsel nüfus ve konutlandırma ihtiyacı kentin merkez odaklı gelişiminden çıkıp yeni merkezler yaratmasına ve olduğundan çok daha büyük bir ivmeyle genişlemesine sebep olmuştur. 'Büyüme' odağındaki kent 20. yüzyıl boyunca kentsel sınırların aşımı ile kentin hem süregelmiş hem de yeni ortaya çıkan sorunlarına çözümler bulmaya çalışmıştır. Bu yeni çıkan sorunlardan ya da durumlardan biri de bazı kent parçalarının büyümek ya da kümeleşmek yerine çözülme, işlevsizleşme, terk edilme, sahipsizleşme, boşalma ya da boş kalma gibi eğilimleri olarak tanımlanabilmektedir. Bir yandan kentin sınırlarını aşan sürekli bir büyüme gözlemlenirken öbür taraftan ise kent içerisinde bazı alanların âtıl hale gelmesinden bahsedilebilir ve bu durum büyüyen bir kentte oluşan 'delikler' olarak nitelendirilebilir. Bu anlamda kent yeni bir terim ile değerlendirilebilmektedir: 'Delikli kent (the perforated city)'. Delikli kent kapitalist şehrin çelişkisinin bir tezahürü olarak tanımlanabilmektedir. Delikli kentte, çeperlerde bulunan kırsal alanlar kent içerisine dahil edilirken, kent içerisinde bulunan arazilerin genelde öngörülmeden çözülmesi ve bu çözülen alanların çoğu zaman kırsal bir görünüme dönüşmesi ile karşılaşılmaktadır. Bu alanlar bir anlamda kır ile kent arasındaki çizgilerin muğlaklaşması ve birbirine dönüşmeye başlaması, ama asla bir kıra ya da kente dönüşmemesi olarak tanımlanabilmektedir. Bu dönüşümler kır ile kent aralığında yeni bir alanın tarifini oluşturmakta ve 'aramekan (in-between space)' olarak belirtilmektedir.

Çözülme, işlevsizleşme, terk edilme, sahipsizleşme, boşalma, boş kalma eğilimindeki kent içerisindeki kırsal görünüme bürünmüş ara mekanların, kent içerisinde yarattıkları paradoks, yani kentin kendisine bir çelişki durumu olarak varlığının değerlendirilmesi büyük bir önem arz etmektedir. Bu önem kentin ekonomik, politik, sosyal ilişkilerindeki çatışmaların mekansal ürünleri olmalarından kaynaklanmaktadır. Terk edilmiş fabrikalar, gazhaneler, su depoları, limanlar, antrepolar, şantiyeler, köprüler, tüneller, okullar, hastaneler, askeri bölgeler vs. yakın geçmişin bugüne taşınan kalıntıları 'tanıdık' ile 'garip' arasındaki durumları ile 'karşı-mekân' ya da 'öteki mekân' (Foucault, 2016; Barron, 2014) olarak ele alınabilmektedir. Bahsedilen alanlar bir anlamda kentsel mekanların tersine çevrilmiş hallerini oluşturmaktadır. Kent sürekli olarak bazı mekansal ve davranışsal kodları önümüze sunmaktadır: hız, kontrol, düzen, program, faaliyet... Kent, insanları da bu kodlar ve daha fazlası ile düzenlemekte, yerleştirmekte ve onları da kodlamaktadır. Buna karşın işlevsizleşmiş, terk edilmiş, boşalmış ve boş kalmış alanlar belirsizliğin, tekinsizliğin, muğlaklığın, sahipsizliğin kol gezdiği yerler ve yerleşik dünyanın karşıtlığı olarak betimlenebilmektedir. Bu alanlar insan-mekân birlikteliği içerisinde 'yer' edinememiş ya da 'yer' edinmeyi bırakmış mekanlar sayılabilmektedir. Bu alanların eski ile gelecek arasında geçici olarak askıya alınmış hali, düzenden kopmuşluğu, ekonomik

güçlerden ayrışması ile oluşan bu 'yersizlik' durumu aynı zamanda bir 'özgürlük alanı' hatta 'göçebe coğrafya' (Cupers, 2005) olarak da görülebilmektedir. Mimarlar ve sanatçı kolektifi olan Stalker (1996), bu alanları *"yapılı şehrin negatifi, sınırları ya da çatlakları"* olarak tarif etmektedir. Bu anlamda kent ile çelişkinin sembolü olan bu karşı mekanlar karşıtlıkları ile kentin algılanmasını kolaylaştıran yerler haline gelmektedir.

Bu alanlar için İngilizce yazın içerisinde oldukça fazla anahtar kelime bulunmasına rağmen, Türkçe yazında oldukça sınırlı bir çerçevede hatta kısır denilebilecek bir düzeyde yer almaktadır. *'Terrain vague (müphem alan)', 'vacant land (terk edilmiş veya boş alan)', 'vacant lot (boş alan)', 'abandoned space (terk edilmiş mekan)', 'unused (kullanılmayan)', 'empty (boş)', 'void (boş yer)', 'slot (boşluk)', 'ruin/ruin yard (harabe)', 'dross (artık)', 'drosscape (artık peyzaj)', 'brownfield (terk edilmiş sanayi bölgesi)', 'wasteland (boş, çorak arazi)', 'derelict land (metruk arazi)', 'lost space (kayıp mekan)', 'zero panorama (sıfır manzara)', 'dead spots (ölü noktalar)', 'urban wild (kentsel yaban)', 'urban sinks (kentsel yutak)', 'nameless place (isimsiz yer)', 'no-man's land (insansız arazi)', 'dead zone (ölü arazi)', 'transgressive zone (suç bölgesi)', 'superflous landscape (gereksiz peyzaj)', 'loose space (serbest mekan)', 'spaces of uncertainty (belirsizlik mekanları)', 'the third landscapes (üçüncü peyzaj)', 'the leftover space (artık alan)', 'in-between spaces (ara mekan)', 'white area (beyaz bölge)', 'blank areas (boş, anlamsız mekan)', 'spaces left over after planing (planlama sonrası kalan alan)', 'marginal land (marjinal arazi)', 'interstitial space (arayer, çatlak mekan)', 'indeterminated space (meçhul mekan)', 'free-zones (serbest bölge)', 'ambigious space (muğlak mekan)', 'zombie properties (zombi mülkler)'*… Bu kavramlar ve daha fazlası aslında bahsedilen 'ara mekan'ın bir ya da birkaç özelliğine odaklanarak kent ile bu alanların tezatlığında bir açılıma ön ayak olmaya çalışmaktadır. Buna karşılık Türkçe yazın içerisinde ise *'muğlaklık'* ve *'müphemlik'* üzerinden bir kavramsallaşmaya gidilmekte; bunun dışında ise 'terk edilmişlik' ve *'atıllık'* ise kavramsal bir çerçeve dışında, betimlemek üzerinden yer almaktadır. Türkçe yazın içerisinde *'endüstri mirası'* kavramı üzerine oldukça yoğunlaşılmakta ve bu kavram *'koruma'*, *'yeniden kullanım ve canlandırma'* ve *'dönüşüm'* bağlamında ele alınmaktadır.

İngilizce yazın içindeki kavramsallaştırmalarda ilk ayrım, terk edilmeyi, işlevsizleşmeyi, tekinsizliği, sahipsizliği vs. bir sorun olarak görme ve olumsal bir durum olarak işaretleme noktasında görülmektedir. Özellikle *'vacant land (terk edilmiş, boş alan)'* kavramı üzerinde yoğunlaşmış olan, 'terk edilmişliği yeni yaratımlar için bir potansiyel olarak görme' bakış açısı *'yeniden canlandırma (revitalization)'* çözümlerine yönelmektedir. Ayrıca bu alanların yeniden kullanımları mecut olan alt yapı sistemleri ile kentin sürdürülebilirliği açısından da büyük bir önem arz etmektedir. Bu kavramsallaştırmalarda *'vacant land (terk edilmiş, boş alan)'* açıkça bir sorun olarak görülmese de yeniden kente dahil edilmesi gereken bir olgu olarak yer almaktadır. Yani mekânın *'öteki'* olmasına dair bir tespit yapılmakta ve kentin kendine benzemeyen parçalarının ötekilik durumunu aşmak için kentle hemhal olması önerilmektedir. Öbür taraftan *'terrain vague'* kavramı ise Türkçede *'müphem alan'* ile karşılık bulabilmektedir. Müphemlik, düzensizliğin içerisinde belli bir durumu doğru okuyamamayı ve alternatif eylemler arasında seçim yapılamamasını tarif etmektedir (Bauman, 2017). Bu anlamda *'terrain vague (müphem alan)'* kavramının pratiklerden sıyrılmışlığı ön planda olmakta ve müphem alanları kent içerisinde birer temsil olarak ele almaktadır. Bu temsiller kentin tersine, düzensizliğin, belirsizliğin, kontrolsüzlüğün, kasıtsızlığın, plansızlığın alanları sayılabilmektedir.

'Terrain vague (müphem alan)' kavramını ortaya atan Ignasi de Sola Morales (1995) bu alanları kente katma planlarına dair; *"mimarlığın hâkim olmadığı alanları, kendi güvensizliğimizin yansımaları olarak görüyoruz, belirsiz gezintilerimiz, kentsel sistemimiz dışındaki konumumuzda, sınırsız boşluklar aracılığıyla, faaliyete, hem korkumuzun ve güvensizliğimizin fiziksel bir ifadesini hem de öteki, alternatif, ütopik, gelecek beklentisini oluşturuyoruz"* söyleminde bulunmaktadır. Çağdaş bireyin temel özelliği onu kaygıdan koruyan herşey için endişelenmektir. Sözde siyasal faaliyetlerin toplumsal hedefi ise aslında çağdaş bireyin kendine olumsuz gelen her türlü durumu yok etme ihtiyacından gelmektedir (Sola-Morales, 2014) Bu anlamda müphem alan düzen dışı olmanın korkusunu yansıtmakta ve aynı zamanda onu dönüştürme çabası da bir evcilleştirme faaliyetine dönüşmektedir.

Tam bu noktada, tartışmanın iki ucu mimarlık açısından çözümsüzlüğe doğru bir yol almaktadır. Bir tarafta müphem, sahipsiz, tekinsiz, terk edilmiş vs. alanların tüm yaratıcı algıları harekete geçiren hayalleri yanıp tutuşmakta, öbür taraftan bu alanlara el değmesiyle potansiyellerin sönüp gittiği sistem içi çözümlerin sıradan durumları ile baş başa kalınmakta ve büyü bozulmaktadır. Bu noktada durum Jean Baudrillard (2016)'ın deyimi ile *"keşfedilen nesnenin keşfedildiği anda ölmesi"*ne dönüşmekte ve bu alanlar için 'temsil ve inşa arasındaki makasın açıklığı olarak tartışılabilir mi?' sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, kentin deliklerine odaklanılarak kent ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğuna bakmak ve bu bakışta kentin bir düzen ve müphem birliği olduğunu unutmamak gerekmektedir. Müphem alanlar ya da kentin delikleri kent içerisindeki aldıkları 'ötekilik' pozisyonu ile kent pratikleri içerisinde, 'ne', 'nasıl', 'nerede' yapılması gerektiğini belirleyen ve kenti sembolik anlamlarla kodlayan günlük kısıtlamalardan kurtulunabileceği alanlar sunmaktadır. Ayrıca bu mekanlar, kent üzerindeki iktidar baskısına meydan okuma ve yapı sökümü fırsatları sunmaktadır (Edensor, 2005). Buradan bakıldığında, sadece kurulan düzen ve yapılaşma üzerinden kenti okumaya çalışmak eksik kalacak bir çalışma olmaktadır. Kurulamayan, düzene uyamayan, belirsiz olan, muğlak, yabancı, artık, atık ve kalıntı olan, yani 'öteki' olanlar da kenti anlamak için başka potansiyeller sunmaktadır. Bu potansiyeller, kentin mekan ve zaman içindeki çoklu okumalarının ilham kaynağı olabileceği gibi, sürekli değişim içinde olan kentsel bilginin geliştirilmesine de izin vermektedir. Bundan dolayı, model üretmek yerine 'ötekiliğin'in sürecini ya da oluşunu anlamaya çalışmak kentin keşfedilmeyenlerine yaklaşmak için önemli bir fırsat sunmaktadır.

Bu tartışmaların ışığında, İstanbul'u delikli bir kent olarak yorumlamanın ve İstanbul'un tarihsel morfolojik yapısı içerisinde deliklerine odaklanarak kenti okumanın ayrı bir anlamı oluşmaktadır. Sanayileşme ve onun tetiklediği kentleşmeden kaynaklı kendi sınırlarını aşmış olan İstanbul, daha sonra 'genişleyerek yırtılma' biçiminde yayılarak etrafındaki kırsal arazilerin kentleşmesine sebep olurken, yeni kırsal alanları da kendi delikleri içerisinde barındırmaya başlamaktadır. Bu çalışma sürekli yıkım ve yapımın bir düzen haline geldiği, komşu kentlerle arasındaki sınırların neredeyse yok olduğu, 'rant odaklı' konut üretiminin her geçen gün katlanarak arttığı İstanbul'un terk edilmiş, terk edilmek zorunda bırakılmış, boşalmış ya da boş kalmış, işlevsizleşmiş, çürümüş ya da çürümeye yüz tutmuş, sahipsizleşmiş, kısaca müphem olan kentsel mekanlarını odağına almaktadır.

INVESTIGATING ISTANBUL AS A PERFORATED CITY: A RESEARCH ON TERRAIN VAGUES OF THE CITY

SUMMARY

Until the 19th century, the city was defined as the focus of 'center' and its growth is also a remarkable phenomenon within the boundaries of this center. However, the increasing urban population and housing problem after the Industrial Revolution caused the city to create new centers instead of its single center-oriented development and to expand with a much greater momentum than its current situation. The city, which is in the focus of 'growth', has tried to find solutions to both ongoing and emerging problems of the city with the trangression of urban borders during the 20th century. One of these emerging problems or situations can be defined as the tendencies of some urban parts to be solved, dysfunctional, abandoned, dereliction, and empty instead of growing or clustering. While a continuous growth is observed by crossing the borders of the city, it can be mentioned that some areas in the city become idle, and this situation can be described as 'holes' formed in a growing city. In this sense, the city can be evaluated with a new term: *'The perforated city'*. The perforated city can be defined as a manifestation of the occurent contradiction within the capitalist city. While the rural areas on the periphery are included in the city in the perforated city, it is often encountered that the lands in the city are unpredicted and these resolved areas often turn into a rural look. These areas can in a sense be defined as the lines between the countryside and the city becoming ambiguous and beginning to transform into each other, but never becoming countryside or city. These transformations formed the definition of a new area between rural and urban areas and are referred to as *'in-between spaces'*.

It is of great importance to evaluate the paradox created by the urban spaces in the city, which tend to be dissolved, dysfunctional, abandoned, disaffected, empty. Investigating these areas by their contradictory situations with the city provides getting new information about the city. This importance comes from the fact that they are the spatial products of conflicts in the economic, political and social relations of the city. Abandoned factories, gasworks, water tanks, harbors, warehouses, construction sites, bridges, tunnels, schools, hospitals, military zones etc. that is, the remnants of the past carried to the present can be considered as 'counter-sites' or 'other spaces' (Foucault, 2016; Barron, 2014) with their status between 'familiar' and 'strange'. The mentioned areas are in a sense the reversed version of urban spaces. The city constantly presents some spatial and behavioral codes to us: speed, control, order, program, activity...The city organizes, places and codes people with these codes and more. On the other hand, dysfunctional, abandoned, emptied and vacant areas can be described as the places where uncertainty, uncannyness, ambiguity, and lack of ownership are the opposites of the settled world. These areas can be counted as spaces that have not acquired the title of 'place' within the human-space association or have stopped being called as 'place'. This 'placelessness' situation, which is caused by the temporary suspension of these areas between the old and the future, their disconnection from the order, and their

separation from economic forces, can also be seen as a 'freedom zone' or even 'nomadic geography' (Cupers, 2005). Stalker (1996), a collective of architects and artists, describes these areas as *"spaces of confrontation and contamination between the organic and the inorganic, between nature and artifice"* that *"constitute the built city's negative, the interstitial and the marginal, spaces abandoned or in the process of transformation."* In this sense, these counter-sites, which are the symbol of contradiction with the city, become places that facilitate the perception of the city with its contrasts.

Although there are a lot of keywords in English for these fields, there is a very limited source in Turkish literature, even in a level that can be called poor. *'Terrain vague', 'vacant land', 'vacant lot', 'abandoned space', 'unused', 'empty', 'void', 'slot', 'ruin/ruin yard', 'dross', 'drosscape', 'brownfield', 'wasteland', 'derelict land', 'lost space', 'zero panorama', 'dead spots', 'urban wild', 'urban sinks', 'nameless place', 'no-man's land', 'dead zones', 'transgressive zones', 'superflous landscape', 'loose space', 'spaces of uncertainty', 'the third landscapes', 'the leftover space', 'in-between spaces', 'white area', 'blank areas', 'spaces left over after planing', 'marginal land', 'interstital space', 'indeterminated space', 'free-zones', 'ambigious space', 'zombie properties'*… These concepts and more actually focus on one or more features of the mentioned "in-between space" and lead to an expansion in the contrast of these areas with the city. On the other hand, a conceptualization is made through the terms *'ambiguity'* and *'vague'* in Turkish literature. Apart from this, *'abandonment'* and *'idle'* are included in the description, except for a conceptual framework. In the Turkish literature, the concept of 'industrial heritage' is very widely used and this concept is dealt with in the context of *'protection'*, *'reuse and revival'* and *'transformation'*.

The first distinction in the conceptualizations in English literature is to be abandoned, dysfunctional, uncanny, derelict, etc. which can be seen as a problem or a positive situation. The perspective of 'seeing abandonment as a potential for new creations', which focuses especially on the concept of *'vacant lan'*, has a tendency towards *'revitalization'* solutions. This view has the belief that the reuse of existing infrastructure systems in abandoned areas will contribute positively to the sustainability of the city economically and ecologically. Although 'vacant land' is not clearly seen as a problem in these conceptualizations, it is a fact that should be included in the city. In other words, a determination is made that the space is 'the other' and it is suggested that the parts of the city that are not similar to the city could be together with the city in order to overcome the otherness.

On the other hand, the concept of *'terrain vague'* can find a response with *'müphem alan (ambiguous area)'* in Turkish. Ambiguity or vague describes the inability to read a certain situation within the disorder and describe the inability to choose between alternative actions (Bauman, 2017). In this sense, the concept of *'terrain vague'* is to concentrate on the theoretical part rather than practice and to treat ambiguous areas as representations within the city. Unlike the city, these representations can be considered areas of disorder, uncertainty, uncontrolledness, aimlessness, unplannedness. Ignasi de Sola Morales (1995), who introduced the concept of *'terrain vague'*, in regard to plans to add these areas to the city, states that; *"The Romantic imagination, which still survives in our contemporary sensibility, feeds on memories and expectations. Strangers in our own land, strangers in our city, we inhabitants of the metropolis feel the spaces not dominated by architecture as reflections of our own insecurity, of our vague wanderings through limitless spaces that, in our position external to the urban*

system, to power, to activity, constitute both a physical expression of our fear and insecurity and our expectation of the other, the alternative, the utopian, the future." The main feature of the modern individual is to worry about everything that protects him from anxiety. The social target of the so-called political activities actually comes from the need of the contemporary individual to eliminate any situation that seems negative to himself (Sola-Morales, 2014). In this sense, the ambiguous area reflects the fear of being out of order, and at the same time, the effort to transform it turns into an activity of domestication.

At this very point, the two ends of the debate are on a path to architectural insolubility. On one side, vague, derelict, uncanny, abandoned areas emerge as dreams that stimulate all creative perceptions; on the other hand, with the touch of these areas, the potentials disappear, the ordinary situations of intra-system solutions are left alone and the magic deteriorates. At this point, the situation turns into *"the death of the discovered object as soon as it is discovered"* in the words of Jean Baudrillard (2016) and the question of 'can it be discussed as the distance between representation and construction?' for these areas arises. In this context, it is necessary to examine the city, with a focus of its holes and consider how it relates to the holes. In this view, it is important to remember that the city is a regular and ambiguous union. The ambiguous areas or the holes of the city, with the position of 'otherness' in the city, provide areas where city restrictions can be avoided by determining 'what', 'how', 'where' and symbolizing the city with symbolic meanings. In addition, these spaces provide opportunities to challenge the power of the city and deconstruction (Edensor, 2005). At this point, trying to read the city only in relation to the established order and construction is a work that will be incomplete. These instances that cannot be established, that do not follow order, that are ambiguous, foreign, leftover, waste and residue, and briefly are 'other' at the same time offer other potentials to understand the city. These potentials can be the inspiration for multiple readings of the city in space and time, as well as the development of urban information that is constantly changing. Therefore, trying to understand the process or formation of 'otherness' instead of producing a model offers an important opportunity to approach the unexplored of the city.

In the light of these discussions, interpreting Istanbul as a perforated city and reading the city by focusing on its holes within the historical morphological structure of it has a different meaning. Istanbul, which has exceeded its own boundaries due to industrialization and the urbanization triggered by it, spreads in the form of 'stretched and perforated' and urbanization of the rural areas around it, and it is beginning to accommodate new rural areas within its own holes. This study focuses on ambiguous, abandoned, empty, derelict, dysfunctional, dissolved urban spaces of Istanbul, where continuous demolition and construction became an order, the borders with neighboring cities were almost absent, and the production of 'rent-oriented' housing was increasing day by day.

1. GİRİŞ

Bu çalışma Engelbert Lütke-Daldrup'un Leipzig üzerine değerlendirmelerini içeren delikli kent kavramını, sanayi sonrası kentlerin yeni durumu olarak ele almaktadır. Bu durum kentlerin kırı ele geçiren sürekli büyümelerine paralel bir şekilde ilerleyen kent içerisindeki boşalan alanların kırsal bir yapıya bürünmesidir. Delikli kent, geçmişte kırsal alanların ortasında leke şeklinde beliren kentlerin olma durumunun dönüşüp, kentsel alanların ortasında leke şekline dönüşen kırsal arazileri temsil etmektedir. Ayrıca çalışma kentin deliklerini değerlendirme kısmında Sola-Morales'in terrain vague (müphem alan) kavramı üzerinden bir değerlendirme yapmaya çalışmakta ve bu alanların müphem şekilde kalmasının anlamını ve kente katkılarını değerlendirmeye çalışmaktadır. Tüm bunlarla beraber delikli kent ve müphem alan kavramları ile beraber İstanbul'un terk edilmiş ve boşaltılmış alanlarına dair bir kent okuması yapılmaya çalışılmaktadır.

Delikli kentin anlamının, yapısının ve tarihsel sürecinin ortaya dökülmeye çalışıldığı ve döküm sonucunda sanayi sonrası kentin yapısının delikli bir yapıya sahip olduğu tartışmasının geliştirildiği bu çalışmada, kentin terk edilmiş, sahipsizleşmiş, çürümüş, bozulmuş, işlevsizleşmiş, boş olan, boşalmış alanları araştırılmıştır. Bu alanlar, kentin delikleri olarak tanımlanmış ve bu deliklerin müphem bir alan olarak kentteki yeri ve anlamı tartışılmaya çalışılmıştır. Bunların yanında müphemlik, ötekilik, yabancılık, tekinsizlik, düzensizlik, muğlaklık gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılmış ve kent sisteminden kopan alanların kent içindeki 'öteki' olma halleri değerlendirilmiştir. Ayrıca, mimarlığın ve şehirciliğin kentin bu öteki alanlarına dair aldığı pozisyonlar açıklanmaya çalışılmıştır. Bu alanları kente katma çabalarının bir asimilasyon projesine dönüşme halleri eleştirilmiştir. Diğer bir yandan bahsi geçen alanları, kent içerisinde kopuk bir şekilde de koruyabilmenin de bir değer olarak ele alınabileceği örnekler ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Tüm bu tartışmalar ile beraber İstanbul'un delikli bir kent olarak incelemesine girişilmiş ve İstanbul'un gelişimi tarihsel olarak araştırılmıştır. İstanbul'un genişlerken boşalan alanları bir arada okunmaya çalışılmış ve günümüzde terk edilmiş alanlar

delikli kent kavramı ile ele alınmıştır. İstanbul âtıl kalan alanlarının yarattığı müphemlikler tartışılmış ve kendi öznellikleri içerisinde âtıl kalma durumlarının kentte yarattığı anlamlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Şekil 1.1 : Çalışma soruları üzerinden tez diyagramı.

Bu bağlamda çalışma temel olarak beş bölüm altında kurgulanmıştır. İlk olarak çalışmanın çatkısı açıklanmış olup, amaçları, hedefleri, yöntemi ve kapsamı belirtilmiştir. İkinci bölümde, delikli kent kavramına dair literatürde yer alan çalışmalar ve kavramsal çerçeve sunulmuş olup, özellikle sanayi devriminin delikli kent oluşumundaki etkin rolüne değinilimiştir. Üçüncü bölümde ise farklı tarihsel kesitlerde ve farklı coğrafyalarda ortaya çıkan ve farklı araştırmacılar tarafından delik olarak tanımlanmış müphem alanlar farklı kent örnekleri üzerinden incelenmiştir. Ayrıca bu bölüm içerisinde, müphem kelimesinin anlam ve çağrışımlarına yer verilmiş olup, yarattığı açılımlar ele alınmıştır. Dördüncü bölümde, tüm çalışmanın değerlendirilmesi yapılarak, İstanbul'un delikli bir kent olarak okunabileceği argümanını destekleyen unsurlar ortaya konmuştur. Bölüm içerisinde İstanbul'un tarihsel morfolojik yapısı incelenerek, bu yapı içerisindeki deliklerden örnekler verilmiştir.

1.1 Araştırmanın Amacı ve Hedefleri

Leipzig'de 2000 yılında başlayan delikli kent tartışması, bu çalışmanın araştırma konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın temel araştırma sorusu 'İstanbul delikli bir kent olarak okunabilir mi?' olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda çalışma, delikli kentin yapısını anlama, nasıl oluştuğunu kavramsallaştırma gibi durumları İstanbul üzerinden açıklamayı amaçlamakta ve İstanbul'da kent ölçeğinde müphem alanlar üzerine yapılacak gelecek çalışmalarda araştırmacılara bir altlık sunmayı hedeflemektedir. Buna ek olarak, çalışma içerisinde kentin delikleri olarak değerlendirilen terk edilmiş, sahipsizleşmiş, işlevsizleşmiş, boş kalmış ya da boşaltılmış alanların kent için anlamını açığa çıkarma ve bu alanlar için ne gibi yöntemler sunulduğunu ortaya dökme çabası yer almaktadır. Bu alanlar tez çalışması boyunca kent ile oluşturdukları tezatlık bağlamında 'kentin delikleri' olarak ele alınacak ve bu delik kavramı 'müphem alan' üzerinden değerlendirilecektir.

1.2 Araştırma Soruları

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu 'İstanbul delikli bir kent olarak okunabilir mi?' olarak belirlenmiştir. Çalışma kentin terk edilmiş, müphem, muğlak, sahipsiz, işlevsiz, tekinsiz alanlarına dair bir dizi alt soru ile desteklenmektedir;

- Delikli Kent nasıl bir tariftir? Bir model midir yoksa bir metafor mudur? Nasıl ele alınmalıdır?
- Kentin delikleri nelerdir?
- Bu alanlar kent içerisindeki varlıkları ve yarattıkları karşıtlık nasıl okunabilir?
- Bu alanlara dair geliştirilen yaklaşımlar nelerdir?
- Yaklaşımlar içindeki çelişkiler nelerdir?
- Bu alanlara kentten kopmuş, faydasız alanlar olarak mı bakılmalı yoksa, çağdaş kentsel çevrenin mekansal kavramsallaştırılmasına meydan okuyanlar olarak mı bakılmalı?
- Mimarlık ve şehircilik ile bu alanlar arasındaki gerilimler nelerdir?
- Temsil ve inşa arasındaki makasın açıklığında bu alanlar tartışılabilir mi?

1.3 Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Çalışma öncelikle Leipzig üzerinden kavramsallaştırılmış delikli kent terimini ele almakta, delikli kentin yapısını açıklamaya çalışmaktadır. Bunun yanında delikli kentin terk edilmiş, işlevsizleşmiş, boşaltılmış alanlardan oluşan yapısını ortaya koyduktan sonra, Lefebvre (2011)'nin kentin içe ve dışa patlaması kavramı üzerinden morfolojik bir yapının tarihsel sürecini değerlendirmeye çalışmaktadır. 'Sınır' üzerinden bir tarih okuması yapmaya çalışan araştırma, bir yandan kentlerin geçmişte sınır kurma biçimlerini ele alırken, öbür taraftan bu sınırları nasıl aştığını tanımlama çabasındadır. Sınırların kurulmasını sanayi öncesi, sınırların aşılmasını ise sanayileşme dönemi ile ele alan çalışma, delikli kent kavramını ise sanayi sonrası kentlerin aldığı pozisyon olarak değerlendirmektedir. Çalışmada delikli kentin yapısını oluşturan durum, 'genişlerken yırtılma' hareketi ile eşleştirilmiş ve kentlerin yıkım ve yapım süreçleri bu hareket üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Bundan dolayı, Avrupa kentleri tarihinin sadece genel bir okuması dışında, bu tarih içerisinde kentlerin genişlemesi ve bununla paralel gerçekleşen boşalması beraber değerlendirilmiştir. Devamında, İstanbul'un gelişimi üzerine bir değerlendirme yapılmış ve delikli bir kent olarak nasıl bir bakış açısı geliştirilebileceğine dair görüşler bildirilmiştir. İstanbul'da sınırların kurulması, sınırların aşımı ve kentin genişlerken delinmesi yine tarihsel olarak ve harita destekleri ile ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışma içerisinde genel olarak ise delikli kent kavramını müphem alan üzerinden bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılmakta ve bunun yanında, müphemliğin literatürdeki anlamları, çağrışımları üzerine detaylı bir incelemeye girişilmektedir. Müphemliğin ve müphem alanların kavramsal haritaları ile desteklenen bu bölüm içerisinde, terk edilmiş, işlevsiz kalmış alanların kent sisteminden ayrılmış olsa da kendi doğalarını ve sistemlerini kurmalarına dair bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu bakış açısı genel olarak Sola-Morales (1995)'in müphem alanın kent için sistem dışı durumunu ve bu sistem dışı durumun gerekliliğine dair düşüncelerini geliştirdiği '*terrain vague'* kavramı üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında kentten kopan alanların, kent için bir öteki olması durumu üzerinden, ötekiye dair geliştirilen yöntemler değerlendirilip, eleştirilmiştir. Bu çabaya yönelik, Ela Alanyalı Aral (2003)'ın *artık alan (left over space)* üzerine yapmış olduğu araştırması çıkış noktası olarak ele alınmıştır. İstanbul'un deliklerinden örnekler Alanyalı Aral (2003)'ın yapmış olduğu Ankara incelemesi üzerinden oluşma, kurulma şekilleri, günümüz kullanımı ve fiziksel özellikleri baz alınarak incelenmiştir. Bu inceleme sürecinde örnekler belirlenirken öne çıkan ortak eğilimler, farklılıklar ve kent içerisindeki anlamlar göz önünde bulundurulmuştur.

Dolayısıyla çalışmanın yönteminin alt araştırma soruları üzerinden geliştirilen bir "ne, neden, nasıl?" tartışması ile birlikte tasarlandığı söylenebilir. Yöntem, araştırma sorularına yanıt oluşturabilmek üzere hangi bilgilere ihtiyaç duyulduğuna ve bu bilgilere nasıl ulaşılacağına öncelik vererek kurgulanmıştır. Bu noktada, nitel araştırma yöntemlerinin araştırmanın genel çatkısına uygun olduğu düşünülmektedir. Çalışmada öncelikle, betimleyici analiz yöntemi ile "delikli kent nedir?" sorusuna, ardından yorumlamacı analiz tekniği ile de İstanbul'un tarihsel gelişim süreci içerisinde oluşan deliklerin nasıl okunabileceği sorusuna cevap aranmıştır. Yorumlamacı teknik, elde edilen bilgilerin anlamlandırılması süreci olarak ele alınabilir. Bu teknik ile araştırmaya girdi sağlayan yazılı ve görsel kaynaklar yorumlayıcı bir çözümlemeye tabi tutulmuştur. Bu bağlamda kullanılan temel yöntem *gömülü teori* olmuştur. Müphemlik ve ötekilik üzerinden geniş bir kuramsal altlık kurularak, hermenötik yöntemiyle *çekirdek kavram* oluşturulmuştur. Bu anlamda çekirdek kavram üzerinden delikli kenti, kentin deliklerini ve müphem alanı, İstanbul'un deliklerinin toplumsal ve kentsel anlamını, bu deliklerin nitelikleri

üzerinden yeni bir kavrayışı ve beraberinde yeni bir kentsel ilişkiyi anlamlandırmanın yolları aranmıştır.

2. DELİKLİ KENT (PERFORATED CITY)

19. yüzyıla kadar kent, ‘merkez’ odağında tanımlanmış ve büyümesi de bu merkezin sınırları içerisinde dikkati çekmiş bir olgu olarak bulunmaktadır. Ancak Endüstri Devrimi sonrasında yoğun bir şekilde artan kentsel nüfus ve konutlandırma ihtiyacı, kentin merkez odaklı gelişiminden çıkıp yeni merkezler yaratmasına ve olduğundan çok daha büyük bir ivmeyle genişlemesine sebep olmuştur. Modern kentsel planlama, 19. yüzyılda, büyümekte olan kentsel nüfus için uygun konut bulma ihtiyacına bağlı olarak ortaya çıkmış ve bu işlevi neredeyse tüm 20. yüzyıl boyunca sürdürmüştür. ‘Büyüme’ hedefli kentsel planlama, dönem içerisinde bazı yıkımlar ya da kentsel boşalmalar ile ilgilense de, bu durumlar genel olarak ani gelişen, savaş gibi felaketler ve bazı istisnai koşullar ile bağıntılıydı (Soares, Azambuja, Brito-Henriques & Simoes, 2017) .

‘Büyüme’ odağındaki planlama, 20. yüzyıl boyunca kentsel sınırların aşımı ile kentin hem süregelmiş hem de yeni ortaya çıkan sorunlarına çözümler bulmaya çalışmıştır. Bu yeni çıkan sorunlar ya da durumlardan biri de bazı kent parçalarının büyümek ya da kümeleşmek yerine çözülme, işlevsizleşme, terk edilme, sahipsizleşme gibi eğilimleri olarak tanımlanabilir. Bu eğilimlerin, artık ani gelişen durumlardan ortaya çıkan olgular olmak yerine, genellikle kentin gelişimi ile beraber kendini gösteren ve gelişim sürecine yayılan bir durum içinde oldukları söylenebilir. Bahsi geçen eğilimler aslında gelişimin kaçınılmaz sonuçlarından biri sayılabilir, ancak bu durum kimi zaman daha keskin bir biçimde yaşanırken kimi zaman da daha yumuşak devam edebilir. Lefebvre (2011) bu durumu şöyle ifade etmektedir; “şehrin oluşumu sürecinde yoğunlaşma her zaman bükülüp çatırdar. Başka bir merkez, başka bir periferi, başka bir yer gereklidir. Başka ve farklı bir yer. Kentin ürettiği bu hareket, kenti üretir. Yaratım durur, fakat bu da yaratmak içindir” (s. 114).Bir yandan kentin sınırlarını aşarak sürekli büyümesi gözlemlenirken, öbür yandan ise kent içerisinde bazı alanların atıl hale gelmesi durumundan bahsedilebilir ve bu durum büyüyen bir kentte oluşan ‘delikler’ ya da ‘perforasyonlar’ olarak nitelendirilebilir. Bu anlamda kent yeni bir terim ile değerlendirilebilir: ‘Delikli kent (The perforated city)’.

Delikli kent kavramının açıklanmaya çalışılacağı ikinci bölüm, özellikle kentin fiziksel yayılımına dair kavramsal ve kuramsal bir çerçeve sunma amacı taşımaktadır. Öncelikle 'delikli kent' kavramı ile onu ortaya çıkaran Prof. Dr. Engelbert Lütke-Daldrup ve ekibinin yaratmış olduğu Leipzig pratiği açıklanacak, daha sonra kent tarihinin eşiklerine bakılacak, bu eşikler üzerinden 'delikli kent'i ortaya çıkaran faktörler, dönüşümler aranacak ve son olarak da delikli bir kentin kentleşmesinin nasıl olacağı tartışılmaya çalışılacaktır.

İkinci bölüm;

- Delikli Kent Kavramı ve Leipzig Deneyimi
- Kent Tarihinin Eşikleri Bağlamında Delikli Kentin Oluşumu

adlı iki alt bölümden oluşmaktadır.

Lefebvre (2015)'nin "Kent sorunsalı'nı sunmak ve ortaya koymak için bir yola çıkış noktası gerekir: sanayileşme süreci. Bu sürecin yüz elli yıldır toplumdaki dönüşümlerin motoru olduğu tartışmasız bir gerçektir" (s. 21) ve "belirleyen ve belirlenen arasında bir ayrım yapılırsa, sanayileşme sürecinin belirleyen olduğu; büyüme ve planlamayla ilgili sorunların, şehri ve kent gerçeğinin gelişimini ilgilendiren sorunların ise, elbette boş vakit uğraşlarının ve 'kültür'le ilgili sorunların giderek büyüyen önemini gözardı etmeden, belirlenenler arasında sayılabileceği söylenebilir" (Lefebvre, 2015, s. 21) sözleri üzerinden, Sanayi Devrimi'nin temel bir eşik olduğu bilgisi ile okunmaya çalışılacak kent tarihi içinden delikli kente dair ipuçları aranmaya çalışılacaktır. Sanayi öncesi kentlerin genel olarak sadece 'merkez'de bulunan yoğunluğu değerlendirilecek, Sanayi Devrimi ile beraber başlayan kentleşme ve kentin yayılımı ele alınacaktır. Bu çalışma içerisinde, kentin var olan sınırları aşıldıkça, kentsel alanlarda oluşan boşalmalar büyüme ile bir arada okunmaya çalışılacaktır. Ağır sanayinin çözülmesinden günümüze kadarki süreçte kent içerisinde oluşan çözülmüş, sahipsiz, tekinsiz, işlevsizleşmiş, terk edilmiş alanlar ise kentin genişlemesi ile ilişkilendirilecektir. Bu anlamda kentleşme kavramı, bahsedilen alanların özelinde ele alınarak, *'genişlerken yırtılma (stretched and perforated)'* (Amin & Thrift, 2002, s. 16) durumu ile eşleştirilecek ve 'delikli kent' kavramı tanımlanmaya çalışılacaktır.

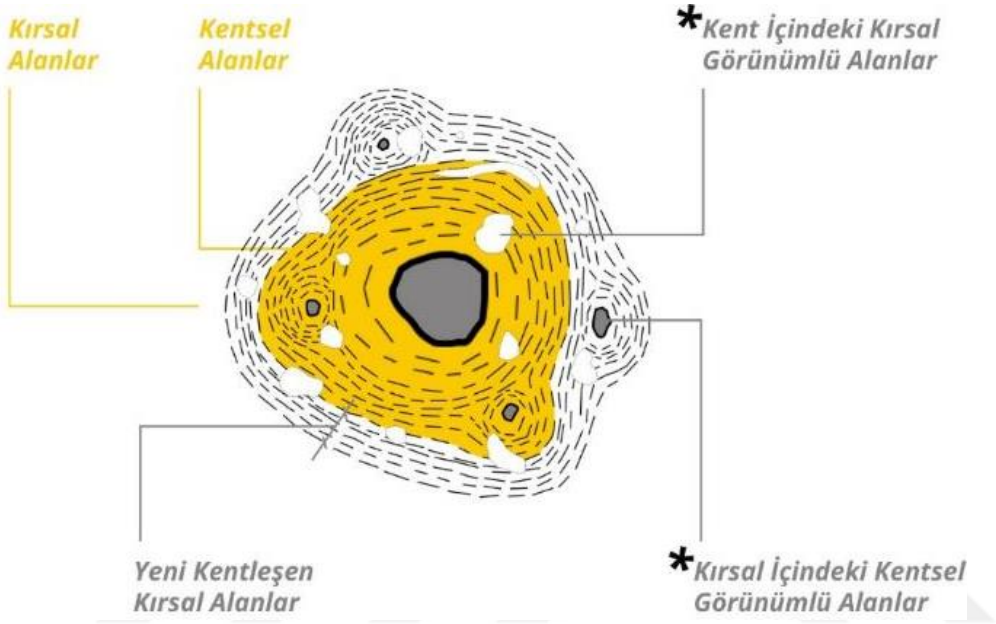
2.1 Delikli Kent Kavramı ve Leipzig Deneyimi

Sürdürülebilirlik, banliyöleşme, çekirdek, boşluk, yenileme, mozaik, yayılma, yoğunluk.. Bunlar 21. yüzyıl planlama söylemlerini karakterize eden anahtar kelimelerdir ve Avrupa'daki kentlerin mevcut durumu sadece yoğunluk ile ilgili değildir. Kentlerde yoğunlaşma ile beraber oluşan boşluklar ya da delikler günümüzün kentlerinin paradoksunu tanımlamaktadır. Kentlerin büyüme ve küçülme süreçlerinin iç içe geçmişliği kentsel boşluklara ya da kentlerin farklı doğal peyzajlara kaymasına sebep olurken, aynı zamanda bunun tersi de geçerlidir. Bu anlamda günümüz kenti mekansal tutarlılıkların zayıf olup, bağlantıların kısmen ayrıldığı ancak tüm ayrışmış parçaların da bir arada kaldığı bir yapıya sahiptir. Sürekli değişen parametrelerin yanı sıra bu kutupluluklar, kentin geleceğini ve özellikle de kentsel-kırsal sınırların saptanması bağlamında özellikle metropollerin sahip olduğu deliklerin rolünü yeniden düşünmeye neden olmaktadır. (Niemann & Schädler, 2012)

Delikli kenti kapitalist şehrin çelişkisinin bir tezahürü ve tutarsız gelişimi olarak tanımlayabiliriz. Önceden kentleşmiş araziler ve alanlar boşalıp binalar yıkılırken, ekonomik iyileşme ve hatta büyüme süreçleri yakın çevresinde gözlemlenebilir (Doehler-Behzadi & diğerleri, 2005). Bir yandan kent çeperlerinde bulunan kırsal alanlar kent içerisine dahil edilirken, öbür taraftan kent içerisinde bulunan arazilerin genelde öngörülmeden çözülmesi ve çoğu zaman kırsal bir görünüme dönüşmesi ya da doğaya karışması ile karşılaşılabilir (Niemann & Schadler, 2012). Bu alanlar bir anlamda kır ile kent arasındaki çizgilerin muğlaklaşmasını ve birbirine dönüşmeye başlamasını tanımlamaktadır. Bunun yanında bahsedilen alanlar bir değişimi göstermiş olsa da asla bir kıra ya da kente dönüşmeme halini de yansıtmaktadır. Bu değişimler ve yeni görünümler kır ile kent aralığında yeni bir alanın tarifini oluşturmaktadır (Şekil 2.1).

Şekil 2.1'de gösterilen tematik bir kentin büyümesine dair diyagram delikli kentin yapısını basitçe anlatmak için bir araç olarak kullanılabilir. Bu diyagrama göre, kent bir yandan kırsal arazileri kentsel yapılara dönüştürerek büyürken bir yandan da kent içerisinde kalan bazı öngörülemeyen bölgelerde kırsal alanlara ya da doğaya referans vermeye başlamakta ve kent içerisinde delikler oluşturmaktadır. Bu delikler bazen

rezerv alan[1] (Németh & Langorhst, 2012) olarak tutulan kent içerisinde kalmış boş bir arazi olabilirken, bazen de terk edilmiş ve doğa ile bütünleşmiş bir fabrika ve çevresini de işaret edebilmektedir. Ancak, ne kır içindeki kentsel yapı girişimleri tam bir kent görünümü sunmaktadır, ne de kent içerisindeki tarif edilen delikler tam bir kırsal yapıyı tariflemektedir. Bu arada kalmış alanlar ya da ara mekanlar genel olarak kent-kır alaşımlarını ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 2.1 : Delikli kentin yapısı.

Çözülme, işlevsizleşme, terk edilme, sahipsizleşme eğilimindeki kent içerisindeki kırsal görünüme bürünmüş ara mekanların, kent içerisinde yarattıkları paradoks, yani kentin kendisine bir çelişki durumu olarak varlığının değerlendirilmesi büyük bir önem arz etmektedir. Bu önem, kentin ekonomik, politik, sosyal ilişkilerindeki çatışmaların mekânsal ürünleri olmalarından gelmektedir. Terk edilmiş fabrikalar, gazhaneler, su depoları, limanlar, antrepolar, şantiyeler, köprüler, tüneller, okullar, hastaneler, askeri bölgeler vs. yakın geçmişin bugüne taşınan kalıntıları 'tanıdık' ile 'garip' arasındaki durumları ile 'karşı-mekan' ya da 'öteki mekan' (Foucault, 2016; Barron, 2014) olarak ele alınabilir. Çünkü bir anlamda kentsel mekanların tersine çevrilmiş halleridir. Kent, sürekli olarak bazı mekânsal ve davranışsal kodları

[1] Rezerv alan: Özel mülk sahipleri tarafından spekülasyon ile değerlenmesi veya gelecekte daha fazla genişletmek için elde tutulan, örneğin, soylulaştırılmış bölgelerdeki araziler; kamu kurumları tarafından gelecekte satmak veya geliştirmek için elde tutulan araziler, örneğin, kamu kullanım arazileridir (Németh & Langorhst, 2012).

önümüze sunar: hız, kontrol, düzen, program, faaliyet... İnsanları da bu kodlar ve daha fazlası ile düzenler, yerleştirir ve onları da kodlar. Buna karşın bu alanlar belirsizliğin, tekinsizliğin, muğlaklığın, sahipsizliğin kol gezdiği yerlerdir ve yerleşik dünyanın karşıtlığı olarak betimlenebilir. Buradaki delikli kentin deliklerine dair öne sürülen müphemlik durumu, daha sonra bu çalışmanın üçüncü bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır ve 'öteki-mekan' ya da 'karşı mekan' tanımları da kentin delikleri olarak incelenecektir.

20. yüzyılın sonlarında birçok eski sanayi kenti, üretim ilişkilerinin ve ekonomik işlevlerinin çoğunu kaybederek, sert bir düşüş dönemine girmiştir. Dünyanın sanayi dinamoları olan bu kentlerin nüfusları azalmış, kentler artık büyük yoksulluk ve çürüme yoğunlaşmalarını içlerinde barındırmaya başlamıştır. Bir yandan büyüme ve yayılma baskıları arttıkça, şehir içi nüfus düşüşü ve belirli bölgelerdeki çürüme ya da boşalmalar ile karşılaşılmakta; diğer taraftan yeni "bilgi" ve "hizmet" ekonomisi için yeni becerilere duyulan ihtiyaç, yüksek düzeyde işsizlik ve yoksulluk ile çelişmektedir. Kentler hem dünyanın genişleyen nüfusunun çoğunluğunu ve en hızlı büyüyen payını hem de fiziksel baskı, sosyal bozukluk ve ekonomik güvensizliği barındırmaktadır (Plöger, 2007). Bu anlamda kent merkezi ve ona eklenen periferide eş zamanlı demografik düşüş ve kentsel yayılma ile karakterize edilen yeni bir kent çağını tanımlamak için "delikli kent" terimi oluşturulmuştur (Florentin, 2010). Couch, Karecha, Nuissl ve Rink (2005) demografik düşüş ile yayılmanın beraberliğini içeren bu çelişkili durumu şöyle açıklamaktadır:

> Gelişen kentsel bölgelerde, bir yandan toplumsal değişim ve ekonomik büyüme açısından bir yandan da genel kentsel gelişim ve kentsel alanın fiziksel olarak genişlemesi arasında güçlü bir bağlantı olduğu açıktır. Buna karşılık, durgunlaşan veya azalan kentsel bölgelerde, böyle bir bağlantı bulunmayabilir. Bunun yerine kentsel yayılma, piyasa güçlerinden ziyade hükümetin ve yerel politikaların belirlediği düzenlemelerle şekillenir. Küçülen kentsel bölgelerdeki kentsel yayılmanın bir başka belirgin özelliği de mevcut kentsel alanların pahasına yeni alanların geliştirildiği sıfır toplamlı bir oyunun parçası olmasıdır. Tüm bunlardan dolayı, kentsel yayılımı kontrol altına alma politikaları küçülme bağlamında ele alınmalı, büyüme odağından çıkarak çalışan politik araçlar belirlenmeli ve gerçekçi hedeflerin peşinden gidilmelidir (Couch, Karecha, Nuisll & Rink 2005).

'Delikli Kent (Almanca: perforiert Stadt, İngilizce: the perforated city)' kavramı ilk olarak Prof. Dr. Lütke-Daldrup (2001) tarafından, Leipzig kentinin Belediye Başkan Yardımcısı olarak görev yaptığı dönemde, *StadtBauwelt* adlı dergideki yazısında

ortaya atılmıştır. Dergide çıkan yazıda, 'perforasyon' olarak kullanılan terim, küçülen şehirler ve kentsel gelişim hakkındaki planlama tartışmalarından ortaya çıkmıştır. Perforasyon terimi, temel olarak kentsel alandaki terk edilmeleri ve açık alanların ya da rezerv alanların planlanmamış, ardışık ve uzun vadede ortaya çıkmasıyla çözülmesini tasvir etmeyi amaçlar (Rink & Siemund, 2016).

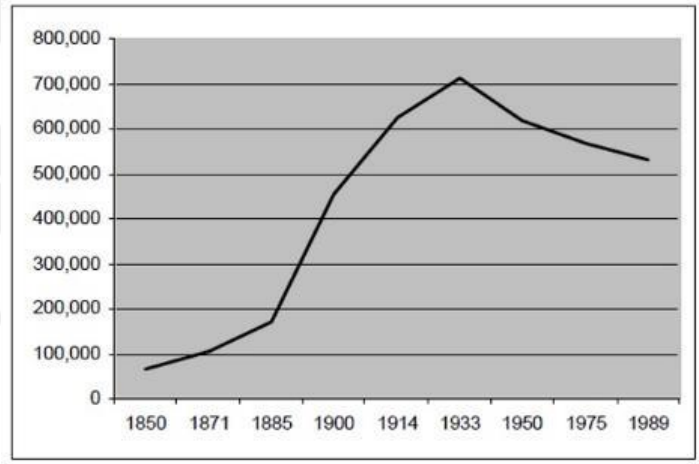
Leipzig yerel yönetimi, demografik düşüş ve kentsel yayılma sürecini yönetmek ve değişimden yararlanmak için erken bir aşamada büzülmeye ve delinmeye adapte olmaya karar verdi. 1966'dan beri sürekli küçülen Leipzig için bu durum, 1989'dan itibaren sosyalizm sonrası dönemde hızlanan ve dönüştürülen bir fenomendir (Florentin, 2010). Kentin bu "uzun vadeli gerileme tarihi" olarak adlandırılan sürecinden kaynaklanan mekansal organizasyonunu tanımlamak için Lütke-Daldrup "perforasyon" terimini kullanarak, düşüşün olumsuz etkileriyle başa çıkmak ve "sürdürülebilir ve dinamik bir şehir gelişimi sağlamak" için yerel aktörler tarafından uygulanan stratejilere odaklanıp, bu stratejilerin çelişkilerini ve zorluklarını tartışmıştır (Audirac, Fol & Martinez-Fernandez, 2010).

Brookings Metropolitan Institute ile The London School of Economics'in Sosyal Dışlanma Analizi Merkezi (Centre for Analysis of Social Exclusion-CASE)'nin beraber yürüttüğü, eski sanayi kentlerinin değişen durumlarının tartışıldığı Zayıf Pazar Şehirleri (The Weak Market Cities) çalışmasının araştırmacısı Jörg Plöger (2007)'in Leipzig bölümünü ve kentsel büzülmeyi anlattığı rapora göre; Orta Çağ sonlarında büyük bir pazar merkezi haline gelmiş olan kent, 19. yüzyılın ikinci yarısında hızlı bir sanayileşme sürecinden geçti ve genel olarak yayıncılık, tekstil ve metal işleme endüstrileri tarafından yönlendirildi. Sonuçta Leipzig şehir merkezi büyüdü ve 19. yüzyılın son otuz yılında nüfusu dört katına çıktı. Savaşlar arası dönemde (1918-1939), Leipzig büyümeye devam etti, 1930'larda neredeyse 750.000'lik büyük bir nüfusa ulaştı ve sonunda dördüncü en büyük Alman şehri haline geldi. Bu dönemde nüfus artışı, mevcut sanayi tabanına eklenmiş olan elektrik, kimya, madencilik ve enerji sektörleri ile beraber sanayileşmeyle beslendi (Plöger, 2007). Ancak bu yükseliş, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yerini küçülmeye bıraktı.

Küçülen kentler ve Leipzig'e dair araştırmalar yapan akademisyenler Rink ve Siemund (2016)'a göre perforasyonun kökenleri İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı tahribatta bulunabilir. 1943 ve 1944 yıllarındaki bombalamalardan kaynaklı, kent içerisinde pek çok bina yıkılmış, bazı yerleşim yerlerinde tüm caddeler hasar

görmüştür. Bunların sonucunda, savaş sonrası kentin temizlenmesinden sonra kentin bir çok bölgesinde küçük-orta ölçekli ve bazı bölgelerde büyük ölçekli *nadas alanları*[2] kalmıştır (Rink & Siemund, 2016).

Plöger (2007)'e göre, 1949'da Almanya'nın ikiye bölünmesiyle beraber, Leipzig'in sanayi tesisleri Sovyet Rusya tarafından savaş tazminatı olarak tasfiye edilmiş ve böylece bu tarihlerden itibaren nüfus daralması başlamıştır. Ancak endüstriyel faaliyetler, önceki sanayi sektörlerine dayanan büyük sanayi şirketlerinin yaratılmasıyla kısa sürede canlansa da, kent sosyalist rejim ile beraber, nüfusunda yavaş ama sürekli bir düşüş yaşamış ve bu durum Almanya'nın yeniden birleşme yılı olan 1990'a kadar sürmüş (Şekil 2.2), 1989'da 530.000'lik bir nüfusa gerilemiştir (Plöger, 2007).

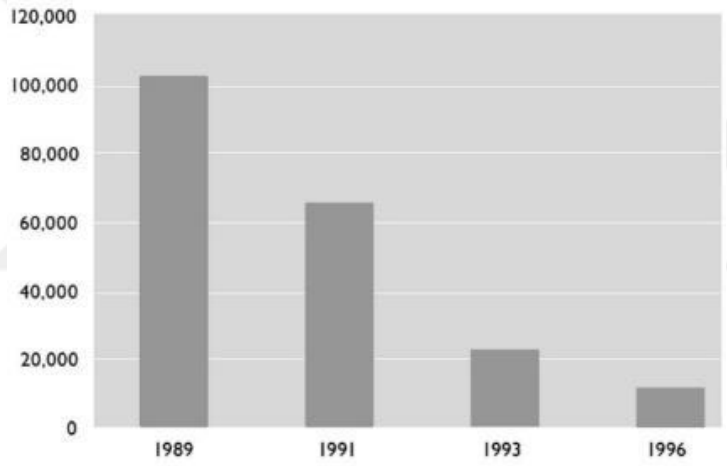

Şekil 2.2 : 1850-1898 arasında Leipzig'in nüfus değişimi (Stadt Leipzig, 2006; Nuissl & Rink, 2003).

Yeniden birleşme ile beraber Leipzig de tüm Doğu Alman şehirlerinin yaşadığı düşüşü yaşadı ancak bu düşüş demografik, ekonomik ve kentsel yapıyı keskin bir şekilde etkileyerek devam etti. Geleneksel üretimin yok olmasıyla başlayan modern hizmet sektörünün yayılması ve sanayisizleşme süreci bağlamında, Leipzig 1989 yılında 100.000 nüfusunu kaybetti ve 1989-1993 yılları arasında şehirdeki sanayi işlerinin %90'ı azaldı (Florentin, 2010). Bu büyük istihdam ve nüfus kaybı kentin hem fiziksel hem de sosyal yapısında yeni görünümler yarattı. Plöger (2007)'e göre bunlar;

[2] Nadas alanları: Genel olarak 'vacant land' literatüründe yer almakta olan kavram, boş, kullanılmayan, tahrip olmuş, terk edilmiş, işlevsizleşmiş, gelecekte kullanabilecek olan alanları tanımlamak için kullanılmaktadır (Rink & Siemund, 2016).

• **Endüstriyel çöküş:** 1990 ile 1993 yılları arasında dört milyon endüstriyel işin yarısından fazlasını kaybeden Doğu Almanya'nın endüstriyel çöküşü derin ve ani oldu. Almanya'nın birleşmesi ile 1990'da değiştirilen para birimi reformlarına yeni ekonomik koşullar eklendi. Firmalar çalışanlarına ödeme yapamadı, üretim maliyetlerini karşılayamadı veya çok ihtiyaç duyulan teknolojiye yatırım yapamadı. Devlete ait Doğu Alman endüstriyel holdinglerinin (Treuhandanstalt) özelleştirilmesi için oluşturulan ajans, rekabetçi olduğu iddia edilen şirketleri ve varlıklarını Batı Alman ve uluslararası yatırımcılara çok hızlı sattığı için geniş bir şekilde eleştirildi. Leipzig'in özelleştirilen 800 şirketinin yaklaşık 300'ü kapatıldı (Power, Plöger & Winkler, 2010, s. 110-111). Leipzig'de sanayisizleşme süreci çok sert geçti. Sadece yedi yılda (1989-1996) yüzde 90'lık düşüşle 90.000 endüstriyel üretim işi kaybedildi (Şekil 2.3).

Şekil 2.3 : 1989 ile 1996 yılları arasında Leipzig'de üretim içerisinde istihdam edilen çalışan sayısı (Stadt Leipzig Department of Urban Development, 2006).

Doğu Alman pazarının aniden açılması, eşzamanlı olarak Doğu Avrupa ticaret bloğu *Comecon*[3]'dan ayrılması ve daha sonra köhneleşen sanayi sektörünün devalüasyonu, Doğu Almanya'daki sanayisizleşmenin temel sebepleridir. Sonuç olarak, geniş sanayi alanları yeniden kullanım için bekleyen terk edilmiş endüstri bölgeleri (urban brownfield) haline geldi ve bunlar yatırımcılar için yeni banliyö bölgeleri ile rekabet etti, ancak yatırımcılar çoğu kez yenileme, sağlıklı hale getirilme ya da temizleme

[3] Comecon: ABD'nin Avrupa'ya ekonomik yardım paketi olan Marshall Planı'na karşı, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un hazırladığı Molotov Planı'yla 1949'da kurulmuştur. Amacı, sosyalist ülkeler arasında ekonomik iş birliğini gerçekleştirmek ve üye ülkelerin sanayileşmesini hızlandırmaktır.

gerektirmeyen yeşil alanlara daha çok ofislerini ve fabrikalarını diktiler (Nuissl & Rink, 2010).

• **Çevresel hasar:** Bölgenin ekonomik yapısı büyük ölçüde 20. yüzyılın ilk yarısının sanayileşmesiyle şekillendi ve ilk olarak, 1930'larda Leipzig yakınlarındaki çeşitli yerlerde (Leipzig'in güneyinde Böhlen, Espenhain, Bitterfeld ve Halle'nin güneyinde Leuna ve Schkopau) büyük bir kimya endüstrisi kümesi gelişti. Daha sonra, açık döküm madenciliği başladı ve bu iş alanı tüm bölge için giderek daha karakteristik hale geldi. Bu durum, bölgeye ayrı bir ekonomik profil kazandırdı ve aynı zamanda, kırsal arazilerin ve doğal kaynakların aşırı kullanımına ve kirlenmesine sebep oldu. Ayrıca şehirdeki evlerde çoğunlukla kömür yakıtlı ısıtma, ortaya çıkan kirliliğe katkıda bulunarak Leipzig'i Almanya'nın en kirli yerlerinden biri haline getirdi (Nuissl & Rink, 2003).

Leipzig eski Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin endüstriyel kalbine çok yakındı ve içinde ağır sanayilerin yoğunlaşması ciddi hava, su ve toprak kirliliğine neden oldu. Bunun yanında 1980'lerin sonunda kimya endüstrileri, kömür yakıtlı elektrik santralleri ve Leipzig çevresindeki açık alan linyit madenciliği büyük bir çevresel yük oluşturmuştu (Şekil 2.4). Sanayi sektörünün çöküşünün ciddi sosyal sonuçları vardı, ancak bazı çevresel koşullar ve yaşam kalitesi yönleri üzerinde doğrudan olumlu bir etkisi oldu (Power, Plöger & Winkler, 2010, ss. 110-111).

Şekil 2.4 : Leipzig'de ağır sanayi, 1990'lar başı (Plöger, 2007).

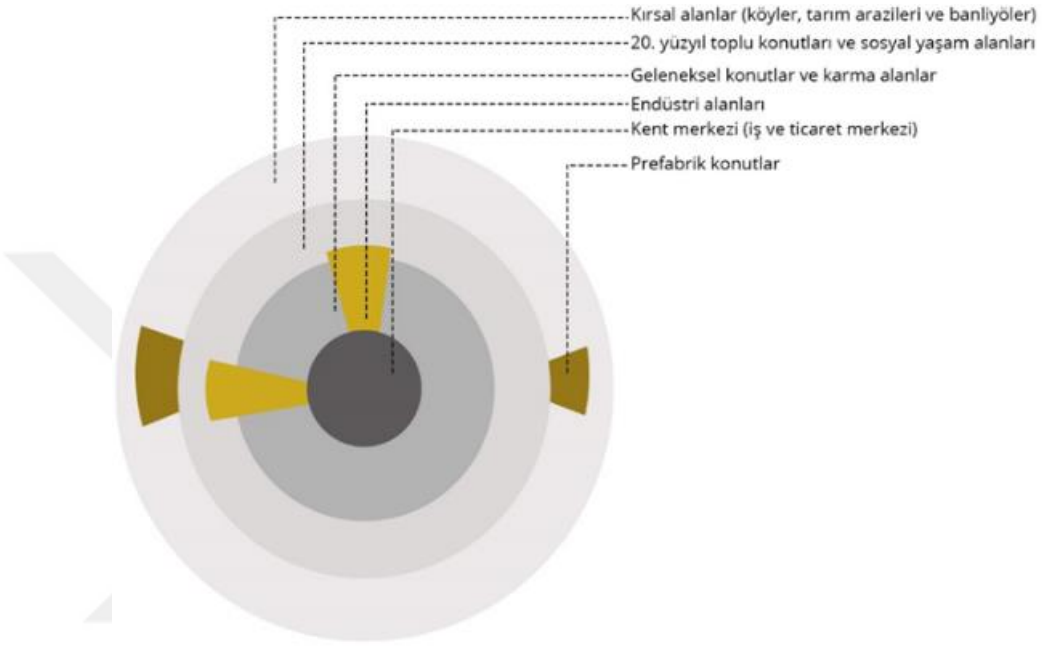
• **Artan sosyal problemler, özellikle işsizlik:** Sanayi istihdamının kaybı, yeni istihdam yaratılmasıyla telafi edilemedi. İşsizlik en ciddi sosyal sorun haline geldi ve 1990'ların sonunda neredeyse yüzde 20'ye ulaştı. Leipzig'in işsizlik oranı, 2005'te Doğu Almanya'daki diğer kentlerin işsizlik oranlarını aşıp, genel olarak Almanya'nın

en yüksek oranına ulaştı. Ekonomik yeniden yapılanma ile işlere erişim giderek zorlaştı ve uzun vadeli işsizlerin oranı giderek arttı. İşgücü piyasası sorunları hükümeti sosyal refah için daha fazla harcama yapmaya zorladı. Bu arada, yüksek vasıflı hizmet sektörünün ortaya çıkması, büyük sosyoekonomik eşitsizlikleri ortaya çıkardı (Power, Plöger & Winkler, 2010, ss. 110-111).

• **Nüfus düşüşü:** Doğu Almanya'nın nüfusu 1989'dan bu yana hızla azaldı. Yalnızca 1989 ve 1990'da, yaklaşık bir milyon kişi eski Alman Demokratik Cumhuriyeti'nden batıdaki Federal Alman Cumhuriyeti'ne taşındı ve sonrasında bunu yaklaşık bir milyon kişi daha takip etti. Ayrıca doğum oranlarında 1989'dan itibaren keskin bir düşüş başladı. Bu durumların kentsel yayılmanın önünü kesmesi beklendi. Buna karşın, bu etki müstakil konutlara yönelme eğiliminden dolayı kısmen nötralize oldu ve banliyöleşme arttı (Nuissl & Rink, 2005).

• **Kent sınırlarının kontrolsüzce aşılması, kent periferisinde yayılma ve yoğun banliyöleşme:** Leipzig'de 1870 ve 1914 arası sanayileşme döneminin, 'kentsel genişlemesi' muazzam derecede yoğun gerçekleşti. Özellikle, 1890 ve 1910 civarlarında Leipzig'in dinamik gelişimiyle, büyük ölçüde kentsel bir karaktere sahip olan daha önce bağımsız olan banliyöler birleştirildi. İki dünya savaşı arasındaki dönemde ise 1920'lerden itibaren periferi üzerinde büyük sosyal konut projeleri uygulandı. Ayrıca, müstakil veya yarı müstakil konutlar ile karakterize az sayıda banliyö yerleşim alanları ortaya çıktı. Büyüyen Leipzig'de belediye altyapısına büyük yatırımlar yapıldı ve yollar, enerji ağları ve kanallar inşa edildi. 1930'lara gelindiğinde Leipzig'in eşzamanlı işlevsel ve mekânsal yapısı (Şekil 2.5) merkezden dışa doğru, tarihi kent merkezi, işlevsel olarak karma 'iç bölgeler', genel olarak konut yerleşimi olan 'dış bölgeler', demiryolu halkası ve ona bitişik büyük sanayi bölgeleri, yeşil banliyöler ve bahçe kentler bölgesi, genellikle büyük karayolu ulaşım altyapıları içeren kentleşmiş kasabalar ve kentin kenarlarındaki köyler, Leipzig'e güçlü işlevsel bağlantıları olan kent çevresindeki bağımsız köyler ve kasabalar, Leipzig'in kentsel gelişiminden etkilenmeyen kırsal hinterland'dan oluşmaktadır (Nuissl & Rink, 2003). II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ağır yıkıma rağmen, şehrin hem ekonomik hem de mekansal yapısı büyük ölçüde korunmuştur. Demokratik Almanya Cumhuriyeti döneminde banliyöleşme önemli ölçüde oluşmadı, Leipzig genel olarak kentsel sınırlarını ve merkeziliğini korudu.

Doğu Almanya'da demografik büyüme eksikliğine ekonomik büyüme eksikliği eşlik etti. Dolayısıyla, banliyöleşme ve kentsel yayılmanın arkasındaki 'klasik' itici güç burada yoktur (Nuissl & Rink, 2005). Birleşmeye kadar Leipzig kompakt, nispeten karışık bir şehirdi ve banliyöleşme daha başlamamıştı. Sosyalist konut politikası, bazı özel mülklerin kamulaştırılmasından ötürü nüfusun bir bölümünün yerinden edilmesi durumu yarattı ancak, bu durum komşu bölgelere yayılmadı (Plöger, 2007).

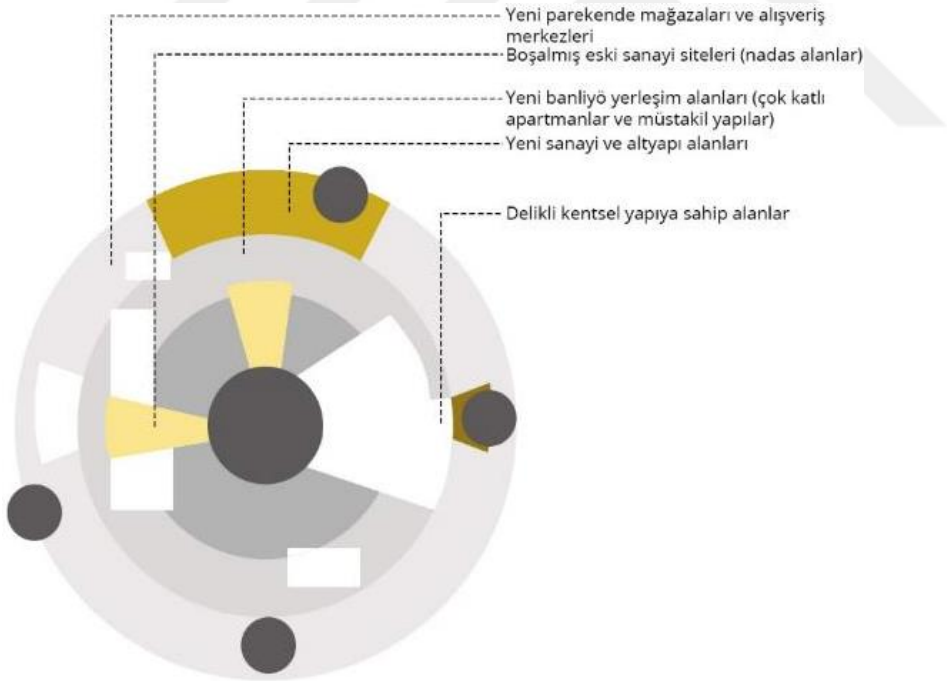
Şekil 2.5 : Leipzig'te büzülme ve yayılma yolu ile oluşan kentsel yapı: 1989 öncesi Demokratik Alman Cumhuriyeti dönemi (Nuissl & Rink, 2005; düzenleyen: Merve KARADABAN).

Kent çekirdeğinde yer alan eski Alman konutları, yetersiz barınma koşullarından (kapalı tuvalet ve banyo, modern ısıtma sistemi eksiklikleri gibi) kaynaklı terk edilmeye başlandı ve 1989 yılından itibaren Leipzig'de banliyöleşme başladı. Ayrıca birleşme sürecinden sonra Doğu Almanya'da değiştirilmeye çalışılan sosyal yaşam biçimi ve 'modernleştirme-batılılaştırma' çabası, yeni konut siteleri, alışveriş merkezleri ve ticari alanlarının yapımı yoluyla banliyöleşmeyi tetiklemiştir (Nuissl & Rink, 2004). Leipzig'de banliyöleşme 1995 ile 1998 arasında zirveye ulaştı (Şekil 2.6). Önceleri çürüyen ve popüler olmayan şehir içi konut stoğuna yatırım yapmak için çok az teşvik vardı. Ayrıca hükümet, sosyalist rejim sırasında kamulaştırılan mülklerin savaş öncesi sahipliğini yeniden tesis etmeye karar verdi. Tazminat ödemeleri yerine mülklerin eski sahiplerine iade edilmesi desteklenince yenilenmede uzun gecikmeler ortaya çıktı. Bu durumdan ötürü şehrin merkezindeki faaliyetler azalarak, çevredeki

yeni alışveriş merkezlerine kaydı (Power, Plöger & Winkler, 2010, s. 113). Nuissl ve Rink (2005)'e göre, birleşme sonrası artan banliyöleşme zaten kent içerisinde var olan boşalmaları arttırmış, hatta sonrasında banliyö bölgelerinde de boşluk oluşumları gözlemlenmiştir (Şekil 2.7). Ayrıca ortaya çıkan genişleme, kentin kırsal arazileri içine alması gibi yeni sorunlara neden oldu ve bu da kent ve çevresi üzerindeki çevresel yükü arttırdı. Leipzig'de yeni banliyö gelişmeleri, toplu taşıma altyapısı ile paralel hareket etmedi, bu da yeni konutları özel araçların kullanımına bağlı hale getirdi.

Şekil 2.6 : 1990'ların ortasında Leipzig'de banliyöleşme (Plöger, 2007, s. 13).

Şekil 2.7 : Leipzig'te büzülme ve yayılma sonrası oluşan kentsel yapı: Birleşme dönemi (Nuissl & Rink, 2005; düzenleyen: Merve KARADABAN).

• **Konut krizi, çürüme ve kentsel dokuda yüksek boşluk oranları:** Doğu Alman şehirlerindeki kentsel krizin özelliği, acil yenileme ihtiyacı ve yüksek boşluk oranlarına sahip bir konut stoku ile karakterize edilen bir konut krizi olmasıdır. Bu

durum göstergesi olarak Leipzig'de, 1989'da 30.000 olan boş konut sayısı ve birleşmeden sonra 1990'larda keskin bir şekilde yükseldi. Boş konut sayısındaki zirveye 2000 yılında, yaklaşık 62.500 boş konut birimi ve mevcut stokun yüzde 20'si ile ulaşılmıştı (Stadt Leipzig, 2006). Şehrin özellikle doğu bölümünde boş konutların sayısının artması ve azalan altyapı ile beraber bir tenhalaşma görülmeye başlandı (Şekil 2.8 ve Şekil 2.9). Şehrin bazı eski bölgelerinde, neredeyse tamamen çoğu çökmeye meyilli boş evlerden oluşan bloklar vardı (Nuissl & Rink, 2005).

Şekil 2.8 : Leipzig kent merkezinde terk edilen konutlar (Plöger, 2007, s. 15; Nuissl & Rink, 2005).

Şekil 2.9 : Leipzig banliyösünde çoğu dairesi boşalmış apartman bloğu (Plöger, 2007, s. 15).

• **Aşırı yüklenmiş kamu yönetimi:** Leipzig Şehri'nin kamu yönetimi dengeli bir bütçeyi korumakta giderek daha fazla güçlük çekti. Yerel vergi kazancı, nüfusun azalması ve şirketlerin kapanması nedeniyle düşerken şehir, kamu hizmetlerine olan talebi karşılamak için mücadele etti. Konut sektöründeki sorunlu durum da acil bir eylem planı gerektirdi. Ancak, mali baskılar nedeniyle Leipzig yönetimi sorunlarıyla yüzleşmek ve uzun vadeli yenileme politikaları tasarlamak için sadece sınırlı esnekliğe sahipti (Plöger, 2007, s. 15).

Dresden gibi diğer Doğu Alman şehirlerinde, yetkililer uzun süredir demografik düşüşü göz ardı etmeyi ya da reddetmeyi tercih etmişlerdir; Buna karşın Leipzig

yetkilileri erken bir aşamada kenti karakterize eden bu düşüş ile başa çıkmaya, onu bir gerçeklik olarak kabul etmeye karar vermişler ve başa çıkma yöntemi olarak, onu bir felaket olarak görmeyi bırakıp fırsata dönüştürmeyi denemişlerdir (Florentin, 2010). Leipzig için 1950'lerden başlayarak 1990'ların sonuna kadar devam eden yeniden yapılanma hareketlerinin hiçbiri kentin büyük nadas alanlarını doldurmaya ve küçülmeyi durdurmaya yetmedi (Rink & Siemund, 2016). Bu da büyüme idealinin çalışmadığı bir noktada, var olan küçülmeyi planlı hale getirmeyi amaçlayan bir stratejiye dönüştü. Bir paradigma kaymasını işaret eden bu strateji, planlı bir küçülmenin bir korku senaryosu değil, çekici bir gelecek vaadi olarak görülmesini öngörmektedir (Lütke-Daldrup, 2000). Demografik düşüş ve kamu kaynaklarının eksikliği gibi baskın problemlerin kabul edilmesi ve bunlarla başa çıkma yöntemlerinin değiştirilmesi durumu, 'delikli kent' tartışmalarının temellerini oluşturmaktadır. Ortaya çıkan durumla nasıl başa çıkılacağı konusunda üç ana prensip çözüm olarak sunulmaktadır (Plöger, 2007):

• Banliyö gelişmeleri ile rekabet edebilmek için şehir içi cazibe merkezlerini geliştirmek;

• Yetersiz kamu fonlarının her alanda yatırım yapmayı imkansız hale getirdiğini kabul etmek;

• Bazı yıkımların gerekliliğini kabul etmek. Mevcut konut stoğunun en az çekici bölümlerinin sınırlı olarak yıkılması, daha fazla bireysel konut seçeneği yaratılması, daha fazla yeşil alan ve kamusal alan üretilmesinin kentsel çevre üzerinde olumlu bir etki yapacağı belirtilmiştir. Bu tespitler üzerinden, delinme süreci şu şekilde açıklanmıştır (Bernt, 2013):

• Piyasadaki konut arz fazlalığını azaltmak ve piyasa dengesini sağlamak ana hedef olacaktır. Bunu sağlamak için 10.000-15.000 arasında binanın yıkımı sağlanacak ve böylece yatırımcıların güveni tekrar sağlanmaya çalışılacaktır.

• Yıkılacak olan binalar söz konusu alanlara dönüşümden sonra değer katacak şekilde belirlenecek ve boşalan araziler yeşil bir kuşak oluşturacak şekilde bir araya getirilecektir.

• Emlak piyasasında düşük fiyatlardan yararlanarak ev sahipliği teşvik edilecek ve böylece şehir içinde yeni bir konut piyasası geliştirilecektir.

Kısaca iş kayıplarını, nüfus düşüşünü ve fiziksel bozulmayı yerel sakinler için bir sorun ve kamu makamları için bir sorumluluk olarak yorumlamaktan ziyade, politik odaklanma, yavaş yavaş kentin 'deneyler' için bir oyun alanı olarak görüldüğü bir yaklaşıma doğru kayılmıştır (Bernt, 2013). Kentsel küçülmeyi bir planlama stratejisi olarak düzenleme fikriyle ortaya çıkan 'delikli kent'in yukarıda bahsedilen üç çözüm önerisini, Florentin (2010) şu şekilde sloganlaştırmıştır: *"Mimari mirasın korunması, yeşil ve açık alanların genişletilmesi, kent merkezinin önceliklendirilmesi."* İlk çözüm ekseni olarak, eski şehir merkezinin ana bölümünün yenilenmesini içeren 'mimari mirası koruma' hedefinin temeli, eski bir sanayi kentini bir turizm kentine çevirmek olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda Leipzig'de bir yandan geleneksel Alman dokusunun korunduğu, bir yandan da Demokratik Alman Cumhuriyeti geçmişinin de bir kenara atılmadığı ve onun da bu kültürel mirasa eklendiği bir çalışma yürütülmüştür. Lütke-Daldrup (2003) 2000 yılında sunulan Kentsel Kalkınma Planı ile Leipzig'in 13.000'den fazla 19.yüzyıl dönemi konutu *(Gründerzeithaus[4])* için yeni bir strateji oluşturulmuş ve bu strateji sonunda eski binalarda yaşam ve yaşam kalitesi sürdürülebilir bir şekilde arttırılmış, böylece eski binalar doymuş bir konut piyasasında daha rekabetçi hale gelebilmiştir. Dörtte üçünün üzerinde bir yenileme oranıyla, kent bölgelerinin on iki yıl önce bulunduğu ıssız durum birçok semtte aşılmıştır.

İkinci ana eksen ise, büyük nadas alanlarının yeşil alan olarak kullanımını sağlama hedefidir. Düşük nüfus yoğunluğunu ve kent içindeki büyük boşlukları, kentin olumlu bir karakteri olarak sunan bir imaj çalışması yürütüldü ve slogan olarak *'Daha fazla yeşil alan, daha az yoğunluk! (Mehr grün, weniger dichte!)'* (Florentin, 2010) belirlenmiştir. Stadtumbau Ost (Doğu Almanya Kentsel Yeniden Yapılanma) kapsamında yıkılmış bölgelerde yeni yapılara sonraki on yıl boyunca izin verilmemiştir, böylece doğal arazi kullanımı teşvik edilmiştir (Rößler, 2006; Florentin, 2010). Genel olarak kentte bu alanların özel ya da ortak kullanımlı bahçeler olarak kullanılmasına yönlendirilmiş ya da bunlar park yapımı için kullanılmıştır. Pek çok boş arazisi ve boş toplu konutu olan Leipzig'de inşaat şirketleri en çok park üretiminde bulunmuştur (Florentin, 2010). Bu tartışmada, yaşam alanını ve yaşam kalitesini iyileştirme pratikleri olarak kalıcı yeşil alanlar yaratma hedefi ve bunun için yapım yerine yıkımın desteklenmesi büyük bir öneme sahiptir. Rink ve Siemund (2016)'a

[4] Gründerzeithaus: Almanya'da sanayinin hızlı bir şekilde yayıldığı 19. yüzyılda üretilen konutları tanımlamaktadır (Plöger, 2007).

göre bu kararlar ile beraber Leipzig'de kentsel gelişim planlaması artık büyümenin düzenlenmesine değil, büzülme ve küçülmenin kontrolüne dönüşmüştür.

Son eksen olarak da, bazı merkezlerin öncelikli hale getirilmesi politikası bulunmaktadır. Ekonomik iniş ve nüfus düşüşü ile karşı karşıya kalan Leipzig için, bazı merkezlerin seçilip daha etkin hale getirilmesi hedeflenmiştir. Burada yapılan seçimler, güçlü olanı pekiştirme ve geliştirme, şehrin artık dayanamadığı zayıf kısımları bir kenara bırakma eğilimi ile yapılmıştır (Lütke-Daldrup, 2000; Florentin, 2010).

Leipzig Yerel Yönetimi'nin yürütmüş olduğu bu çalışmalar 'büyüme' odaklı planlama sistemi içerisinde genellikle daha az önemsenen meselelerin altını çizmektedir. Bu anlamda 'delikli kent'in işaret ettiği paradigma kayması, planlama açısından büyük bir önem arz etmektedir. Buna karşın Florentin (2010), yapılan çalışmaların Leipzig için daha çok imaj temelli bir strateji olduğunu savunmaktadır. Kentin merkezinin yeniden yapılandırılması ve restorasyonu çalışmalarının özünde bir pazarlama stratejisinin yattığını ve bazı merkezlere öncelik vermenin kentsel adaletsizliği ve eşitsizliği arttırabileceğini belirtmektedir. Ayrıca Florentin (2010)'e göre bugün 'daha fazla yeşil alan' sloganına arazi sahipleri de destek vermektedir, bunun sebebi Leipzig'in bir milyona yakın boş dairesiyle bina yapımının kazançsız olduğu bir yer olmasıdır; ancak süreç gayrimenkul piyasası açısından ters yöne dönerse yani nüfus artışı ile beraber konut satışları artmaya başlarsa arazi sahipleri desteklerini geri çekebilirler. Bu çerçeveden bakıldığında yukarıda sayılan üç ana eksen bir yandan çok yenilikçi, yaratıcı olabilirken ve farklı fırsatlar sunabilirken bir yandan da var olan durumları daha kırılgan hale getirebilme ve mekansal kutuplaşmaları arttırma potansiyelini de taşımaktadır.

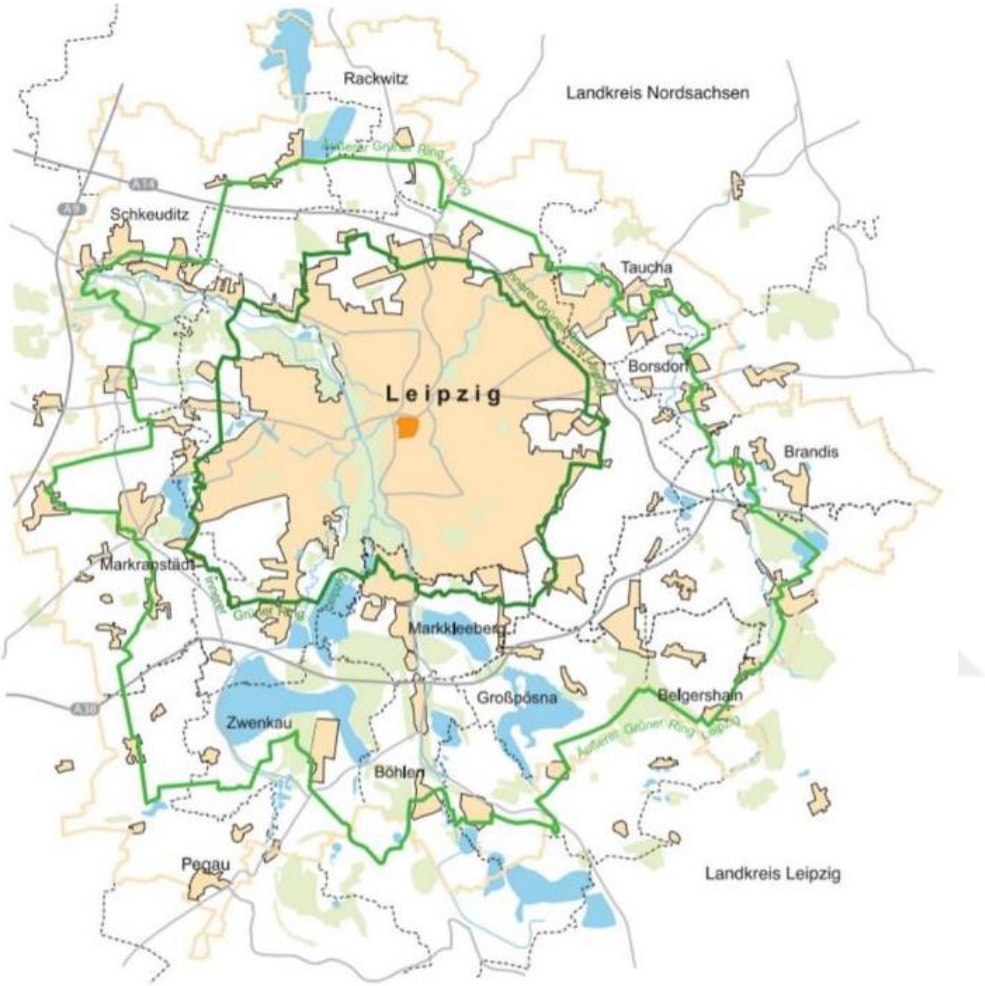
Alman konut politikası tarihinde türünün ilk örneği olarak yapılmış olan Leipzig'deki kentsel yeniden yapılanma hareketi 2001 yılında boş evlerin yıkılması ile başlamış ve 2007 yılına kadar sürmüştür (Bernt 2005). 6 yıllık program içerisinde aynı anda konut piyasasının desteklenmesini ve konut arzını azaltması için mevcut kentsel yapıların yıkılmasını tamamlamayı amaçlayan iki yönlü bir kentsel kalkınma politikasına başlanmışsa da süreç içerisinde engeller gün yüzüne çıkmıştır. Ancak temel sorunun konut stokunun fiziksel olarak azalması olmadığı zamanla anlaşılmış, çünkü 2007 sonunda yaklaşık 200.000 konutun yıkılmasına rağmen, hedeflenen her alan için yıkımlar gerçekleştirilememiştir. Bu sıkıntıların ana nedeni, toprak sahipleri

arasındaki işbirliği eksikliğiydi. Boş mülklerin yıkılması planlarının nerede uygulanıp uygulanamayacağı mülk sahiplerine bağlı olduğundan, geniş çapta kentsel yeniden yapılanma ancak mal sahipleri işbirliği yaptığında mümkündür (Bernt, 2013). Programda belirlenen alanların yıkımlarının gerçekleştirilip yeşil bir kuşak yaratma fikrinin sistematiği de en çok mülk sahipliği üzerinden sorun yaşamaktadır, çünkü kuşak üzerindeki bir mal sahibi yıkımı kabul ederken, diğeri bunu reddedebilmektedir. Bu bağlamda özgün niyetlerin aksine, kentsel yeniden yapılanma, farklı mülkiyet türleri, kredi değeri ve ipotek durumlarının kombinasyonundan kaynaklanan rastgele bir süreç olarak ortaya çıkmış ve yeşil kuşak için mekansal ana plan takip edilememiştir (Bernt, 2013). Böylece yeşil kuşak için her zaman tespit edilen arazileri birleştirmek yerine, daha rastlantısal olarak mülk sahiplerinin kabul ettiği araziler yeşil kuşak içerisine dahil edilebilmiştir.

Delikli kent pratiği sürecinde Leipzig'de binlerce konut yıkıldı, ancak yıkımlar mülk sahipliğinin ve emlak-gayrimenkul piyasasının doğasından ötürü sistematik bir şekilde gerçekleştirilemedi. Bunun yerine süreç doğaçlama bir tarzda devam ettirilip, mekansal sistematiğin rafa kaldırılmasından kaynaklı olarak konut piyasasını yükseltme niyetleri başarısız olmuştur. Bu sonuç baştaki özgün niyetlerle çeliştiğinden yenilenmenin politik ekonomisinin ilginç bir tarafına ışık tutmuş ve kentsel rönesansın başarısı veya başarısızlığını tanımlamak için temel olanın sadece söylemlerin ve planlama paradigmalarının değil, mevcut konut pazarının da olduğunu göstermiştir. Pek çok binanın yıkılması kısa vadede kar değil maliyet yaratmış ve özel sermayenin ilgisi kayıtsızlığa dönüşmüştür (Bernt, 2013). Buradan bakıldığında Leipzig'de delikli kent pratikleri özellikle konut piyasası alanında başarısız olmuş olsa da, başka bir taraftan delikli kent süreci sayesinde kent için dünya standartlarının üzerinde bir yeşil alan yaratılmıştır. Leipzig'in çevresinde ve merkezinde 68 ve 134 km'lik iki adet yeşil bant (yürüyüş ve bisiklet yolu) oluşturulmuş (Şekil 2.10), bir yandan yerel tarım desteklenmiş bir yandan da kentin doğa sporları turizmi üzerinden tanıtımlarının yapılması sağlanmıştır. Bu anlamda Rink ve Siemund (2016) 'perforasyon' kavramının literatürde sadece bir tanım ve metafor olarak kalabileceğini, ancak planlama pratiği içerisinde bir model olarak yer alamayacağını iddia etmekte ve bu tartışmayı şöyle değerlendirmektedirler:

> Perforasyon tartışması, 1990'ların ihtiyatlı kentsel yenilenmesinden Doğu Almanya'daki 2000'lerin kentsel yeniden yapılandırmasına kadarki paradigma değişiminde görülebilir. 2000'li yılların başından ortalarına kadar olan bu kısa süreçte, geleneksel planlama kategorileri

ve modelleri temel olarak sorgulanmış ve yenileri aranmıştır. Leipzig'de başlatılan delikli şehir hakkındaki tartışma, mevcut binaların tamamen korunması ve yenilenmesi hedefinden ayrılmıştır. Bu anlamda, delikli kent programının ve kentsel yeniden yapılanma uygulamasının hangi yönde hareket edeceği açık olmayan bir durumdu. Bu kentsel program denemesinin odağı talep yetersizliğine ve yatırımın bölgeden çekilmesine dair açık ve esnek bir şekilde cevap verme girişimidir (Rink & Siemund, 2016).

Şekil 2.10 : Leipzig merkezinde ve çevresinde kurulan iki yeşil bant (GRL broşürü, 2017).

Restorasyon hedeflerinin reddedilmesine işaret eden ‘delikli kent’ tartışması, Rink ve Siemund (2016) tarafından küçülme sürecine girmiş kentlerin durumlarının ve devam eden süreçlerin görsel bir açıklaması, bir deney alanı, araştırma yaklaşımı olarak tanımlanmış ve aslında bunun bir planlama modeli olmadığının altı çizilmiştir. Bu bağlamda delikli kent kavramını, kentsel dönüşümün ‘kentin büyüme döneminden sonra’ kentin verdiği zorunlu bir tepkisi olarak, yeni ve daha düşük yoğunluğun tanımlanması için üretilmiş bir kavram olarak algılamak gerekmektedir (Rink & Siemund, 2016; Döhler-Bahzadi & Lütke-Daldrup, 2004). Kent için sistematik bir

fonlama süreci üretilmediği için, genel olarak kısıtlı bir bütçeye sahip kentteki deliklerin en düşük maliyetli şekilde nasıl değerlendirileceğine dair bir yorum olarak da düşünülebilir. Leipzig'te eski, kullanılmayan konut bloklarının yıkılıp, onların yerine üretilen 'Dunkler Wald (Karanlık Orman)' ve 'Lichter Hain (Işık Korusu)' (Şekil 2.11) bu düşünce ile üretilen kentsel alanlardır. Rink ve Siemund (2016), *Plus Minus Leipzig 2030* kitabının delikli kentin analizini yaptığını, perforasyonlar ile kenti okumaya çalıştığını, ancak sistematik bir çerçevede perforasyon alanlarının ne ölçüde ve ne zaman kullanacağına dair net bir göstergesi olmadığını belirtmektedir ve onu daha çok bir kentsel iyileştirme yönlendirmesi olarak tanımlamaktadır.

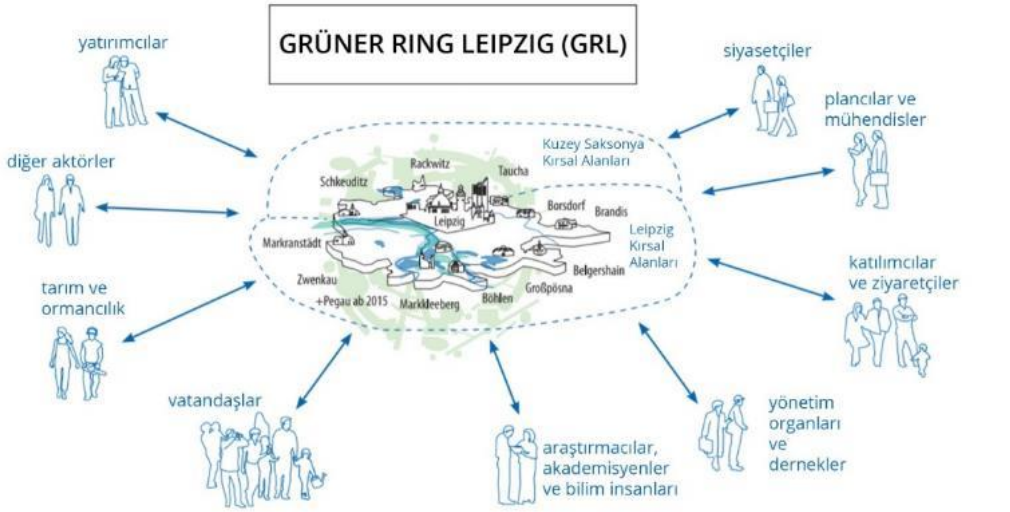
Şekil 2.11 : Solda Dunkler Wald (Url-1), sağda Lichter Hein (Url-2).

Bu görüşlerin ışığında, delikli kent, kentsel bir model olmaktan çok, kentsel büzülme ve yayılmanın birliğine dair yeni perspektifler sunan, zorlu planlama süreçlerine dair daha açık ve esnek öneriler getirmeye çalışan, büyük ölçüde taslak olarak algınabilecek bir kavram olarak sunulabilir.

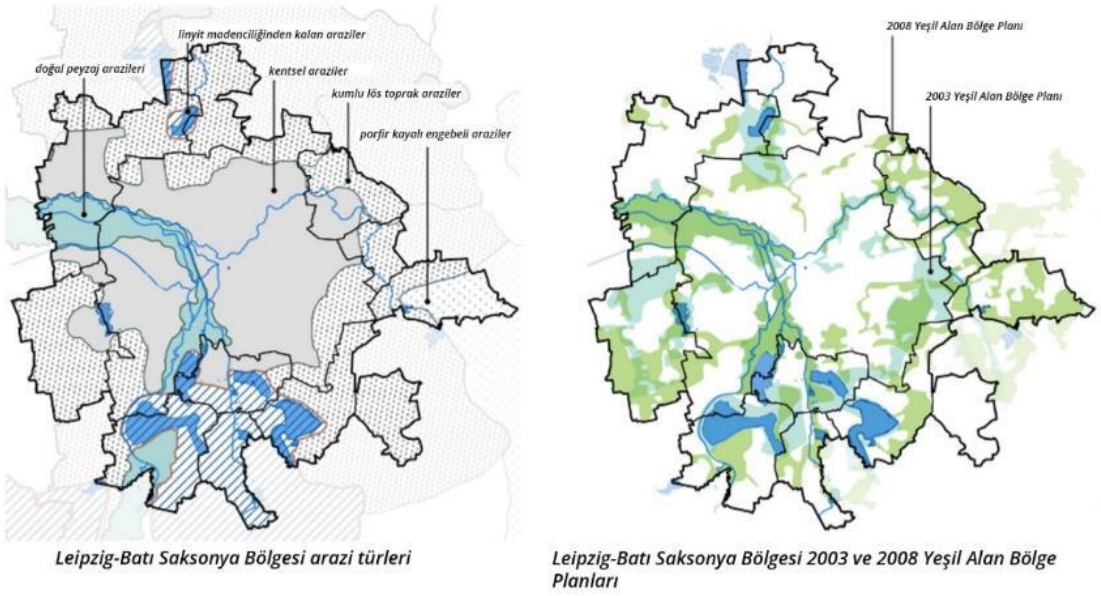
2.1.1 Leipzig'de Deliklere dair Uygulamalar: Grüner Ring Leipzig

Delikli ken süreci içerisinde aktif olan Grüner Ring Leipzig (Leipzig Yeşil Kuşağı), çevredeki 12 belediye (Belgershain, Böhlen, Borsdorf, Brandis, Großpösna, Leipzig, Markkleeberg, Markranstädt, Pegau, Rackwitz, Schkeuditz, Taucha, Zwenkau) ve iki bölgenin (Leipzig Bölgesi ve Kuzey Saksonya Bölgesi) Leipzig ile eşit ve gönüllü bir çalışma işbirliğidir. 1996 yılından bu yana, bu oluşum içinde yetkililer, yönetim birlikleri, STK'lar, vatandaşlar ve şirketler tarım, su ve çevre teknolojisi, yüzölçümü, peyzaj planlaması ve turistik altyapı konularında açık çalışma gruplarında çalışmaktadır (Şekil 2.12). Leipzig'in yerleşim bölgesinde, 100 km2'den fazla bir alanda kültürel peyzaj alanları yaratılmasını hedefleyen Grüner Ring Leipzig yerel ve bölgesel aktörleri harekete geçirerek, doğanın ve peyzajın korunmasını, çevre ile

uyumlu tarım ve ormancılık, çevre teknolojileri, çevre dostu inşaat, yaşam ve çalışma alanları, turizm ve yerel rekreasyon ağlarının organize edilmesini, bunun yanı sıra yerel değerlerin korunmasını ve bahsedilen tüm bu alanların bakımını yapmak için çalışmaktadır. Grüner Ring Leipzig kent çevresinde yoğun olarak bulunan linyit madenciliği tarafından tahrip edilmiş alanları ve terk edilmiş sanayi şirketlerinin boş arazilerini yeniden değerlendirmek ve kültürel peyzaj alanlarına dahil etmek için yoğun bir çaba sarf etmektedir (Şekil 2.13) (Selle & Sinning 2000).

Şekil 2.12 : Grüner Ring Leipzig'in organize ettiği aktörler (GRL broşürü, 2017).

Şekil 2.13 : GRL ile Leipzig Yerel Yönetiminin ortaklaşa gerçekleştirdiği eski maden alanlarını da içine dahil eden 2003 ve 2008 yeşil alan bölge planları (GRL, 2015, Bölgesel Eylem Raporu).

Bunun için belirlenen hedefler, planlama sürecinin temelini oluşturan bir çevre bildirisinde özetlenmiştir. Çevre bildirisinin hedefleri:

• 200 hektarlık alanı yeniden ormanlaştırmak,

• Akar suların yaklaşık 100 km'sini temizlemek ve yeniden yapılandırmak,

• Yaklaşık 100 km yeni yaya yürüyüş parkuru oluşturmak,

• Yaklaşık 200 km ağaçlandırmak,

• Bölge çiftçilerinin 'çevreye duyarlı tarımı teşvik etme programı' uyarınca, çevreye duyarlı bir şekilde yönetilen tarım arazilerinin %100'ünü kazanmalarına ikna etmek. Çiftçilerin ürünlerini organik yöntemler ile yetiştirmelerini sağlamak ve bu oranları her geçen gün arttırmak,

• Kulkwitzer Gölü'nü temizlemek ve yenilemek,

• Kirlenmemiş yeraltı suyunun zenginleştirilmesi ve tahliyesi arasında bir denge oluşturmak,

• Artık faaliyet içerisinde olmayan endüstri ve depolama alanlarının rehabilitasyonu ve çevre düzenlemesi,

• 300 hektarlık peyzaj parkı oluşturmak ve biyotop ağı işletmek,

• Turizm ve yerel rekreasyon için konseptler geliştirmek ve bunları çevre dostu bir şekilde uygulamak,

• Mevcut meşe ağaçlarını korumak ve arttırmak (Stadt Leipzig, 1996).

Leipzig şehri etrafında "yeşil bant" geliştirme ve bölgedeki belediyelerin yerel projelerini bir araya getirme fikri, başlangıçta Leipzig kent yönetiminden geldi. Başlangıçta, tarımın yaygınlaştırılması ve organik tarım için işletmeler oluşturma ve Leipzig şehri için sebze ve meyve üretme amacından ziyade var olan boş, terk edilmiş ya da hasar görmüş arazileri peyzaj alanı olarak geliştirme üzerinde odaklanıldı. Delikli kent süreci dahilinde de pek çok eski sanayi arazisi, eski maden ocağı ağaçlandırılarak yeşil alanlara katılmıştır (Çizelge 2.1). Bununla birlikte, kent peyzajındaki güçlü eylem ihtiyacı belirgin hale geldiğinden, Leipzig periferisinde de kültürel peyzajı geliştirmek için daha kapsamlı bir strateji ortaya çıktı. Eylül 1996'da, çevredeki belediyelerin yanı sıra diğer yerel ve bölgesel kurum ve derneklerin temsilcilerinin katıldığı "Grüner Ring Leipzig" konulu ilk Stadt-Umland konferansı

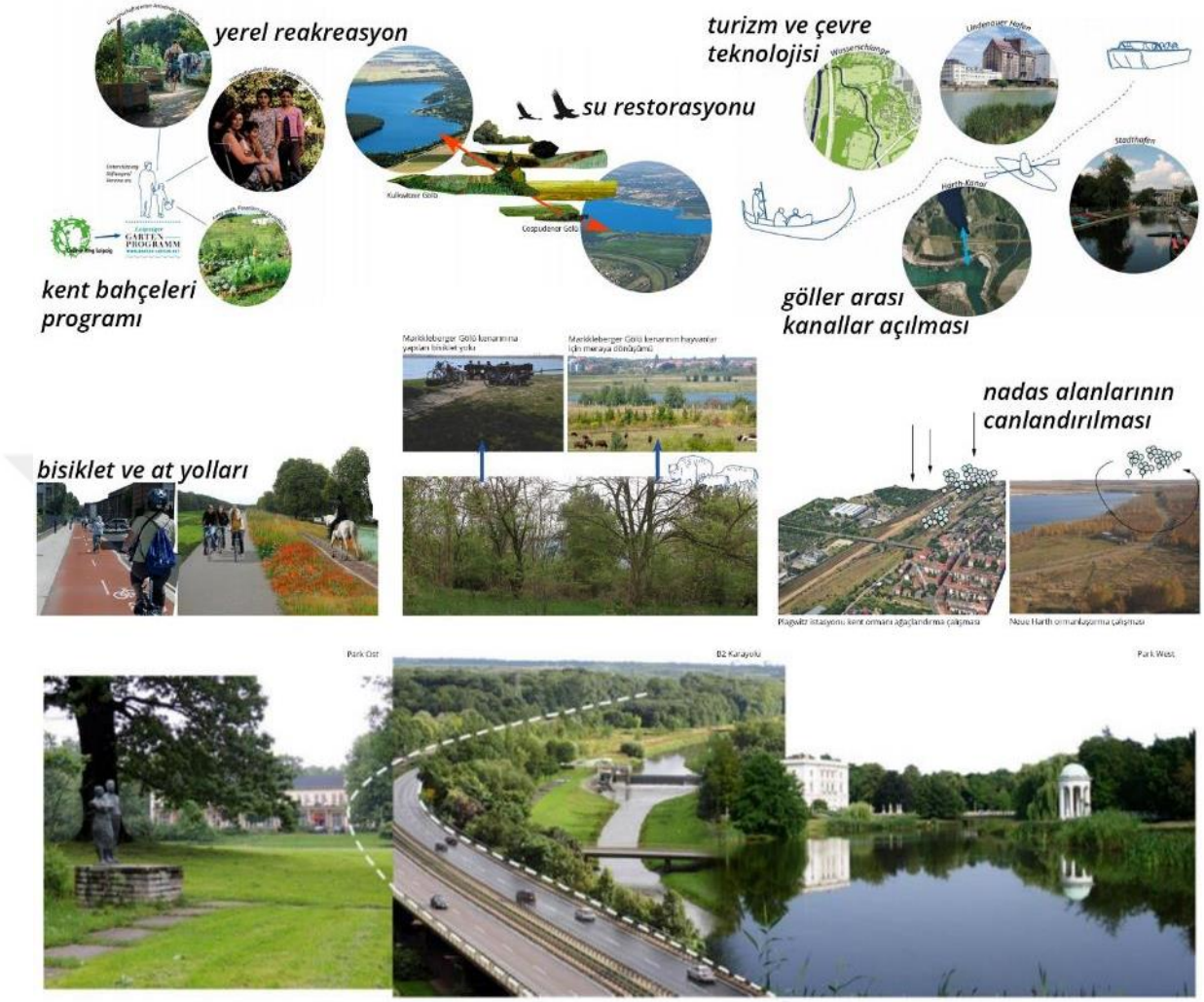
yapıldı. Çevre beyanı, katılan tüm belediye ve dernekler tarafından kabul edildi ve yerel yönetimlerin hedef programları içerisine dahil edildi (Selle & Sinning 2000). Stadt-Umland konferansının ardından, beş tematik çalışma grubu oluşturuldu (Şekil 2.14).

Çizelge 2.1 : GRL ve Leipzig Yerel Yönetimi ortaklığı ile delikli kent sürecinde peyzaj alanlarına katılan araziler (Rosenthal, 2010).

Leipzig' de ağaçlandırılan araziler	yıl	boyut (ha)
ROSENTAL'DA ESKİ BİR DEPOLAMA ALANININ AĞAÇLANDIRILMASI	2003	0,60
ANAYOL 46 YERİNE YAPILAN AĞAÇLANDIRMA	2003	1,49
BMW VE PORSCHE ARAZİLERİNE YAPILAN AĞAÇLANDIRMA	2003	26,10
KUZEY SANAYİ PARKI (BMW ARAZİSİ)	2003	9,72
ON DÖRT AĞAÇ YOLU	2004	1,20
WAHREN VİYADÜK'DEKİ HAYVANAT BAHÇESİNİN DÖNÜŞÜMÜ	2004	0,71
WAHREN VİYADÜK'DEKİ ORMAN YOLU	2006	0,25
ÇÖKTÜRME HAVUZU ALANININ DÖNÜŞÜMÜ	2006	2,00
AGRA HALL 60 AĞAÇLANDIRMASI	2008	0,66
KUZEY SANAYİ PARKI'NIN BREITENFELD ORMANLIK ALANINA DÖNÜŞÜMÜ	2009	5,30
LUPPEDEICH'DEKİ DEUTCH TREN HATTININ DÖNÜŞÜMÜ	2009	0,70
LOUISE-OTTO-PETERS ALLEE'DE Kİ ANAYOL 6'NIN DÖNÜŞÜMÜ	2010	2,80
REUDNITZ'DE ESKİ ŞEHİR FİDANLIĞI	2010	3,78
NATURBAD GÜNEYBATI - İKLİM ORMANI	2010	5,00

Beş grubun çalışma konuları şunlardır (GRL, 2015, Bölgesel Eylem Raporu): İlk grup su restorasyonunu seçmiş; Leipzig göllerinin temizlenmesi, ekolojik dengesinin yeniden sağlanması, Leipzig akarsularındaki direnaj oluşturmak gibi taşkın sorununa çözüm getirecek ya da taşkınlardan koruyacak su tutma kapasitesini arttıracak peyzaj önerileri geliştirilmesi, kuraklık ve selin önlenmesi, yeraltı sularını tekrar kazandırılması gibi konulara odaklanmıştır. Peyzaj bakımı ve nadas alanlarının canlandırılması için de grup oluşturulmuş; ağaçlandırma ve ormanlaştırma çalışmaları, şehir içi alanlarda kentsel orman alanlarının oluşturulması yoluyla ekolojik kentsel yenilemenin sağlanması, terk edilmiş endüstri sahalarının sökülmesi, yenilenmesi ve daha sonra yeni kullanım önerileri ile canlandırılması, kırın çekiciliğinin arttırılması, tarım alanlarının oluşturulması, genişletilmesi hedeflenmiştir. Bununla beraber tarım

ürünlerinin pazarlanmasının desteklenmesi ve doğrudan üreticiden tüketiye akışın sağlanması gibi hedefler belirlenmiştir.

Şekil 2.14 : GRL broşüründe çalışma gruplarının işlerini anlatan görseller (GRL, 2015, Bölgesel Eylem Kataloğu).

Yerel rekreasyon için seçilen grup tarafından ise iklim konfor adaları olarak kent içerisinde parkların arttırılması, Garten-Leipzig adlı sivil toplum kuruluşunun ve Leipzig kent parkları için etkinlik takvimi oluşturulması, kent bahçelerinin arttırılması ve kentsel bahçeciliğin geliştirilmesi, Leipzig ve Kuzey Saksonya bölgelerindeki at yollarının planlaması, bisiklet ve yürüyüş yollarının Leipzig periferisine kadar uzanması, Leipzig'deki göller arasında bisiklet ulaşımının kesintisiz sağlanması, Leipzig'deki göller ve akarsular arasında kanallar açılarak ulaşımın sağlanması gibi uygulamalar geliştirilmiştir. Son olarak turizm ile çevre teknolojisi ekibi için kırsal turizmi değerlendirmek adına yürüyüş parkurlarının oluşturulması, artan yeşil alan ve ormanlar ile beraber doğa sporlarının geliştirilmesi, kano başta olmak üzere su

sporlarının tanıtımının yapılması, göller ve akarsular arasında açılan kanallarda kano rotası oluşturulması, tarımın geliştirilmesi ile paralel çiftlik turları ile kırsal turizmin geliştirilmesi, rüzgar gülü, gürültü bariyeri, CO2 emilsiyonunu azaltmak gibi kent yaşamının kalitesini arttıracak araçları geliştirmek ve bu alanlarda gelişim yaratmanın desteklenmesi gibi amaçlar ortaya konmuştur. Grüner Ring Leipzig 'Delikli Kent' sürecinden önce kurulmuş olsa da, çalışmalarını belediye yönetimi ile yürüttüğü için süreç içerisine aktif bir şekilde dahil olmuştur ve çalışmalarını hala devam ettirmektedir. Delikli kent sürecinde GRL ile belediye işbirliği içerisinde pek çok boş, tahrip olmuş, terk edilmiş arazinin kent ve bölge peyzajına katılımı sağlanmıştır ve özellikle delikli kent sürecinde Leipzig'de yeşil alanlar da büyük bir artış görülmüştür (Çizelge 2.2).

Çizelge 2.2 : 2000 yılından itibaren delikli kent süreci içerisinde Leipzig'de yeşil alan artışı (Rosenthal, 2010).

	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
YEŞİL ALAN BÜYÜKLÜĞÜ (HEKTAR)	618	930	928	904	912	948	987	1.002	1.023	1.020

Tüm bunların ışığında; Grüner Ring Leipzig, delikli kent kavramının ortaya atıldığı ve pratiklerinin denenmeye başladığı süreçten önce kurulmuş olsa bile, çalışmalarının yoğunluğunun en çok bu dönemdeki yıllar arasında arttığı sundukları veriler aracılığı ile farkedilebilmektedir. Bu anlamda delikli kent sürecinin Leipzig'in dünyadaki yeşil kentler arasında var olmasında çok önemli bir rol oynadığı görülebilmektedir.

2.1.2 Portekiz'de Delikli Kent Araştırmaları: No VOID Project

Delikli kent kavramı ile ilgili Doğu Almanya'da küçülen kentler ve özellikle Lepzig üzerine çalışma yapanlar dışında Portekiz'de NoVOID Project (sloganı: Portekiz şehirlerindeki harabeler ve boş arsalar: kentsel metruklardaki gizli yaşamı keşfetme ve delikli kent için alternatif planlama önerilerini araştırma) adı altında pek çok Portekizli araştırmacıyı ve akademisyeni bir araya getiren grup da, terk edilmiş, işlevsizleşmiş, müphem alanları inceleyelerek bu kavrama bir takım katkılarda bulunmuştur. Lizbon Üniversitesi ve Minho Üniversitesi'ne bağlı coğrafyacılar, mimarlar ve peyzaj mimarları tarafından yürütülen, proje koordinasyonunu Eduardo Brito-Henriques ve

João Sarmento'nun üstlendiği, 16 danışman, proje yürütücüsü ve akademisyeni, 5 araştırmacısı bulunan ve Portekiz Araştırma Konseyi (FCT-Fundação para a Ciência e Tecnologia) tarafından finanse edilen NoVOID, araştırma projelerini sundukları sitelerinde amaçlarını şu şekilde açıklamaktadır:

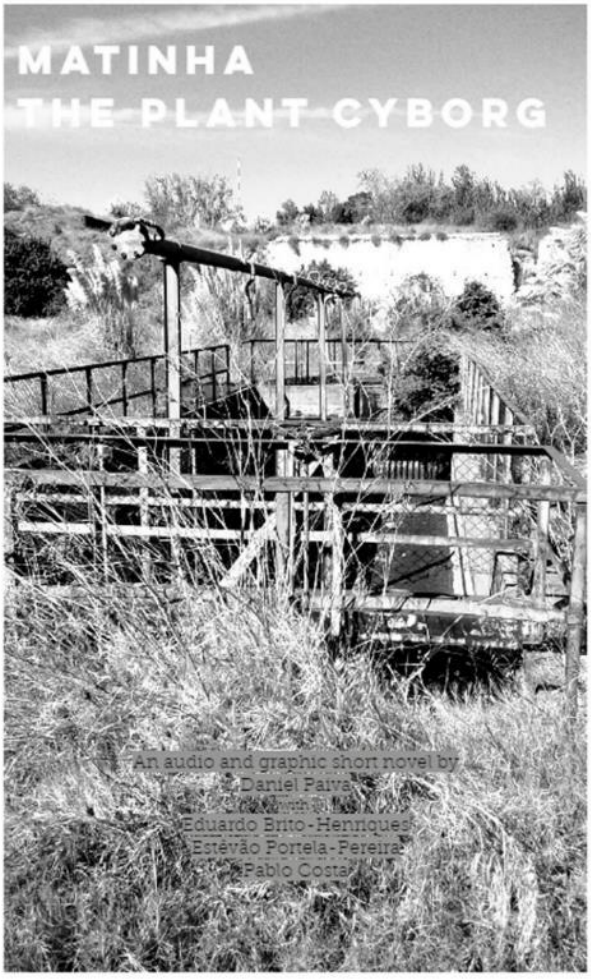
> NoVOID, yıkımı teorize etmeyi ve boş arazileri araştırmayı amaçlayan bir araştırma projesidir. Kentin boş ve terk edilen alanları için uygun planlama çözümlerinin geliştirilmesi şu anda kentsel planlama için büyük bir zorluktur. 'Akıllı azalma yaklaşımı (smart decline approach)', şehirdeki küçülmeyi mutlaka olumsuz bir gerçek olarak anlamayan ve olumlu yönlerinden yararlanmak isteyen uyarlanabilir stratejilerin mümkün olduğunu savunuyor. Öte yandan, kentsel gözenekliliğin (urban porosity) nitelikleri üzerine düşünmek, gözenekliliğin kompakt şehirle uyumlu olup olmadığını tartışmak ve bu entegrasyonun nasıl yapılabileceğini araştırmak elzem görünmektedir. NoVOID, işte bu kilit tartışma noktalarına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır (Url-3).

NoVOID Projesi Solà-Morales'in *terrain vague*[5] kavramından esinlenerek, şehirdeki terk edilmiş ve yıkılmış alanların niteliklerini düşünmeyi ve mevcut oldukları halleri ile değerlerini ve potansiyellerini olumlu bir yaklaşımla tartışmayı amaçlamaktadır (Url-4). Önerdikleri yaklaşım kenti sosyolojik, teknolojik, doğal bütünsel bir sistem olarak anlamaktır. Ayrıca terk edilmiş ve yıkılmış alanları, teknoloji ve biyolojinin, doğa ve insan yapımının iç içe geçtiği ayrıcalıklı birer melezleşme alanları olarak görmektir (Şekil 2.15).

NoVOID'in müphemlik, belirsizlik, boşalma üzerine Barreiro, Guimarães, Lisbon and Vizela olmak üzere Portekizin dört şehirinde yaptıkları çalışma yöntemi ise şu şekildedir; İlk işlem, kentlerde tahrip olmuş, terk edilmiş ve boş kalmış alanları tespit etmek ve sayılarını, yerlerini, büyüklüklerini, formlarını ve eski işlevlerini belirlemektir. Daha sonra insan ve insan olmayan aktörler bağlamında, kentsel boş alanların ve terk edilen yerlerin sosyo-kültürel anlamlarını ve bu alanların süreç içerisinde hem maddi hem de sembolik olarak dönüşümleri tanımlanmaya çalışılır. Son olarak da planlama çözümleri araştırılır, tartışılır ve düşük maliyetli, esneklik, geçicilik ve sürdürülebilirlik kriterlerine dayanan yenilikçi kentsel ve mimari çözüm önerileri sunulur (Brito-Henriques, Morgado & Cruz, 2018). Portekiz'de son on yıldır emlak spekülasyonları ile yürütülen kentsel gelişim modeli, pek çok boş alan bırakarak sürekliliği olmayan, kesintili bir kentsel büyümeye yol açtı ve kent bir yandan

[5] Terrain vague: 'müphem alan' olarak çevirilmektedir. Bu kavram üçüncü bölümde detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

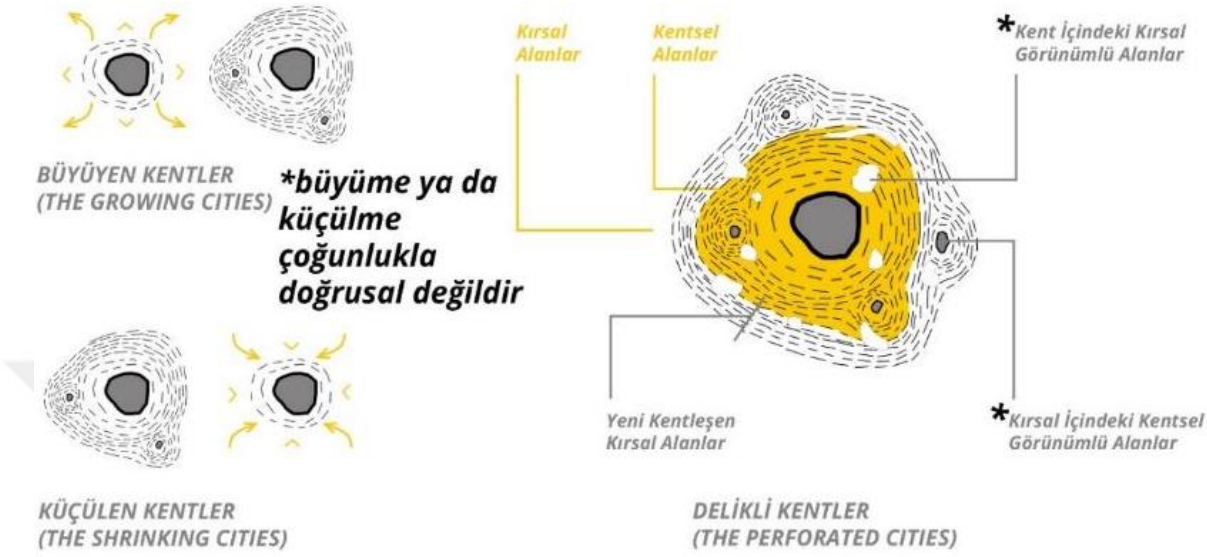
büyümeye devam ederken eski kent merkezlerinde boşalmalarda görüldü (Alves & Ramos, 2012). Portekiz kentlerindeki bu boşalmaları araştıran NoVOID projesi etrafında toplanan akademisyen ve araştırmacılar da, bu durumu kentlerin tarihi kalıntılarına eklenen yeni 'modern harabeler' (terk edilmiş üretim tesisleri, kapalı sinemalar, terk edilmiş kışlalar, ölü alışveriş merkezleri, bitmemiş emlak projeleri vb.) olarak değerlendirdiler ve çağdaş şehirciliğin kaçınılmaz bir deneyimi olarak ifade ettiler. Ayrıca kentsel büzülmeyi ya da küçülmeyi bir kentin tamamı için yorumlamak yerine, bu terimlerin bir metropolün büyük bir bölgesinde ya da bir şehrin sadece bir kısmında görülmesinin 'delikli kent'i tariflemek için yeterli olacağı görüşündedirler (Brito-Henriques, Morgado & Cruz, 2018).

Şekil 2.15 : NoVOID Project'in Matinha The Plant Cyborg çalışması: Portekiz'de terk edilmiş bir gazhanenin kendi doğasını tekrar yarattığının anlatıldığı çalışmanık kapak fotoğrafı (Url-5).

Bu anlamda delikli kent kavramı kentsel çürüme ile kentsel yayılmanın aynı kentte veya kentsel bölgelerde bir aradalığını ifade eden bir gerçeği tanımlamaktadır. Bir

yandan sahipsizliğin ve terk edilmelerin yaşandığı bir kentte, bir yandan da yeni işletmelerin yeni konut üretimlerinin başka bölgelere yayılabilmesi üzerinden tartışılabilecek olan delikli kent kavramı, küçülmenin ya da büyümenin kentler için her zaman doğrusal bir hat izleyemeyebileceğinin altını çizmektedir (Şekil 2.16).

Şekil 2.16 : Büyüyen kent, küçülen kent ve her ikisini de kapsayabilecek olan delikli kent diyagramı.

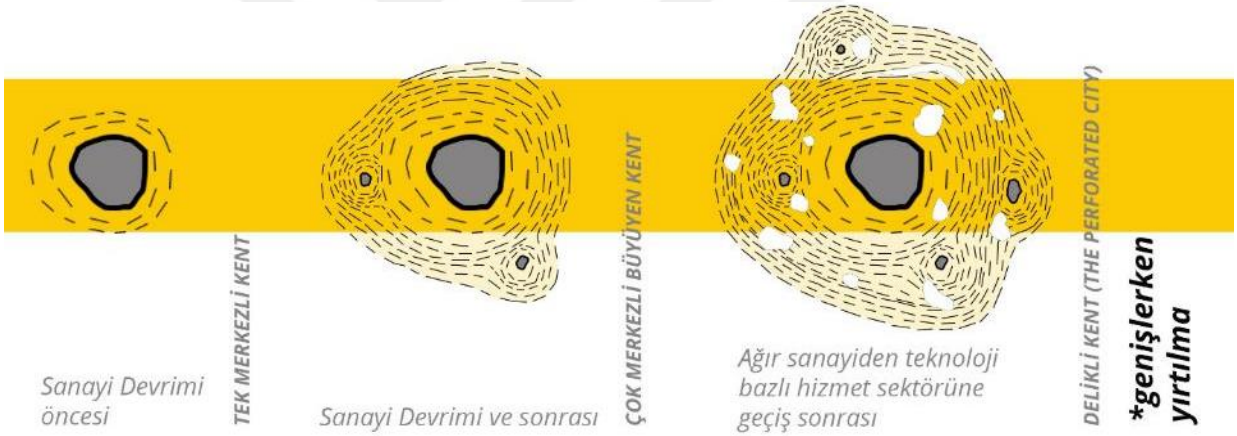
Çağdaş kentlerin büyümesine, unutulmuş ve terk edilmiş mekanların ortaya çıkmasının yanı sıra, şehirlerdeki geniş, bakımsız ve boş alan kategorisinin bir parçası olan sahipsiz yapılar da eşlik etmektedir (Soares, Azambuja, Brito-Henriques & Simoes, 2017). Çalışmalarda 'perforasyon', yani terk edilmeler, işlevsizleşmeler, boş alanlar, boşalan alanlar geçici bir durum olarak değerlendirilmekten çıkarılıyor ve yerleşik bir kavram, kentin temel bir durumu olarak ele alınıyor. Perforasyonun yerleşikliği ise boş alanların bir sonraki süreçte doldurulup doldurulmaması üzerinden değil, aslında kendi zamansallığı içerisinde günün koşullarının başka perforasyon alanları yaratacağı düşüncesi üzerinden anlamlandırılıyor. Yani perforasyon kavramı, kentin bir kısmı büyüme eğilimindeyken başka bir kısmının çürüyebileceğini, başka bir zamanda bu alanların durumları değişse de büyüme ve daralmanın hep aynı anda varlıklarını sürdürebileceğini iddia eden bir kavram olarak yer alıyor.

2.2 Kent Tarihinin Eşikleri Bağlamında Delikli Kentin Oluşumu

Kentlerin genişlemesinin tarihsel sürecinin okunmaya çalışılacağı çalışmanın bu kısmında ilgilenilecek olan temel konu, Kostof (1999, s. 9)'un da belirtmiş olduğu gibi

kentlerin aldıkları formu neden ve nasıl aldıklarıdır. Buradan elde edilebilecek sonuç, kent formu ile beraber tarihi, kültürel ve ekonomik bağlamlarda da bir anlam hazinesini ortaya çıkaracaktır. Yine bu bölümde delikli kentin nasıl oluştuğunu anlamaya çalışmak için izlenecek olan Kostof (1999, s. 13)'un tanımlamış olduğu 'kentsel süreç' kavramıdır, bu kavram ise kentte zaman içindeki fiziksel değişimi ifade etmektedir.

Tematik bir anlatım çerçevesi içerisinde sunulacak bu bölüm 'Sanayi Öncesi Kent', 'Sanayi Devrimi ve Kent' ve 'Ağır Sanayinin Çözülmesi Sonrası Kent' olarak üç alt bölüm şeklinde kurgulanmıştır. Bu kurgunun ana eksenini Sanayi Devrimi ile gelişen ulaşım ve erişim imkanları ve kentleşme kavramı oluşturmaktadır. Bu bağlam içerisinde kentin merkezi yapısından çıkması, demiryolları ile beraber gelişen ulaşım imkanları sonucunda kentin yayılımı ve sonrasında ise sürekli genişlemesine paralel bir biçimde oluşan boşalmalar ele alınmaktadır (Şekil 2.17).

Şekil 2.17 : Delikli kentin oluşumunu tarihsel ve tematik olarak anlatan diyagram.

Bahsi geçen kent gelişimindeki üç bölüm, Lefebvre (2011, s. 31)'nin sunduğu 'kırsal (köylü), endüstriyel ve kentsel' olarak ifade ettiği üç dönem/üç alan/üç tabaka tanımı üzerinden yapılmaktadır. Burada tarif edilen üç dönem açılacak olursa; ilk olarak Sanayi Devrimi öncesi kent-kır ayrımının netliği; ikinci olarak daha endüstriyel döneme geçilmeden, kentin 'ticari şehir' olarak tanımlandığı dönemden itibaren başlayan kentin kırsal alana doğru yaptığı işgalleri, endüstriyel dönemle beraber gelişen kırsalın kentsele tabi olma durumu, 'banliyöleşme' ve kentin homojenleştirilmesi ve son olarak da bugüne gelen süreçte kentin yeniden heterojenleşmesi, kent içindeki zıtlıkların beraberliği ve 'endüstrileşme-kentleşme'nin bir aradalığıdır (Lefebvre, 2011, s. 36) (Şekil 2.18).

Şekil 2.18 : Lefebvre'nin kentlerin dönüşümünü formüle ettiği süreç şeması (Lefebvre, 2011, s. 20).

Burada kentin heterojenleşmesi tartışması daha önceden bahsedilen 'delikli kent' kavramı ile beraber okunmaya çalışılacaktır. 'Delikli kent' kavramı, bu sürekli gelişme ama aynı zamanda boşalma durumu tarifine uygun düşmektedir ve bu açıdan, 'Delikli Kentin Oluşumu' kısmı kentin tarihini, kentin yayılması odağında ele alacaktır.

Sonuç olarak bu bölüm içerisinde, sanayi öncesi dönemi kentlerinde 'sınır' kavramı üzerine odaklanılacak olan okumada Sanayi Devrimi ve hemen sonrası süreci kentlerin mevcut 'sınırları aşma' halleri üzerinden değerlendirilecektir. 'Sanayi Sonrası' denilen ağır sanayinin çözülüp, teknolojinin geliştiği dönemde ise kentler 'delinme' kavramı ile okunmaya çalışılacak ve bu döneme özgü kentleşme biçimi olarak 'genişlerken yırtılma' ifadesi açılacaktır. Tüm bu tarihsel kent okumasının içerisinde 'Delikli Kent'in nasıl oluşmuş olabileceği aranacak ve tüm dönemler kentlerin yayılması bağlamında ele alınarak 'kır-kent ayrımı', 'merkez-periferi', 'kent çekirdeği' ve 'banliyöleşme' kavramlarının delikli kent ile ilişkisi kurulmaya çalışılacaktır. Bookchin (2014)'in, "kentin tarihinden bahsederken, belli bir kentin yükselişi, gelişmesi ve çöküşü üzerinde yoğunlaşmaya gerek yoktur. Bu tarih birikimci niteliktedir" (s. 22) sözü üzerinden herhangi bir kent seçilmeden, kentlerin dönemsel tarifleri yapılmaya çalışılacaktır.

2.2.1 Sanayi Öncesi Kent: Sınırların Kurulması

Gideon Sjoberg (2002) sanayi öncesi kent tipinin tarifini yaparken sadece Orta Çağ Avrupa'sının değil; pek çok kültürden özellikle Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Asya'nın bazı bölgelerinden alınan verilerin benzeştiğini ve ortaklaştığını dile getirir. Bu anlamda sanayi öncesi kent yaşamının değişmeyen ve belirgin olan özellikleri üzerinden bir tip tarif ettiğini belirtir (Sjoberg, 2002). Ayrıca bahsedilen tip Avrupa

ülkeleri için Sanayi Devrimi'nden önceki süreci temsil ederken, bazı Asya ve Orta Doğu ülkeleri için kendi öznel sanayileşme süreçleri öncesini ve bazıları için de şu anki durumlarını içermektedir.

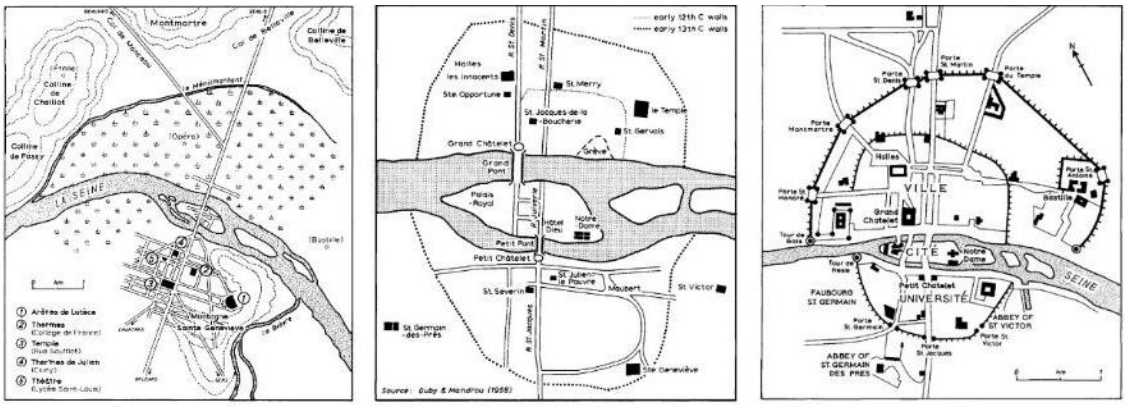
Hatt ve Reiss (2002) tarih öncesi çağlardan beri kentlerin varlığını gelişen teknoloji ile tanımlamışlardır. Çünkü kent bir artbölgeye (hinterland) bağımlı bir yapıdır ve gıda gereksinimini karşılamak için hep ona ihtiyacı vardır. Bu anlamda teknolojik gelişmeler, örneğin tekerlek ve dingil kullanımı, toprağın işlenmesi, hayvanların evcilleştirilmesi vs. kentlerin oluşumunun ve sonrasındaki ilerlemeler ile kent nüfusunun artmasının sebebi olarak gösterilebilir (Hatt & Reiss, 2002). Sonuç olarak, sanayi öncesi kent için, kır ile keskin ayrımlara dayanan, tarıma dayalı ekonomiden dolayı kıra bağımlı olan bir yapıyı tarif ettiği söylenebilir. Hatta kent yaşamı, kendi kendini ayakta tutan ekonomik bir varlık olmaktan çok, tarımla uğraşan kırsal toplulukların yaşamlarını sürdürebilme kapasitesine ve ekonomilerine bağlı olan, bundan dolayı da kırsal kesimin oluşturduğu geniş alanlarda bir ada şeklinde görünmektedir (Bookchin, 2014, s. 155). Bu anlamda sanayi öncesi kentler, kırsal alandaki üretimlere bağımlıdır ve bu üretimlerin pazarlanması için bir merkez görevi görmektedir. Sınırları keskin olarak ayrılmış bu iki farklı yapı arasındaki süreklilik ise temel olarak birbirleri arasındaki ekonomik bağımlılıktan sağlanmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, sanayi öncesi dönemde kırsal bölge ürettiklerini kendi ihtiyaçlarını karşılayıp artı değer kazanmak için kentte pazarlamalıdır. Kent ise yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak için kırı kendine çekmek zorundadır. Yetersiz ulaşım imkanları ile beraber elverişsiz depolama alanlarından dolayı kent, gıda stoğu yapamayan, varlığını dışarıdan aldığı ham maddeye dayandıran, tarımda makineleşmeye geçilmediği için kırsal alanların ekonomik baskısı altında olan bir pazar merkezi niteliğindedir (Sjoberg, 2002).

Sanayi öncesi kent içerisinde işlevsel bir ayrışma bulunmamaktadır. Ayrışmanın, yani farklı mahalle ve semtlerde komşuluk ilişkileri kurmanın yegâne sebebi toplumsal farklılaşmadır. Bu dönemde farklı etnik grupların farklı yerleşim alanları bulunmaktadır ve sosyal ilişkiler de bu ayrım içinde gelişmektedir. İşlevsel ayrışma yani iş ve konut bölgelerine bölünme kentleşmiş-sanayileşmiş toplulukların bir özelliği olarak yer almaktadır ki, Orta Çağ Avrupa kentlerinde evler atölye olarak da hizmet ederlerken, bir kilise ya da Orta Doğu ülkelerinde bir cami aynı zamanda okul veya alışveriş merkezi işlevi de görebilir (Sjoberg, 2002). Farklı işlevlerin bir arada

kullanımlarına dair benzer bir durum Antik Çağlar'da da görülmektedir. Antik Yunan'da Agora ve Roma'da Forum hem bir ticari merkez hem de siyasi merkez olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda sanayi öncesi kentte, sınırlı bir alanın en verimli biçimde ve çok çeşitli kullanımının sergilendiği söylenebilir.

Sanayi öncesi kentlerin yerleşim yapısı için genel olarak, merkezi bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bu merkezileşmeyi sağlayan şey ise, işlevlerin merkezsizleştirilmesi, başka bir deyişle kamusal hizmetlerin (kilise, hastane vs.) küçük parçalar halinde kente yayılmış olmasıdır. Mumford (2007)'a göre, böylece kentlerde "sadece aşırı kalabalıklaşmanın kurumlaşmasını ve gereksiz dolaşımı önlemekle kalmamış, aynı zamanda bütün bir kentin belli bir ölçek içinde kalmasını sağlamıştır" (s. 377). Ayrıca bahsedilen çekirdek yapı, sosyal ve politik ayrışmalara sahip olsa da bu ayrımların mahalle ölçeğinden daha büyük olduğu söylenemez, yani farklı toplulukların bir yan yana olma durumundan söz edilebilir. Bu anlamda kentler, sınırları keskin bir yapı içerisinde yoğun bir nüfusa sahip yapılar olarak ortaya çıkarlar ve bugün ile karşılaştırıldığında 'azman ya da yayılmacı' bir yapı göstermezler.

Sanayi öncesi dönemde kent yayılımı açısından Roma Dönemi içerisinde özgürce gelişen kentler bulunmasına rağmen, barbarların saldırılarıyla sınırları netleşen surlarla korunmak zorunda bırakılmış, bu anlamda sürekli küçülmek zorunda kalmıştır (Benevolo, 1995, s. 25). Roma'nın yıkılışından sonra kent uygarlığının düşüşü, kent nüfusunu ve yaşam alanını da ufaltmış; ticaretin canlanmasına kadar olan süreçte Avrupa'da kale-kent içindeki geçmişine ve sonrasına göre sosyal ve ekonomik olarak daha kısıtlı bir yaşam getirmiştir. Bu süreç içerisinde bazı Roma kentleri yeniden onarılıp kullanılırken, kimisi ise önemini yitirip terk ediliyordu ve bunlardan birisi de Seine nehri kenarındaki küçük Cité'dir. Şimdiki Paris (Şekil 2.19) olan bu şehir, bir noktada gelişimini Roma kenti üzerinden kurmayı bırakıp onun tersi yönünde geliştirmiştir (Benevolo, 1995, s. 37). Paris'in gelişimini gösteren Şekil 2.19'da görüldüğü üzere, Orta Çağ kentlerinde kent dışında yeni yerleşimler oluştukça mevcut surlar yıkılıp oluşan banliyöler yeni surlarla tekrar sarılmıştır. Ancak genellikle sınırlar merkezden 800 metreden fazla genişleyemezdi, çünkü su ve yiyecek tedariki sıkıntıya girer ve ulaşım zorlukları baş gösterirdi (Mumford, 2007, s. 382).

a. Roma İmparatorluğu'nda Cite şehri, 2. yüzyıl *b. Paris, 13. yüzyıl* *c. Paris, 14. yüzyıl*

Şekil 2.19 : Paris'in 2. yüzyıl, 13. yüzyıl ve 14. yüzyıldaki yerleşim haritaları (Clout, 1977).

Sanayi öncesi dönem içerisinde kentlerin fiziksel olarak yayılmacı tavrını okumaya başladığımız süreci ise ticaretin gelişimi ve yaygınlaşması olarak tanımlayabiliriz. Antik Yunan ve Roma'nın yarattığı şehir uygarlıklarının Avrupa için kaybolduğu bir dönem olarak bahsedebileceğimiz Orta Çağ'ın erken dönemleri, içe kapalı bir tarım toplumu yapısı gösterir. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra şehirlerin uzun süre boyunca gerilemesi gözardı edilemez bir gerçek olarak durmaktadır. Orta Çağ'da şehirlerin yeniden doğması ve Avrupa'da yayılması belli sınırlarda oluşmaktaydı, ancak 1200'den sonra yeni kentlerin oluşumu Elbe ve Saale'in ötesine doğu Avrupa ve Baltık kıyılarına kadar uzanmıştır (Kostof, 1999, s. 30).

Onuncu yüzyılda Avrupa'da kurulan kale-kentler, Roma'nın yıkımından sonra, Müslüman ve Norman saldırılarından kurtulmak için, yeni kurulan sığınaklar olarak ifade edilebilir (Bumin, 1990, s. 61). Kale-kentler bir prensliğin koruması altındaki tarım toplumunun yaşamını temsil ederken, ekonomik ilişkilerin neredeyse bulunmadığı, sadece ihtiyaçlar üzerinden üretim yapılan bir askeri savunma yapısı durumundaydı. Pirenne'ye göre (2019, ss. 99-124) on birinci yüzyılda Orta Çağ'da savunma odaklı oluşturulan kale-kentler, ticari, sosyal, kültürel zenginlik açısından bir kent özelliği gösteremezken, ticaretin gelişmesi ile beraber var olan kale-kent sınırlarını aşıp yayılmaya başlayan, özellikle yeni oluşan tüccarların ve zanaatkarların oturmaya başladığı sınır-ötesi 'yeni kentler', kent yaşamının gerçek nüvelerini oluşturmaktadır. Ayrıca bu yeni oluşan sınıf, yani tüccarlar ve zanaatkarlar, daha sonraki süreçte kendi bölgelerini korumak için kendi duvarlarını örmekle işe

başlayacaklar ve kentlerini ve kendilerini saldırılardan koruma altına almaya çalışacaklardır.

Günümüz kentlerinin temellerinin bu iki duvar arasında (askeri amaçlı kurulan kale-kentin surları ile daha sonra bu surların çeperlerine göçen tüccarların ve zanaatkarların kurduğu yeni sur arasında) oluştuğunun söylenmesi yerinde olabilir (Şekil 2.20). Orta Çağ Avrupa'sında kentlerin yayılımı, kalenin dışına çıkış ile başlayan ve yayıldıkça yeniden sınırlandırılan bir şekilde tariflenebilir. Pirenne (2019) bu tarifi "Orta Çağ kentinin, on ikinci yüzyıldaki durumuyla, kale duvarlarıyla çevrili bir kapalı alanın sığınağında yaşayan; ona toplumsal, ayrıcalıklı bir kişilik kazandıran, kendine özgü bir yasa, yönetim ve hukuk bilimine sahip bir ticaret ve sanayi toplumu olduğunu söyleyebiliriz" (s. 155) diyerek açıklamıştır.

Sur, sadece bir kentin savunma elemanı olması dışında, Orta Çağ'ın yaşam biçiminin de simgesel haliydi. Keskin sınırlar ve yalıtılmışlık, dönemin toplumunun zihnini ve dünya görüşünü tanımlayan kavramlardır. Ayrıca surlar, kırla kentin buluşma noktası olmak dışında, tüccarların kente giriş yaptıkları yerin kent kapıları olmaları dolayısı ile kentin ekonomik bölgesi olmuşlardır. Bunun dışında surlar, yaz aylarında antikçağlardan Orta Çağ'a miras kalan bir işlev olarak kırın izlenmesini sağlayan mesire yeri görevi üstlenmesidir (Mumford, 2007, ss. 373-374). Lefebvre (2011, s. 31)'in 'kırsal mekan-zaman' olarak adlandırdığı tanımı, içerisinde Antik Yunan ve Roma dönemini kapsayan, soylular ve köleler bağlamında örgütlü bir toplumsal yaşamın tarifi olan politik şehir ile ticaretin temel olarak kentsel bir işlev haline geldiği Orta Çağ Avrupa'sındaki şehirleri kapsayan ve hatta sanayi kentinin bir öngörüsü olarak tariflediği ticari şehir dönemlerini kapsamaktadır. Bu kapsam genel olarak Sanayi Devrimi öncesindeki kentlerin durumunu ifade etmektedir.

Bahsedilen tanımın kentsel yayılım açısından önemi ise, politik kentin sınırlarının netliği ile başlayan süreçte, ticari kente evrilme ile beraber kır-kent ilişkisindeki dengede kentin ağırlığının artmasıdır. Politik şehir de ticaret önceleri dışlanmışken ve şehir dışındaki bölgeler de hareket halindeyken, kentlerin ticaret kentlerine dönüşme sürecinde ticaretin anlamı değişmiş, kentin temel dinamosu ticari mübadele olmuştur (Lefebvre, 2011, ss. 13-17). Burada değişen anlam, pusulanın icadı ve onun sonucunda yeni kıtaların keşfi ile ticaretin yerellikten çıkıp, uluslararası bir pazar halinde gelişmeye başlamasıdır.

Şekil 2.20 : Surlarla çevrili Paris'in 1500'lerdeki görünümü (Münster, 1554, ss. 88-89).

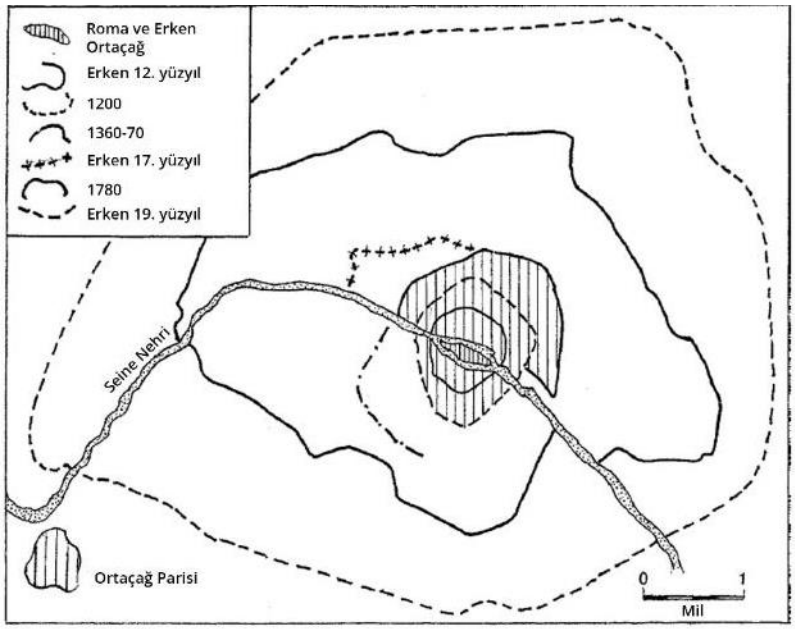
Kentin en hareketli bölgeleri, zanaatkarların ve tüccarların yerleşimi haline gelmiştir. Köylülerin efendiler için değil, kent pazarları için üretim yapmaya başlamalarıyla beraber kent 'kırsal bölgelerin ortasındaki bir ada görünümü'nden çıkmıştır (Lefebvre, 2011, s.14).

Orta Çağ Avrupası'nda tutulmaya çalışılan sınırlar ise, Orta Çağ kentinin çözülüşü, sanayi kentinin köklerinin atılması olarak tanımlayabileceğimiz Rönesans dönemi ile aşılmaya başlamıştır. Barutun keşfi ile kentleri çevreleyen surlar işe yaramaz hale gelmiş ve kentleri sınırlayan ve savunmayı sağlayan bu temel yapının yerini düzenli orduların hareketlerini kolaylaştıran simetrik, geometrik plan yapıları almıştır (Şekil 2.21). Ticaretin gelişimi ve kentlerin temel dinamosu olmasıyla beraber, yıkılmaya başlayan 'feodal' düzen yerini 'mutlakiyetçi devlet' anlayışına bırakırken, kentler bu yeni iktidara göre biçimlenmiştir. Orta Çağ kentinin surlarla çevrili kapalı yapısı, yükselen monarşilerin engel tanımayan yayılmacı politikalarıyla beraber bozulmaya başlamıştır (Bumin, 1990, ss. 69-74).

Şekil 2.21 : Scamozzi tarafından ışınsal plan şeklinde tasarlanmış Palmanova, 1593-1623 yılları arasında inşa edilmiştir (İnceoğlu, 2017 içinde harita verisi: Google, Landsat, Copernicus).

Orta Çağ'ın organik yerleşim biçiminin yerini yükselen mutlak monarşi ve rasyonel düşüncenin tetiklediği Rönesans ve ardından gelen Barok dönem ile beraber geometrik planlar almıştır. Erken Rönesans mimarisinin baş teorisyeni sayılan Alberti, kentte savunma argümanını yeniden canlandırmış; bunu çıkmaz sokakları ve geçitleri desteklemek için güçlendirmiştir (Kostof, 1999, s. 69). Avrupa'da 1500 ile 1700 arasındaki iki yüzyıl, yeni şehirler için öncelikli olarak önemli değildir. Kentsel büyüme genel olarak büyük şehirlerde (Şekil 2.22) veya büyüyen şehirlerde yoğunlaşmış ve Rönesans'ın ızgara, radyal ya da ışınsal sistemleri, mevcut şehirlerin genişlemesinde düzenli olarak ortaya çıkmıştır (Kostof, 1999, s. 111). Burada şu gözden kaçırılmamalıdır; özellikle ızgara sistemler antik çağlardan beri kullanılmaktadır ve Orta Çağ'da da kullanıldığı ya da Roma'dan miras kalarak devam ettirildiği olmuştur. Ancak Orta Çağ'da bu durum topoğrafyanın ızgara sisteme uygun olduğunda uygulanıp, uygun olmadığında araziye göre şekillenip daha organik biçimleri almıştır (Mumford, 2007, ss. 369-370). Rönesans'ta ise kent arazileri ya ızgara veya radyal sisteme uygun hale dönüştürülmüş ya da bu sistemlere uygun araziler aranmıştır.

Şekil 2.22 : Paris'in kuruluşundan 19. yüzyıl başına kadar genişleme haritası ve değişen kent surları (Pounds, 2005, s. 27).

Mutlakiyetçiliğin en temel taşı olan düzenli orduya ve onun geçit yapabileceği biçimlere göre şekillenen kentlerde, bir yandan dar sokaklar geniş caddelere dönüşürken bir yandan da, perspektif yasaları kullanılarak iktidarın gücü sergilenmiştir. Ayrıca Orta Çağ'da kilise olan kent merkezi, yerini devletin temsili olan saraya bırakmıştır (Bumin, 1990, ss. 69-74). On altıncı yüzyılın sonunda başlayan ve on yedinci yüzyılın başında devam eden inşaat patlaması, bir yandan kenti yeni projelerle genişletirken, öbür taraftan kente düzen ve simetri sunuyordu (Benevolo, 1995, s. 156).

Mumford (2007)'a göre Orta Çağ'daki "bir çok küçük kentin ve yakınlarındaki kentlerle aktif ilişki içinde olan bağımlı köylerin araziye yayılması" (s. 384) biçiminde gelişen büyüme değişip, ondan sonra gelen Barok dönemde "büyük siyasal başkentlerin etrafında yeni yerleşim birimlerinin oluşması ve başkentlerin onlarla birleşmesi" (Mumford, 2007, s. 384) şeklinde gerçekleşen bir büyüme dönemine girilmiştir. Bu değişim şu şekilde açıklanmaktadır:

> Mali ve siyasi güç arayışıyla birlikte sınır kavramı kayboldu. Tam tersine niceliksel büyüme başat hale geldi. Tüccarın zenginliğinin sınırı yoktu, devletin sahip olabileceği toprağın sınırı yoktu, kentin büyümesinin sınırı yoktu. Hayattaki başarı büyümeyle özdeşti. Bu batıl inanç, sürekli büyüyen ekonomi kavramında hala devam etmektedir (Mumford, 2007, ss. 452-453).

Böylece hem fiziksel açıdan kent sınırları aşılmaya, hem de mutlakiyetçiliğin getirdiği düzen ve disiplin endüstri toplumunun köklerini oluşturmaya başlamış ve bunlar kenti endüstri devrimine hazırlamıştır.

2.2.2 Sanayi Devrimi ve Kent: Sınır Aşımı

Sanayi kentinin oluşumu için, kapitalizm tarafından yapılandırılmasından dolayı kritik tarih 18. Yüzyıl olarak söylense de, bu durum 1500'lere ve hatta daha erken bir zamana itilebilir. Kentsel arazi, bir gelir kaynağı olarak görüldüğü zaman, mülkiyet kullanımından ayrıldığında ve mülk, kira üretmek için öncelikli hale geldiğinde temelden değiştirildi (Kostof, 1999, s. 27). Vance Jr. (1971)'ın ifadesiyle, 'arazi kiralama eğilimi', 'düzenli şehir' fikrini sona erdirdi ve kullanımların ayrılmasını ekonomik olarak teşvik etti.

İngiltere'de ilk ve istisna olan örneklerine 12. yüzyılda rastlanan 'çitleme hareketi', 1450-1650 yılları arasında büyük bir ivme kazanmış ve kırsal arazilerin özelleştirilmesine başlanmıştır. Köy topluluklarının ortak kullanımına açık olan meraları, fundalıkları, otlakları, ekilebilir arazileri birleştirip büyük toprak sahiplerine devreden 'çitleme hareketi' pek çok küçük çiftçinin iflas etmesine sebep olmuştur. İflas eden çiftçilerin bir kısmı büyük mülk sahiplerinin altında çalışmaya mahkum olurken, büyük bir kısmı kentlere göç etmek zorunda bırakılmıştır (Reader, 2007, s. 152). Çitleme hareketinin yoğunlaşmasıyla bir nevi kırsal arazinin özelleştirilmesi gerçekleştirilmiş ve artık köylüler kendi yaşamlarını kendi başlarına sürdürebilecekleri bir hayattan yoksun bırakılmışlardır. Bu mahrumiyet durumu kentlere yeni işçiler ve işsizler ordusunun hücum etmesine sebep olmuş, Sanayi Devrimi ile kentin nüfus ihtiyacını da karşılamıştır.

Kentsel toprağın, gelişen kapitalist sistemde bir gelir kaynağı olarak ele alınması, kentin morfolojisini temelden dönüştürmüştür. Orta Çağ'da farklılaşmamış sınıfsal ve ekonomik arazi değerleme biçimi yerine, konumun ya da yerin derecelendirdiği araziyi rant-verimliliğe göre değerleme biçimi ortaya çıkmıştır. Nüfusun ve ekonomik faaliyetlerin artışıyla beraber, gayrimenkul değerlemenin spekülatif bir hale gelmesi 16. yüzyılda kentte büyük değişikliklere sebep olduğu için dönemin kapitalist sistemin ortaya çıkışını ya da koşullarını sağladığı kabul edilmiştir (Vance Jr., 1971). Öbür taraftan 16. yüzyıldan itibaren bazı endüstri tesisleri kırsal alanlara yerleşerek bir yandan 'köhneleşmiş' loncaların hiyerarşik yapısından kurtulmuştur (loncalar sadece

kent içerisini denetleyebilmektedir) bir yandan da düşük ücretle köylüleri işçi olarak çalıştırabilmiştir (Bumin, 1990, s. 81). 16. yüzyılda başlayan kırsal bölgelerin kent dokusu tarafından işgal edilmesi (Lefebvre, 2011, s. 123) durumu, Endüstri Devrimi ile beraber kentler ve kırsal alanlar arasındaki ilişkinin geçmiş dönemlerle karşılaştırılamayacak bir düzeyde altüst oluşuna dönüşmüştür (Bumin, 1990, s. 82). Burada bahsedilen sanayi tesislerinin kırsal alanlarda kurulması durumu her zaman geçerli olmayabilir, çünkü sanayi genel olarak enerji kaynağı, hammadde ve ulaşım araçlarının var olduğu noktada kendini göstermektedir. Yani bahsedilen sanayinin ihtiyaçları kent içerisinde sağlanabiliyorsa, sanayi hep kentte kalmayı tercih etmiştir.

18. yüzyılın ortasından itibaren Endüstri Devrimi ile İngiltere'de başlayan kentlerdeki nüfus artışı, yükselen sanayi üretimleri ve üretimin makineleşmesi Avrupa'ya yayılmıştır. On üçüncü yüzyıldan beri ilk kez bu durum Avrupa'daki kent sisteminin nitel ve nicel boyutlarını değiştirmiştir (Benevolo, 1995, s. 188). Kentler hiç olmadıkları kadar büyümüş, kent duvarları aşılmaya başlanmış ve kırsal alanlar kentin içine dahil olmaya başlamıştır (Fishman, 2016, s. 19). Sanayileşme ile beraber Avrupa kentleri daha önceki dönemlerle karşılaştıralamayacak biçimde hem nüfus hem de fiziksel yayılım olarak büyümüştür ve bu büyüme ile beraber kentin yaşam kalitesi gittikçe düşmüş, konut sorunu baş göstermiştir (Serter, 2013). Sanayileşmenin başladığı kentlerdeki konut sorununu şu şekilde açıklamıştır:

> Eski kültüre sahip bir ülkenin manifaktür ve küçük ölçekli üretimden geniş ölçekli sanayiye, üstelik elverişli koşullarla çabuklaştırılmış böylesine hızla geçtiği bir dönem, aynı zamanda ileri düzeyde bir 'konut darlığı' dönemidir. Bir yandan kırsal işçi yığınlarını, sınai merkezlere dönüşen büyük kentler hızla kendine çekmekte; öte yandan da bu eski kentlerin yapı düzenlemeleri yeni geniş ölçekli sanayi koşullarına ve buna tekabül eden trafiğe uymamakta; sokaklar genişletilmekte, yenileri açılmakta ve kentlerin ortasından demiryolları geçirilmektedir. Tam işçilerin yığınlar halinde kentlere aktığı sırada, işçi meskenleri büyük ölçüde yıktırılmaktadır. İşçiler ve küçük tüccarlar ve müşterileri işçiden oluşan zanaatçılar için aniden ortaya çıkan konut darlığı burdan gelmiştir (Engels, 1992, s. 8).

İcat ve finansın ekonominin ana damarı haline geldiği ve toprak sahipliğinin yerine geçtiği bu yeni toplumsal düzende, kamu müdahalesinin olmadığı bu serbest piyasa döneminde sanayi ve üretim bir yandan akıl almaz bir birikim yaratırken, öbür yanda kitlelerin yoksulluğu her geçen gün yükseliyordu (Reader, 2007, ss. 147-152). İş imkanları için kente göç edenler, işçiler, işsizler sağlıksız koşullarda, gittikçe yoğunlaşan kentlerde yaşamlarını idame ettirmeye çalışıyordu. Bu süreç içerisinde

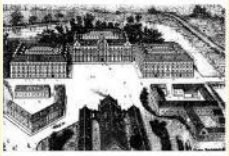
konut sorunu öyle büyük bir problem halini almıştır ki, konutlardaki her bir oda bir aileye kiralanmaya başlanmış, ayrıca konut yapımının da denetimsiz bir şekilde özel girişimin elinde olmasından kaynaklı pek çok tuvaletsiz, susuz, rutubetli konutlara çok yüksek kira bedelleri talep edilmiştir (Bumin, 1990, s. 83). Artan nüfusla beraber kentin altyapı eksikliklerinden kaynaklı; akarsu, lağım ve çöplerin taşıdığı kolera, tifüs hastalıkları artmış, kent gittikçe hastalıklı bir hale bürünmüştür. "Bırakınız yapsınlar" sloganı ile girişimciliğe tanınan sonsuz özgürlüğün kent yoksulları için karşılığı ağır koşullarda çalışma, hastalıklar ve sefalete karşılık gelmiştir; yani 'liberal kent'in teorisi ile pratikleri arasında büyük bir mesafe oluşmuştur (Benevolo, 1995, s. 196).

Fishman (2016)'a göre; "Bu her durumda başa çıkması zor olan tehlikeli büyüme *laissez-faire*[6] ve yoğun spekülasyon döneminde gerçekleşti. Kentler büyümelerini kontrol etme gücünü kaybetti. Bunun yerine şans ve karın kör gücü olan spekülasyon kentsel yapıyı belirlemeye başladı" (s. 20). Kent, Sanayi Devrinden önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak biçimde eşitsizliklerin temsil edildiği bir alan haline gelmiş ve buna karşı düşünürlerin döneme dair pek çok eleştirileri ortaya çıkmıştır (Serter, 2013). Bu tartışmalar, genel olarak 19. yüzyıl ütopyaları olarak tanımlayabileceğimiz, kentin 'yaşanılmaz' hale gelişini eleştiren tepkilerdir. Robert Owen, Fourier, Saint Simon gibi isimler bir yandan endüstri çağının yeni toplumu nasıl yaratılır düşüncesini ararken bir yandan da yarattıkları toplumların nasıl mekanlarda yaşaması gerektiğine dair düşünceler kurgulamışlardır (Serter, 2013). Owen, New Harmony'de; Fourier, Phalanstere'de; Godin, Familistere'de sıkı sıkıya endüstri ile ilişkilerini korurken, asıl sorunun işçilerin nitelikli bir yaşama sahip olmaması olduğunun altına çizmişlerdir. Bu anlamda ütopyalarını kolektif bir yaşam kurarak, işçilerin daha iyi koşullarda yaşamaları adına kurgulamışlar ve hem endüstriyel üretim hem de kendi kendine yetebilecek şekilde tarım yapılabilecek komünler hayal etmişlerdir. Buna karşılık Morris *Hiçbir Yerden Haberler* kitabında sunduğu ütopyasında, sanayi kentini hastalıklı olarak tanımlamış ve Orta Çağ'a olan özlemini dile getirmiş, ayrıca makineleşmenin hem toplumsal hem bireysel zararlarını anlatmaya çalışmıştır (Bumin, 1990, ss. 104-110).

[6] Laissez-faire: 'Bırakınız yapsınlar' anlamına gelen klasik libaralizmin temel sloganı olan bu tanım ile özel girişimlerin, müdahaleci hükümet kısıtlamaları, kurallar ve şartlardan arındırılması ifade edilmektedir.

Yaratılan ütopyaların hepsi farklı ideolojilerden beslenmiş olsa da hepsinin ortaklığı insan hayatına düşman olan sanayi kentinin yeniden düzenlenmesi gerektiği, pisliğe, hastalıklara karşı altyapı, temizlik talebi ve kentin artan nüfusuna karşı eşit bir dağılım talebi olmuştur (Çizelge 2.3). Bu önerilerin hepsinde yükselen bir 'düzen' talebi kendini göstermiştir ki bu durum yeni oluşan sanayi kentinin kaotik halinden kaynaklanmıştır. 'Düzen', 'disiplin', 'sağlık' ve 'temizlik' ihtiyacı hemen hemen hepsinin ortak çağrısı olmuştur. Ayrıca şehircilik adına yapılan bu önerilerin neredeyse hepsinde kırdan ve kentten nüveler olmasına karşın, hiçbiri ne kır ne de kent olma özelliği göstermemiştir ve hepsi kır-kent karşıtlığının kaybolacağına ya da kaybolmakta olduğuna dair işaretler barındırmıştır. Diğer taraftansa Marx, Engels ve Kropotkin bir yandan sanayi kentinin insan hayatına nasıl zarar verdiğini anlatırken, diğer yandan ütopistlerin üretimlerini de ağır bir dille eleştirmişlerdir. Anarşist düşünür Kropotkin, *'ilerici ütopyalar'*ın havasını solunamaz bulmuş ve *"geleceğe kural konulamaz"* demiştir ve bu değerlendirmesiyle ütopyaların kenti bir nesne olarak ele alışına karşı, kenti bir "süreç" olarak görmek gerektiğini savunmuştur (Bumin, 1990, s. 86-109) . Engels (1997, ss. 69-73)'e göre, proleteryanın mücadelesinin ana merkezi olan ve *"kapitalizmin tipik yerleşimi"* olarak değerlendirdiği büyük kentler, nüfusunun yoğunlaşmasından kaynaklı kötü yaşam koşullarına sebep olmuş; bu yüzden çözümü ise eşit nüfus paylaşımında görmüş ve sonunda kır-kent ayrımının yok olacağını savunmuştur (Bumin, 1990, s. 113). Sanayi Devrimi ile beraber serbest piyasa koşullarında sınırsız özgürlüğe sahip olan özel girişimlerin ürettikleri niteliksiz konutlarda yaşayan işçilerin hastalıktan kırılmasından dolayı ütopistlerin eleştirilerinin ardından devlet kentin sorunlarına müdahil olmaya başlamıştır. Üretilen konutlara ve kentin kamusal alanlarına dair yasalar çıkartmaya ve beraberinde büyük kentsel dönüşümler yaratmaya başlamıştır (Çizelge 2.4).

Çizelge 2.3 : On dokuzuncu yüzyılda sanayi kentinin sorunlarına karşı üretilen ütopyaların, kente dair fikirlerindeki farklılıkları ve benzerlikleri.

ütopya ve yaratıcısı	görünüş	özellikleri	endüstri ile ilişkisi	kente dair önerileri
ROBERT OWEN NEW HARMONY		*Kırsala kurulmuş komün bir yerleşim ***Bireyler arasındaki farklar yoktur** *Fabrikadaki işçiler için tasarlanmış	***Endüstriye övgü** *Çalışma saatlerini düzenleyerek ve işçilere nitelikli hayat sunarak, daha ileriye gidileceğine inanç	***Kentten çok yapay bir köy niteliği taşımakta** *Endüstri kentinin kaosuna karşı düzen ve disiplin sunmakta ***İşçilerin daha iyi çalışabilmesi için sıhhi bir kent önermekte**
CHARLES FOURIER PHALANSTERE		*Kırsala kurulmuş komün bir yerleşim ***Bireyler yapmak istedikleri mesleklere göre kategorize edilmiştir**	***Endüstriye övgü** *Komünün büyük bir kısmı tarım ve endüstri alanında çalışıyor	***Kentten çok ortak bir saray olarak tanımlı** *Endüstri kentinin kaosuna karşı düzen ve temizlik ön planda
JEAN-BAPTISTE ANDRE GODIN FAMILISTERE DE GUISE		*Kırsala kurulmuş komün bir yerleşim ***Fabrikalardaki işçiler için inşaa edilmiştir** *Pek çok yaşam alanı ortak kullanılır	***Endüstriye övgü** *İşçilerin hayat şartlarını nitelikli hale getirme amaçlı ***Tarım yaparak ihtiyaçlarını karşılıyorlar** *Eğitim zorunlu	***Kentten çok ortak bir saray olarak tanımlı** *Endüstri kentinin kaosuna karşı düzen ve temizlik ön planda
WILLIAM MORRIS NEWS FROM NOWHERE		*Büyük kentler yoktur ***Ortaçağ'a özlem** *Herkes istediği mesleği yapmakta serbesttir	***Endüstriye karşı tavır** *Makineleşmenin insanlığın sonu olduğu düşüncesi ***Zanaatlere önem** *Eski üretim tarzına özlem	***Kentler de kırsallığın da varlığı** *Endüstri kentinin kaosuna karşı, Ortaçağ kentini yeniden yaşatma ***Endüstri kentini hasta görme** *Kır-kent ayrımının yok olması
KING C. GILETTE METROPOLIS		*Pek çok gökdelenin bir arada ortaklığı düşünülmüş ***Teknolojiye hayranlık** *İşçiler için üretilmiştir	***Endüstriye övgü** *Makine ve teknolojinin daha verimli kullanılarak yaşamın daha nitelikli hale getirilmesi isteği	***Kentten çok ortak bir gökdelenler topluluğu olarak tanımlı** *Endüstri kentinin kaosuna karşı düzen ve temizlik ön planda
DR. BENJAMIN W. RICHORDSON HYGEIA		*Ana odak sıhhi kenti kurmak ***Yapılar ışık ve hava alabilmeleri için aralıklı ve 4 kattan yüksek değildir** *Sınıfsal ayrımları barındırır	***Ekonomik bir sistem önermez** *Endüstri kentinin var olan durumları eleştirilmektedir. Bina yerleşiminden, kullanılan malzemeye kadar	***Kentin ve konutların altyapılarına dair pek çok öneri getirilmektedir** *Endüstri kentinin kaosuna karşı düzen ve temizlik ön planda

Çizelge 2.4 : Sanayi Devriminin yarattığı kentin sorunlarını çözebilmek adına 1844-1933 yılları arası kentsel dönüşüm politikaları (Kanlı, Eryiğit & İnce, 2017; düzenleyen: Merve KARADABAN).

PARK HAREKETİ	1844	*Birkenhead Parkı (Liverpool)	*Doğanın kentle buluşturulması
	1845	*Victoria Parkı (Londra)	
	1863	*Central Park (New York)	
KAMUSAL MEKANLARIN ARTTIRILMASINA YÖNELİK KENTSELYENİLEME		*Baron Haussmann - Kentsel Yenileme Projesi (Paris)	*Geniş Bulvarlar ve caddeler
	1850-1860	*Güzel Kent Hareketi (Kuzey Amerika)	*Geniş Bulvarlar ve caddeler *Belediye ve mahkeme binaları *Kütüphane ve müzeler
BAHÇE KENT HAREKETİ	1898	*Ebenezer Howard (İngiltere)	*Yeni bir kentleşme yaklaşımı
MODERNİST HAREKET	1933	*CIAM Atina Sözleşmesi	*Barınma, dinlenme, çalışma ve ulaşım işlevleri konusunda temel ilkeler belirlenmiş

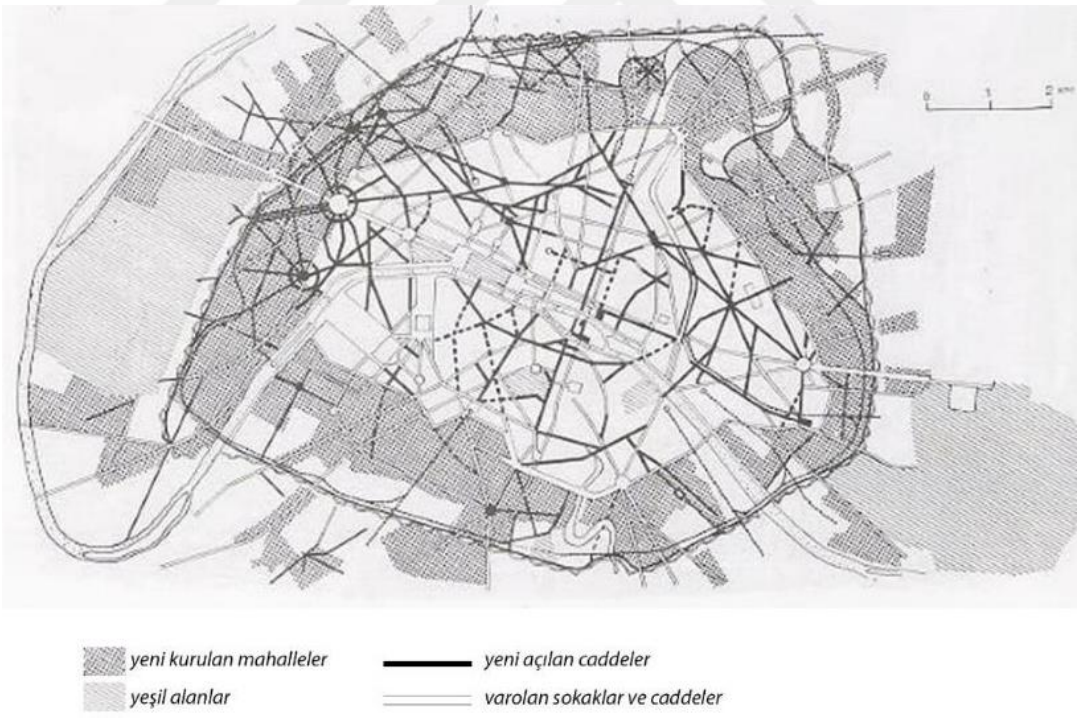
Sanayi Devrimi'ne kadar özel mülk olan büyük yeşil alanlar ve bahçeler kamulaştırılmaya başlanmıştır ve bunun ilk örneği de İngiltere'de kraliyet mülkü olan Birkenhead Parkı'nın 1844 yılında kamulaştırılarak kente hediye edilmesidir. İngiltere'de başlayan Park Hareketi Amerika'da da Olmsted'in öncülüğünde, daha yaşanılabilir ve sağlıklı kentler için, ilki Central Park olan kent parklarının tasarlanmasıyla devam etmiştir (Gürler & Özer, 2013).

Paris'in 19. yüzyıldaki kentsel dönüşümünün dayandığı altyapı da, sorunları çözmek için ortaya çıkarılan; kentlerde yeni yapılacak binaların nasıl olması gerektiğini (binaların ışık ve hava alması, rutubetten uzak kalması vs.) kural haline getiren sağlık yasaları ve kenti dağa sağlıklı hale getirmek üzere, Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan sefalet mahallelerinin ve uygunsuz konutların yıkımını öngören istimlak yasalarıdır. III. Napoleon ve onun Paris Valisi Haussmann'la beraber başlattıkları dönüşüm (1853-

1870) bu sebeplerle ortaya atılmış gözükse de, bir iyileştirme çalışmasından öte Paris'i yıkıp yeni bir Paris yaratmıştır (Bumin, 1990, s. 121). Harvey (2010) bu durumu şöyle açıklar:

> 1848 yılında Avrupa genelinde, özellikle Paris'te, dramatik bir olay gerçekleşti. Bu tarihte Paris'in ekonomi-politiğinde, yaşamında ve kültüründe bazı köktenci kopuşlar gerçekleştiği üzerine iddialar, en azından görünürde, bütünüyle akla yatkındır. Ondan önce orta çağ kentinin alt yapı sorunlarını en iyi ihtimalle düzeltmeye çalışan bir kent vizyonu vardı, daha sonra ise kenti zor yoluyla modernliğe sürükleyen Haussmann geldi (Harvey, 2010, s. 8).

Paris'in dönüşümü, bir yandan da otoriter devlet yapısının kentteki izdüşümünü göstermiş ve Haussmann'ın 'yeni Paris' planlarında yasa ve düzen okunmuştur (Clout, 1977, ss. 506-509). Kentte açılan bulvarlar Paris'te çıkabilecek isyanları önlemeye yönelik yapılmış, atış yapmaya uygun olarak, askeri düzeni sağlamıştır (Şekil 2.23). Engels (2003) bu durumu şöyle ifade eder, "1848'ten bu yana büyük kentlerde kurulan mahallelerin caddeleri uzun, dümdüz, geniştir. Yeni topların ve yeni tüfeklerin etkinliklerine uyarlanmıştır" (s. 24).

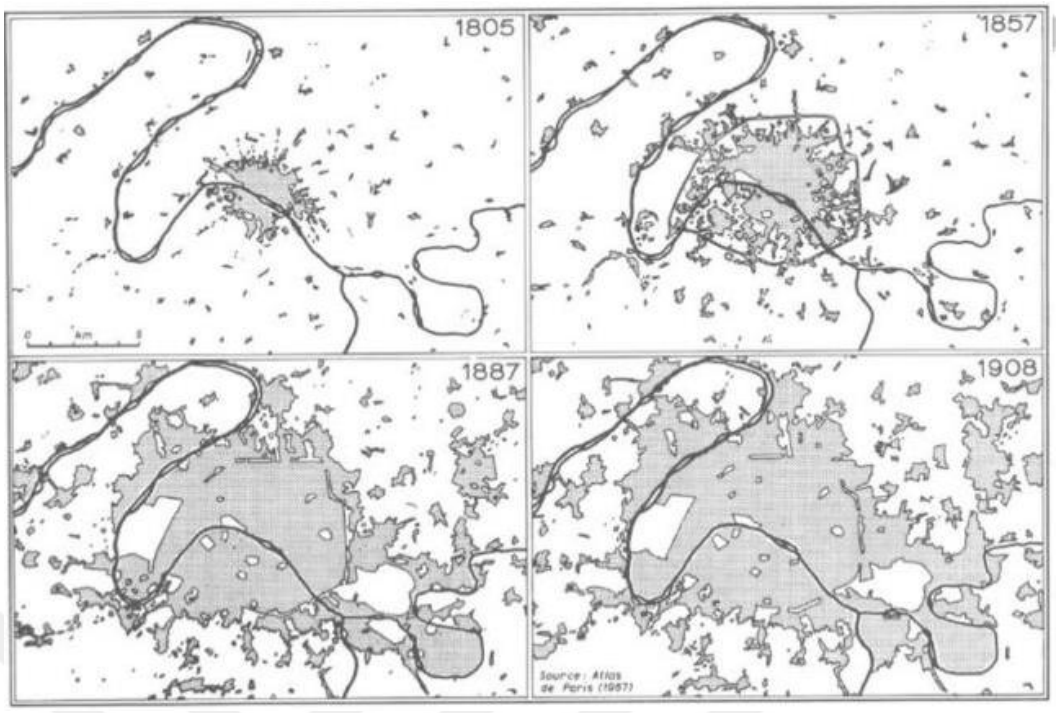

Şekil 2.23 : Haussman'ın Paris planına göre açılmış olan caddeler, bulvarlar ve yeni yerleşim yerleri (Benevolo, 1981, s. 104).

Haussmann'ın Paris'in karışık bölgelerini sert bir şekilde açan düz sokaklar, sivil itaatsizlik tehdidine karşı bir cevap olmuştur. Sonuçta Napolyon III, 1848 yılındaki kanlı devriminin ardından iktidara gelmiştir. Yeni caddelere bazen isyan karşıtı

sokaklar denmiş ve bütün büyük kavşaklarda birliklerin ve polislerin daimi olarak kalması için kışlalar koordine edilmiştir (Kostof, 1999, s. 230). Diğer bir taraftan isyanları engellemenin en iyi yolu olarak, onları çıkartanları, yani işçileri şehrin dışına sürmek görülmüştür ve zaten işçilere ait olan, Paris'in en sağlıksız koşullarındaki mahalleleri yeni konut yasalarına göre yıkılmıştır. Bunun yanında kentin altyapı, su, ışıklandırma ve gaz sistemleri kurulmuş; tüm bu yeniliklerle kentin nüfusu daha da artmaya devam etmiştir. 1670 yılında, Paris'in Orta Çağ duvarlarının yıkılması ve eski hendeklerin doldurulmasıyla birlikte, bu alanlara çift sıralı ağaçlar dikilmiş, araba ve yayalar tarafından erişilebilen geniş mesire alanlarına dönüştürülmüştür. Bu duvarların yıkıldığı yerlerdeki mesire alanlarında, 18. yüzyılın sonlarında il teşkilatı yöneticileri ve planlamacılar, bulvar sistemini ve kamusal alanları şehir kenarı için görkemli çerçeveler olarak birbirine bağlamışlardır (Kostof, 1999, s. 249). 19. yüzyılın ilk yarısına kadar yalnızca aristokratların ve burjuvaların kır evlerinin bulunduğu kent çeperleri, Fransız Komünü'nden sonra ve kent içinde yıkılan işçi mahalleleri ile beraber işçi evleri ile dolmuş; tren ve tramvaylar sayesinde kent çeperi de giderek büyümüştür (Bumin, 1990, s. 121). Kentin banliyöleri oluşmuş, 1837 ve 1849 yılları arasında altı demir yolu terminali inşa edilmiş ve 1855'te başkentte birleşmiş dokuz demir yolu hattı kurulmuş, istasyon sayısı 200'e kadar çıkmıştır (Clout, 1977, ss. 515-518). Bunlarla beraber projelerin ölçekleri de değişmiş, kent parça parça üretimlerin değil, banliyölerle beraber planlanan bir bütünlük içerisinde değerlendirilmeye başlanmış (Harvey, 2010, s. 21); böylece kent yayılımı kısa bir zamanda sınırlarını aşarak, yeni sınırlar yaratıp onları da aşarak büyümeye devam etmiştir (Şekil 2.24).

Sonuç olarak, Haussmann'ın Paris'inin büyük yapı blokları radikal bir kentsel cerrahinin sonucudur. Haussmann büyük çapta kamulaştırma ve yıkımla, kentsel sokak düzenini yeniledi, Orta Çağ sokaklarının ince damarlı sistemini yok etti, bunun yanında bol miktarda yeni inşaat alanı oluşturmak için arazileri birleştirdi. Bu teknikler 19. yüzyılın sonlarında Avrupa çapında geniş ölçüde taklit edildi ve yeni büyük bloklar kentlerin kenarlarındaki gelişmemiş alanlara yerleştirildi (Kostof, 1991, s. 150). Haussmann'ın yürüttüğü çalışmaların çok benzerleri ve yansımaları Amerika'da 'The City Beautiful Movement (Güzel Şehir Hareketi)' adı altında 1890 ve 1900 arasında gerçekleştirildi.

Şekil 2.24 : 1805-1908 arasında Paris'in büyümesini gösteren haritalar (Clout, 1977, s. 507).

1850-1870 yılları arasında sadece Paris'te değil bütün Avrupa'da planlama, projelendirme ve uygulama yükselişe geçmiş ve büyük kentlerde aşırı büyümeler gözlemlenmiş; bunun yanında 1870 ile 1890 arasındaki dönem ekonomik açıdan, dolayısıyla da inşaat açısından da durgunluk dönemi olarak geçmiş; ancak 1890 sonrası dönem tekrar inşaatın harekete geçtiği, yarım bırakılan projelerin tamamlandığı ve en önemlisi spekülasyon artışı kaynaklı ucuz konut kiralama programları ortaya atılmaya başlanmıştır (Benevolo, 1995, ss. 215-217) . Başa çıkması zor, tehlikeli bir büyüme yoğun spekülasyon döneminde gerçekleşmiş, kentler büyümelerini kontrol edemez bir noktaya ulaşmış ve spekülasyon kentsel yapıyı belirleyen bir hale gelmiştir (Fishman, 2016, s. 20) . Gayrimenkulden elde edilen gelirlerin artmasıyla, konut yapımı ve kent yoğunluğu hiç olmadığı kadar artmış, kiraların artışıyla kent yoksulları için barınma bir problem haline gelmiş, büyük sanayi tesisleri ve fabrikalar periferinin dışına çekilmiş ve kentler gittikçe genişleyerek merkezden uzaklaşmaya başlamışlardır (Benevolo, 1995, ss. 228-229) . Böyle bir dönem içerisinde, hem 'sanayi kenti'nin sorunlarını çözmek açısından radikal bir çıkış olarak hem de şehircilik üzerindeki etkilerinden kaynaklı Ebenezer Howard'ın 'Bahçe Kent' önerisinin önemi büyüktür. Bu önem şu şekilde açıklanmaktadır:

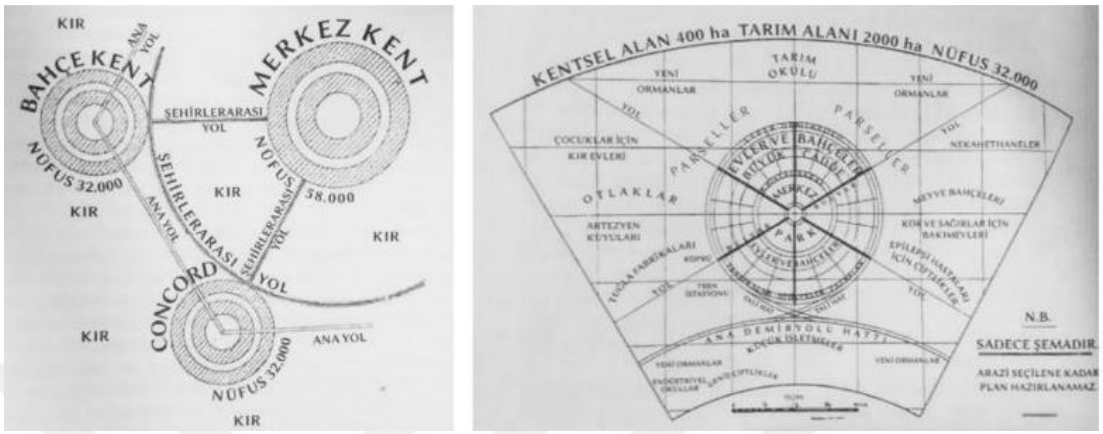
> Howard, içinde yaşadığı 'ilerleme çağı'nın mucitleri, aydınları kendi kendini yetiştiren kuramcıları ve sözcüleri gibi pek çok umudu olan sıradan birisiydi. Katkısı, orta seviye desantralizasyon ve kooperatif sosyalizme yönelik bir plan olan 'Bahçe Kent' idi. Bozulmamış kırsal alanlarda, tamamen topluluğun mülkiyetinde olan araziler üzerine yeni kentler inşa etmek istedi. Kesintisiz bir 'yeşil kuşak' tarafından çevrelenen ve nüfusu 30 binle sınırlandırılan Bahçe Kent, kompakt, etkin, sağlıklı ve güzel olacaktı. İnsanları paranın ve gücün tehlikeli bir şekilde bir araya getirdiği Londra gibi büyük şehirlerden çıkaracak ve aynı zamanda kırsal alanlarda küçük ölçekli kooperatiflerin ve doğrudan demokrasinin gelişeceği yüzlerce yeni komüniteye ev sahipliği yapacaktı (Fishman, 2016, s. 17).

Sanayi kentinin yaşam kalitesinin düşüklüğü ve nüfus yoğunluğuna karşı bir nevi kır-kent alaşımı yaratılmasını öneren çalışma, bir yandan nüfusun yeniden dağılımını düzenlerken diğer yandan da İngiltere'de sürekli olarak gerileyen tarımı, kitlesel olarak kente göçü durdurup yeniden kıra yönlendirip, göçü tersine çevirerek yeniden canlandırmayı hedeflemiştir (Howard, 2019, ss. 30-31). Ademi merkeziyetçiliğin esas alındığı bu sistem ile Howard, tarım ve sanayisi ile kendine yetebilen bir topluluğu, bu topluluğun da yeni kentinin, metropolün tam karşıtı olan 'bahçe kentler' olacağını önermiştir ve tüm bunları gerçekleştirebilmek için de insanları ikna edip bir hareket yaratmaya çalışmıştır.

Howard'ın çözümü şuydu: Sınırlı bir şirket, ülkede 30,000 kişilik bir topluluk için yeterince büyük bir toprak parçası edinecekti. Böylece özel spekülasyonlar ortadan kaldırılacak, binalar yayılacak ve liberal bir şekilde serbest bırakılacaktı. Topluluk her zaman küçük tutulacak, bu yüzden kırsal bölge herkesin ulaşabileceği bir yerde olacaktı. Kasabanın kendi endüstrisi, işletmeleri ve çiftliği olacaktı. Şehrin ve kırın faydaları böylece birleştirilebilecek, kasabanın büyüklüğünü sınırlamak için yeşil kuşak ile sarılacaktı (Kostof, 1999, s. 76).

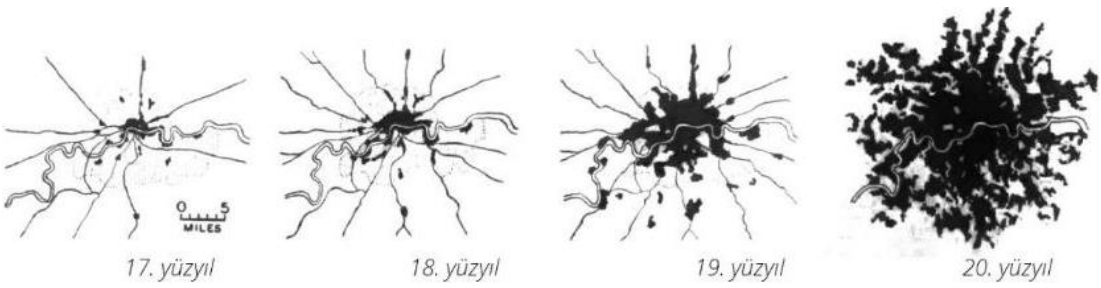
1906-1914 yılları arasında İngiltere'de seçimleri liberal yönetimin ele almasıyla beraber Bahçe Kent ile uyumlu sosyal reform programı olarak Kent Planlama Kanunu Tasarısı yasallaştırılmıştır (Fishman, 2016, s. 83-84). Bu yasa tasarısında ve sonrasında Bahçe Kent ideali asla tam olarak devlet programına dahil edilmese de toplumda devrimci dönüşümü tetikleme idealinden sıyrılmış bir biçimde her zaman başvurulan bir kaynak olarak görülmeye başlandı ve Bahçe Kent sadece bir kent planlama hareketi haline geldi (Fishman, 2016, s. 86). Bir kentin büyümesinin doğru prensibini gösteren, yakın bir açık kırsal alan ve yanındakilerle hızlı bir iletişim içinde olan şeması meşhur oldu. Bir merkez kent etrafında, demir yolu ve ana yollar ile

bağlanan uydu kentlerin oluşturulduğu şemada (Şekil 2.25), diyagramın kesin geometrik biçimde düzenlenmiş bir şehir kümesini ifade etmediğini açıkça belirtilmiş olmasına rağmen, bölgesel planlama projelerinde bu diyagram çoğaltılmaya başlandı (Kostof, 1999, ss. 195-203).

Şekil 2.25 : Bahçe Kent diyagramı (Howard, 2019, s. 38).ve Bahçe Kent'in Merkez Kent ile ilişkisini gösteren diyagram (Howard, 2019, s. 113).

'Bahçe Kent' fikrinin sanayi kentinin sorunlarını çözmek için kentin çözülmesini göze alacak kadar radikal bir çıkış olduğunun altı çizilebilir. Kentsel yayılma ve sınırları aşma anlamında, sanayi kentinin artan, yoğunlaşan ve onu yaşanmaz hale getiren nüfusunu dağıtmayı hedefleyen 'Bahçe Kent' fikri, yeni kentler yaratmak yerine kır-kent alaşımlarını herhangi bir referans olmadan pek çok noktaya dağıtarak, her yerin kentleşebileceğinin mesajını vermiştir. Bir taraftan kentlerin en çok da metropollerin kalabalığını ve yayılmasını engellemeye çalışırken, öbür taraftan tüm bu kalabalığı dağıtarak, daha çok yayılmasına, her yerin kent planlamasında yerleşim bölgesi olarak kabul edilebilmesine sebep olmuştur. Örneğin Londra 1800 yılında bir milyona ulaşan nüfusu ile beraber statik durumunu kaybetmiş ve sürekli büyüyen bir metabolizma halini almıştır (Şekil 2.26) (Doxiadis, 1966, s. 3).

Şekil 2.26 : Londra'nın 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan büyüme haritaları (Gallion, 1950, s. 186).

Howard'ın fikrini geliştirenler ya da kullananlar, mesela F.J. Osborn (1926, ss. 194-196) bahçe kentlerin büyük kentleri hiç bir zaman yok edemeyeceğinin farkındaydı ve 'Bahçe Kent' fikri onun için yeni yaratılacak 'uydu kentler'in temelini oluşturuyordu (Fishman, 2016, ss. 86-90). Jane Jacobs (2017)' da bu konu hakkında benzer bir durumu işaret etmektedir;

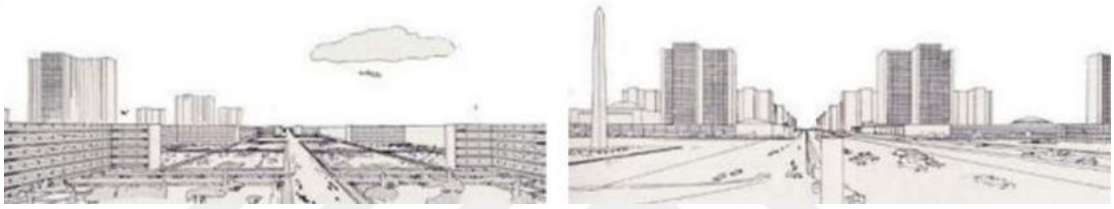
> Plancılık tarihinin bir noktasında İskoç biyolog ve filozof Sör Patrick Geddes, bahçeşehir fikrini aksi takdirde büyük şehir yaratacak nüfus artışını emen arızi bir yöntem olarak değil, çok daha büyük ve kapsayıcı bir örüntünün başlangıç noktası olarak gördüğünü açıkladı. Şehir planlamasını büyük bölgelerin planlaması ışığında değerlendiriyordu. Bölge planlama sayesinde bahçeşehirler çok geniş alanlara yayılacak, böylece doğal kaynaklarla uyumlu olacak, tarım ve orman alanlarıyla denge kuracak ve geniş kapsamlı bir mantıksal bütünlük yaratacaktı. Howard ve Geddes'in fikirleri 1920'lerde Amerika'da coşkuyla benimsendi ve bir grup olağanüstü etkin ve gayretli kişi tarafından daha da geliştirildi. Bu kişiler arasında Lewis Mumford, Clarence Stein, merhum Henry Wright ve Catherine Bauer de vardı (Jacobs, 2017, s. 39).

1928 yılında Avrupalı mimarlardan oluşan bir koalisyon tarafından kurulan CIAM (Fransızca: Congrès Internationaux d'Architecture Moderne, Türkçe: Uluslararası Modern Mimarlık Konferansı), sosyal bağlamda modern konut ve kentlerin tasarımı hakkında yeni fikirler için uluslararası bir forum olarak kurulmuştur ve konut biriminden, bu birimlerin yerleşimlerine ve kentlerin yenilenmesinden, yeni kentlerin tasarlanmasına kadar uyulması gereken ilkeleri belirlemiştir. 19. yüzyılın sanayi bölgelerinin hızla yayılmasından ve nüfus yığılmalarının endüstri merkezlerine toplanmasından kaynaklı kentlerin yaşanması zor kötü durumunu engellemek için kentteki konutların, özellikle de endüstriye yakın sefalet mahallelerindeki kötü şartları ortadan kaldırmayı hedefleyen topluluk rasyonel çözümleri ve modern insanın ihtiyaçlarını belirleyerek 'modern kent'in çerçevesini çizmiştir. 'Makine Çağı'nı tanımlayıp bu çağ için geride kaldığını belirttiği kentin, bir 'makine' olarak nasıl yeniden düzenlenebileceğini tartışmıştır. Konut ve kente dair standartların belirlenmiş olduğu toplulukta kente dair en temel öneri işlevlere göre bölgeleme (zoning) olmuştur. CIAM'ın yayınlamış olduğu Atina Antlaşması (1969)'nda geçen tam da bu işlevsel parçalanmayı işaret etmekte ve 'makine'nin nasıl kurulacağını anlatmaktadır:

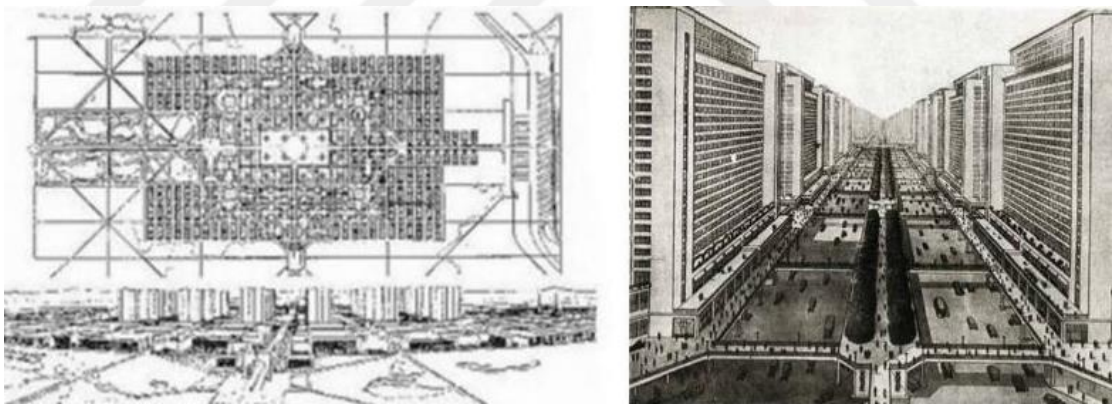
> Benzer donatımlar, birbirlerinden ayrı ayrı yerlerde oldukları zaman masraflı olurlar. Herşey, onlardan her birine en iyi şartlar içerisinde fonksiyonda bulunma imkanını verecek şekilde bir gruplandırmayı öğütlemektedir: kolay gidiş-geliş imkânı, dışarıyla kolayca temas kurma,

aydınlık, sessizlik, iyi hava, ısıtma ve soğutma tertibatı, posta ve telefon merkezleri, radyo, vs. (CIAM, 19969, s. 66).

Le Corbusier'nin 1922 yılında hazırladığı *'Üç Milyon Kişilik Çağdaş Bir Şehir'* (Şekil 2.27 ve Şekil 2.28) isimli ilk ideal kent planında, Atina Anlaşması'nda sözü edilen parçalanma bir temel olarak işlenmiştir. Merkezinde iş kuleleri bulunan, yeşil alanı arttırmak için yükselme odağı olan, yoğunluk ve açık alan arasındaki farkı net olarak ortaya koyan, kent ulaşımının temelini araçlar için üretilmiş yolların oluşturduğu, hatta Le Corbusier'in 'sokak' diye tarif ettiği ama aslında bir otoyol olan, tüm konutların seri üretim ile üretildiği yani kısaca makinenin çalışma prensibini ve estetiğini kendinde toplamış bir kent planıdır, *'Çağdaş Kent (La Ville Contemporaine)'* (Fishman, 2016, s. 181-194).

Şekil 2.27 : Le Corbusier'in 'Çağdaş Şehir' eskizleri (Url-6).

Şekil 2.28 : Solda 'Çağdaş Şehir' planı ve sağda 'Çağdaş Şehir'den bir sokak eskizi (Url-6).

Le Corbusier (2012)'in, "Seri üretimin temelinde çözümleme ve deneyim yatar. Büyük sanayi bina yapımı ile uğraşmalı, konut öğelerinin seri üretimini sağlamalıdır. Seri üretim anlayışını, seri konut üretim anlayışını, seri üretilen konutlarda yaşama anlayışını, seri üretilecek konutları tasarlama anlayışını yaratmak gerekmektedir" (s. 239) dediği anlatısından, kentin bir seri üretim bandı olarak anlaşılması kaçınılmazdır. Sanayi Devrimi sonrası kent için yapılabilecek en iyi tanım da bu sayılabilir: Bir üretim makinesi. Bu üretim makinesinin çürümüş kısımları ile uğraşmak boşuna bir

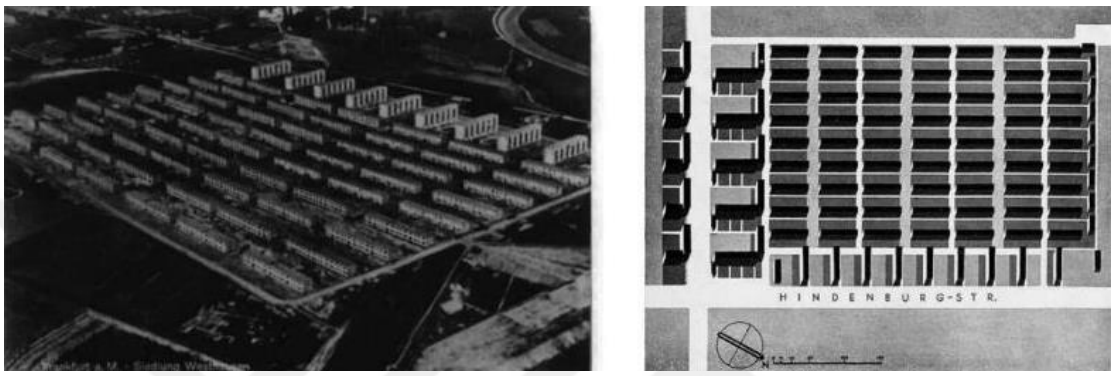
çaba olarak görülmüş, dönemin modernist bakış açısının saf rasyonelliği ile kent çeperinde bulunan sefalet mahallerini düzenlemeye çalışarak uğraşmanın boşa zaman ve para kaybı olduğu ileri sürülmüştür (CIAM, 1969, s. 42). Düzensizliğin, sefaletin, çirkinliğin merkezi olarak tanımlanan gecekondular, 'makine'nin çürüyen parçalarıdır ve tek çözümü koparıp atılmalarıdır. Diğer taraftan yoksullar için konut üretimi CIAM'ın başından itibaren programı içindedir ki minimum maliyetle ve modernist estetik ile üretilecek konutlar kent çeperlerinde inşa edilmeye başlanmıştır. Kent periferilerinde seri üretimin son noktası olan, minimum gelir kaynaklı bir aileye uygun minimum maliyetli minimum konforu sağlayan (ışık, hava, hijyen, vs.) süper-bloklar üretilmiştir. Örneğin Paris yakınlarındaki Drancy bölgesi ilk olarak bu süper-blok toplu konutlarının yapımı ile başlamış, Marcel Lods ve Eugéne Beaudin tarafından yapılan 1932-1939 arasında inşa edilen *'La Cité de la Muette'* projesi (Şekil 2.29) İkinci Dünya Savaşı'nda toplama kampı olarak kullanılana kadar ulaşım sıkıntılarından kaynaklı boş kalmıştır. Bu proje kentsel genişlemenin, kamu hizmetleri ve ulaşım tesislerinin genişletilmesi için gerekli planlardan bağımsız olarak üretildiğinde ortaya çıkan zorlukları göstermiştir (Gallion, 1950, s. 100).

Şekil 2.29 : Paris'in çeperindeki Drancy'de kurulan La Citte de la Muette'nin 1930'lardaki görünümü (Url-7).

Şehir ve mimarisi, mekanizmanın her bir bileşeninin günlük yaşamın rasyonelleştirilmesi ve modern teknolojinin kullanılması yoluyla büyük bir sosyal makinenin bir parçası olduğu yeni bir görünüm kazanmaktadır (Tafuri, 1976, ss. 100-101; Porotto, 2016, ss. 85-103). Her parça olağanüstü bir netlik ve tutarlılık sembolüdür, her parça kendi içinde tamamen çözülmüştür ve parçaların biraraya gelişleri yani kentin yeni hali de bu 'çözüm'ün sonucudur. 1920'li ve 1930'lu yıllarda

yaklaşık 12.000 toplu konutun inşa edildiği Frankfurt için Tafuri (1976) şunu söylemiştir: "Bir düzen vahası, işçi sınıfı örgütlerinin alternatif bir kentsel gelişme model önermesinin nasıl mümkün olduğunun bir örneği, gerçekleşmiş bir ütopya" (ss. 100-101). Bu düzeni görebileceğimiz en iyi örneklerden biri olarak da Frankfurt çeperinde kurulan Ernst May'in süper-blokları, Westhausen yerleşimi (Şekil 2.30) gösterilebilir. 1929 yılında inşasına başlanmış 1932 yılında ise tamamlanmış bu yerleşim, dönemin kent-sınırlarında yapılmış olan toplu konut örneklerinden biridir.

Şekil 2.30 : Solda Westhausen yerleşiminin planı (Mullin, 1982, s. 257) ve sağda Westhausen yerleşiminin planı (Porotto, 2016, s. 85-103).

Soja (2017) Sanayi Devrimi ile birlikte kentlerin durumunu şu şekilde açıklamıştır:

> Sanayi kapitalizminin gelişimi, başından itibaren, kendine ait toplumsal olarak dönüştürücü ve kapsayıcı bir mekansallık inşa etmeye yönelik son derece çelişkili bir çabaya dayanıyordu. Pek çok mücadele sahası vardı: feodal mülkiyet ilişkilerinin yok olması ve önceki geçim yollarından 'kurtulan' proletaryanın verdiği hiddetli tepki; bununla bağlantılı olarak gelişen kentsel merkezlerde emek gücü ve sanayi üretiminin giderek kuşatılması ve metalaşmasıyla gelen köklü değişimler (ve kentleşme, sanayileşme ve kırsal yaşamın bu süreçlerle birlikte - tümüyle olmasa da- yıkıma uğraması); işyeri ile meskenin zorla birbirinden ayrılması ve kentsel imarla şehirciliğin yapılı çevresinin yine aynı şekilde zorla düzenlenmesi; farklılaşmış bölgesel pazarların kurulması ve kapitalist devletin egemenlik alanının yayılması; kapitalizmin küresel ölçekte genişlemeye başlaması (Soja, 2017, s. 172).

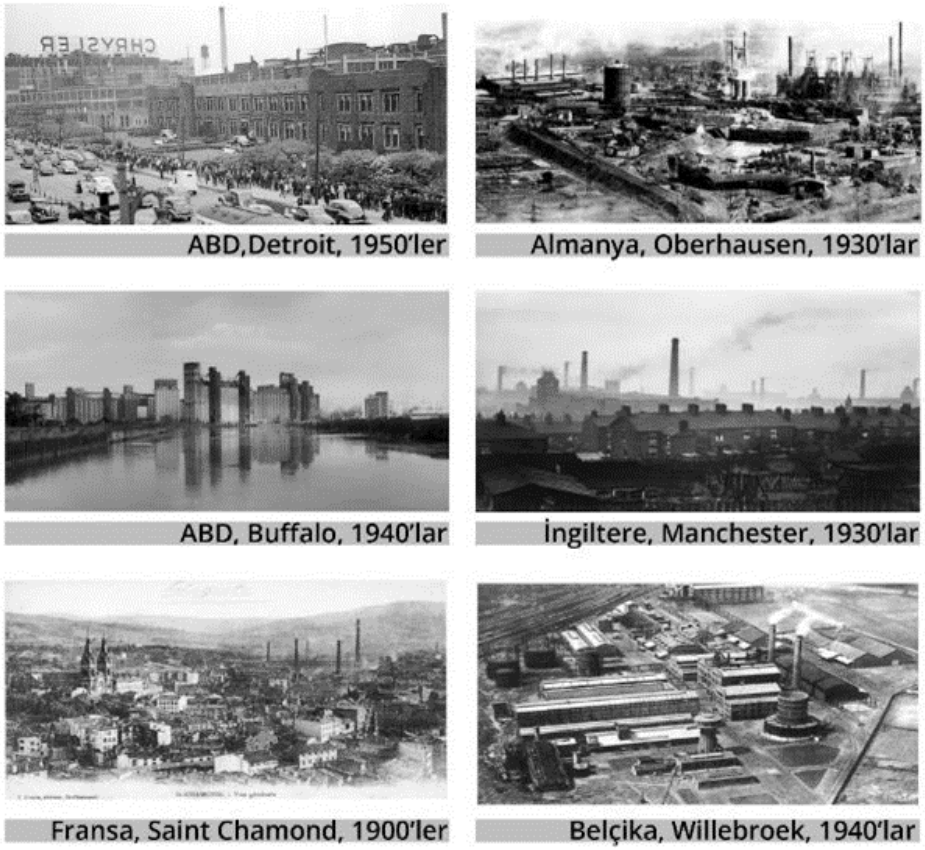
Burada bahsedilen kapitalizmin küresel ölçekte genişlemesi ile kapitalist birikimin alanı olan kentin fiziksel yayılımı paralel işlemiş ve kentler daha önce görülmeyen bir hızla genişlemiştir. Sanayileşmenin tetiklediği kentleşme, sınır-aşımı ile bir yandan kenti homojenleştirmeye çalışırken öbür taraftan mekansallıkları ayrıştırmaya devam eder. Lefebvre (2011, s. 39)'nin ifadesiyle artık kent *diferansiyel* bir görüntü alır, yani bir bütündür ancak parçalarına ayrılmıştır ve her kendinden çıkanı yeni bir merkez içinde yeniden bir araya getirir.

2.2.3 Ağır Sanayinin Çözülmesi Sonrası Kent: Genişlerken Yırtılma-Delinme

Avrupa genelinde, 200 yıl boyunca, 18. yüzyılın ortasından 20. yüzyılın ortasına kadar, kömür, demir ve su gibi doğal kaynakların bulunduğu alanlara odaklanılmış; benzeri görülmemiş bir kentsel büyüme ve endüstriyel genişleme yaşanmıştır. Bunların yanı sıra bazı kentlerdeki geçmişin zanaat ve ticaret geleneği, buralarda sanayileşmeyi kolaylaştırmış, seri üretim formuna dayanan bir üretim ekonomisi yeni sanayi kentlerini yaratmış, sanayi devriminin çekirdeğini oluşturmuş ve 20. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa ekonomilerine hâkim olmuştur (Power, Plöger & Winkler, 2010, s. 3-4). Yaratılan üretim ekonomisi, sosyal refah devletinin piyasa ilişkilerini düzenlemesi şeklinde yani fordist birikim rejimi sayesinde sağlanmıştır.

Fordizm, hareketli montaj hattının geliştirilmesi ile beraber işçilerin hareket etmeden işin onlara akışını sağlamıştır; böylece üretimin, ürünlerin ve emeğin standartlaşmasına sebep olmuştur. Seri üretim bandı sayesinde aynı maldan çok sayıda ve ucuza üretmek mümkün olmuş ve verimlilik arttırılmıştır (Harvey, 1997, s. 147). Ancak Fordizm sadece üretimi planlayan bir sistem değildir. Dayanağını oluşturduğu rasyonelizmden dolayı, aynı zamanda bireyi de planlayan, 'yeni bir insan' ya da işçi yaratma hedefi olan bir sistemdir; çünkü kitlesel üretimin devamlılığı için kitlesel tüketim geliştirilmelidir ve üretici olan nüfusun yani çoğunluğun tüketime katılması elzemdir. Bu bağlamda (Eraydın, 1992) Fordizm işçinin mahrem alanına müdahale etmekte beis görmeyen bir yaklaşımdır (Kumar, 1995, s. 68). Bir yandan ürünü ve üretimi standart hale getirirken, öbür yandan bireyi de üretim-tüketim döngüsüne bağlamıştır ve 'kendini yeniden üretmeyi' tüketim ile eşlemiştir. 1930-40'lı yılların ekonomik buhranında pek çok insan kent merkezinin dışına çıkmış endüstri tesislerinde çalışmış ve bu tesisler işçileri için fabrikanın yakınında toplu konut inşa edip, işçilerinin barınmasını sağlamıştır; böylece fordist sistem işçinin hem üretimini hem de kendini yeniden üreteceği alanı da yani konutu da kontrol etmiştir. Pek çok uydu kent, bu bahsi geçen sistem ile kurulmuştur. Henry Ford (1922) bu yarattığı sistem ile ilgili olarak, "Açıkçası, bazılarımıza göre, nihai çözüm şehrin feshedilmesi, bir hata olarak terk edilmesi olacak... Şehir sorununu şehirden ayrılarak çözeceğiz" (ss. 156-157) demiştir (Gallion, 1950, s. 185). Bu ifade tam olarak kent çeperlerinde kurulan üretim makinası olan yeni yaşam alanlarının, gerçekten bir kent olmayan ancak kent gibi olan özelliğini tarif etmiştir.

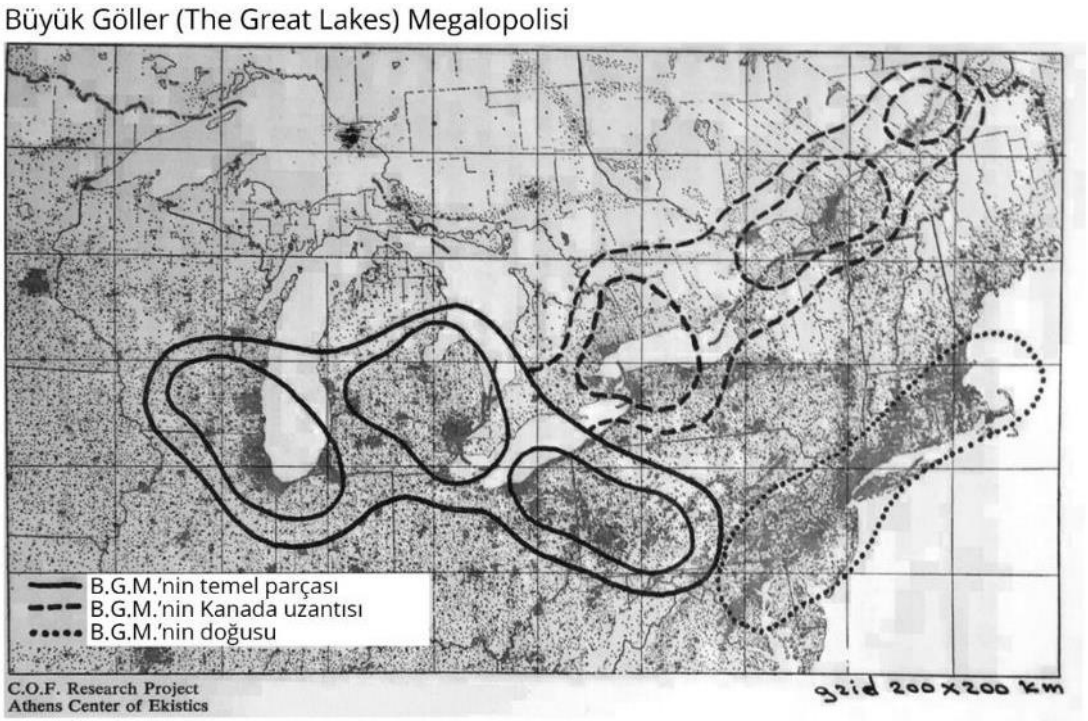
1945'lere kadar, 1929 Ekonomik Bunalımı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan kaynaklı olarak Fordizm yeteri kadar gelişme imkanı bulamazken, 1945-70 arası dönemde egemen üretim tarzı olarak yerini almıştır (Eraydın, 1992, s. 15) . Bu yıllar arasında bazı kentler belli bir sanayi kolunda uzmanlaşmış ya da bazen de belli bir sanayi kolunda uzman yeni kentler kurulmuştur; ABD'nin kuzey bölgesi olan 'Rust Belt (Sanayi Kuşağı)', Kuzeydoğu İngiltere ve Galler, Kuzey Fransa, Belçika'da Valon, Almanya'da ise Ruhr Bölgesi dünyanın makine-kentlerinin olduğu bölgeler olmuştur (Şekil 2.31).

Şekil 2.31 : Genel olarak 1970'lere kadar 'üretim makinesi' olan kentler.

Bu dönemde kentlerin büyümesi ve yayılması öyle bir biçim almıştır ki (Şekil 2.32), Constantinos A. Doxiadis (1966) şöyle söylemiştir;

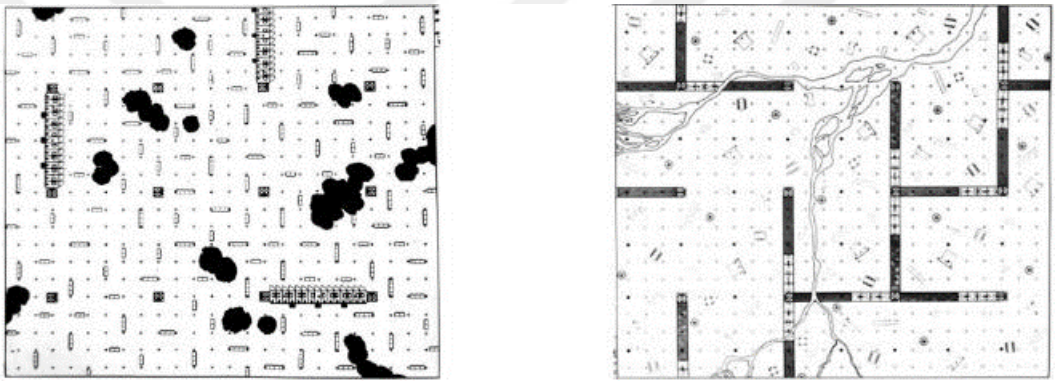
> Sorunların azalacağına dair bir işaret yok, aksine yüzyılın sonuna kadar dünya nüfusu iki katına çıkacak ve kentsel nüfus şuandakinin dört katı olacaktır. Bundan sonraki bir yüzyılda, ekonomik güçler, sanayi ve insan yerleşiminin alanı korkunç boyutlarda olacaktır. O zamana kadar Milwaukee'den, Chicago, Detroit, Cleveland, Buffalo ve ötesine Toronto'ya ve daha sonra Atlantik boyunca sürekli bir şehir olacaktır (Doxiadis, 1966, s. 14).

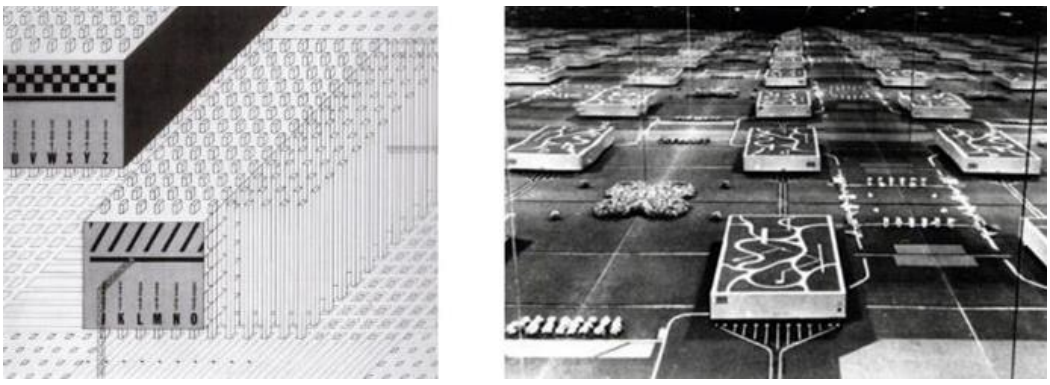
Şekil 2.32 : Doxiadis'in 'kehaneti' olan Atlantik boyunca sürekli uzanan The Great Lake Megalopolisi (Doxiadis, 1966, s. 15).

Bahsedilen 'kehanet' gerçek olmamış, hatta bahsi geçen şehirlerin bir kısmı 'sanayisizleşme süreci' ile beraber terk edilip çürümeye başlamıştır ancak bu görüş o dönemde kentlerin nasıl bir hızla büyüdüğüne dair önemli bir saptama sunmuştur. 1960-70'lerin mimarlığı rasyonel planlama ile sürekli büyüme durumunu genel olarak eleştirmiş, buna karşı kendi ütopyalarını yaratmışlardır. Mimarlık dünyasında modernizmin 'rasyonelizm'ine inat başka türlü yaşamlar hayal edilmeye başlanmıştır. Bu hayal edilen yaşamlar kapitalizmin krizlerini-tüketim endüstrisinin değişen ihtiyaçlarını, çözmek bir yana, onu derinleştirip hayatın odağına yerleştirmiştir. Ancak bu sefer kitlenin değil 'bireylerin' sonsuz taleplerine cevap verebilecek kentler üretilmeye başlanmıştır. Constant'ın New Babylon'u ve Archigram'ın ve Metabolistlerin kapsül üretimleri, bu anlamda 'sürekli değişmeye ve yenilenmeye açık' bir kent oluşturmaya ve kentler için üretilmiş sistemin yaratmış olduğu katılıklara meydan okumaya çalışmıştır. Bunların arasında İtalya'dan bir eleştirel soluk olarak ortaya çıkan *Architettura Radicale*nin bir parçası olan Archizoom'un çalışmaları, kentin sürekli büyümesi ve seri üretimi olarak ayrıca değerlendirilebilir. 'Kentin ve mimarlığın nereye gittiğini' kendisine sorup bir takım cevaplar üretmekle meşgul olmuş olan bu grup, soruya cevap olarak mevcut sistemin sürdürüldüğü gelecekteki bir kenti tariflemeye koyulmuştur (Stauffer, 2002). Archizoom, mevcut teknoloji,

kültür ve diğer tüm emperyalist tutumların eşit olarak yapılandırıldığı 'toptan bir kentleşme modeli' sunarak, hayatı toptan anlamsızlaştırmanın bir 'parodi' ya da 'bir kara mizah' çalışmasını yapmıştır. Archizoom'un *No-Stop City* projesinde (Şekil 2.33 ve Şekil 2.34), sürekli üretim içerisinde olduğu belli olan bir kentin, sonsuz bir planlanma halinin ve onun getirdiği metalaşma durumuna karşılık her şeyin hiç birşeye eşitlenmesi anlatılmıştır. Bir anlamda *No-Stop City* projesi, bir kentin Fordist seri üretim bandı ile yapımını gözler önüne sermiştir. Modernizmin ilkelerine sıkı sıkıya bağlı bir mimarlığın elinden çıkmış bir mimarlıksızlaşma ve kentsizleşme hali temsil edilmiştir. Sonsuz bir kent üretiminin getirmiş olduğu 'yersizlik' durumunu gözler önüne sermiştir. Aslında kentlerin nereye gittiğini göstermeye çalışan bu muhalif ses, her yeri üretmenin hiçbir yerliğini ispat etmeye çalışmıştır.

Şekil 2.33 : Archizoom'un No Stop City çalışmasından plan örnekleri (Url-8).

Şekil 2.34 : Archizoom'un No Stop City çalışmasından çizim ve maket örneği (Url-9).

Fordist rejim ile ilgili olarak 1960'lı yılların ortalarından itibaren ciddi sorunlar gözlemlenmiş, bu sorunların ana sebebi de üretim bandının yeterli 'esnekliğe' sahip olmaması olarak sunulmuştur (Saklı, 2013). Üründeki değişimden öte üretim sistemindeki değişim Castells (2003, s. 6)'in ifadesiyle 'enformasyon teknolojisi

devrimi', 1970'lerde ABD'de teknoloji odağında gelişen yeni üretim, iletişim, yönetim ve yaşama biçimidir. 'Sanayisizleşme' olarak adlandırılan bu süreçte eğilim sanayi bazlı üretimden bilgi ve teknoloji üretimine kaymış, bunlar aynı zamanda sanayide de verimliliği arttırmıştır. Bir yandan yeni teknoloji ile pek çok sanayi kolunun üretim biçimi değişmiş, mesela artık çok fazla işçi çalıştırmadan otomasyon teknolojisi ile üretim yapılmaya başlanmış, bir yandan bazı sanayi kollarına olan ihtiyaç günün şartlarından dolayı azalmış ya da özelleştirme politikalarıyla var olan sanayi devleri küçültülmüştür. Tüm bunlar pek çok fabrikanın kapanmasına sebep olmuştur. Bunun dışında sanayisizleşme süreci sanayinin dağılmasından çok odağın teknoloji, finans, bankacılık gibi sanayi üretimi hizmetlere yönelmesini ifade etmektedir, yani sanayileşme de bir yandan devam etmektedir. Bu yeni durum, üretim makinesi olarak sanayi odaklı gelişen bazı kentlerin yeni düzenlenen kentsel ilişkilerde kendine yer bulamamasına sebep olmuştur. Küreselleşme ile beraber, kapitalist şirketler için üretim yapılacak yer artık sadece yer aldıkları ulus-devlet içerisinde olmaktan çıkmış, özellikle de "teknolojik ve ideolojik anlamda sınırların yok edildiği İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra" (Habermas, 2019, s. 58) dünyanın her yeri kendi sanayi tesisleri için potansiyel alan haline gelmiştir. Ayrıca kapitalizmin yarattığı eşitsiz gelişim, merkez ve çevre ülkeler açısından eskisinden daha güçlü bir şekilde devam etmiştir. Bu durum Habermas (2019)'ın ifadesi ile "bir yandan hızlı gelişme ve verimliliği arttıran yeni teknolojilerin yaygınlaşması, öte yandan, fazlasıyla ucuz iş gücü rezervlerinin hızla artmasıdır" (s.30). Yani kapitalist şirketler için teknolojiyi merkez ülkelerde üretmek, ancak sanayi üretimini ucuz iş gücünün yoğun bulunduğu çevre ülkelerde yapmak daha karlı bir hal almıştır. Bunun sonucunda pek çok merkez ülkede *sanayisizleşme* yaşanırken, az gelişmiş bazı çevre ülkelerde *sanayisizleşme* ile beraber *sanayileşme* de yaşanmıştır. Bunun yanında bu durumun benzerleri ulus-devlet ve hatta kent içi ölçeklerde de yaşanmıştır: Örneğin bir metropolde sanayisizleşme yaşanırken, öbür taraftan metropolün çevre kentlerine sanayi kaydırılmıştır ya da bir kentin sanayi bölgesi dağılıp finans-ticaret merkezine dönüşürken başka bir bölgesinde yeni bir sanayi alanı açılmıştır. Neil Smith (2017) sanayi sonrası dönemin ya da sanayisizleşme sürecinin dünya coğrafyası üzerinde ve kentsel peyzaj yapısındaki dönüşümünün altyapısını şu sözler ile açıklamaktadır:

> Sermayenin egemenliğinde coğrafi mekânın son yirmi yıllık dönemde daha önce görülmedik ölçüde yeniden yapılandırıldığı kavranmaksızın dünyayı gözlemlemek mümkün değildir. Sanayisizleşme ve bölgesel gerileme, mutenalaştırma ve metropollerin olağanüstü büyümesi,

> Üçüncü Dünya'nın sanayileşmesi ve yeni uluslararası iş bölümü, artan milliyetçilik ve yeni savaş jeopolitiği: işte tüm bunlar kapitalizmin coğrafyasından bağımsız gelişmeler değil, bu coğrafyadaki çok daha derin bir dönüşümün belirtileridir (Smith, 2017, s. 19).

ABD'de 'Rust Belt (Sanayi Kuşağı)', Kuzeydoğu İngiltere ve Galler, Kuzey Fransa, Belçika'da Valon, Almanya'da Ruhr Bölgesi gibi (Şekil 2.35) eski dönemin kentsel kuşak devlerinden olan kentler, akut bir amaç kaybı ile karşı karşıya kalmışlardır ve 1970, 1980 ve 1990'larda bu kentlerin iş kollarının önemlerini ve yaşayabilirliklerini yitirmeleri ülke ekonomilerini baltalamış, sosyal istikrarı tehdit etmiş, sistemin kırılganlığını ortaya çıkarmıştır (Power, Plöger & Winkler, 2010, ss. 3-4).

Şekil 2.35 : Sanayi sonrası dönemde sanayi kentlerinde terk edilen endüstri alanları.

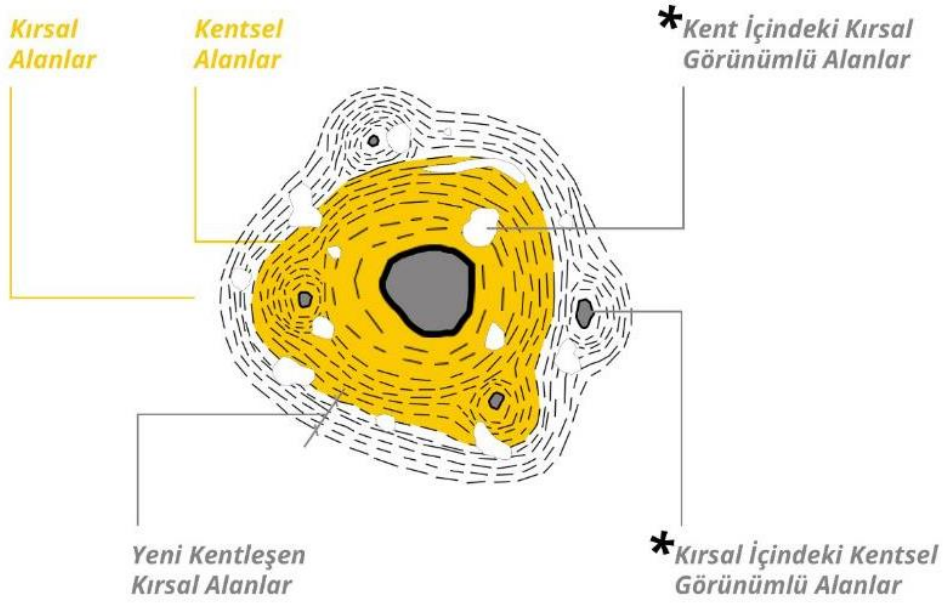
Bu kırılganlık, amaç kaybı ve beraberinde gelen çürümeler bir yandan özellikle merkez kapitalist ülkelerde bölge çapında görülürken bir yandan da özellikle metropol kentlerin endüstriyel alanlarında ve çevresinde görülmüştür; yani bahsedilen kopuşlar ve dağılmalar hem makro ölçekte hem de mikro ölçekte yaşanmıştır. Ancak bu dağılmalar, boşalmalar ya da *delinmeler* kentin büyümesini durdurmamıştır, aksine sanayileşmenin peşi sıra gelen kentleşme artık sanayileşmenin de önüne geçmiştir.

Hatta hem büyüyen hem de küçülen kentler için, bu bahsi geçen delinmeler ile beraber gelen kentsel yayılma da ortak olabilmiştir, çünkü kentsel yayılım her zaman ekonomik büyümeye denk gelmemiş, çoğu zaman yerel, bölgesel ve ulusal çapta yürütülen kent politikaları ile ilişkilenmiştir. Temel olarak bu durumun ana kaynağını kapitalizmin 20.yüzyıldan bu yana ayakta kalmasını sağlayan eşitsiz gelişim modeli oluşturmuştur. Bir yandan kırsal yapıya saldıran ancak öbür taraftan mevcut kentsel yapıyı da bozan, değiştiren, başkalaştıran kentleşme, sadece bir fiziksel yayılmadan da öte her şeye hakim bir güç olma haline gelmiştir. Kentin fiziksel genişlemesinin dışında kent kültürü her yerde bir yaşam biçimi haline gelmiş, örneğin kırdaki yaşam biçimi de kent yaşamına benzemiştir. Sanayi Devrimi sonrasında gelen bu yayılma, genişleme biçimi Amerikalıların kentsel kuşaklar (urban belts), İngilizlerin birleşik kentler (conurbations) dedikleri sınırların yok olduğu kent biçimlerine evrilmiştir (Bookchin, 2014, s. 38).

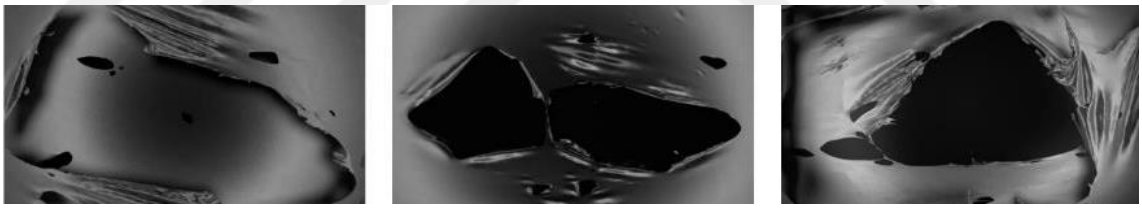
Bu biçimler sınırsız bir kentleşmeyi ortaya çıkarırken, diğer taraftan öngörülmeyen çürümeleri, boşalmaları da beraberinde getirmiştir, çünkü kentleşmenin bu türdeki yeni biçimi kent ile kır kimliklerinin birbirine karışmasına sebep olmuştur. Başka bir deyiş ile kent artık kendi içerisinde 'kırsal' muğlak durumların da taşıyıcısı haline gelmiştir ve yayılmaya başladığında da bu muğlak alanlar, kent yoğunluğu içerisinde birtakım delikler olarak okunmaya başlamıştır. Aynı zamanda kentleşmenin değiştirdiği kimliği ile kır da kendi içerisinde 'kentsel' muğlaklıkları taşımaya başlamıştır ve kent yayıldıkça 'kentsel muğlak alanlara' dokunmaya ve onu büyütmeye başlamıştır. Bu anlamda *delikli kent*in (Şekil 2.36) sanayi sonrası kentlerin yeni görünümü olduğunu iddia etme şansımız doğmuştur. Bu açıdan bakıldığında sanayi sonrası kentin yeni görünümü olan delikli kentin oluşma biçimi de Amin ve Thrift (2011)'in ifadesiyle 'genişlerken yırtılma' şeklinde olmuştur. Bu durum elastik bir malzemenin çekiştirilirken yırtılmaya başlamasıyla benzeştirilebilir; malzeme önce yavaş yavaş gerilerek büyürken, bir noktadan sonra yırtılmaya başlayıp daha hızlı genişler (Şekil 2.37). Bu ifade Lefebvre (2011)'nin kentlerin 'içe ve dışa doğru patlaması'na karşılık gelmektedir ve bunu şu şekilde açıklamaktadır:

> Kent merkezi, doygunluk noktasına ulaşıncaya kadar dolar; sonunda ya çürür ya da bölünür. Bazen kendi anlamını ters yüz ederek etrafını boş ve seyrek bir alan olarak organize eder. Çoğu zaman ise dünyada, doğada, evrende ne varsa hepsinin, toprağın verdiği meyvelerin, sanayi ürünlerinin, insan eserlerinin, nesne ve araçların, eylem ve durumların, işaret ve sembollerin yoğunlaşmasını varsayar ve önerir. Hangi noktada? Herhangi bir nokta odak haline, gözlerin

takip ettiği, imtiyazlı yer haline gelebilir. Öyle ki, kentsel mekânın tümü yoğunlaşmış ve çok merkezli olmuştur, öyledir ve öyle olacaktır. Kentsel mekânın biçimi bu yoğunlaşmayı ve bu dağılmayı -kalabalık kitleler, dev birikmeler, boşalmalar, ani dışarı atmalar- ortaya çıkarır. (Lefebvre, 2011, s. 41).

Şekil 2.36 : Sanayi sonrası kentlerin yeni görünümü olan delikli kentin yapısını anlatan diyagram.

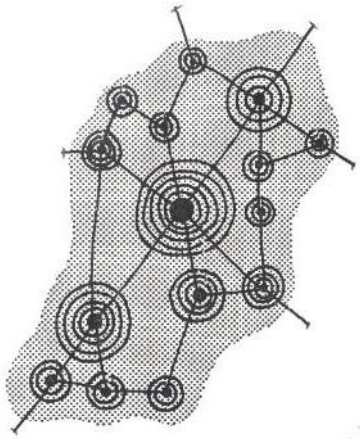

Şekil 2.37 : Elastik malzemenin gerilip genişletilirken yırtılma görselleri (Url-10).

Sosyal refah devleti sürdürülemeyen hali ile sönümlenmiş ve 1980'lerden itibaren neoliberal ekonomiye geçilmiş ve devletin küçülmesi ile özelleştirmeler başlamış, özel girişim özendirilmiş, piyasadan devlet müdahalesinin merkeziliği çekilmiştir. Böylece 'desantralizasyon' denilen kamunun yetki ve sorumluluklarının yeni aktörler ile paylaşılması sağlanan sürece girilmiştir. Bu şekilde bir merkezsizleşme, yerellerin güçlenmesi ve yetkilenmesi kentlere de yansımıştır. Desantralizasyon kentleşme ile kentin parçalanıp bazı dışa doğru patlamaların, yani banliyölerin, uydu kentlerin kendi merkezlerini yaratmaları ya da metropol çevresindeki bazı kentlerin kendi merkeziliklerini yaratması şeklinde gözlemlenmiştir (Lefebvre, 2011, s. 10). Bu durum şu şekilde de açıklanmaktadır:

> Finans sermayesi, bir dizi yeniden yapılandırma sonucunda, sadece sanayi sermayesiyle değil düzenleyici kuralların ve mekansal yeniden yapılandırmanın diğer kilit temsilcisi olan devletle de bağlantılı biçimde, kentsel mekânın şekillendirilmesinde daha da önemli bir rol üstlendi. Sermaye ile devlet arasındaki bu ittifak, büyük çaplı banliyöleşme sayesinde dayanıklı tüketim malları için geniş pazarlar açıldıkça, lüks malları bir ihtiyaç haline getirip şehri bir tüketim makinesi olarak yeniden planlamak üzere etkin bir şekilde çalıştı (Soja, 2017, s. 139).

Ancak burada bahsi geçen merkezsizleşme, merkezin yok olmasını değil, merkeziyetin devam etmesine rağmen çok merkezliliğe geçmeyi ifade etmiştir. Bu durum kent için hem merkeziyetin sürmesi eğilimini hem de başka merkezler kurma, merkezden kopma eğiliminin bir aradalığını temsil etmiştir (Şekil 2.38).

Şekil 2.38 : Şekil 2.39 : Çok merkezlilik ve merkezsizleşme (Doxiadis, 1966, s. 3).

Bu durum Bookchin (2014)'in ifadesi ile "kentten doğan kentleşme (s. 49)"nin hem kırı hem kenti yutmasını da temsil etmektedir:

> Endüstri, ticaret ve ikamet bölgelerindeki genişleme sonucu ortaya çıkan kesintisiz kent alanlarından (urban belts) söz ediyorum. Amerika'daki New York, Chicago, Boston, Philadelphia ve Avrupa'daki Londra, Manchester, Berlin ve hatta Paris kentleri, daha yirminci yüzyılın başlarında, komşu kasabaları yutmaya başlamış, geniş alanlara yayılan, sık inşa edilmiş, kalabalık nüfuslu yapılar, manzarayı bir kanser gibi sarmıştı (Bookchin, 2014, s. 370).

Sonuç olarak desantrilizasyon ile kentleşme sonsuz merkezler yaratma kapasitesine erişmiş, bir yandan bu yeni merkezleri yaratırken bir yandan da mevcut bazı merkezleri çürütmüştür. Lefebvre (2011) bunu şöyle ifade etmektedir; "Şehrin oluşumu sürecinde yoğunlaşma her zaman bükülüp çatırdar. Başka bir merkez, başka bir periferi, başka bir yer gereklidir. Başka ve farklı bir yer. Kentin ürettiği bu hareket, kenti üretir. Yaratım durur, fakat bu da yaratmak içindir" (s. 114). Bu durum yeni dönemin kentsel görünümü sayılabilcek 'delikli kent'i yaratmıştır. Bir dönemin sanayi

alanları ve onun beslediği alanlar çürürken, kent çeperinde yeni sanayi alanları ve onun yaşam alanları ortaya çıkmıştır. Hem kentin sınırları aşılarak sürekli bir büyüme gözlemlenirken hem de kent içerisinde bazı alanların atıl hale gelmesi durumu yaşanmaya başlamıştır. Terk edilmeler, işlevsizleşmeler, çürümeler, boşalmalar kentin bir kumaş gibi gerilirken patlayan, yırtılan ya da delinen kısımlarını oluşturmuştur. Bir yandan sürekli birleşme, toplanma, yoğunlaşma eğiliminde olan kent fenomeni bir yandan dağılmayı da beraberinde getirmiştir.

Bu anlamda Soja (2017)'nın 'kapitalizmin küresel mekansallaştırması' olarak bahsettiği tanımın *delikli kent*e karşılık geldiğini ve onun 'karakteristik biçimi' olarak anlattığı 'çelişki dolu farklılaşma/eşitlenme, ayrışma/korunma, parçalanma/eklemlenme/ birleşmeler (ss. 147-148)'den oluşan kentleşmeyi de 'genişlerken yırtılma' ile eş tutabiliriz. Kısaca sanayi sonrası neoliberal kentin yapısına *delikli kent* diyebiliriz

3. KENTİN DELİKLERİ OLARAK MÜPHEM ALANLAR

Sanayi sonrası kentin giderek yoğunlaşan ve yayılan yapısı bir yandan sanayi, finans, kültür, yerleşim bölgeleri gibi hem birbirine bağımlı hem de birbirinden bağımsız parçalara ayrılırken bir yandan da parçalanan bu yapılar sürekli birleşmiştir; bu sürekli parçalanma ve birleştirme eylemlerinin birliği yoğunlaşma ile boşalmaların birliğine ya da bu çalışmanın odağı olan 'delikli kent'e sebep olmuştur. Bu çelişkinin üreticisi olan kent, aynı zamanda bu çelişkinin sonucuna da dönüşmüştür. Kente her düzen ya da çözüm getirme hamlesinin sonucu kendi yeni öznel düzensizliğini ya da çözümsüzlüğünü de beraberinde getirmiştir. Bu durum Soja (2017) tarafından şöyle ifade edilmiştir;

> Şehir ve yapılı çevre, bu yaklaşıma göre sermayenin hareketli peyzajı içinde yerleştirilmiş, aynı anda hem geliştirip hem kısıtlayan hem yeni alanlar açıp hem sınırlayan hem çözümler üretip hem de ortadan kaldırma çağrısında bulunan karmaşık ve çelişkilerle dolu bir toplumsal mekansallaştırmanın parçası olarak tanımlanır. Kapitalizmin, kentleşme ve sanayileşmenin, kriz ve yeniden yapılanmanın, birikim ve sınıf mücadelesinin tarihi, zorunlu ve merkezi bir biçimde yerelleşmiş bir tarihsel coğrafya haline gelir (Soja, 2017, s. 140).

Kentin sürekli düzenlenme, belirlenme halinin başka bir taraftan yarattığı düzensizliği ve belirsizliği 'delik' kavramında kendini gösterebilir. Düzenin düzensizlikle olan varlıksal birliği, her düzen kuruşta başka bir yerden çıkan düzensizliği ortaya çıkarabilir. Problematik olarak seçilen her alanın netleştirilmesi, düzensizliğin olduğu tarafın belirsizliğini de keskinleştirebilir. Bu anlamda kent düzene karşılık geldikçe, kentin düzeninden arta kalan delikler 'müphem'in kendisi olmaya başlayabilir. Bir diğer taraftan bu düzenin okunur hale gelmesinin ön koşulu da müphemin kendisi sayılabilir çünkü düzenin anlam kazanması tezatının varlığı ile belirlenebilir. Böylece düzen ve müphem, kent ve kentin delikleri birbiri ile anlam bulan bir döngü içerisinde değerlendirilebilir. Bu anlamda delikli kent kavramı bu döngü biçimini ve kentte oluşan delikler de kenti hem tarihsel hem de kavramsal olarak okuyabilmenin bir aracı haline gelebilir. Tam da bu nokta da kenti keşfetmenin başka bir aracı olarak kentin deliklerini öne sürmek, Lefebvre (2011)'nin şu sözleri ile üst üste gelebilir;

> Kent gerçekliği, bugün, bir objeden ziyade, (keşfedilmesi gereken bir düzeni içinde barındıran) bir kaos ve düzensizlik gibi görünmektedir. Şehircilik denilen şeyin önemi ve rolü nedir? Bir kısmı mimarlık kuruluşlarından çıkan, bir kısmı öyle olmayan şehirciler vardır. Eğer kent düzenini zaten tanıyorlarsa, bir bilime ihtiyaçları yoktur. Onların şehirciliği zaten bu bilgiyi içermekte, objeyi kavramakta ve eylem sisteminin içine yerleştirmektedir. Gizli veya oluşum halindeki kent düzenini tanımıyorlarsa yeni bir bilime ihtiyaçları vardır (Lefebvre, 2011, s. 58).

Çalışmanın bu kısmında kentin deliklerinin anlamı, kente tezat durumunun kent ile birliği, literatürde bu alanlara hangi kavramlar ile bakıldığı ele alınacaktır. Delikleri anlamaya çalışma noktasında yola çıkılan kavram olarak 'müphemlik' seçilecek ve onun çağrıştırdığı diğer kavramlara da kısaca değinilecektir. Temel olarak 'kentin delikleri' 'müphem alanlar' olarak kavranmaya çalışılacak ve müphemliğin yaratmış olduğu kent içerisindeki mekansal 'ötekilik' durumuna odaklanılmaya çalışılacaktır. Ayrıca kentin deliklerini ya da terk edilmiş, çürümüş, işlevsizleşmiş, boş kalmış alanlarına getirilen bakış açıları da 'öteki' ile ilişkilenmenin çeşitlerini sunmanın bir yolu olarak değerlendirilecektir. Son olarak bu bakış açılarında kentin deliklerinin, kentin mevcut sorunu olarak çözülmesi gereken bir tasarım nesnesi düşüncesi ile insandan bağımsız ancak onun dolaylı etkisi ile kent ile farklı ilişkilenen, kentten farklı sistem kuran yapılar olması fikrinin karşılaştırması yapılacaktır. Çalışmanın üçüncü kısmı bu çerçeve içerisinde;

- Müphemlik Kavramı
- Kentin 'Ötekisi' Olarak Müphem Alanlar
- Mimarlığın Müphem Alanlar ile ilgili Yol Ayrımı: Asimile Etmek ya da Kabul Etmek

adlı üç alt bölüm altında incelenecektir.

3.1 Müphemlik Kavramı

Kent deliklerini tanımlamaya çalışırken 'müphem' kavramının kullanılmasını kelimenin çoklu anlamı sağlamıştır. Kent deliklerinin terk edilme, işlevsizleşme, çürüme, artık olma, hiç kullanılmamış ve boş olma gibi birbirinden farklı biçimleri olmasına rağmen, bunların hepsinin ortak noktası düzen içerisine dahil edilmeme ya da edilememe hali olmuş ve kent delikleri tüm bu oluşları yani düzenin reddettiklerini kendi içinde toplamıştır. Bu noktada 'müphem' kelimesi ile kesişmiştir. 'Müphem' de düzene dahil edilemeyen, sınıflandırılamayan ya da kategorize edilemeyen kavramları

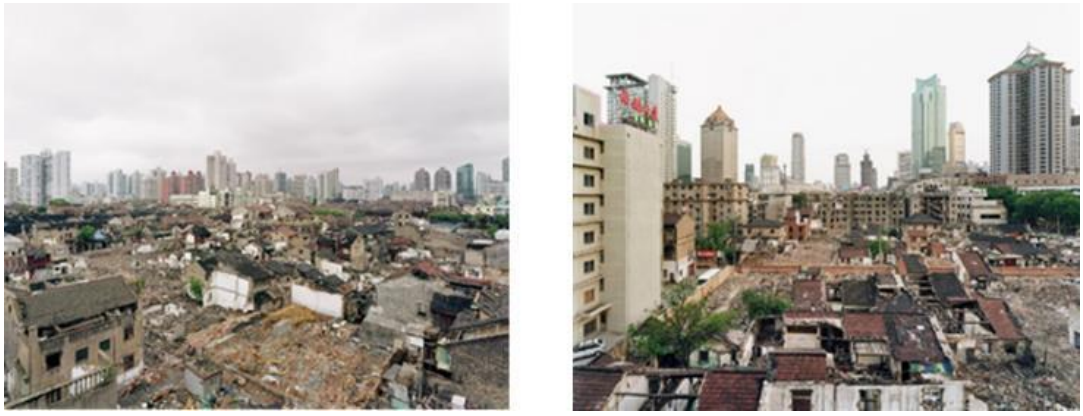
kendi içine almış bir kelimedir (Şekil 3.1). Bauman (2017, s. 13)'ın ifadesi ile düzen dışı olan 'müphem', olasılık hesaplarını altüst eden, ezberlenen eylem kalıplarının bağlamlarını birbirine karıştıran, kalıpların ya hiçbirine uymayan ya da aynı anda birkaçına birden uyan, kararsız olan, hakkında karar verilemeyen ve tüm bunlardan dolayı da tehditkâr ve denetimsiz olan şeydir.

Şekil 3.1 : 'Müphem' kelimesinin anlamları ve çağrışımları.

Şekil 3.1'de birbirine yakınlıklarına göre renklerine ayrılmış olan kelimelerin bazen hepsi ve daha başka çağrıştırıcılar da bazen bunlardan sadece biri bazen de birkaçı müphemliği oluşturmaktadır. Bu anlamda müphemlik genel hatlarla ve çizgilerle sınırlanamayacak bir durumu ifade etmektedir. Düzen ne kadar tanımlanıp, parçalanıp, kategorize edilip, şemalara yerleştiriliyorsa müphem de o kadar o şemalara sığmayan ya da hiç giremeyenlerin bütünüdür. Öbür taraftan müphemlik, Bauman (2017)'ın ifadesi ile "sınıflandırma işinin bir yan ürünüdür ve her seferinde daha fazla sınıflandırma çabası gerektirir" (s.14). Ancak bu gereklilik de nafile bir çabadır çünkü, mevcut müphemlikleri düzene sokmak, sınıflandırmak da yeni müphemleri açığa çıkarmaktadır. Bunun sebebi düzenin ve müphemin bir birliğin kendisi olmasıdır, düzen müphem olmadan var olamamakta, müphem de düzen olmadan

anlamlanamaktadır. Bu varlık birliğinden düzen ne kadar ayrılmaya çalışılırsa çalışılsın, müphem geride kalmaya devam etmektedir. Bauman (2017), "Eğer modernlik düzen üretimiyle ilgiliyse, o zaman müphemlik, 'modernliğin atık maddesidir'" (s.14) demiştir. Bu ifade Baudrillard (2016)'ın 'kalıntı' tanımına tam olarak karşılık gelmektedir ve şöyle söylemektedir; "Her şeyi alıp götürürseniz geride hiçbir şey kalmaz düşüncesi yanlıştır. Kalıntının ya hep ya da hiç denklemi, yani bir çıkarma işlemiyle hesaplanması tamamıyla yanlıştır" (s. 187). Çünkü kalıntı parçalama, bölme, sınırlandırma ve dışlama işlemlerinden geriye kalandır (Şekil 3.2). Bu anlamda modernizmin her yeri ve her şeyi düzenleme, hizaya getirme hayali gerçek bir fantezi sayılabilir.

Şekil 3.2 : Kalıntıya dair örnekler: Sze Tsung Leong'un yıkımla ilgili Pekin fotoğrafları (Url-11).

Lefebvre (2011) de bu kalıntı durum için şunları söylemiştir; "Her tekil bilimin kendi çözümlemesini ittirdiği ölçüde, geride bir atık bıraktığı ileri sürülebilir. Bu atık ondan kaçar. Temel olarak açığa çıkar ve başka yöntemler açığa çıkarır" (s. 56). Başka bir yönden, gerçek bilgi daha doğrusu bilinmeyen, keşfedilmeyen tam da bu kalıntıda, öngörülemeyende yani müphemde varlık bulmaktadır. Bir sisteme uymaması ya da aynı anda pek çok sistemden gözükmesi, kısaca çözümsüzlüğü bilginin de ta kendisi olmaktadır; "Bilgi demek aynı zamanda süpriz demektir, artan çeşitlilik demektir, yeni bir anlamın, yeni bir ifade bolluğunun, anlık ve daha karmaşık başka bir düzenin ortaya çıkmasına neden olan 'düzensizlik' demektir" (Lefebvre, 2011, s. 47).

Varoluş, düzen ve müphem/kaos/karmaşa birliğidir ve müphem her zaman düzenin 'öteki'sidir. Bu ötekilik ona, tüm korkuların kaynağı ve arketipi olan belirsizlikten gelmektedir (Bauman, 2017, s. 19). Bu tanımdaki korku unsurunu oluşturan şeyin temeli, 'öteki'nin hiç bilinmemesi değildir, ona bir bilginin olması ancak bu bilginin

sadece ‘öteki’nin bir kısmı ile ile ilgili olmasında yatmaktadır, yani bir yanı ile tanıdık ancak bir türlü tanınamayandır. Husserl (1999, s. 114-144)’in ifadesi ile “var olan ‘öteki’nin karakteri, zeminini esas itibariyle erişilemez olanın doğrulanabilir erişilebilirliğinde bulur” (Lewis & Staehler, 2019, s. 77). Bu kısmi erişilebilirlik hali onun sorunsallaştırılmasını sebebi olmak yani erişilip erişilememeye dair farkındalığı yaratması ile beraber ötekinin ulaşılamaz, anlaşılamaz, algılanamaz olmasını daha da belirginleştirir. Daha iyi bir ifade ile şöyle söylenebilir: ‘Öteki’ eğer ulaşılamaz olsaydı ona asla ulaşılamazdı ve ona dair bir ulaşma ya da ulaşmama problemi de ortada olmazdı, ancak kısmi ulaşılabilirliği sayesinde ‘ulaşılabilir’ olmadığı anlaşılmaktadır. Lewis ve Staehler (2019) bunu “erişime kapalı tarzda erişime açık olmak (s. 84-85)” olarak tanımlamaktadır. Bu ‘erişme’ halinin altında aslında kontrol edebilmenin eksikliği yatmaktadır. Erişilinebiliyor ancak bir kısmına, erişilinebiliyor ancak hükmedilemiyor, erişilinebiliyor ancak kontrol edilemiyor.

Buradan bakıldığında, Freud (1919)’un ‘tekinsiz’ üzerine söyledikleri, ‘müphem’in tanınamayan bir tanıdık olması meselesini çok iyi bir şekilde ifade etmektedir (Şekil 3.3); “Bu tekinsiz, gerçekte yeni ya da uzaylı bir şey değildir; akılda tanıdık, eski kurulmuş ve ondan sadece baskı sürecinde yabancılaşmış bir şey. Tekinsiz, gizli kalması gereken ama gün ışığına çıkmış bir şeydir” (Vidler, 1992, s. 14).

Şekil 3.3 : Denis Villeneuve’in ‘Blade Runner 2049’ filminden terk edilmiş ve tekinsiz alanlara dair sahneler (Url-12).

Bu yaklaşım aynı zamanda Simmel (2009)’in yabancı ile kurulan ilişki biçiminin anlatımı ile benzerlik göstermektedir; “Bu ilişkideki mesafe yakın olanın uzak olduğunu işaret eder, ama yabancılığı da uzak olanın yakın olduğunu işaret eder” (s. 149) Burada bahsi geçen ‘yakınlık-uzaklık sentezi’ yabancının sınıflandırılamamasına işaret eder. Yabancının kataloglananamasından kaynaklanan düzene sığdırılamama durumu, modern dünyanın sürekli düzene getirme yapısına bir isyan niteliği de sayılabilir ve yabancının verdiği rahatsızlık da tam da bu ‘nereye konulacağına’ karar verilememezliğinden gelmektedir. Kısaca yabancı düzen dışıdır, düzene

getirilemeyendir ya da düzenin 'kalıntı'sıdır. Yabancının tekinsizliği de, yarattığı endişe ve korku da düzenin yıkım potansiyelini gözler önüne sermesinde bulunabilir. Julia Kristeva (2018) "mevcut haliyle eksikliğin metaforu olan fobi, öznenin gösteren sisteminin dayanıksızlığının izini taşır" (s. 53) diyerek bu korkunun sebebini açıklamıştır.

Tüm bu tanımlar müphemin içinde barındırdığı, belirsizliği, düzensizliği, kararsızlığı, ötekiyi, yabancıyı, tekinsizi ve nice düzen dışılığı açıklamaya çalışmaktadır. Müphemin düzenle olan varlıksal birliğine dair körlük ve müphemin rahatsız ediciliğinin yarattığı imkânsız görev yani 'müphemi yok etmek', Lefebvre (2011, s. 37)'ye göre 'evrensel bir rasyonalite projesi'dir. Bu projede, din, felsefe, devlet, bilim ve aslında her şey düzenlenmek üzere sürekli olarak parçalanır, bu parçalanma ile yeniden bir araya getirilir, ancak bu birlik bir 'olgular yığını' (Lefebvre, 2011, s. 37) haline gelir ve baskı ile bir araya getirilmiş bu rasyonalitenin ardında müphem olan gizlenmektedir. Parçalanmalar arttıkça müphem olanı fark etmek de zorlaşmaktadır çünkü rasyonalite parçalar arasındaki bağlantıları koparıp, parçaları yan yana dizmiştir; ancak müphemi asla azaltamaz ya da yok edemez. Müpheme karşı yapılan her hücum, sadece yeni bir müphemliği ortaya çıkarmaktadır. Bu homojenleştirme çalışması şöyle açıklanmaktadır:

> Birleştirmek için ayırmak ve bölmek; kuşatmak için atomize etmek, bütünleştirmek için parçalara ayırmak; homojenize etmek için kapatmak, farkları ve ötekilikleri ortadan kaldırmak için bireyselleştirmek. Totaliterliğin kökleri modern devletin somutlaştırdığı ve üretim ilişkileri ile kapitalist iş bölümünde halihazırda mevcut olan mekansal matrise dayanır (Poulantzas, 1978, s. 107).

Buradaki tanımdan da anlaşılacağı üzere, aslında müphem ile düzen, parça ile bütün, ben ile öteki arasında her zaman bir paradoksal ilişki vardır. Bu paradoks, bahsedilen zıtlıkların varlıklarındaki anlamsallıklarına katkıda bulunur ve onların temsil gücünü arttırır. Üretilen şey kendi zıttını da üretir, yani düzen kurmak için müphemi yok etmeye çalışmak 'imkânsız bir görev'dir, çünkü her düzen kendi müphemini, kalıntısını, ötekisini, yabancısını, anormalini, muammasını vs. yanında getirmektedir. Bu eleştiri de özellikle altının çizilmesi gereken bir husus oluşmaktadır; 'düzen kurma'nın değil 'kurulan düzen ile her şeyi düzenleyebilme hayali'nin gerçekdışılığı tartışılmaktadır. Çünkü insan 'düzen kurucu' bir varlıktır ancak insanın yaşamı deneyimleme biçimi 'düzen kurucu' olduğu kadar 'düzen yıkıcıdır' da. Simmel (1997) "insan yalnızca sınır koyan değil, aynı zamanda sınırları olmayan bir mahluktur" (s.

63-67) diyerek tam olarak bu yapıcılık ve yıkıcılığı ifade etmiştir (Stavrides, 2018, s. 13). İnsanlık, bağlantı kurma ve ayırma yolu ile dünyayı algılamakta ve bu faaliyetlerden biri her zaman diğerinin önceden varsayımı olmaktadır. Bir şeyleri ayırmak için önce birbirleri ile ilişkilendirilir ve aralarındaki ayrımları algılamak için birlikteliği vurgulanır. Bunun tersine, sadece bir diğerinden izole edilmiş olan taraflar algılanır, yani bağlantı kurmak için her şey birbirinden ayrılır (Simmel, 1997, s. 63-67).

Kent de bu anlamda bir düzen ve müphem birliğidir. Bir yandan, pek çok kuvvetle ve olguyla şekillenen düzensiz, heterojen, çeşitlilik, akışkan ve değişim potansiyelini içinde barındırıp, bunların mekansallıklarını üretirken, öte yandan da istikrarlı, tanımlanmış ve tasarlanmış olarak para, güç ve yatırım koleksiyonu olarak da düşünülebilir. Bu durum metropolün en anlamlı karakteri olan, fiziksel sınırların ötesindeki çokluğu barındırmasıdır (Cupers & Miessen, 2018, s. 4-5). Buradan bakıldığında kent, sürekli düzenlenmeye, zapturapt altına alınmaya, kimlik kazandırılmaya, programlanmaya, yapılandırmaya, son haline getirmeye çalışılırken; istikrara kavuşturulamayan, çatışması engellenemeyen, öngörülemeyen ve sonlandırılamayandır. Kısaca düzen ve müphem birliği, düzenle müphemin birbirlerini yok etmeye çalıştıkça varlığa kavuşturmalarıdır. Lefebvre (2011) kentin bu yapısını şu şekilde açıklamaktadır;

> Kentsel mekân-zaman, endüstriyel rasyonaliteyle -onun homojenlik projesiyle- tanımlanabilir olmaktan çıktığı andan itibaren bir 'diferansiyel' görünümü alır; her mekân ve her an yalnızca bütünün içinde, onları başka mekanlara ve momentlere ayrıştırarak bağlayan karşıtlıklar ve zıtlıklar üzerinden varlık bulabilir. Bu mekân-zaman hem 'birleştirici' (genel olarak, toplulukları ve grupları bir 'merkez', muhtelif ve özgün merkezler etrafında inşa eden), hem de 'ikili' özellikler üzerinden tanımlanır. (Lefebvre, 2011, s. 39).

Burada bahsedilen kentin almış olduğu 'diferansiyel' görünüm, düzen ve müphem birliğini işaret etmekte ve bu birlik 'heterotopi'yi oluşturmaktadır. Stavrides (2018) "modern metropol günden güne, farklı şekillerde tanımlanmış adacıkların karışık bir kümesi haline gelmektedir" (s. 33) diyerek bu heterotopik yapıyı ifade etmektedir. Çünkü heterotopyanın "birçok mekânı, birçok mevkiyi kendi içilerinde bağdaşmaz olan birçok mekânı tek bir gerçek yerde yan yana koyma gücü vardır" (Foucault, 2000, s.298). Kısaca, kent düzen ve müphem adalarının bir aradalığıdır ve bu adalar birbirlerine dönüşse bile asla biri tek başına kalmayacaktır.

3.2 Kentin 'Ötekisi' Olarak Müphem Alanlar

Kent bir düzen ve müphem birliğini tanımlamış olsa da bu birlik çatışmalı ve çelişkili bir ilişki içindedir. Birbirlerini yok etmeye çalışan, birbirlerini kendilerine dönüştürmeye çalışan bu ilişkide kimse 'zafer' kazanamayacak olsa da savaş devam etmektedir ve bu durum düzen ve müphemin çelişkisidir. Bu ilişki bir yandan da yaşam ve ölüm ilişkisini de çağrıştırmaktadır. Kentin sürekli inşa edilme eğilimi yaşam ve doğumu; kentin terk edilen, işlevsizleşen, sahipsiz kalan, boşalan ve boş olan alanları ölümü betimlemektedir (Şekil 3.4).

Şekil 3.4 : Andrei Tarkovski'nin 'Stalker' filminden terk edilmiş alanlara dair sahneler (Url-13).

Bu anlamda, ölümü çağrıştıran bu alanlar insanın kurduğu düzene ket vurmakta ve kurulan düzenin anlamını sorgulatmaktadır. Kent içerisinde düzen ile müphemin kavgası bu noktadan da ele alınabilmektedir. İnşa edilmiş dünyanın muğlak kısımlarında ve kenarlarında var olan bu müphem alanlar, insanın kurduğu mekansal ve davranışsal kodlar hakkında şüphe uyandırmaktadır. Boş, terk edilen alanlar, sahipsiz sanayi bölgeleri veya dağınık sınır alanları kısaca tüm bu belirsizlikler bir nevi düzenin sığınağı, aynası ve *'memento mori'* yani insana ölümü hatırlatan bir nesne gibi davranır (Barron, 2014). Başkalarının ölümü ile karşılaşan bir insanın yaşamı sorgulaması gibi bu alanlar ile karşılaşmak yarattığı rahatsız edici etki ile beraber mevcut sistemin ve insanın bu sistemdeki yerinin sorgulanmasına sebep olmaktadır. Düzenin her şeyi ele geçirme ve her şeyi düzenleme isteği de bu rahatsızlığı sonlandırma isteğinden gelmektedir. Tüm bu düzenin kalıntıları, artıkları, belirsizlikleri, gri alanları kendimizi ve günlük çevremizi mevcut sistemin dışından incelememize izin vermektedir. Karşı alanlar olarak müphemlik sürekli olarak geçmişi hatırlamaya ve yeniden yapılandırmaya çalışan kusurlu hafıza sürecini aydınlatan parçalanmış bir tarihin sandığı olmaktadır (Barron, 2014). De Certeau (1989)'nun bahsettiği "bir şeyleri etkilerken çalışan hafıza ile sadece kaybolduğunda hatırlanan

nesnenin beraberliği" (s. 12) diyerek bahsettiği "çift yönlü başkalaşım" (s.12), hatırlama sürecini ve hatırlanan şeyin anlaşılmasının zorluğunu ve hareketliliğini ifade etmektedir (Behar, 1991).

Müphem alanın hafızada yarattığı şey, tarihin kurulumundan ve yazılımından soyulması, onun çıplak halinin gözler önüne serilmesi sayılabilir. Çıplaklığı, gerçekliğinden ve gerçekten yaşanmış olmanın rahatsız ediciliğinden gelmek ile beraber üzerine sistemin söz söylememiş olmasından geçmektedir (Şekil 3.5). Burada sistemin sözü olarak bahsedilen şey, onu mimarlık ile yeniden ele alıp o alan hakkında yeni ve değiştirilmiş bir tarih yazımıdır; bu, onu parçalayıp kalması ve silinmesi gerekenleri belirleyerek yapılan bir yeniden yazımdır, yani düzene uydurmasıdır.

Şekil 3.5 : Bursa Trilye'de restore edilmemiş tarihi bir konutun iç mekanı (Fotoğraf: Merve KARADABAN, 2016).

Deleuze (2005) azınlık hakkındaki yorumu müphem alan için de okunabilmektedir; "Azınlık ve çoğunluk arasındaki fark, onların büyüklüğü değildir. Bir azınlık bir çoğunluktan daha büyük olabilir. Çoğunluğu tanımlayan şey, uymak zorunda olduğu modeldir. Örneğin Avrupalı beyaz şehir sakini. Diğer yandan azınlığın bir modeli yoktur. O bir oluş bir süreçtir" (s. 9). Bu tanım ötekiliğin düzene uydurulamayan yanını ifade eder. Hiçbir modele uymayan ya da aynı anda pek çok modele uyabilen 'öteki', hep düzenin hücumu altında kalmaktadır. Bu anlamda varlığı da hep düzene uydurulmaya çalışılan bir süreçtir ve düzene uyduğu anda varlığı ortadan kalkandır.

Buradan bakıldığında terk edilen, işlevsizleşen, sahipsizleşen, boş olan ve boşalan alanlara kentin düzene uymayan müphem kısımlarından, kentin 'öteki mekanlar'ı olarak söz edebiliriz. Mimar ve sanatçı kolektif Stalker (1996) manifestosunda öteki mekanları şöyle tanımlamaktadır: "İnşa edilmiş şehrin negatif, çatlaklar arası ve sınırlara ait, terk edilmiş veya dönüşüm sürecinde olan boşlukları oluşturmaktadır. Bunlar kaldırılmış anıların yeri, kentsel sistemlerin bilinçsiz hale gelmesi, organik ve inorganik, doğa ve yapaylık arasındaki çatışma bozulma ve birbirine karışma alanlarıdır" (Stalker, 1996).

İnsanlığın hurda yaratma veya doğanın aşınma metabolizması; mutasyona uğramış, el değmemiş ve keşfedilmemiş bölgelerin yeni ufkunu yani 'öteki mekânın' gerçekliğini üretmektedir. Bu gerçeklik, günümüzün yaşam biçimi ve sistemi ile bağlantısı olmayan, sadece deneyimlenerek tanığı olunabilen, bir yandan tekinsiz bir yandan belirsiz, bir yandan geçmişe daha doğrusu yaşanmışlığa referans verebilirken başka bir yandan yıkımı gözler önüne serebilen ya da hiç yapılmamış olan ve tüm bunlardan dolayı hep yabancılaşmaya sebep olandır. Öteki mekanlar ya da kentin kalıntıları, kentin yorumu ve pratiğinin, ne yapılması ve nerede yapılması gerektiğini belirleyen ve kenti anlamlarla kodlayan günlük kısıtlamalardan kurtulduğu alanlar sunmaktadır. Bunun yanında bu mekanlar, kent üzerindeki iktidar baskısına meydan okuma ve yapı sökümü fırsatları sunmaktadır (Edensor, 2005, s. 4).

Çağdaş düzensiz kapitalizm, örgütlü kapitalizmin homojen mekanının aksine, sadece farklı bir alan doğurmakla kalmaz ayrıca eski ve yeni ideolojilerin, homojen ve diferansiyel alanın bir arada var olduğu temel uzamsal çeşitliliğe yol açar (Cupers, 2005). Bir yandan sürekli homojenleştirme çalışması sürerken, öbür yandan bu çalışmanın sonucu olan 'artıklar' ortaya çıkar yani saflaştırmaya çalıştıkça tüm melezlikler de göz önüne çıkar. Bu melezlikler bazen günümüzün 'öteki'lerinden oluşurken bazen de geçmişin kalıntılarından oluşmakta ya da bunların günümüzün düzeni ile çeşitli kombinasyonlarını ifade etmektedir (Şekil 3.6).

"Metropol sadece acı bir hikâye, kıyamet ve nostaljinin son aşaması değil, aynı zamanda çeşitli tarihlerin, dillerin, anıların ve izlerin yeni ufukların inşasında sürekli olarak iç içe geçtiği ve yeniden birleştiği önceki düzenin kalıntılarının yeridir" (Chambers, 1990, s. 112). Buradan bakıldığında, sadece kurulan düzen üzerinden kenti okumaya çalışmak eksik kalacak bir çalışmadır. Kurulamayan, düzene uyamayan, belirsiz olan, artık, atık ve kalıntı olan yani 'öteki mekanlar' da kenti anlamak için

başka potansiyeller sunmaktadır. Bu potansiyeller, kentin mekân ve zaman içindeki çoklu okumalarının ilham kaynağı olabileceği gibi, sürekli değişen bir kentsel bilginin geliştirilmesine de izin verir. Model üretmek yerine, 'öteki mekan'ın süreci ya da oluşu anlaşılmaya çalışılır. Bahsedilen anlama çabası, sadece ötekinin ya da öteki mekânın varlığını kabulden geçmez, kabulün yanında öteki için 'ben', öteki mekân için ise 'aynılık' ya da 'düzen'in merkeziyetini yitirmesi gerekmekte ve 'öteki' ile değil, 'öteki' için olmak gerekmektedir (Levinas, 1979, s. 36; Güngör, 2018). Öbür taraftan Derrida'ya göre, 'öteki'ye erişmek imkânsız bir arzu olmasına rağmen, 'öteki'ne açılmak yine de kritik bir noktada bulunmakta, 'öteki'ne yaklaşmanın bir yolu olmaktadır (Çınar-Özkan, 2018).

Şekil 3.6 : Soldaki fotoğraf Trilye'de tarihi bir konutun duvarında bulunan Roma Dönemi'ne ait devşirme malzemeler, sağdaki fotoğraf ise Trilye'de kiliseden dönüştürülmüş bir caminin Roma Dönemi'ne ait sütunları ile şadırvan çatı örtüsü birleşimi (Fotoğraflar: Merve KARADABAN, 2016).

Kentsel mekanın kendisinin bir ayrım olması, sadece farklılıkların ve farklı bakış açılarının yan yanalığına değil, farklılıkların ve eşitsiz güç ilişkilerinin çatışmasının da farkına varılmasıdır (Cupers, 2005). Bu farklılıkların, kendi öznellikleri içerisinde okunması gerekmektedir çünkü sınıflandırılamayanlardır. Bu anlamda, kentin sahipsiz, boş, terk edilmiş, harabe alanları, gettoları, gecekonduları olan 'öteki mekanlar'a (Şekil 3.7) bakarken, onları düzen içerisinde değerlendirmek yerine, kendi yarattıkları tekinsiz 'aura'larına, geçmişle şimdi arasındaki sınır çizgilerini belirsizleştirmesine, kentsel sisteme yabancılığına odaklanmak, kente yeni bir eleştirel bakış açısı getirmenin yolu olabilir. Başka bir taraftan, bu mekanların yarattıkları bozunmalar kır ile kent arasında çizgilerin kaybolmuşluğunu ve daha karmaşık, alaşım

biçimleri de gözler önüne sermektedir. Bir yanda kentlerin içerisinde terk edilen, sahipsiz, harabe alanlarda insan yapımını doğanın ele geçirerek kırsal alana referans veren ancak kır olmayan manzaralar ortaya çıkarken; diğer yanda da kentlerin ele geçirdiği kırsal arazilerde kentin yeni periferisi olan, tarım arazileri ile neredeyse yan yana bulunan, kent olmayan kentsel nüveler görülür. Kentsel peyzaj sürekli değişmekte, dönüşmekte ve dönüştürülmektedir. Bir yandan kentte ve daha çok çeperinde yeni endüstri alanları ortaya çıkmakta, bir yandan da sayısız endüstriyel atık alan oluşmaktadır. Kent sistemi ile tutarsız alanlar oluşmakta, kentsel mekanlar arasında bağlantıların zayıf olduğu noktalarda, kopukluğu ya da boşlukları bazen 'doğa'nın kendisi doldurmaktadır. Bazen de kent periferisinde doğanın hakimiyetinde kalması gereken yerler tuhaf bir şekilde 'insan yapımı' ile yani kent nüveleri ile kesilmektedir. Burada bahsedilen tüm bu kopukluklar kent sistemi ile bağlantısı zayıf olan, mekansal tutarsızlığa sebep olan 'öteki mekanlar'dır. Kentin barındırdığı düzen ve müphem, yani kutupsallıklar ve sürekli değişen parametreler, kentin geleceğini ve özellikle de kentsel-kırsal sınırların değerlendirilmesi bağlamında daha fazla önem kazanan kentsel peyzajın rolünü yeniden düşünmeyi tetiklemektedir (Niemann & Schädler, 2012).

Şekil 3.7 : Beşiktaş Barakalar Sokak'ta bir 'öteki mekan' örneği olarak, siteler arasında kalmış bir gecekondu mahallesi (Fotoğraf: Merve KARADABAN, 2017).

3.2.1 Kent İçindeki Kırsal Görüntüler

Kentin heterotopik yapısı içerisinde kentin deliklerini yani müphem alanları anlamak için Foucault (2000)'nun "heterotopyalar, genellikle, zamanın bölünmesine bağlıdırlar, yani katışıksız simetriyle, heterokroni diye adlandırılabilecek şeye açılırlar; insanlar geleneksel zamanlarıyla bir tür mutlak kopma içinde olduklarında hetekroniler tam olarak işlemeye başlar" (s. 299) sözleri oldukça açıklayıcı olmaktadır.

Kent içerisinde terk edilmiş, sahipsiz, işlevini kaybetmiş, boş alanların en belirgin özelliği de mevcut düzenden ve zamandan kopmuş olmalarıdır. Bu alanlar bugünün içinde başka bir mekan-zamana ev sahipliği yapmakta ve yitirilmiş, bugünle birleşmeyen bir düzeni ifade etmekte yani heterokroni olarak işlemektedirler. Kentin delikleri kentin sürekli yeniden ve yeniden yapılandırılmaya çalışılan birliğinin krizini en açık şekilde gözler önüne sermektedirler (Şekil 3.8).

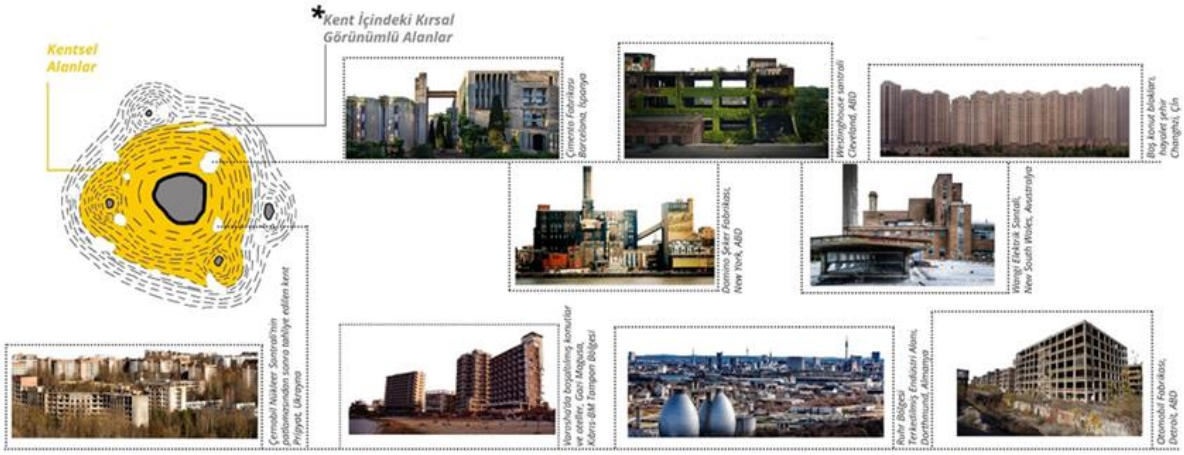

a.Downtown Fort Worth, Texas, ABD b.Fulton/Dekalb, Georgia, ABD

Şekil 3.8 : Kentin parçalı yapısına ve kentin deliklerine ya da boşluklarına dair fotoğraflar (Berger, 2006).

Kentin delikleri yani eski sanayi bölgeleri, terk edilmiş fabrikalar, kesimhaneler, gazometreler, su sarnıçları, yük ve manevra sahaları, askeri bölgeler, madencilik alanları, pazarlar, depolar, kanallar ve kilitler, hastaneler, okullar, arıtma tesisleri, köprüler, tüneller ve rıhtımlar (şekil 3.9); kısaca tüm bu dağınık, oluşurken bir sisteme dayanmayan ve gittikçe genişleyen yani insani faaliyetler arttıkça artan 'öteki mekanlar', Gianni Celati (1989)'nin ifadesi ile "kentsel ıssızlığın/yalnızlığın solunduğu yeni kırsal alanlardır" (s. 9). Bu yeni kırsal alanlar ya da kır-kent alaşımları, tam olarak belirsizleşen sınırlara işaret etmektedirler. Bu belirsizlik bir yandan kır-kent bir yandan doğa-insan yapımı arasındaki bölgeyi işaret etmektedir. Bahsedilen ara durumlar kentin rastlantısallığının ürettiği çeşitlilikten dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma içerisinde 'kentin delikleri' olarak tanımlanan kent içerisisindeki terk edilmiş alanlar kırsal görünümü referans verebilecek manzaralar yaratmaktadır. Aslında 'terk edilme' hali insan odaklı bir tanımlama olmaktadır ve buna karşın doğa alanı asla terk etmemektedir. Bu terim, insan merkezciliği temeline almakta ve insan faaliyetiyle ilgili olmayan her şeyi dışlamaktadır (Clément, 2011). İnsanlık tarafından terk edilen ne olursa olsun, bitkiler ve hayvanlar için, yani doğa için yeni bir yaşam alanı sunmaktadır. Molozların arasından yeni hayatlar doğmaktadır. Terk edilmiş, harabe yapıların duvarları ruderal bitkiler ile sarılmaya başlamaktadır ve böylece insan

doğasının sonucu olan ‘yapı’, insanın kontrolü dışında ‘doğa’ ile buluşmaktadır (Şekil 3.10).

Şekil 3.9 : Kent içindeki kırsal görünümlü alanlanlara dair farklı ülkelerden çeşitli örnekler

Şekil 3.10 : Bükreş’te avlusu ruderal bitkiler tarafından ele geçirilmiş, terk edilmiş bir fabrika (Chelcea, 2015).

Terk edilmiş yapı bozularak ya da çürüyerek ‘doğa’ ile yeni birlik içerisine girmekte ve yeni bir kentsel peyzaja ev sahipliği yapmaktadır. Clément (2004)’in *Üçüncü Peyzaj (The Third Landscape)* tanımı da bu doğal peyzaj ve insanın düzenlediği kentsel peyzajın bir melezi olan terk edilmiş, harabe alanların yapısını ifade etmektedir. Kent içerisindeki kırsal görünümleri betimleyen bu tanım, Clément (2011)’in uzun vadede estetik olarak çevreyi rahatsız eden *serseriler/amaçsızlar/başıboşlar (vagabonds)* dediği; terk edilmiş kentsel alanların canlılıklarına, mekanı dönüştürme gücüne, öngörülemeyişine ve bu yüzden sürprizler yaratabilmesine odaklanmaktadır. Bu sürprizler hem biyolojik (kent düzeni içerisinde

görülemeyecek bitkiler ve hayvanlar) hem de mekansal anlamda ortaya çıkan belirsizlikler, müphemliklerdir.

Özellikle eski sanayi alanlarında ortaya çıkan ekolojiler, planlanan ve planlanmayan pratiği, jeolojik yapıyı, insan ve biyolojik etkenleri, doğa ve insan yapımı yıkımın parçalarını birleştirmektedir ve bu birleşim içerisinde hiç bir parça diğeri üzerinde tam bir hakimiyet kurmamaktadır (Chelcea, 2015). Buradan bakıldığında 'öteki mekanlar' bir özgürlük alanı olarak da değerlendirilebilmektedir. Buralar her bir parçanın kendi özerliğine sahip olduğu, kendi başına var olduğu ve diğeri bir parça tarafından sınırlandırılmadığı bir durumu oluşturmaktadır. Baskı unsuru olarak 'insan'ın aracılığı ortadan kalktığında, parçalar kendi melezleklerini özgürce yaratmaya başlamaktadır. Böylece 'terk edilme' bir yıkım sonucu olmaktan daha çok yeni bir sürecin başlangıcı haline gelmektedir. Bir özgürlük mekanının ve ara durumların (hem kır ile kent arasında hem doğa ve insan yapımı arasında) oluşumunun süreci olarak betimlenebilmektedir (Şekil 3.11).

Şekil 3.11 : NoVOID Project ekibinin çekmiş olduğu, Portekiz kentlerinden terk edilme görüntüleri ve onların kendiliğinden oluşan peyzajı (Soares, Neto, Talhé-Azambuja, 2017).

Burada bahsedilen durum bir anlamda organik ve inorganik yapıların birbirine karışması ve melezlenmesini ifade ederken, kent de bu melezliklerin hem yeri hem de öznesi olmaktadır. Bu melezlik bazen bir mahallede terk edilmiş bir konutu evsizlerin mesken tutması ile bazen terk edilmiş bir fabrikanın duvarlarında ortaya çıkan bitkilerde ya da orayı yeni yaşam alanı yapan baykuşlarda, sıçanlarda görülmektedir. Kısaca insan tarafından tasarlanmamış konfigürasyonlar ortaya çıkmakta ve bu durum kent için cyborg kavramını akıllara getirmektedir. *"Bir cyborg, organizma ve makineden oluşan melez bir yaratıktır."* diyen Donna Haraway (1991)'in sözleri tam bu nokta da doğa ile insan yapısının melezliğini, yani çağdaş kentin durumunu, kentteki kırsal görünümleri karşılamaya başlamaktadır. Kent içerisindeki kırsal görünümü NoVOID Project grubu, Lizbon'da terk edilmiş bir gazhane olan Matinha

Gazhanesi üzerine çalışırken *'cyborg kentleşme (cyborg urbanization)'* ile bağlantılı olarak *'cyborg plants'* olarak tanımlamıştır (Şekil 3.12).

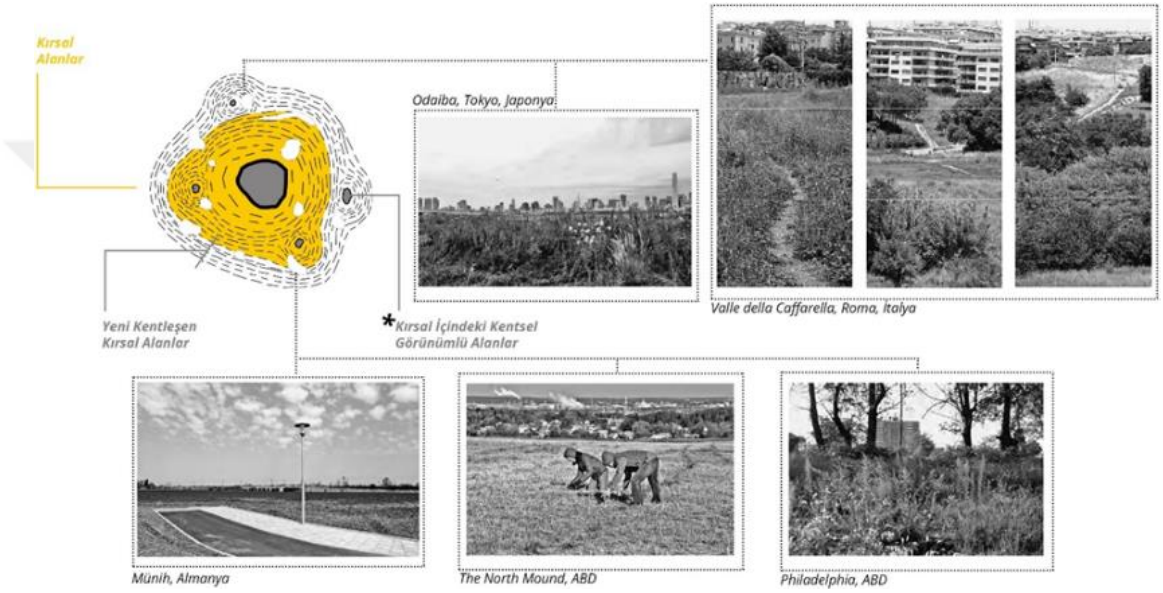
Şekil 3.12 : NoVOID Project'in 'Matinha The Plant Cyborg' çalışması: Solda, Lizbon'da terk edilmiş bir gazhanenin kendi doğasını tekrar yarattığını anlattıkları çalışmanın kapağı ve sağda Matinha Gazhanesi'nin fotoğrafı (Url-14).

NoVOID Project, *Cyborg kentleşme* kavramını, insan dışı varlıklar tarafından yürütülen kentsel dönüşüm süreçlerini içerecek şekilde genişletmenin mümkünlüğünden bahsetmektedir. Yıkım süreçleri, kentsel gelişimin ve yıkılmış alanların, kent içindeki sadece boşluklar olarak değil, kentsel süreçte derinden iç içe geçmiş zamanlar ve devam eden *cyborg kentleşme* süreçlerinin devamı olarak anlaşılması gerektiğini; böylece sayısız beden, yapı, teknoloji ve altyapının etkileşiminden ortaya çıkan bir yaşam süreci olarak kentin ele alınması gerektiğini söylemektedir (Brito-Henriques, Paiva & Costa, 2019). Kısaca kent içerisindeki kırsal görünümler yani kentin delikleri; kentin cyborg yapısının gün yüzüne çıktığı, en açık şekilde görüldüğü noktalar haline gelmekte ve insanın kontrolü dışında pek çok farklı melezlenmenin merkezi konumuna oturmaktadır.

3.2.2 Kır İçindeki Kentsel Görüntüler

> Kent her yerde ve her şeydedir. Eğer kentleşmiş dünya şimdi iletişim ve ulaşım yerleri ya da koridorları (havaalanları ve hava yolları, istasyonlar ve demiryolları, otoparklar ve otoyollar, telekomünikasyon ağı ve dijital bilgi ağları) ile bağlantılı bir metropol alanı zinciri ise o zaman kentsel olmayan nedir? Kasaba mı, köy mü, kırsal mı? Belki, ama sınırlı bir dereceye kadar. Kentin ayak izleri, banliyöden merkeze gelmenin, turistlerin, uzaktan çalışanların, medyanın olduğu ve yaşam biçiminin kentleştiği tüm bu yerlerdedir. Kent ve kır arasındaki geleneksel ayrım deliklidir (Amin & Thrift, 2002, s. 2).

Bu ifade kentleşmenin her şey ve her yer üzerindeki hakimiyetini tanımlarken, kentin ve kırın melezleşme durumunu da belirtmektedir. Aralarındaki ayrımın delikli olmasından kasıt, birbirlerine dönüşebilirlikleri ve aralarındaki sınırın gittikçe belirsizleşmesidir. Ayrıca bu ifade Lefebvre (2011, s. 39)'nin kentsel mekan-zaman olarak tanımladığı dönem olan kentsel yaşam biçiminin her yere yayılmasını ve kentin aldığı *diferansiyel görünümü* tanımlamaktadır. Bu anlamda, nasıl ki kent içerisinde düzen karşıtı alanlar oluşmakta ve doğaya referans vermekte ise, kırda da doğal peyzajın görünümünü kıran kent nüveleri ortaya çıkmaktadır (Şekil 3.13).

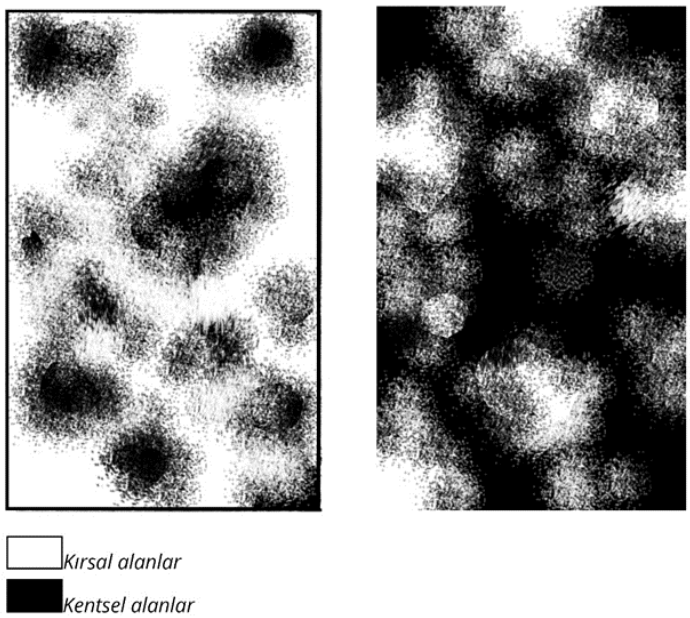

Şekil 3.13 : Kırsal içindeki kentsel görünümlü alanlara farklı ülkelerden çeşitli örnekler (Fotoğraflar: Barron & Mariani, 2014; kolaj: Merve KARADABAN).

Kır da kentin parçalarından biri olmakta, ileriki bir zamanda yeni bir merkez olma potansiyeli taşımaktadır. Yani kentin terk edilen herhangi bir parçası, terk edildiğinde kırsal bir meleze dönüşebildiği gibi, kentin sınırlarındaki herhangi kırsal bir alan her an yeni bir merkeze, kentsel bir meleze dönüşebilmektedir. Lefebvre (2011) kentsel zaman-mekandaki her şeyin bulanıklaşmasını şu şekilde açıklamaktadır: "Kapalı ve açığın, dolaysız ve dolaylının, yakın düzen ve uzak düzenin, terimlerin artık birbirinden ayrışmadıkları, fakat içkin farklarla değişime uğradıkları bir 'diferansiyel gerçeklikte' aşılması da böyle tamamlanır" (Lefebvre, 2011, s. 42).

Burada kritik olan noktalardan biri de kentsel mekan-zaman içerisinde kırsal-kentsel ayrımının neredeyse artık ortadan kalkmış olması durumudur. Kırsal alan varlığını sürdürmeye devam etmektedir ancak kentselin tam olarak zıttı olarak değil, daha çok potansiyel kentsel alan taşıma özelliği ile bir zıtlık göstermektedir. Kentleşmenin

kurduğu iktidar tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kentin *"kırsal kesimin oluşturduğu uçsuz bucaksız okyanustaki bir ada görünümü"* (Bookchin, 2014, s. 155) halinde olduğu dönemlerden, kırsal alanların kent içersindeki adacıklara dönüşebileceği dönemlere doğru bir süreç ilerlemektedir (Şekil 3.14).

Şekil 3.14 : Kırsal alanlarda adalar halinde bulunan kentlerden, kentsel alanlarda adalar halinde bulunan kırsal alanlara geçişi gösteren diyagram.

> Bugün kent, sonunda kır üzerinde tam bir tahakküm kurmuş gibi görünmektedir. Gerçekten de banliyölerin açık alanlara eşi görülmemiş bir ölçekte yayılmasıyla, kent tarım alanlarını ve doğal dünyayı kelimenin tam anlamıyla yutmuş, komşu kasaba ve köyleri genişleyen metropoliten bir varlığın içine çekmiştir. Bu durum bir çeşit toplumsal yamyamlık olarak adlandırılıp rahatlıkla kentleşmenin tanımı olarak kullanılabilir (Bookchin,2014, s. 37).

Bugün metropol neredeyse her yeri kaplamaktadır (Şekil 3.15), bu hem fiziksel bir yayılma şeklinde gelişmektedir hem kültürel ve psikolojik. Kırsal alanlar artık kentler arasındaki büyük 'boş araziler' olarak varlık bulmaktadır ve kentten uzak kalmak sadece mesafeler ilgili bir duruma indirgenmektedir çünkü kent her yerdedir (Lewis, 1983; Berger, 2006, s. 28).

Boşluk ya da boş arazi (void, empty space, vacant land) kent içerisinde iken genellikla bitmiş bir sürecin sonucunu yani genel olarak terk edilmiş, sahipsiz kalmış, işlevsizleşmiş yerleri içermekteyken; Şekil 3.15'de görüldüğü gibi kent sınırlarına dayanan kırsal alanları da başka bir ifade ile başlayabilecek bir sürecin potansiyelini de kapsamaktadır. Stavrides (2014) boş alanları 'zamansal bir süspansiyon' olarak belirtmektedir çünkü boşluğun kendisi bahsedilen inşa potansiyelinden kaynaklı aynı

zamanda bir geçicilik durumunu tanımlamaktadır. Bu geçicilik, doldurulacak zamana kadar 'boş' olma halidir. Kent içinde bir boşluk, kent düzenine ve gelişmeye ihtiyaç duyan bir alan olarak tanımlanabilir ancak öbür taraftan bir şekilde kentteki ekonomik güçlerden ayrılmış, kopmuş ve özgürleşmiş bir alan olarak bakıldığında başka bir potansiyeli taşıdığı söylenebilir. Bu potansiyel, bu boşlukların aramekan (field of the interstitial) (Levesque, 2005) olarak değerlendirilmesinden gelmektedir. Aramekanın kavramsal bağıntılarının, yani kentin gözenekli, delikli, boşluklu yapısı, bu yapıların hem gerçek hem de keşfedilmiş; hem yıkıcı hem de dönüştürücü alanlar olması günlük çevremizi algılamanın ve tasarlamanın yaratıcı yollarını aktive etmektedir (Barron, 2014, s.12).

Şekil 3.15 : Kırsal sınırlara dayanmış kent parçaları (Berger, 2006).

Boşluk aynı zamanda doluluğun okunmasını sağlayan şeydir, yani doluluk anlamını boşluk ile yan yana olduğunda kazanmaktadır. "Her şeyde, ne olursa olsun, tekdüzelik istenmeyen bir durumdur. Eksik bir şeyi bırakmak onu ilginç kılar ve birine büyüme için yer olduğu hissini verir" (Kenko, 1998, s.1331). Başka bir taraftan kentsel boşluk pek çok potansiyele ev sahipliği yaparak, zaman-mekan esnekliğini sağlamaktadır. Boş alanın bir aramekan olarak, mevcut tanımlanmış kentsel bölgelerin bağlantısını kesen bir kopuş olarak görünmesine rağmen, aynı zamanda birbirinden kopuk olan dolulukları bağlayabilecek potansiyel ağ olarak tahsis edilebilmektedirler, yani kentsel mekanlar arası bir eşik olarak da düşünülebilmektedir (Stavrides, 2014).

3.3 Mimarlığın Müphem Alanlar ile ilgili Yol Ayrımı: Asimile Etmek ya da Kabul Etmek

Bir kent büyük hikayeler, mimarlar ve mimari harikalar, tarihi karakterler ile tanımlanabilmektedir. Ancak bu eksik bir tanımlama olarak kalmak zorundadır. Aslında bir kentin kimliğini oluşturan şey gündelik yaşam pratikleri ve gündelik yaşam

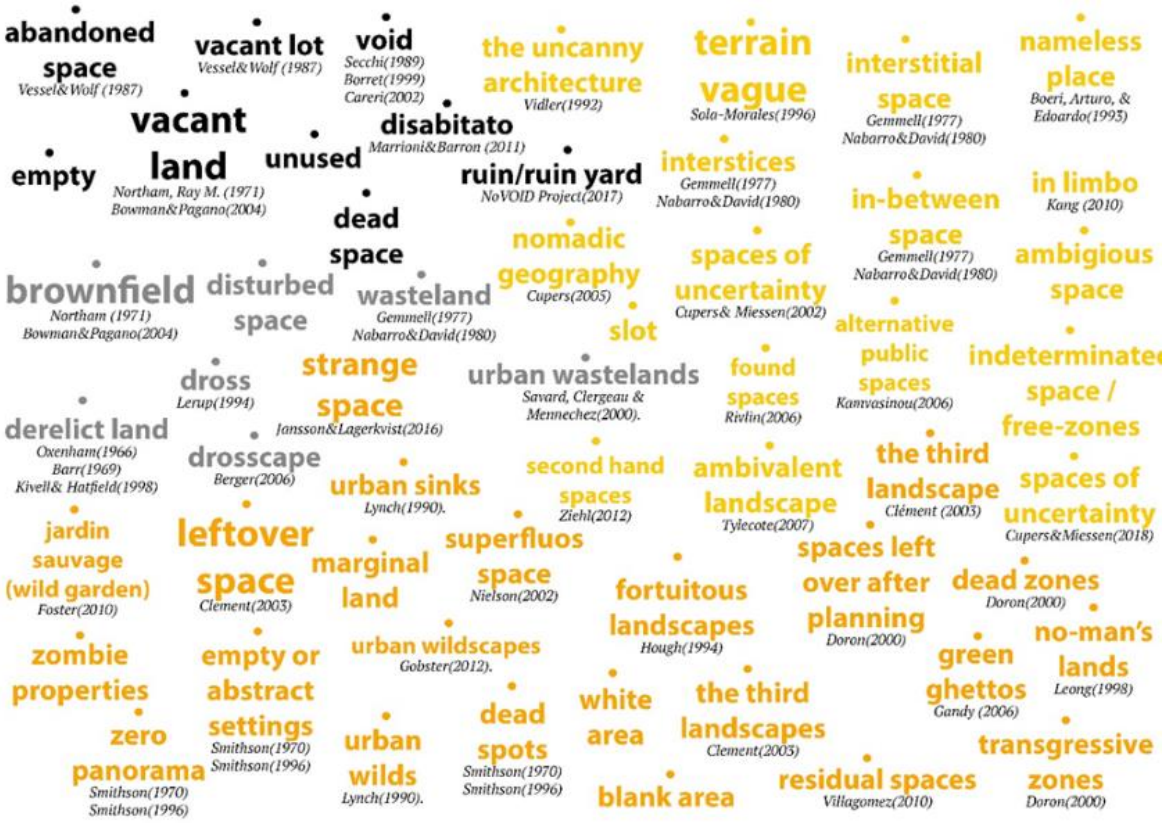
faaliyetlerini yürütme mücadelesinde yatmaktadır. Kentin kurumsal unsurlarının reddedilişinde, yani ona atfedilen hikayesinin dışındakilerde kentin kimliği ortaya çıkmaktadır (Cupers & Miessen, 2018, s. 15). Bahsedilen kurumsallık onun birbiri ile uyumlu parçalardan oluşmuş bir bütünlük olduğunu savunan bir hikâye olmaktadır. Ancak çağdaş kentler kesinlikle kendi iç tutarlılıkları olan sistemler olarak yer almamaktadır. Kentin sınırları, nafile bir çaba olarak, teorik bir bütünlük haline getirilmesi için, hem coğrafi hem sosyal açıdan çok gergin ve geçirgen bir durumda bulunmaktadır. Kentin bütünlüğü, merkezi, sabit parçası bulunmamaktadır. Bunun yerine, genellikle birbirinden ayrık süreçlerin eş zamanlı ilerleyişleri ve sosyal heterojenliğin artışı, yakın ve uzak bağlantıların birbirleri ile ilişkileri, ritimlerin bir araya gelişi, onun varlığını göstermektedir ve bu durumlar kentin yeni yönlere doğru kaymasını sağlamaktadır. Bu anlamda kenti okumaya çalışmak, burada bahsedilmiş olan çeşitli fenomenlerin herhangi bir öze ya da sistematik bir bütünlüğe indirgenmesi yerine, kentin kaymakta olduğu yönü yakalamaya çalışmaktır (Amin &Thrift, 2002, s. 8).

Kentteki mekansal ayrımları yaratan en temel üç unsur; yoğunluk, iletişim/akış ağı ve heterojenlikte bulunmaktadır. Bu üçlü, mekansal konfigürasyonları üretenlerdir ve onların sayesinde kentler üretim, tüketim, dolaşım, iş, oyun, yaratıcılık, heyecan ve sıkıntı yerleri olmaktadır. Kentler doğayı, insanları, yapılı çevreyi, 'şeyler'i çok çeşitli şekillerde yan yana koymakta, toplamakta, karıştırmakta, ayrıştırmakta, gizlemekte ve sergilemektedirler. Tüm bunların sonucunda öngörülemeyecek çeşitliliği sağlamaktadırlar (Amin &Thrift, 2002, s. 2). Bu çeşitliliğin çıkışı, kentin kimliği, özgünlüğü, kent unsurlarının sergilemiş olduğu tekil durumlardan öte, her tekilliği bir araya, yan yana getirişinden ve içinde barındırabilmesinden kaynaklanmaktadır ve kentin gerçek hikayeleri, içerisinde barındırdığı 'ötekiler'de ortaya çıkmaktadır. Ötekilikleri okumaya çalışmak aynı zamanda kentte 'kendiliğinden', 'öngörülemeyen', 'tesadüfi olan', 'keşfedilen'leri ortaya dökme çabasını ifade etmektedir. Bu bağlamda kentin ötekisi olan *kentin delikleri*ni ele alış biçimi büyük bir önem kazanmaktadır. Mimarlığın ve şehirciliğin bu alanlara bakış açısına göz atmak hem mevcut yöntemleri değerlendirmek hem de eksik yanlarını ya da çözümsüzlüklerini tartışabilmeyi, başka bakış açılarını yaratabilmeyi sağlamaktadır. Bu anlamda *delikli kent (perforated city)* kavramını da kapsayacak şekilde, kentin çözülmüş, işlevsizleşmiş, terk edilmiş, sahipsizleşmiş, boşalmış ya da hiç

dokunulmamış alanlarını kavramsallaştıran literatürü değerlendirmek gerekmektedir. Bu alanlar için İngilizce yazın içerisinde oldukça fazla anahtar kelime bulunmasına rağmen Türkçe yazında oldukça sınırlı bir çerçevede, hatta kısır denilebilecek bir düzeyde yer almaktadır. Türkçe yazın içerisinde ise *muğlaklık ve müphemlik* üzerinden bir kavramsallaştırmaya gidilmiştir. Bunun dışında ise *terk edilmişlik ve atıllık* ise kavramsal bir çerçeve dışında, betimlemek üzerinden yer almıştır. Türkçe yazın içerisinde *endüstri mirası* kavramı üzerine oldukça yoğunlaşılmış ve bu kavram *koruma, yeniden kullanım ve canlandırma* ve *dönüşüm* bağlamında ele alınmıştır.

Buna karşın, İngilizce yazın içerisinde pek çok kavram yaratılmış olup, *kentin delikler*inin ya da *öteki mekanlar*ın bir ya da birkaç özelliğine odaklanılarak, kent ile bu alanların tezatlığında bir açılıma ön ayak olmaya çalışılmıştır. Manuela Mariani ve Patrick Barron'un *Terrain Vague: Interstices at the Edge of the Pale* (2014) kitabında bu kavramların çoğu şu şekilde tanımlanmıştır (Şekil 3.16):

> "Terk edilmiş (abandoned places), artık alanları (leftover spaces) tanımlamak için kullanılan kavramlar: "derelict land (sahipsiz arazi)" (Barr, 1969; Kivell ve Hatfield, 1998; Oxenham, 1966); "Zero panorama", "empty or abstract settings (boş ya da soyut düzen)" ve "dead spots (ölü noktalar)" (Smithson, 1996); "vacant land and vacant lot (boş arazi)" (Bowman ve Pagano, 2004; Northam, 1971); "vacant land (boş arazi)" (Gemmell, 1977; Nabarro ve Richards, 1980); "İl vuoto" ("the void") (Borret, 1999; Secchi, 1989/1984); "urban wilds (kentsel yabanlar/kentsel doğa)" ve "urban sinks (kentsel kaçaklar)" (Lynch, 1990); "new, nameless places (yeni, isimsiz yerler)" (Boeri, Lanzani ve Marini, 1993); "dross (artık)" (Lerup, 1994) ve "drosscape" (Berger, 2006); "no-man's lands (sahipsiz toprak, tarafsız bölge, insansız bölge)" (Leong, 1998); "dead zones (ölü alan)" ve "transgressive zones" (Doron, 2000); "superfluous landscapes (gereksiz peyzaj)" (Nielson, 2002); "spaces of uncertainty (belirsizlik alanı)" (Cupers & Miessen, 2002); ve "le Tiers Paysage" ve "les délaissés", "the third landscape (üçüncü peyzaj)" (Clément, 2003). Diğer yaygın terimler, diğerlerinin yanı sıra, "brownfields (terk edilmiş endüstri bölgesi)", "in-between spaces (ara mekân)", "white areas (beyaz alan)", "blank areas (boş alan)" ve "spaces left over after planning (planlama sonrası kalan alanlar)" (Doron, 2007)" (Barron & Mariani, 2014).

Şekil 3.16 : Müphem alana dair İngilizce literatürdeki kavramlar.

Bu terimlerin genellikle olumsuz anlamlarına rağmen, hepsi farklı, özgün ve belirli çağrışımlara odaklanmaktadır. *Wasteland (boş arazi)*, *derelict land (metruk arazi)*, *drosscape (artık peyzaj)* ve *brownfield (terk edilmiş endüstri bölgesi)* sıklıkla terk edilmiş endüstri alanlarını ve bu alanlardan dolayı bozulmuş, toksik yan ürünlerle kontamine olmuş alanları ifade etmekte; *vacant land (boş arazi), vacand lot (boş arsa), empty (boş, boşalmış)* ve *unused (kullanılmayan)* olarak kavramları genellikle boş arazileri tanımlamayı ve bu arazilerin geliştirilebilmesine ve yeniden kente dahil edilmesine odaklanmakta; *void (geçersiz, boşluk)* kent içerisindeki otoparklara ve otoyolların *tampon alanlarını (buffer zone)* bir araya getirmekte; *white area (beyaz alan), blank area (boş alan), spaces left over after planning (planlama sonrasında kalan artık alanlar)* ve *dead zone (ölü bölge)* planlamanın sorunlarına, planlama sonucunda kullanılamayan alanların oluşmasına dikkat çekmekte; *superfluous landscape (gereksiz, fazlalık peyzaj)* bu alanları fazlalık, üretim fazlası ya da artakalan ve aynı zamanda yetersiz, lüzumsuz alanlar olarak ele almakta; *nameless place (isimsiz yer)* ve *space of uncertainty (belirsizliğin alanı)* belirsizlik ve geçiciliği tanımlamakta; *transgressive zone (suç bölgesi)* alternatif veya yıkıcı faaliyetler için bir yer olarak bu alanları göstermekte; *the third landscape (üçüncü peyzaj)* insan yapılarının doğal

peyzajın melezlenmesini araştırmakta; zero panorama mevcut entropinin canlı kanıtını ve gelecekteki entropilerin vaatlerini, belirsizlikleri ve düzensizleri tanımlamakta; *loose space (serbest mekan)* (Franck & Stevens, 2007) kentin kontrol üzerine kurulu yapısından ayrılan, beklenmedik ve kendiliğinden oluşan alanları kent içinde ancak kentin alternatifleri olarak sunmakta; *indeterminant spaces (belirsiz alanlar)* ve *free-zones (serbest bölge)* (Groth ve Corijn, 2005) bu alanların bir yandan garipliği ve istenmemesine bir yandan da yaratıcılığı, plansız kullanımı sayesinde bir özgürlük alanı olabilmesine dikkat çekmektedir (Barron & Mariani, 2014, ss.1-4).

Türkçe ve İngilizce yazın içerisindeki en büyük farklardan biri de odaklanılan noktalardır. Türkçe yazın içersindeki endüstri mirası, koruma, yeniden kullanım ve canlandırma, dönüşüm kavramları, çözülmüş, işlevsizleşmiş, terk edilmiş, sahipsizleşmiş, boşalmış, boş, harabe alanların sadece kent düzenine yeniden katılımına odaklanmaktadır. Bu anlamda bu alanlara bakış açıları, kentin aksamış, bozulmuş, hastalıklı noktaları olarak bakmaktadır ve buraları sadece bir sorun olarak ele almaktadır. Bu alanlara 'keşfedilebilecek' yerler olarak analiz etmek yerine 'dönüştürülme' biçimlerine yani 'yapım'a odaklanılmaktadır. Başka bir taraftan Türkçe yazın bu alanlar için çoğunlukla yapım, endüstri mirası ve restorasyon odaklı gelişmiş, bu yerleri daha çok tarihi değeri üzerinden ele almıştır. Diğer taraftan İngilizce yazın içerisinde, özellikle *terrain vague (müphem alanlar)* kavramının başını çektiği anahtar kelimeler, tüm negatif özellikleri kabul edip bunların kent için farklı potansiyellere ve kaynaklara sahip oluşu üzerine tartışmaktadır. Bu çalışmanın bir önceki alt bölümünde belirtilmiş olduğu gibi, bu potansiyel 'kendiliğinden gelişen'in gücünde bulunmakta, insan doğasının geliştirmiş olduğu yapılı çevre insan tarafından terk edildiğinde doğa mevcut boşluğu doldurmakta ve organik-inorganik çeşitlemeler yaratmaktadır (Şekil 3.17). Bu kavramlar ile kenti ele almak hem insan odağının dışına çıkılabilmeyi hem de kente 'düzen getirmek' gibi imkânsız görevlerden sıyrılmayı sağlamaktadır. Kendiliğindenin gücünü keşfetmetmeye odaklanılmakta ve bunlarla neler yapılabileceği üzerine tartışma geliştirilmektedir. Diğer taraftan İngilizce yazın içerisinde, özellikle *vacant land (boş alan), vacant lot (boş arsa)* ve *abandoned space (terk edilmiş mekân)* kavramlarının başı çektikleri anlatılar, genel olarak yeniden kullanım ve canlandırma ve dönüşüm kavramlarına benzer şekilde bu alanların yeniden kent için bir 'değer' haline getirilebilmek, buraları yeniden yapım sürecine sokabilmek üzerine tartışmaktadır. Kentin deliklerinin genel olarak niceliklerine, yani

mülk haklarının kime ait olduğunu, arazinin büyüklüğüne, yapıma uygun olup olmadığı üzerine araştırılmayı tetikleyen bu kavramlar, bu alanları kentin bozulan bir makine parçası gibi onarmak üzerine odaklanmaktadır. Boş arazilerin, terk edilmiş alanların varlığının, yirmi birinci yüzyılın kentinin ihtiyaçlarını karşılamak için kenti yeniden şekillendirmekte eşsiz bir fırsat olarak görmektedirler (Bowman & Pagano, 2004, s. 4).

Şekil 3.17 : İstanbul Cihangir'de apartmanlar arasındaki boşlukta bulunan merdivenlerin çatlaklarından fışkıran bitkiler (Fotoğraf: Merve KARADABAN, 2020).

Bu noktada 'öteki mekanlar'ı değerlendirirken ortaya iki tavır çıktığı görülmektedir; bu iki tavır öteki ile alınan mesafeden ve temelde ötekine dair bakış açısından kaynaklanmaktadır. *Vacant land (boş arazi, terk edilmiş alan)* kavramı ve onun muadilleri genel olarak ötekinin dünyasının yaratabileceği yeni bilgiler ile ilgilenmemekte, ötekiyi kente adapte edebilme ile uğraşmaktadır. Bir nevi ötekiliğin asimile edilmesini görev edinmektedir. Öbür taraftan *terrain vague (müphem alan)* kavramı ise ötekinin dünyasının mevcut algılarla asla tam olarak algılanamasa bile ona yaklaşmayı, ötekinin varlığını ötekiliğiyle kabul etmeyi seçmektedir. Bu alanlar için yapımdan önce temsil ettiklerine yani düzen dışı tüm simgelerine odaklanmakta, hem mevcut düzeni bu simgelerle anlamaya çalışmakta hem de öteki ile mesafeyi azaltmaya çalışmaktadır. Bir yandan alanın temsil ettikleri, öbür yandan bu temsillerin nasıl arttırabileceği araştırılmaktadır. 'Kendiliğinden olan'ın yanlışlığından öte tüm parçaları nasıl melezlediğinin, nasıl tasarladığının bilgisine odaklanılmakta, kısaca mevcut kentin eleştirisi verilmeye çalışılmaktadır. Baudrillard (2011)'ın şu sözleri terrain vague kavramının peşine düştüğü şeyi de açıklamaktadır; "Bir bakıma, mimarlık siyasal programa karşılık vermek ya da toplumsal ihtiyaçları karşılamak

istese bile bunu asla yapamayacaktır, çünkü ne mutlu ki, diğer tarafta aynı zamanda bir kara delik (trou noir) olan şey var" (Baudrillard, 2011, s. 28). Burada bahsi geçen kara delik, kentin yaratmış olduğu 'istikrarsızlık alanları' ya da 'kimliği belirlenememiş'ler (Baudrillard & Nouvel, 2011, s. 26) ve kesinlikle belirlenemeyecek olanlar yani keşfedilmemiş ve keşfedilecek olanlardır.

Kentin çözülmüş, işlevsizleşmiş, terk edilmiş, sahipsizleşmiş, harabeleşmiş, boşalmış ya da hiç dokunulmamış alanlarına dair iki farklı tartışma tarafı, başka bir taraftan mimarlığın çelişkisinin bir karşılığı olarak okunabilmektedir. Bir yanda modern bir pratik olarak mimarlığın üzerindeki görev ile beraberinde gelen 'kent nasıl işlemelidir?' sorusu yer almakta ve cevap olarak insanlığın kurduğu düzen verilmektedir. Öbür tarafta ise 'nasıl işlemeli?' sorusuna verdiği cevapların karşılık bulamadığı anlarda ortaya çıkan, mimarlığın izlemek ve öğrenmek zorunda kaldığı 'kent nasıl işlemekte?' sorusu belirmektedir. Bu tam olarak Lefebvre (2015)'nin sorduğu soruya denk gelmektedir:

> Dokunun kendiliğinden çoğalmasına izin mi verilmeli (ayrıca doku ne anlama gelir)? Yoksa bu gücü ele geçirmek, bu hem tuhaf hem de vahşi ve yapay hayatı yönlendirmek mi gerekir? Merkezler nasıl tahkim edilir? Bu işe yarar mı? Gerekli midir? Hem hangi merkezler, hangi merkezilik? Son olarak da kırsallık adalarını ne yapmalı (Lefebvre, 2015, s. 31)?

Kentlerde dengeyi korumaya, kentleri kurtarmaya, kentsel alanı yerleşim alanlarına ve ticaret alanlarına, sanayi tesislerine ve bahçe banliyölerine bölmeye yönelik sayısız ve hayal kırıklığına uğramış girişimlerden sonra; özel ve kamusal bölgeler, yaşanabilir uydu kentler inşa etmek; gecekondu bölgelerini rehabilite etmek, trafiği en mantıklı şekilde düzenlemek ve daha fazlası akla şunu getirmektedir; tüm bu kavramların, kentin kendisinin yerine geçip geçmediği sorusu. Kent planlamasının sorunları öncelikle tasarım sorunları değil, kentin yaşam alanlarını etkileyen ve kentsel dokuyu tahrip etmekle tehdit eden anonim sistem zorunluluklarını kontrol etme ve bunlarla uğraşma sorunlarıdır (Habermas, 1997, ss. 221-222). Burada ki tartışma, koruduğumuz kentler mi yoksa kentler için kurduğumuz programlar mıdır? Nouvel'in mimarlığın başkalaşımı üzerine Baudrillard'la diyaloğu sırasında söylediği sözler yol gösterici olabilmektedir. Nouvel (2011, ss. 35-36) kentler için yaratılan programların, kentsel *big bang* diyebileceğimiz Sanayi Devrimi'nden sonra sürekli tökezleyen ve tökezlemek zorunda kalan üretimler olduğunu, bundan sonra şehirciliğin ve mimarlığın 'yeni dünyalar yaratma' görevinin son bulduğunu ya da bu görevi yerine

getiremediğini belirtmektedir. Mimarlık ve şehircilik, artık kentleri jeolojik bir katman gibi ele almak zorunda ve birikenlerle ne yapacağını, onları neye dönüştüreceğini düşünmek zorundadır. Nouvel (2011) 'toptan yaratmaya' çalışma eyleminin ömrünü tamamladığını, bundan sonra yapılacak olan şeyi ise şöyle açıklamaktadır;

> Küçük dokunuşlarla, her müdahaleden sonra durumu her defasında daha olumlu kılma etiğine sahip olunabileceğine inanıyorum. Daha önce hesaba katılmamış, çoğu zaman rastlantısal olan şeyleri hesaba katarak, her defasında bir tür yer hazzı araştırmaya çalışılabilir; durumların poetikası, değerli kılınması için stratejiler yaratılabilir; tamamen rastlantısal unsurlar değerlendirilip bunun bir coğrafya olduğu ilan edilebilir (Nouvel, 2011, ss. 35-36).

Sonuç olarak Nouvel'in bahsettiği şey bilinmeyen bir oluşa açılmak, kontrolün her zaman elimizde olmadığını bilmek ya da bir şekilde kontrolün eninde sonunda kaybedileceğini bilerek hareket etmektir.

Tekrar 'öteki mekanlar' ve mimarlığın yol ayrımına geri dönersek, Baudrillard (2011, s.34)'ın 'mekanların özgürlüğü ya da özgürlük mekanları'na dair tartışmaları bu ayrımı oldukça iyi açıklamakta, *vacant land* ve *terrain vague* kavramlarının yapmaya çalıştıklarını açıklığa kavuşturmaktadır. Baudrillard bu mekanları bir gizlilik, sır mekanları, muğlaklık olarak tanımlamakta, çekiciliğinin de burdan geldiğini savunmaktadır. Bu alanlara dair 'kışkırtma ve ayartma' olarak iki yolun bulunduğunu söylemektedir. Kışkırtma, sırrı ortaya çıkarma, ona meydan okumayı tercih ederken; ayartma programlanamaz, inşa edilmişin kayboluşunu ve muğlaklığı resmileştiremez ve ayartma ile sır korunmaya devam etmektedir. Mekanların özgürlüğünü, özgürlük mekanlarını düzene sokan şehirciliğin tüm program hareketlerinin, özgürlüğü düzene sokma çabasının tam bir ters-anlam yaratmasından bahsetmektedir. Bu daha çok iletişim araçlarının daha fazla artması ile yüz yüze iletişimin her geçen gün gitgide azalmasına benzemektedir (Baudrillard, 2016).

3.3.1 'Öteki'nin Asimilasyonu: Vacant Land

Vacant land (terk edilmiş, boş arazi) terimi, geniş çeşitlilikte belirsizlik alanları, çeşitli şekillerde kullanılamamış ya da yetersiz kullanılmış alanları kapsamaktadır. Boş bir parselin eksikliği bazen fiziksel özelliklerinden, mesela dik bir eğime yerleşiminden veya kullanımını zorlayacak küçük boyutundan kaynaklanabilmektedir. Bunun dışında verimsiz bir sanayi tesisi ekonomik bir karar ile kapatıldığında boş kalabilmektedir. Bazı durumlarda, pazar değerlendirmeleri, araziyi spekülatif amaçlarla tutmak gibi hedefler boşluğu doldurmaktadır. Bazen de bir yerdeki boşluk

parsellerin park alanı olarak olarak tanımlanması ve ya bir habitatın korunması gibi yerel ya da devlet yönetiminin kararı ile yeşil alan olarak boş bırakılmış olabilmektedir (Bowman & Pagano, 2004, s. 4). *Vacant land* kavramı ile bu alanlara bakmak, kentsel bir problemi fırsata çevirme hamlesi olarak görülmektedir. Boş, terk edilmiş, sahipsiz alanlara, kentte sürdürülmeye çalışan sisteme yeni katılacak elemanlar olarak bakılmakta ve onların boş kalma halleri kentteki belirsizlik algısını yükseltmekte, bu yüzden de dönüştürülmeleri elzem görülmektedir. Boş alanların müphem haline karşı bu tavır, bir yandan kent düzenini korumak adına öbür yandan da bu terk edilen, marjinal ya da öteki alanların yine kentteki marjinal ve öteki özneleri kendisinde toplayabilmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin terk edilmiş metruk bir bina evsizlerin kaldığı bir yer haline dönüşebilmekte ya da terk edilmiş bir endüstri alanı bitkilerin ve hayvanların kol gezdiği bir bölge haline gelebilmektedir. Bu durum, zaten tekinsiz hissini veren bir alanın marjinal ögelerle daha da tekinsiz hale gelmesine sebep olmaktadır. Burada mimarlık ve şehirciliğin üstlendiği görev, bu tekinsizlik alanlarını doldurarak yok etmek ya da yok edemeyeceği için gözler önünden kaldırıp, kentte başka bir yere itmektir. Vidler (1992, ss. 11-12)'a göre bu tekinsizlik alanları 'mekansal yabancılaşma'nın gözler önüne serildiği alandır, ortadan kaldırılmaya çalışmasının sebebi de 'öteki'yi ve onun meskenini göstermesidir. Mevcut düzen aslında cinsiyet, tür, ırk, etnik köken kısaca marjinallerin üzerine basarak ya da azınlıkları sosyal ve politik olarak dışlayarak oluşturulmuştur ve bu alanlar da dışlanma alanları olarak yer almaktadır. Vidler (1992, s. 13) mimarlık ve şehirciliğin boş alanları hem yaratma hem de el koyma işlemini, kentin 'tabula rasa'sı olarak yorumlamakta ve aslında bir temizleme işlemi olarak görmektedir. Jakle & Wilson (1992, s. 175)'ın terk edilmiş yerleri geri dönüşü olmayan bir bozulma belirtisi olarak tanımlaması Vidler'ın yorumunu desteklemektedir.

Vacant land literatüründe boş, terk edilmiş araziler bir dizi istenmeyen koşul ve sonuçla bağlantılı olan yerlerdir: yer ve yatırım sorunları, boşluk ve bozulma işaretlerinin egemen olduğu ölçüde sahipsiz kabul edilmektedirler. Harabeliği, çöpü, boşluğu ve pek çok kent 'ihlalleri' ve 'minimum' habitat belirtisi ile akıllarda bıraktığı şey başarısızlık olarak yorumlanmaktadır. Çürüyen parçaları ile terk edilmiş bölgeler ve binalar, kent dokusuna zarar veren kanser hücreleri gibi görülmektedir. Yarattığı en büyük problem de kent içi yaşamın anlamsızlığını gözler önüne sermekte olmasıdır (Jakle & Wilson, 1992, s. 175). Boş ve terk edilmiş mülkler, artık kendi başına bir

sorun haline gelen kentin merkezinin çöküşünün bir göstergesi olarak tanımlanmaktadır (Accordino & Johnson, 2000).

Endüstriyel dönemden ya da üretim kentinden, kentsel döneme ya da tüketim kentine evrilen süreçle iyice belirginleşen, tüketim artıkları olarak ortaya çıkan terk edilen mekanlar ve tüketilmek için bekletilen boş alanlar müphemlikleri ile kentin ötekisi olmaktadırlar. Bu alanlar, belirsizliklerin kol gezdiği yerler olarak mimarlığın ve şehirciliğin asimile edip kentle uyumlu hale getirmesi gereken noktalar olarak görülmektedirler. Bauman (2017) modern pratikle müphemliğin ilişkisini anlattığı şu sözler, mimarlığın da modern bir pratik olarak müphem alanlara karşı pozisyonu tanımlamakta ve vacant land kavramının bakış açısını net bir şekilde açıklamaktadır:

> Müphemliğin kökünü kazıma çabası tipik bir modern pratiktir; modern siyasetin, modern aklın ve modern yaşamın özüdür. Bu, kesin olarak tanımlama ve kesin olarak tanımlanamayan her şeyin bastırılması ya da elenmesi çabasıdır. Modern pratiğin amacı, yabancı toprakların fethi değil, compleat mappa mundi'deki (dünyanın tam bir haritası-ç.n.) boş noktaların doldurulmasıdır. Aslında boşluğa tahammülü olmayan şey doğa değil, modern pratiktir. Dolayısıyla da hoşgörüsüzlük, modern pratiğin doğal bir eğilimidir; düzenin inşası, katılma ve kabul edilmenin sınırlarını çizer. Asimile edilemeyen her şeyin hak ve temellerinin reddini - ötekinin gayri meşrulaştırılmasını- ister (Bauman, 2017, s. 21).

Vacant land kavramının başı çektiği tavır, 'öteki'yi görüp, onu kentten, düzenden ve sistemden kopmuş olarak değerlendirip, ona kentle bir olma 'imkan'ı sunmakta, yani ona 'hoşgörü' ile yaklaşmaktadır. Burada hoşgörü kavramının çıkış noktasında, aslında 'öteki'nin hatalı, kusurlu ya da yanlış görülmesi ve bunları 'hoşgörmeme' durumu vardır.

> Hoşgörüde, ötekinin değerinin kabul edilmesi yoktur. Tersine, hoşgörü, ötekinin aşağılığını onaylamanın bir başka, belki de biraz daha ince ve kurnaz yoludur; Ötekinin ötekiliğini yok etme niyeti konusunda bir ön uyarıdır; Ötekini, kaçınılmaz olanı yapması için iş birliğine davet eder. Hoşgörü politikasının o meşhur insaniliği, nihai çözümün ertelenmesine razı olmanın ötesine geçmez; ancak bunun koşulu, tam da bu rıza eyleminin mevcut üstünlük düzenini daha da güçlendirmesidir (Bauman, 2017, s. 21)[7].

Bu anlamda ötekine hoşgörü göstermek, ötekini öteki olarak kabul etme biçimi değil, ötekine düzene uyması için verilen süreden ibarettir. Ötekinin dünyası incelenecek, araştırılacak bir durum taşımaz çünkü her inceleme mevcut düzenle bağdaşmazlıklar

[7] Paragraf, Bauman'ın 'Modernlik ve Müphemlik' kitabında 21. sayfada bulunan 4. dipnot olarak yer almaktadır.

zincirinin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu yüzden hoşgörü aynı zamanda, ötekinin dönüşmesi daha doğrusu dönüştürülmesi, evcilleştirilmesi için geçen sürede aynı zamanda ondan uzak kalmak, ilişkileri en aza indirmek, dokunmamak, dokunulmaz hale getirmek, duymamak, kısaca en zararsız hali ile saklamaktır. Çünkü ötekine dokunmak, mevcut düzen içerisinde yaratılmış algı dünyası ile asla ötekini anlayamamak ve anlayamayacak olmaktır. Bununla beraber ötekine dokunmak ya da ona her yaklaşma adımı, bu algıdan bir şeyleri yıkıma uğratmakta yani mevcut düzeni sorgulatmakta ve düzenin anlamsızlığına kapı açmaktadır. Düzenin müphem düşmanlığı da tam olarak bundan kaynaklanmakta ve imkansız görevi de müphemi düzene zorla katmaya çalışmakta ancak bunu yaparken yeni ötekiler ya da müphemlikler yaratmaktadır. "Yabancılar, sanki, dost ve düşman üretimi arttıkça çoğalan 'endüstriyel atık'lardı; tam da kendilerini yok etmeyi hedefleyen asimilasyon baskıları tarafından yaratılıyorlardı" (Bauman, 2017, s. 97) sözü tam olarak sınıflandırmaları arttırdıkça sınıflandırılamayanların da artmasını tanımlamaktadır.

Vacant land kavramı ile terk edilen alanları dönüştürme, yenileme fikrinin ardında ayrıca seçimli bir tarihilik bulunmaktadır. Örneğin terk edilmiş bir endüstri yapısı yeniden kente katılmak amacıyla dönüştürülürken, onun ihtişamlı zamanlarının tarihi seçilmektedir. Onun değerine yapılan tek atıf, üretimin aktif olduğu haline yapılmakta, kent belleği olarak sadece aktif olduğu dönem önemsenmektedir. Terk edilmesinin, çürümesinin de bir tarih olduğu yok sayılmakta ya da bir 'tarih' olarak görülüyorsa bile göz ardı edilmekte ve kent belleğinden silinmeye çalışılmaktadır.

Cioran (2015)'ın şu sözlerinde ütopyaların seçili bir gelecek kurması eleştirilmektedir:

> Bir 'ideal tarih' inşa etme ve bunun 'ezeli döngüsü'nü çizme fikri, 'toplumsal sorun'u hepten çözmeyi isteme özelliğindeki ütopik sistemlerde topluma uygulanmıştır. Nihailik saplantıları ve cenneti en kısa zamanda, durağan bir müddet türü olarak hareketsizleştirilmiş Muhtemel'de, öncesiz ve sonrasız şimdinin sahtesi olan doğrudan gelecekte kurma sabırsızlıkları buradan gelir (Cioran, 2015, s. 103).

Bunun benzeri bir refleks geçmiş ile ilgili olarak, kentlerde yapılmakta ve bu 'ideal bir tarih' yaratma çabasının mimarlığı da sayılabilmektedir. Cioran'ın sözlerindeki gibi 'ideal tarih' ile 'ezeli döngü yaratarak' sorunları çözme işlemi, aslında onları yok sayma ve görmezden gelmenin resmileştirilmesidir. Terk edilen alanların mevcut durumlarına yani çürümelerine, bozulmalarına atıfta bulunmadan dönüştürmek ve onun geçmişte bir yerlerdeki halini seçip yenilemek de *vacant land* düşüncesinin

‘toplumsal sorunları’ çözme biçimine karşılık gelmektedir. Çürümeyi, bozulmayı, terk edilmeyi kısaca müphemi yok etme fikri, ‘ebedi ve ezeli’ olma kaygısı ütopik bir gelecek kurmak kadar, ütopik bir geçmiş kurma çabası haline de gelmektedir. Çünkü çürüme, bozulma, terk edilme sistemin kendi içerisinde yarattığı gediklerin somutlaşmasıdır. Asıl endişe kimseyi bu sistem sorunları ile karşılaştırmamak ve bunlar hiç olmamış ve olmayacakmış gibi düzeni devam ettirmeye çalışmaktır.

Kısaca bu çalışma özelinde *vacant land* kavramı ile bakış açısının, kentsel alanları sadece kullanım değeri üzerinden ele alış biçimi eleştirilmekte, müphem alanların yeni bir kent deneyimine, yeni bir estetik anlayışa, yeni bir kentsel ekolojik duruma açtığı kapıların görmezden gelindiği belirtilmektedir. Zengin bir araştırma alanı olarak görülebilecek müphem alanların, kentsel ortamlarda hem düzensiz hem de beklenmedik sosyo-ekolojik oluşumlara ve işlevlere ev sahipliği yapmasını eleştiren *vacant land* bakış açısı, terk edilmeleri ve işlevsizleşmeleri neoliberal kentlerin gelişiminin doğal bir sonucu olarak görmek yerine, buraları bir bozulma, hastalık vakası olarak ele almaktadır. Bu anlamda kentlerde düzenin devam etmesini, düzen bozucu alanların evcilleştirilmesi, disipline edilmesi görevini üstlenmektedir. Bu bakış açısından çıkarabileceğimiz en önemli nokta da şudur; ötekinin varlığını kabul etmek yeterli değildir. Öteki, eğer öteki olarak kabul edilmedikten ve öteki olmasına izin verilmedikten sonra, tespit edilmesi sadece bir asimilasyon aracı haline gelmektedir. “Kader-olarak-olumsallığın özgürleştirici potansiyelini ortaya çıkarmak istiyorsak, ötekileri aşağılamaktan kaçınmak yeterli değildir. Aynı zamanda onlara saygı göstermemiz -ötekiliklerine saygı göstermemiz, tercihlerine saygı göstermemiz, tercih yapma haklarına saygı göstermemiz- de gerekir” (Bauman, 2017, s. 324).

3.3.2 ‘Öteki’nin Kabulü: Terrain Vague

Mimarlık dünyasına *terrain vague* kavramını kazandıran Sola-Morales (1995), bu kavramın dilsel köklerini açıklarken, terrain kelimesinin İngilizcede daha çok *arazi*ye karşılık gelecek şekilde *toprak parçası*nı ifade etmesini, buna karşın Fransızcada *terrain*in içeriğinin daha *kentsel bir alan*ı tanımladığını söylemektedir. Ayrıca Fransızcada *vague* kelimesinin Latin ve Alman kökenli *woge*dan geldiğini ve anlamının içeriğinde daha çok *dalga, dalgalanma, salınım, bulanık, belirsizlik, istikrarsızlık* ve *hareketlilik* yer almaktadır. Öbür yandan ise İngilizcedeki *vague, vacuus* kökünden gelmekte, *vacant* ve *vacuum* kelimelerini türetmekte ve bundan

dolayı daha çok *boş, boşluk, serbest* gibi anlamları içermektedir; bunun yanında *belirsizlik* anlamını da barındırmaktadır. Bu anlamda Türkçeye çevirisini yaparken Özkan ve Özdemir (2017) şöyle bir açıklama yaparak *terrain vague* kelimesini *müphem alan* olarak aldıklarını belirtmektedirler:

> Kentteki tekinsizleşmiş bu eski üretim alanlarının güncel durumları ise İspanyol mimar Ignasi de Solà-Morales tarafından yirmi yıl kadar önce tekrar gündeme getirilen 'Terrain Vague / Müphem Alan' kavramı üzerinden incelenebilir. 'Terrain' kelimesi, Türkçe'deki arsa-arazi kavramı ile örtüşse de buradaki kullanımında daha çok mekânsal anlamlar içermektedir. Kelime, kent ile direkt bir bağ kuran kent parçalarını / mekânları hatta yapıları imlemektedir. 'Vague' kelimesi ise; kökeninde istikrarsız / hareketli, boşluk, belirsiz gibi çeşitli anlamlar taşısa da kentsel alanı tanımlama bağlamında en iyi 'müphem' kavramı ile örtüşeceği düşünülmüştür (Özkan & Özdemir, 2017).

Aslında terrain vague kavramı ilk olarak, sürrealist fotoğrafçı Man Ray'in terk edilmişlik hissi veren bir alanın fotoğrafına ismini vermesi ile ortaya çıkmıştır (Şekil 3.18).

Şekil 3.18 : Man Ray'in 'Terrain Vague' adlı fotoğrafı, 1929 (Özkan & Özdemir, 2017).

Fotoğraf boşluğun tekinsizliğini, tek edilmişliğini, tanıdık ancak ne oldu kestirilemeyene dair bir endişeyi gözler önüne sermektedir. Sürrealizmin odaklanmış olduğu tekinsizliği ele alma biçimi bilinç ve bilinçaltının birbirine dokunduğu ve dokunduğunda kaygı uyandırıcı bölgesi olmaktadır. Nur Altınyıldız Artun (2014) bunu şu şekilde açıklamaktadır:

> Sürrealist eserleri açıklamaya yarayan psişik süreçlerden bir tanesi Freud'un tekinsizlik kavramı: bastırıldığı için yabancılaşmış aşina bir imge, nesne ya da kişinin geri gelmesi. Özneyi kaygılandıran, nesnenin anlamını muğlaklaştıran geri gelişin etkilerinden birisi, gerçek olan ile hayal edilen arasındaki belirsizliktir. Bir diğeri ise psişik gerçekliğin fiziksel gerçekliği ele geçirmesidir. Her ikisi de sürrealizmin başta gelen hedeflerinden. Bir başka etki, canlı ile cansız olanın karışması, ki bu da sürrealistlerin sıkça kullandıkları oyuncak bebekler, vitrin mankenleri, robotlar için geçerli olan bir belirsizlik hali (Altınyıldız-Artun, 2014, s. 17).

Terrain vague kavramını değerlendirirken, sürrealizmi ele almak bir yandan kavramın açılmasına ön ayak olurken, öbür taraftan sürrealizm içersine mimarlığın dahil olmamışlığı sebebi ile örneklemeyi zorlaştıran bir yerde bulunmaktadır. Ancak Vidler (2014), "Sürrealistlerin bariz ilgisizliğine rağmen, mimarlık, gerçek anlamda sürrealist bir pratik için tüm mecraların en verimlisi gibi görünür" (s. 105) demektedir, çünkü sürrealizmin ortaya çıkarmaya çalıştığı tekinsizin 'enstrüman'ı mekan olmaktadır. Tekinsizlik kaybolmuş, bastırılmış, geçmişte kalmış nesneleri ortaya çıkararak, muğlaklık endişesini serimlemektedir. Bu anlamda, sürrealizm ve modernizmin arasında sanki bir ayna varmışcasına, nesne ve yansıma gibi bir ilişkileri olduğunu düşünebilmekteyiz. Vidler (2014, s. 109)'a göre biri ne kadar tekinsizliği bastırmaya çalışıyorsa bir diğeri de onu o kadar ortaya çıkarmaya çalışmaktadır, ayrıca modernizm doğa-insan, organik-inorganik sınırlarını çizdikçe sürrealizm bu zıtlıkların melezliklerini ortaya çıkarmaya çalışmakta ve sınırları muğlaklaştırmaktadır. Belki mimarlık olarak değil ama tekinsizliği kentte arayanlardan biri olarak Franz Radziwill'e bakmak önem arz etmektedir. Radziwill, resimlerindeki renk yoğunluğu ve perspektifi farklı kullanımı ile kentsel alanlardaki tekinsizliği ele almaktadır. Büyülü gerçekçiliğin temsilcilerinden olan Franz Radziwill'in resimlerinde (Şekil 3.19), insanın modern yaşamındaki parçaları alıp insanı resimden çıkarmış olması ile tekinsizliği ortaya çıkarmaktadır. Endüsrti yapıları, kasabalar, vinçler kısaca modern hayatın tüm unsurları insansız bir biçimde resimlerinde yer almaktadır ancak terk edilmişlik resimlerine bakar bakmaz hissedilmektedir. *'In the land of Germans (Alman Ülkesinde)'* resminde tamamen terk edilmişliğin, *'Die Klage Bremens (Bremen Davası)'* de yıkımın, *'The Strike (Darbe)'* ve *'Der bunte Gasometer (Renkli Gazometre)'* de endüstri yapıların ve kasabaların bir aradalığının ve hepsinde ortak olarak insan yapımlarının insansızlıklarının tekinsizliğini sunmaktadır.

Şekil 3.19 : Franz Radziwill'in büyülü gerçekçi resimlerinden dört örnek (a. Url-15; b. Url-16; c. Url-17; d. Url-18).

Çoğu zaman terk edilmiş, işlevsizleşmiş, sahipsizleşmiş, bazen de tam olarak kullanılamamış ya da hiç kullanılmamış alanlar, sistemin varlığının sonlandığı tekinsizliği işaret etmektedir. Sola-Morales (1995)'e göre iktidarın varlığı modern insanı bütünün varlığından kaçmaya yönlendirir; güvenlik riskten, sabit komfor göçebelikten, kentsel düzen de müphem alandan (terrain vague) kaçışın sebebi haline gelmektedir. Çağdaş bireyin temel özelliği, onu kaygıdan koruyan her şeyle ilgili endişe etmesi ve siyasi faaliyetinin sosyal hedefi olan olumsuzluğu asimile etme ihtiyacı olmaktadır. Çünkü tekinsizlik ile karşı karşıya kalındığında, garip alanların (strange spaces) (Jansson & Lagerkvist, 2016) üretildiği ve ürettiği anlar duygusu zihinleri sarmakta ve bunun karşılığında; göz kamaştırıcı bir ışık, ani flaş veya bilinmeyen veya yeni bir şeyi ön plana çıkaran anların kademeli olarak açılması ortaya çıkmaktadır. Yani bir düşünce akışını değil bilinçaltı ve bilincin anlık buluşmasını

ortaya dökmektedir. Planlanmamış alanlardan harabe veya çürüme durumlarındaki yapılara ve boşluklara, kaybolmaya yüz tutanlara, çöküş veya düzensizlik alanlarına kadar hepsinin getirdiği, bilinçte aniden oluşan rahatsızlık ama aynı zamanda yenilik, şaşkınlık ve korku olmaktadır. Bilincin bir tür kayıp veya fark kaydettiği süreçleri içeren, garip alanlar değişim noktaları olarak düşünülebilmektedir (Smith 1996, s. 4). Müphem alanın (terrain vague) fotografik görüntüleri (Şekil 3.20), garipliğin kendisinin bölgesel göstergeleridir ve ortaya koydukları estetik ve etik sorunlar, çağdaş sosyal yaşamın problematiklerini kucaklamaktadır (Sola-Morales, 1995). Kentsel sisteme yabancı, kentin fiziksel iç mekanında zihinsel olarak dış olan ve olumsuz imajı ile olası bir alternatifle bir eleştiri geliştirmeyi tanımlayan terrain vague, kentsel alanlardaki ara mekanların bir anda ortaya çıkabilen ve bir anda da kaybolabilen, net olarak kırsal mı kentsel mi olduğuna karar verilemeyen alanları ifade etmektedir (Sola-Morales, 1995).

Şekil 3.20 : Bazı fotoğrafçılardan terrain vague (müphem alan)'a dair fotoğraflar (a. Url-19; b. Url-20; c. Url-21; d. Url-22; e. Url-23; f. Url-24).

Mimarlığın egemen olmadığı, sınırsızlık, belirsizlik ve güvensizliğin iç içe olduğu bu yerlerde geçmiş şimdiki zamanda belirmekte, ancak bozulmuş bir gerçeklik (ne geçmişteki hali ile ne de şimdiye uygun bir hali yoktur) ile göz önünde bulunmaktadır. Burada, kentin faaliyetinlerinden, etkili dolaşımından ve üretken yapılarından tamamen kopmuşluğa rağmen, sadece birkaç kalıntı varlığını sürdürmektedir.

Ekonomik açıdan sanayi bölgeleri, tren istasyonları, limanlar, güvenli olmayan yerleşim bölgeleri, faaliyetten yoksun kent içi bölgeler ve kontamine alanlar kentin içinde olmasına rağmen kentin artık olmadığı, devam etmediği yerlerdir (Sola-Morales, 1995). Müphem alanlar (terrain vague), kent sistemi için boş ve yararsız halleriyle geçici bir kentin kendisine muhalefet alanları olmakta ve kent içindeki her şeyin eleştirel değerlendirilmesi için esneklik sağlamaktadırlar. Bu bağlamda, terrain vague (müphem alan) da Michel Foucault'nun (2000, ss. 291-302) heterotopyalarını göz önünde bulundurarak, kent yaşamını reddeden, tersine döndüren, kentsel içinde kırsalı yaşatan, kentteki bütün yoğun akışa karşın kendi içerisinde bu akışı azaltan, bazen tamamen kesen ve tüm bunları kentle eşzamanlı olarak yapan 'karşı alanlar (counter-sites)' olarak değerlendirilebilmektedir.Bu alanların kent içerisindeki durumları, Michel Foucault (2000, ss. 291-302)'nun heterotopi olarak adlandırdığı şeyin bir örneğini oluşturmaktadır: Mekansal ve zamansal tutarsızlıkların birleştiği ve kendi içlerinde birbirleriyle uyumsuz veya indirgenemeyen farklı alanların yan yana bulunduğu bir alan. Zamansız hallerinin yol açtığı yersizlik halleri ve aynı zamanda mekansal olarak kentte ancak kentten soyutlanmış bir yerde olmaları, ancak içine girildiğinde başka bir dünyayı andırmaları bir *karadelik* benzetmesini çağrıştırmaktadır. Kapalı ancak yeni bir sonsuzluğa açılabilme ihtimalini betimlemektedir. Bu anlamda sadece doluluğun tanımlanması için gereken boşluktan öte, belirsizliği deneyimlemenin bir alanı olarak değerlendirilmektedir (Jansson & Lagerkvist, 2016). Mekanın bu belirsizliklerini ve anlaşılmazlıklarını koruyan bir hacim olarak, garip ve öngörülemeyen keşiflere izin verebilecek bir kavram olarak heterotopya aynı zamanda toplumun temel ideallerinin ve değerlerinin tersini ifade eden bir karşı alan olmaktadır. Heterotopya, *"gerçek yerlerin, kültür içinde bulunabilen diğer tüm gerçek yerlerin eşzamanlı olarak temsil edildiği, tartışıldığı ve ters çevrildiği"* (Foucault, 2000) ve etkin bir şekilde yürürlüğe konan ütopyayı temsil etmektedir. Postmodern kentin pek çok heterotopyayı içinde bulundurma ve düzen ile müphemin bir aradalığını yansıtma hali ise, bir alegori olarak kolajı tanımlamaktadır. Tutarlılık hakkındaki düşünceyi sorgulatan *kolaj kent*, farklı seslerin çarpıştığı, düzen ve düzensizlik, sanitasyon ve meydan okuma, planlama ve belirsizlik, imge idealleri ve kentsel kültürlerin geri dönüşü olmayan bir şekilde birbirine karıştığı farklı anlamların oluştuğu belirsiz ve ters, karşı bir alan olmaktadır (Jansson & Lagerkvist, 2016). Kentin çelişkisi de bu alanlarda gün yüzüne çıkmakta, ancak alanın gizlediklerini, anlaşılmazlarını, belirsizliklerini, tuhaflıklarını korumaya devam

etmektedir. Bu anlamda, kentsel sistem dışındaki tüm pozisyonlar, iktidara ve kentsel faaliyetlere karşı olan tüm konumlar hem korkuların ve güvensizliğin fiziksel bir ifadesini hem de ötekine, marjinale, alternatife, geleceğe yönelik beklentileri oluşturmaktadır (Sola-Morales, 1995).

Müphem alanlar (terrain vague), algısal ve teorik kategorizasyonların açıklayıcı sabitliğinden kaçma eğiliminde görülmektedir. *Müphem alan (terrain vague)* hem burada ve şimdi hem de aynı zamanda başka bir yerde ve geçmişte olma duygusunu beraber içermektedir. Bu alanlarda normalde olan ile gerçekleşen şey arasındaki büyük açık, 'normalite'yi sorgulatmaktadır. Bu sorgulama altında anlaşılan veya hissedilen şey yargılara güvenilemeyeceği olmak ile beraber zihinsel bir sürgün meydana gelmektedir (Sheringham, 2006, s. 223). Bir yandan, 'normalite' bağlamının yıkılmasıyla 'şeyler'in yıkımı da gelmektedir. Öte yandan, dünyayı parçalamak ve harabeye çevirmek, artık sadece 'ölüm' metaforu olmaktan çıkmaya başlamakta ve 'dirilme' öncesi aşamayı tanımlamaya dönüşmektedir. Parçalar, hem geçmişin hatıraları hem de geleceğin önsezileri olmaktadır (Trigg, 2006).

Mimari ve kentsel tasarım ise boş bir alana ya da müphem bir alana, arzularını yansıttığında şiddetli dönüşümler yapmaktan başka bir şey yapamaz. Bu benzer bir şekilde yabancının geldiği ülkeye devlet tarafından, baskı ile entegre edilmesi (bir yabancının bir ülkeye entegre edilmesi süreci baskısız bir şekilde olamaz) ve sonunda vatandaşa dönüştürülmesidir. Bahsedilen dönüşümler, devlet-yabancı ilişkisindekine benzer bir pragmatizm içerisinde, her ne pahasına olursa olsun eskimiş olanın dokunulmamışlığının büyüsünü bozmaya çalışma çabasından başka bir şey değildir (Sola-Morales, 1995). Yabancının büyüsü ile müphem alanın büyüsü birbirine çok benzemektedir, çünkü müphem alan da kente yabancı olandır. Müphem alanın pek çok hayali, fanteziyi harekete geçiren hali de tam da bu kente yabancı olma durumundan kaynaklanmaktadır. Ancak, kente katıldığı anda tüm büyüsü bozulmakta ve hayaller sönmekte, sıradan bir kent parçası haline gelmektedir.

Bu durum, Baudrillard (2016, ss. 21-22)'ın Tasadaylılar hakkında etnoloji ve keşfedilen arasındaki ilişkiyi açıklamasına benzemektedir: İlkel vahşi yaşam içerisinde Tasadaylılar etnologlar tarafından keşfedildikten sonra, Tasadaylılar yok olmakta, daha doğrusu ilkel yaşamlarını bırakmaktadırlar. Yani bilim, nesneyi keşfettiği anda kaybetmekte ve *"'keşfedilen' nesne ölerek, hem intikam almakta hem de kendini çözmeye çalışan bilime meydan okumaktadır"* (Baudrillard, 2016, ss. 21-

22). 1971 yılında ise Filipinler hükümeti, geriye kalan Tasadaylıların ilkel yaşamlarına dönüşü için yasal düzenlemeler yapıp onları vahşi yaşamlarına geri döndürme kararı almıştır. Baudrillard (2016, ss. 21-22) açısından bu durum bilim tarafından keşfedilen nesnenin ölüp, yine bilim tarafından zorla diriltilme çabası haline gelirken, ancak dirilmesi *hakikatin halüsinasyonu*ndan başka bir şey olmamaktadır. Çünkü, geri gönderilmeye çalışan Tasadaylılar artık medeniyetle hiç karşılaşmamış o keşfedilen kabile olmaktan çıkmıştır. Bunun yanında kuralsız vahşi yaşam kurallara bağlandığı anda yok olup gitmektedir. Bu anlatı mimarlığın *müphem alan*la *(terrain vague)* ilişkisini de açıklığa kavuşturmaktadır. Kuralsız müphem alan, kuralların disiplini ile buluştuğu andan itibaren yok olup gitmektedir çünkü müphem alanın yabaniliği kuralsızlığından kaynaklanmaktadır. Müphem olan yakalanamaz, bulunamaz ya da düzeltilemez; çünkü onun yabancılığı, farklılığı ve bunlardan gelen gücü başka bir yerde bulunmaktadır, alanın da ötesinde, zihinlerde (Jansson & Lagerkvist, 2016). Onun varlığı günlük yaşamı anlamlandırmak için uyguladığımız yorumsal şemaların ve somutlaşmış anlayışların çarpıtılmasında vücut bulmaktadır. "Eğer başka sahip olunabilse, yakalanabilse ve tanınabilse, başka olmayacaktır. Görmek ve bilmek, sahip olmak ve yapabilmek aynı'nın ışıklı ve baskılayıcı özdeşliğinde serimlenir" (Derrida, 2006). Bu bağlamda müphem alanı düzene uydurmaya çalışan tüm yenileme müdahalleri, Doron (2007)'a göre "*kentsel ölçekte yeniden sömürgeleştirme"* (s. 214) eylemlerinden başka bir şey olmamaktadır (Stavrides, 2014). Çünkü müphem alanın sunduğu tüm o 'büyülü' hayaller (vahşilik, yabanilik, tekinsizlik, belirsizlik vs.) mimarinin ellerinde sönmekte, alanın tüm yabaniliği kentin alanı evcilleştirişmesiyle silinmektedir. Bu durumda mimarlığın rolü kaçınılmaz olarak sorunlu hale gelmekte ve mimarlığın kaderi her zaman sömürgeleştirme, sınırların, düzenin ve biçimin empoze edilmesi, kimlik öğelerinin tanınabilir, özdeş, evrensel olması için gerekli olanların yapılması olmaktadır. Mimari örgütlenmenin ve rasyonalizasyonunun özünde ise, barbarı medeni hale getirme, nadas alanlarını üretken alanlara, boşluğu ise inşaaya dönüştürebilmenin ve üretkenliğin, verimliliğin bir aracı olarak hareket edebilmesi yatmaktadır (Sola-Morales, 1995). Sola-Morales (1995) mimarlığın kentin kendiliğinden oluşan parçalarına karşı domine etme tavrı için şunları sorup, cevaplamaktadır:

> Bugün, mevcut kentin artık alanlarına, çatlaklarına, yarıklarına ya da deliklerine müdahale etmek, Aydınlanmacılığın geleneği olarak modern hareketin verimli modelleri tarafından öngörüldüğü şekilde artık rahat veya etkili olamaz. Mimari, agresif bir güç ve soyut neden aracı

> olmadan müphem alanda (terrain vague) nasıl hareket edebilir? Kuşkusuz, sürekliliğe dikkat ederek: planlanan, verimli ve meşru şehrin sürekliliği değil, akışların, enerjilerin, zamanın geçmesiyle kurulan ritimlerin ve sınırların kaybının (Sola-Morales, 1995).

Burada temel olarak, netlik ve farklılık kavramlarından da öte, süreklilik öne çıkarılmaktadır. Kentin deliklerinin, zaman-mekanda sürekliliğini koruyan unsurları parçalamayacak çelişkili bir karmaşıklıkla ele alınması tartışılmaktadır. Bu noktada Clément (2011)'in önerisi yargılamadan gözlemleyerek, yeni durumları icat edebilecek enerjilerin tarafında yer almak, yapılandırma ve yaşam formlarının çeşitliliğinden yana olmak, beklenmedik melezlenmelerin eşleşmesini takip etmekten yana olmak ve insan odaklı düşünceyi, insan odaklı kullanımı bir kenara bırakabilmektir. Clément (2011) özellikle terk etmenin anlamının tekrar düşünülmesi gerektiğini ve insan odaklı düşüncede *terk edilmiş alan (abandoned areas)*, insanların geri dönme niyetiyle mekandan çekilmesini ifade etmektedir. Alan asla herkes ya da her şey için terk edilmemekte; bu terim insan merkezciliğinin bir ifadesi olarak, insan faaliyetiyle ilgili olmayan her şeyi yok saymaktadır. İnsanlık tarafından terk edilen ne olursa olsun, bitkiler ve hayvanlar için yeni bir alan tanımakta, çünkü doğa bakir (ya da insanın terkettiği) toprakları unutmamaktadır. Doğanın yaratmış olduğu potansiyeli, belirsizliği ve tekinsiz estetiği ise mevcut koruma politikaları sürdürememekte, hatta ortadan kaldırmaktadır. Cengizkan (2006) işlevsizleşen endüstri mekanlarının dönüştürülmesinde de böyle bir problem oluştuğunu, sahip oldukları tuhaf, garip, tekinsiz estetiğin mimari programlarda yok olup gitmesinin altını çizmektedir:

> İzlediğimiz bu kavramsal tasarlama sürecinde, endüstri mekânlarının aurasının farkında olarak tasarlamak, yeniden-programlama ve yeniden-mimari aşamalarında önemli ölçütlerden birini oluşturur. Alışıldık (konvansiyonel) programlarla ya da alışıldık dönüşüm projeleriyle yapılan yeniden işlevlendirmeler, genellikle üretim mekânlarının ayrıksı doğasının gereğinden fazla evcilleştirilmesine yol açar. Çünkü üretim mekânları, insana uygun/uyumlu olarak tasarlanan bir mekândan çok, üretim sürecine ve üretimi gerçekleştirecek olan makineleri içermek üzere tasarlanmışlardır. Bu mekânları mekanik süreçler yerine, insan aktivitelerini barındırmak üzere dönüştürmek bir çeşit 'yerinden etme (disorientation)' sürecidir (Cengizkan, 2006).

3.3.3 İnşa ve Temsil Arasındaki Mesafe Olarak Müphem Alanlar

İşlevsizleşmeyi, tekinsizliği, sahipsizliği vs. bir sorun olarak görme ya da olumsuz bir durum olarak işaretleme noktasında görülmektedir. 'Terk edilmişliği yeni yaratımlar için bir potansiyel olarak görme' bakış açısındaki *vacant land* kavramı, yeniden

canlandırma (revitalization) çözümlerine yönelmektedir. Ayrıca *vacant land* kavramı içinde bu alanların yeniden kullanımları var olan altyapı sistemleri ile kentin sürdürülebilirliği açısından da 'ekonomik' de bir önem arz etmekte ve en temel nokta olarak, kentin kendine benzemeyen parçalarının ötekilik durumunu aşmak için kentle hemhal olması önerilmektedir. Öbür taraftan *terrain vague* kavramı ise müphemliğin, düzensizliğin içerisinde belli bir durumu doğru okunamayacağı halini ve alternatif eylemler arasında seçim yapılamayacağı durumunu ele almaktadır. Bu anlamda *terrain vague* kavramının pratiklerden sıyrılmışlığı ön planda olmakta ve müphem alanları kent içerisinde birer temsil olarak ele almaktadır. Bu temsiller kentin tersine düzensizliğin, belirsizliğin, kontrolsüzlüğün, kasıtsızlığın, plansızlığın alanları olmaktadır. Bu anlamda müphem alan düzen dışı olmanın korkusunu yansıtmakta ve aynı zamanda onu dönüştürme çabası da bir evcilleştirme faaliyetine dönüşmektedir.

Tam bu noktada, tartışmanın iki ucu mimarlık açısından çözümsüzlüğe doğru bir yol almaktadır. Bir tarafta müphem, sahipsiz, tekinsiz, terk edilmiş vs. alanların tüm yaratıcı algıları harekete geçiren hayalleri yanıp tutuşurken, öbür taraftan bu alanlara el değmesiyle potansiyellerin sönüp gitmesi ile beraber sistem içi çözümlerin sıradan durumlarıyla baş başa kalınmakta ve büyü bozulmaktadır. Jean Baudrillard (2016, ss. 21-22)'ın deyimi ile *'keşfedilen nesnenin keşfedildiği anda ölmesi'* durumu yaşanmaktadır. Tüm bu *vacant land* ve *terrain vague* tartışmasının sonucunda şöyle bir sorun ortaya çıkmaktadır; *vacant land* ne kadar yapım odaklı bir yöntem ise *terrain vague* da o kadar temsil odaklı olmaktadır. *Vacant land* ne kadar inşa etmek için yola çıkmakta ise, *terrain vague* da o kadar inşa etmemek ve analiz etmek için çıkışta bulunmaktadır. Bu noktada ise, temsil ve inşayı bir araya getiren pratik olarak 'mimarlık ne yapmalı?' sorusu ortaya çıkmaktadır. Derrida (1997)'nın mimarlığın teori ve pratiğin birliği olduğunu hatırlattığı şu sözleri bu tartışmada rehberlik etmektedir:

> Mimari düşünceyi ele alalım. Düşünceden ayrı bir teknik olarak ele alınamaz. Bu nedenle onu mekânda temsil etmek, düşünmenin neredeyse bir somutlaşmış örneğini oluşturmaktan daha ziyade, düşünceyi temsil etme durumuna indirgenemeyecek bir düşünce olasılığı olarak mimarlık sorununu gündeme getirmek için uygundur. Bana öyle geliyor ki, kişi teori ve pratiği ayırdığı andan itibaren, mimariyi basit bir teknik olarak görüyor ve onu düşünceden ayırıyor, oysa mimari ana, arzuya, yaratıma ait keşfedilmemiş bir düşünce yolu olabilir (Derrida, 1997).

Bu bağlam içerisinde ötekiyi ve öteki mekanları düşündüğümüzde, bir kabulle yola çıkmak büyük bir önem arz etmektedir. Bu kabul 'öteki'nin kurulabilcek bir *yapı*

olmaması ve onun kendiliğinden gerçekleşen bir *oluş* olduğudur. 'Ben' ötekiyi asla anlayamayacak olsa bile ötekiye yaklaşmaya çalışmak ve bu yaklaşım için, merkeze *ben* yerine *öteki*yi koymak, Levinas (1979, s. 368; Güngör, 2018)'ın deyimi ile bir etik sorumluluk haline gelmektedir. Bundan dolayı, mimarlık için öteki mekanları kuramayacağını bilerek, ona yaklaşma zorunluluğu belirmektedir. Yine Levinas'ın ötekiye yaklaşımı, kendini anlamaya çalışmanın bir aracı haline gelen geleneksel ontoloji ve etimolojiye karşı gelerek, sadece ötekiyi anlamak ve bunu öteki için yapmak, ancak yapamayacağını da bilerek yapmaya çalışmaktır (Kartal, 2017, s. 177). Böylece 'ben' için ötekinin araçsallaşmasına karşı çıkmak temel bir noktada durmaktadır. Bu anlamda mimarlık, kurduğu düzenin anlamını yaratan şeylerden birinin de, bu *düzen tanımaz alanlar* olmasından da öte bir şekilde, ötekiliği anlamak için yaklaşmaya çalışmalıdır. Bunu da ancak öteki mekanları anlamaya çalışırken, kendini merkez konumdan çekerek yapabilir. Kent için kurucu özne olan mimarlık, bu alanlarda kuruculuğu ve özneliği bir kenara bırakmalı, merkeze terk edilmeyi, boşluğu, tekinsizliği, müphemliği ya da doğayı koymalı ve böylece ötekiye yaklaşmayı denemelidir. Ayrıca sadece kurduğu düzenin bozulmasını engellemek yerine, kurduğu düzen ile kendiliğinden gelişenin birleşimine odaklanmalıdır. Planlamanın *geri beslemeli bir faaliyet eylemi* (Abercrombie, 1959, s. 10) olduğunu aklından çıkarmadan kurduğu düzen bozulduğunda ortaya çıkan oluşları izlemelidir.

Anlaşılmazlığın, belirsizliğin ve müphemliğin mekansal keşiflerin merkezinde olduğunu gözden kaçırmamalıdır. Bu alanların kentlere muhalefetini ve onları yok etmeye çalışmanın, iktidarı yaymaktan başka bir şey kazandırmadığı bilinmelidir. Bahsedilen muhalif yapının heterojen kentin gerçeği olduğu unutulmamalıdır. Bütünlük, tamamlanma arayışının sonuçlanabilecek bir olgu olmadığı akıllardan çıkarılmamalıdır. Çünkü *"tamamlanmış bütünlük olmak isteyen her bütünleşme çöker; ama ancak bütün potansiyeller açıkça belirtildikten sonra çöker"* (Lefebvre, 2019, s. 196). Ayrıca, Levinas (1979, s. 368) *"çokluğa tek bir düşünce edimi altında kazandırılan birliğin adı olan 'bütünlük' arayışının politik sonucunun"* savaş hali olduğunu söylemektedir (Kartal, 2017, s. 177) . Bütünlüğü yakalamayı her tavır, her farklılığı kapsamakta, kendinde eritmekte, yok etmekte ve sonuçta 'aynı'ya indirgemektedir (Peperzak, 1997, s. 114; Kartal, 2017, s. 177). Bu anlamda öteki mekanlarda mimarlığın merkezde olduğu her müdahale bir asimilasyon politikasına dönüşmektedir. Mimarlığın, geleceği ve gelecek kimliği öngörme hali, çoğu zaman

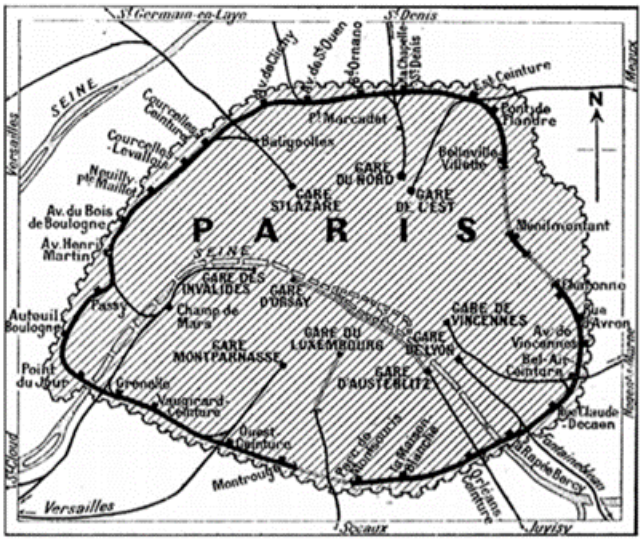
kentin mevcut doğasını gözden kaçırmasına sebep olmakta ya da mevcut kimliğin dönüşümünü, dinamik yapısını fark etmeyerek sabit ele alması ile sonuçlanmaktadır (Cupers & Miessen, 2018, s. 15) . Cupers ve Miessen (2018) şunun altını çizmektedir; "Bir mimari plan veya proje genellikle bir alanın bir projeksiyonudur. O, bir yerin mekana dönüşmesinin hikayesidir. Buna karşılık kimlik, kenti oluşturan mekânların duygusuyla ilgilidir, tekil bir hikaye uğruna kimliğini yok saymaya çalışan projeksiyonlarla ilgili değildir" (s. 15). Sonuç olarak, tesadüfi oluşan belirsiz, muğlak, müphem alanlar ve hatta onların pragmatist bakış açısında 'işe yaramaz' halleri de alanın kimliğinin bir parçasını oluşturmaktadır. Onu yok saymak, kentin tekil bir hikayeye bağlanmasından başka bir şey sayılamaz.

Kenny Cupers (2005)'ın bilinen ve bilinmeyen, tanıdık ve garip arasında ileri geri geçiş yapan *göçebe coğrafyalar* dediği harabeler, terk edilmeler, sahipsizlikler, kısaca *kentin delikleri*, mevcut koruma politikası içerisinde belirsizliğini, tekinsizliğini, müphemliğini koruyamamaktadır. Bu alanların kendiliğinden ortaya çıkan potansiyelleri, nesnelere dönüştüğü anda yok olmaktadır. Çünkü, "potansiyel nosyonu, peyzaj temelli yararsızlığı, faydaya doğru yöneltilen nesneden ayırmak için ortaya konmuştur" (Kullman, 2014) ve bu nosyon alana dair gerçekliği olsun ya da olmasın gelecek üzerine hayalleri, rüyaları, düşünceleri, hem çekici hem rahatsız edici aurasını, garip estetiğini kapsamaktadır (Özkan & Özdemir, 2018). Bu anlamda müphem alanlarda insan ve mimarlığın merkez durumu yerine, vahşi doğanın estetik katılımına odaklanmak, 'boşluk'u bir planlama ve tasarım olasılığı olarak kabul etmek, boş ve terk edilmiş alanlara kentsel gelişimin sınırlamalarından ve düzeninden ekolojik ve sosyal olarak kopmuş, bağımsızlığını kazanmış olarak değerlendirmek, kentsel gelişimin mantığını bozarak yeni beklentileri, alternatif bir şehircilik ve alternatif bir kentsel deneyimi mümkün kılabilecek alanlar olarak bakmak büyük bir önem arz etmektedir (Foster, 2014).

3.3.3.1 Müphem Bir Alan Olarak Le Petite Ceinture

Paris'in sanayi çağının bir simgesi olan demir yolu hattı, bir zamanlar otomobil fabrikaları, mezbahalar, şarap depoları, taş ocakları ve kentin kenarlarındaki diğer endüstriyel tesisler ağını birbirine bağlayarak, endüstriyel malzemelerin ve hem yolcuların hem de malların kent içinde dolaşması için bir geçiş yolu olarak kullanılmıştır. 1845'te tamamlanan, Paris'in ilk demir yolu hattı (Şekil 3.21) olan Le

Petite Ceinture, 1970'lerde yük taşımacılığı azalınca ulusal demir yolu şirketi (Société Nationale des Chemins de Fer Français veya SNCF), hattı daha karlı kamyon taşımacılığı operasyonları lehine satmaya çalışmış, ancak devlet bu tür satışları yasaklamıştır (Foster, 2014). 1993 yılında ise hat terk edilmiş, istasyonlar ve kapılar mühürlenmiş ve insan erişimi yasaklanmıştır. Paris'i çevreleyen bu hat, yıllar içerisinde insanlar tarafından kullanılmayarak, kendi doğasını yaratmış ve dünya metropollerinden birinin ortasında sayısız tür için şaşırtıcı ekolojik bağlantı ve nispeten bozulmamış habitat sağlayan olağanüstü bir arazi örneği haline gelmiştir. Bugün Le Petite Ceinture Paris'i çevreleyen doğal bir yeşil halkaya dönüşmüştür. 1000'den fazla bitki türü, liken ve mantar çeşitleri ile pek çok böcek, kertenkele, tilki, kirpi, evcil ve vahşi kedi, köpek, yarasa, güvercin, kuzgun, kerkenez ve daha pek çok yırtıcı kuş türünü içerisinde barındırmaktadır (APUR, 2011). Bu ekolojik çeşitliliğinin yanı sıra marjinal sosyal gruplar için de bir alan haline gelmiş, göçmen grupları, gençlik topluluklarını, evsizleri, sanatçıları ve illegal faaliyetler yürüten grupları içerisinde barındırmaktır. Yani burası aynı zamanda kentin gözetim ve denetiminden uzak, özgür bir alanını da ifade etmektedir.

Şekil 3.21 : Paris'i çevreleyen Le Petite Ceinture demir yolu hattı ve istasyonlarını gösteren 1921 yılı haritası (Foster, 2014).

Le Petite Ceinture için dönüşüm tartışmaları hala sürmeye devam etmektedir. Demir yolu hattının sahip olduğu altyapı sistemleri açısından kentsel sürdürülebilirlik düşünülerek, bu alanın yeniden bir tren hattı olarak planlanması düşünülmüş ancak özellikle çevre sakinleri tarafından reddedilmiştir. Bunun yanında bazı uzmanlar da kentsel sürdürülebilirlikten de öte düşünülmesi gerekenin ekolojik sürdürülebilirlik

olduğunu ifade etmektedir (Foster, 2014). Hatta bu anlamda, bu alanın kontrollü bir park haline dönüştürülmesine de karşı çıkılmaktadır, çünkü parka gelen ziyaretçiler ile beraber alanın biyoçeşitliliğinde azalma olmaya başlayacaktır. 2011 yılında Paris'in yeşil alanlardan sorumlu Belediye Başkan Yardımcısı Fabienne Giboudeaux, Le Petite Ceinture'un kentin nefes almasını sağlayan doğal ortamı sağladığını ve bu şekilde korunması gerektiğini düşünmektedir (Şekil 3.22):

> Bence planlamacılara bazı yerleri müphem alan (terrain vague) olarak bırakmalarını söylememiz gerekmektedir. Çünkü bu alanlar doğanın kendiliğinden var olduğu mekanlardır, bu yüzden ne olduğunu görmek her zaman ilginç olmaktadır. Bunlar müdahale etmediğimiz, insanların daha az bulunduğu alanlar olduğu için biyoçeşitlilik açısından ilginç bir yaşam sistemi kurmaktadırlar. Henüz tasarlamadığımız projeler için bu durumlara yani müphem alanlara imkân bırakabiliriz. Planlamacıların boşlukları doldurma eğilimleri ve boşlukla ilgili endişeleri 'alanı olduğu gibi terk edeceğiz?' sorusunu getirebilir, ancak bu alanların bizim için değeri olmasa da örneğin kuşlar için güçlü bir değeri olmaktadır. Çünkü onlar insanlar tarafından yoğun olarak kullanılmayan bir alana ihtiyaç duymaktadırlar (Foster, 2014).

Kısaca Le Petit Ceinture, müphem bir alanın insanlar tarafından terk edilse bile, doğa tarafından asla terk edilmediğine bir örnek oluşturmaktadır. Bunun yanında Le Petit Ceinture, Paris'in kentsel sürdürülebilirlik yerine ekolojik sürdürülebilirliği seçimini de temsil etmektedir. Ayrıca insanın böyle bir doğal estetiği kuramayacağına ve terk edilmiş, boşalmış ya da boş kalmış alanların kente karşı yapısına rağmen kentin bir parçası olduğuna dair bir kabulü içermektedir. Le Petite Ceinture'ın bir ötekilik olarak kabulü ve kendi dünyasını yaratmasına izin verilmesi büyük bir önem arz etmektedir.

Şekil 3.22 : Kendi ekolojik döngüsünü kurmuş olan Le Petite Ceinture'dan fotoğraflar (Foster, 2014).

3.3.3.2 Çürümeye Devam Eden Bir Alan Olarak Landschaftspark Duisburg Nord

1980 yılından itibaren Thyssen demir-çelik şirketi, üretim tesislerindeki fırınların ve gazometrenin yenilenmesi, kükürt giderme tesisi kurulması gibi revizyonlar ile karşı

karşıya kalmıştır. 1985 yılında Avrupa Birliği tarafından demir-çelik üretimine kota getirilmesiyle beraber şirket tesisi kapatmanın, revizyonları yapmaktan daha ucuza mal olacağına karar vermiş ve bu büyük endüstri alanı tamamen terk edilmiştir (Hemmings & Kagel, 2010).

Ruhr Vadisi'nde bulunan ve terk edilmiş olan Thyssen Demir-Çelik Fabrikası etrafında tasarlanan Peter Latz'ın Landschaftspark Duisburg-Nord, son on yılın en önemli kamu parkı projelerinden biri olarak tanımlanmaktadır. Eski tesisin kalıntılarının, alanın terk edilişinin ve binaların çürümesinin tarihsel belleğini yenilikçi bir peyzaj tasarımı ile birleştiren park, ziyaretçilere endüstri tarafından kontrol edilmiş daha sonra terk edilmiş bir araziyi yeniden kurma fırsatı vermektedir. Ancak bu fırsatı sunarken, sadece ülkenin demir ve çeliğe olan açlığını gidermek için dev fabrikaların çalıştığı ve bir işçi ordusuna ihtiyaç duyulduğu bir zamanı seçmek yerine, aynı zamanda endüstriyel çöküşü, endüstri sonrası kitlesel işsizliği ve bu alanların terk edilişini de vurgulamaktadır. *"Bir alanın tarihinin izlerini açığa çıkarmak mı yoksa onu gizlemek mi?"* (Reed, 2005) sorusuna, alanın ihtişamlı zamanlarından terk edilişine, çürümesine kadar ki tüm tarihini kucaklamaya çalışarak cevap vermektedir. Planlama öncesi terk edilmişliği, çürümeyi, kısaca mevcut durumunu *'sanayi sonrası karşılaşılann en yaygın peyzaj'* (Reed, 2005) olarak tarihsel bir yere koymaktadır. Kullanılmayan Thyssen Demir-Çelik Fabrikası gibi bir alanın, yaraları, çürükleri, deneyim katmanları ve uzak anıları ile bölgenin kolektif ruhuna da işaret etmektedir. Alandaki tüm bozulmuşluklar aynı zamanda sosyal yapının hafızasına ve bölgenin kimliğine işaret etmektedir. Bu anlamda buradaki peyzaj çalışması bir koruma yönteminden öte, alanın kendi ortaya çıkardıklarını mimarlık ile tekrar sunma hamlesine dönüşmüştür. Halbwaschs korumaya dair şu sözleri, bu alanın da dönüşüm prensibi olarak görülebilmektedir: "Geçmiş, (korunarak, başladığı yere dönerek) bu şekilde tekrarlamıyor. Korunmadan ancak şimdiki zamana dayalı olarak yeniden yapılandırılarak hatırlanmaktadır" (Halbwachs, 1992).

Bu anlamda Latz için, Landschaftspark Duisburg Nord'da endüstriyel mirasın korunması sadece kuleleri ve rayları değil, aynı zamanda doğanın kendi ekolojik döngüsünü devam ettirmesine izin vermekti (Şekil 3.23). Bu nedenle, Latz'ın projesinin ana uygulama stratejisinin planlama ilkesinde arazinin büyük bölümlerine dokunulmaması ve sadece 'kısıtlı müdahalelerin' planlanması yer almaktadır (Hemmings & Kagel, 2010). Başka bir deyişle, Latz doğayı da tarihsel kanıta çevirerek

onu sosyal ve politik değişimi belgelemek için kullanmaktadır (Hemmings & Kagel, 2010). Latz'ın peyzaj parkı projesini bu kadar derinleştiren şeylerden birincisi endüstri alanların varlığının zaten bir tarihe referans vermesi, ancak geçmişteki hali ile değil bugüne gelmiş hali ile bırakılması ve çürüme, bozulma izlerini silinmeden alanda kalmalarıdır. İkincisi de doğanın hücumunun, devam eden yakın tarihe referans verdiğinin kabul edilerek, en az müdahaleye uğratılmasıdır. Böylece doğanın da vurgulanması ile endüstriyel kalıntılar geri dönüşü olmayan bir zamanın hatırlanmasını sağlamaktadır (Hemmings & Kagel, 2010).

Şekil 3.23 : Landschaftspark Dusiburg Nord'da yıkım ve çürümenin estetiğinin ele alındığını gösteren fotoğraflar (Url-25).

Landschaftspark Duisburg-Nord müphem bir alan, bir ötekilik alanı olarak ele alınamaz olsa da ötekiye yaklaşmaya dair önemli bir yaklaşım olarak görülebilmektedir. Tarihsel yaklaşımının tarafsızlığı, alanın kendi doğasına en az müdahale mottosu, inşa kadar yıkımı da bir değer olarak sahiplenmesi, yıkımdaki estetiği ortaya çıkarmaya çalışması, terk edilmiş alanlardaki temsil ile inşa arasındaki mesafeyi yaklaştırma açısından büyük bir öneme sahiptir.

3.3.3.3 Kullanıma Kapalı Bir Alan Olarak Time Landscape

Peyzaj sanatçısı Alan Sonfist, Time Landscape projesini bir zamanlar Manhattan Adası'nı kaplayan ormana ithafen ortaya çıkarmıştır. Proje, Sonfist'in New York'un botanik, jeoloji ve tarih üzerine kapsamlı bir araştırmasından sonra 1965'te önerilmiş ve 1978 yılından itibaren yerli ağaçları, çalıları, yabani otları, çiçekleri, bitkileri, kayaları ve toprağı kullanarak hazırlanmıştır (Url-26). Manhattan'ın yerleşimden önceki halini hatırlatmak üzere yapılan bu çalışmada 7.6x12.2 metrelik bir arsa peyzaj çalışması yapıldıktan sonra çitlerle kapatılmıştır. İnsanlar için girişi bulunmayan bu alan yapımının tamamlanmasından itibaren kendi doğal döngüsüne bırakılmış ve geçmişi temsil eden bir orman haline gelmiştir (Şekil 3.24). "Bu ormanlık arsa, kent sakinlerini - böcekler, kuşlar, insanlar ve diğer hayvanlar da dahil olmak üzere -

geçmiş bir Manhattan'ı deneyimlemeye davet etmektedir" (Url-27). İnsanlar çitlerin etrafında dolaşarak bu deneyimi yaşayabilmektedir.

a. Time Landscape'in çevresindeki insanların yürümesi için ayrılmış bölüm.

b. Time Landscape'in çevresindeki insanların yürümesi için ayrılmış bölüm.

c. Time Landscape'in kent içindeki durumunu gösteren vaziyet planı.

Şekil 3.24 : New York'taki Time Landscape'in fotoğrafları ve vaziyet planı (a. Url-28; b. Url-29; c. Url-29).

Değer ve kullanım arasındaki keskin bağlantıyı sekteye uğratan bu çalışma, kentsel bağlamda boşluğu belirgin hale getirirken 'yararsızlığın yararı'nı ortaya çıkarmakta ya da başka bir deyişle insan odaklı 'yarar'a karşı çıkmaktadır. Time Landscape'in el değmemiş, derlenmemiş ve belirsizliğe açık durumu, alanın sınırlarını aşan algıları dönüştürme kapasitesine sahip olmaktadır (Kullman, 2014).

4. DELİKLİ BİR KENT OLARAK İSTANBUL'A BAKMAK

Küçülen bir kent olarak tanımlanan Leipzig'in delikli yapısının ele alındığı çalışmanın ikinci bölümünden delikli kentin anlamı ve kent içindeki doluluk-boşluk dönüşümleri çıkarılmıştır. Dördüncü bölümde ise çıkarılan anlamların beraberinde büyüyen bir kent olarak İstanbul'un durumu sorgulanmaya çalışılmaktadır. Leipzig'in nüfus düşüşü ile paralel bir şekilde işleyen, sanayi sonrası dönemde oluşan kent parçalarındaki terk edilme, işlevsizleşme, çözülme, çürüme, boşalma hallerini tanımlayan delikli kent kavramı, temelde bu alanlara olumsuz olmayan başka bir taraftan bakmayı sağlamaktadır. Kent delikleri olarak tanımlanan bu alanlar, yarattıkları müphemlikle kent ile arasında bir karşıtlık oluşturmaktadır; ancak kentleşmenin hayatın çoğunu ele geçirdiği, kırın potansiyel kent arazisine dönüştüğü günümüzde bu karşıtlık korunması gereken bir pozisyonda olabilmektedir. İstanbul gibi, sınırları her geçen gün bulanıklaşan bir kent için de bu karşıtlığı okumaya çalışmak önemli bir noktada bulunmaktadır. Leipzig'den farklı olarak İstanbul'da bu okuma sürekli genişleyen kentin yapısı ve artan nüfusu beraberinde yapılacak, ancak sanayi sonrası dönemde yaşanan terk edilmelerde ortaklaşma olacağı görülecektir. Bunun dışında, İstanbul'da oluşan delikleri hızlıca doldurmaya çalışma eğilimlerine de değinilecektir. Bu eğilim, İstanbul'un boşluklarının doldurulduğça genişlemesi, genişledikçe kentin yeni deliklerinin oluşması döngüsü ele alınarak anlatılmaya çalışılacaktır. Simmel (2009)'in şu sözleri odağında İstanbul'un sınırlarının kurulması, aşılması ve delikli bir kent olarak genişleyerek yırtılması tanımlanmaya çalışılacaktır:

> Gelgelelim "sınırların" varoluşumuzdaki önemini tam olarak kavrayabilmek için bu belirlilik özelliği sadece bir kalkış noktası oluşturur. Çünkü sınır diye bir şey zorunlu olsa da, her bir belirli sınır ihlal edilebilir, her barikat yıkılabilir ve bu tür her edim de kuşkusuz, yeni bir sınır bulur ya da yaratır. Bu önerme çifti—varlığının dünyadaki verili konumumuzu kuran şey olması anlamında sınır mutlaktır, ama ilkesel olarak her biri değiştirilebileceği, her birinin üzerinden aşılabileceği veya etrafından dolaşılabileceği için de hiçbir sınır mutlak değildir—hayati eylemin sahip olduğu içsel birliğin açıklamasıymış gibi görünmektedir (Simmel, 2009, s. 280).

Bu çalışma, sürekli yıkım ve yapımın bir düzen haline geldiği, komşu kentlerle arasındaki sınırların neredeyse yok olduğu, 'rant odaklı' konut üretiminin her geçen gün katlanarak arttığı İstanbul'un terk edilmiş, terk edilmek zorunda bırakılmış, boşalmış ya da boş kalmış, işlevsizleşmiş, çürümüş ya da çürümeye yüz tutmuş, sahipsizleşmiş, kısaca müphem olan kentsel mekanlarını odağına almaktadır. Elbette ki bu odak, bahsi geçtiği üzere 'sürekli yıkım ve yapım düzeni'nden bağımsız değildir. Çalışmanın dördüncü bölümü bu bağlam içerisinde, İstanbul'un boşalan kentsel mekanlarının müphem hallerini bir araya getirmeye ve bu müphemlik durumunun kent ile kurduğu ilişkileri anlamlandırmanın, algılamanın yollarını aramaya çalışmaktadır. Bu alanların kent içerisinde gözden kaçırılan ya da görmezden gelinen niteliklerine odaklanılmaktadır.

İstanbul'da 'rant' odaklı büyüyen kentsel dönüşüm projeleri hem konut üretimi hem kamusal alan projeleri bağlamında her geçen gün, kenti organize edilemeyen bir büyüklüğe doğru sürüklemekte. Konut üretimindeki 'ihtiyaç' odağının yok olduğu, kentler arası 'konut deposu kentlerin kurulduğu, kamusal mekân üretiminin 'kamu' ekseninden koptuğu ve 'meta' değerleri ile planlandığı bir tablo ile karşı karşıya kaldığımız İstanbul içerisinde; İstanbul'un terk edilmiş alanları da bazen bu süreçlerin bir parçası halinde bazen de bu sürece katılması planlarıyla, kamuoyunda kent hayatından kopmuş oldukları üzerinden bir yönlendirme yapılarak 'bekletilmekte'dirler. Kahraman (2015) bu durumu şöyle açıklamaktadır:

> Kentsel mekan üzerinde değer oluşturmayan kamu arazilerinin değer yaratılarak satışının kolaylaştırılması, büyük ölçekli inşaat projelerinin yer arayışına çözüm olmak üzere kentsel dönüşüm projelerinin yapımının yine merkezi hükümetin yasama erki aracılığıyla hızlandırılması, kentlerin değişen vizyonlarına uygun yeni kentsel mekanlar üretilmesi amacıyla kimi zaman boşaltılması, devletin kent mekanı üzerinde kentsel rantlar aracılığıyla üretilen değerden pay alması sürecinde hukuk, önemli bir enstrüman olarak kullanılır (Kahraman, 2015).

Bu anlamda yapım ve yıkımın beraber okumasının yapılmaya çalışılması, İstanbul için özel bir yerde bulunmaktadır. İstanbul'u delikli bir kent olarak değerlendirmenin kritik noktalarından biri de, sürekli doldurulmaya çalışan bir kentin, ne kadar doldurulursa doldurulsun deliklerin oluşumunu engellemeyeceğidir. İstanbul genişledikçe, kırsal sınırları işgal ettikçe yeni kent delikleri oluşmaya başlamaktadır. Kent bir yandan 'metropol' tanımının da sınırlarını aşmakta ve devasa boyutlara ulaşmakta, öbür yandan da kırsal alanlar kent içerisine çekilmekte ve küçülerek delikleri

oluşturmaktadır. Bu çalışmada İstanbul'daki 'sermaye ve piyasa' odaklı kentsel dönüşüm göz önünde tutularak, bu 'bekletilme'lerin çoğunun sebebinin; kendiliğinden bir terk edilme olmadığı, güçlü toplumsal muhalefet ile karşı karşıya kalışın, hukuki süreçlerin planlamayı durdurmasının ve oldukça yüksek maliyetli planlamalar için sermaye arayışından kaynaklı ertelenmesinin (Erbaş 2007; Bütüner 2006) farkındalığı ile yürütülen bu süreçleri, kentin delikleri bağlamında sunma ve tartışma hedefi vardır. Çalışmanın dördüncü kısmı bu bağlam içerisinde;

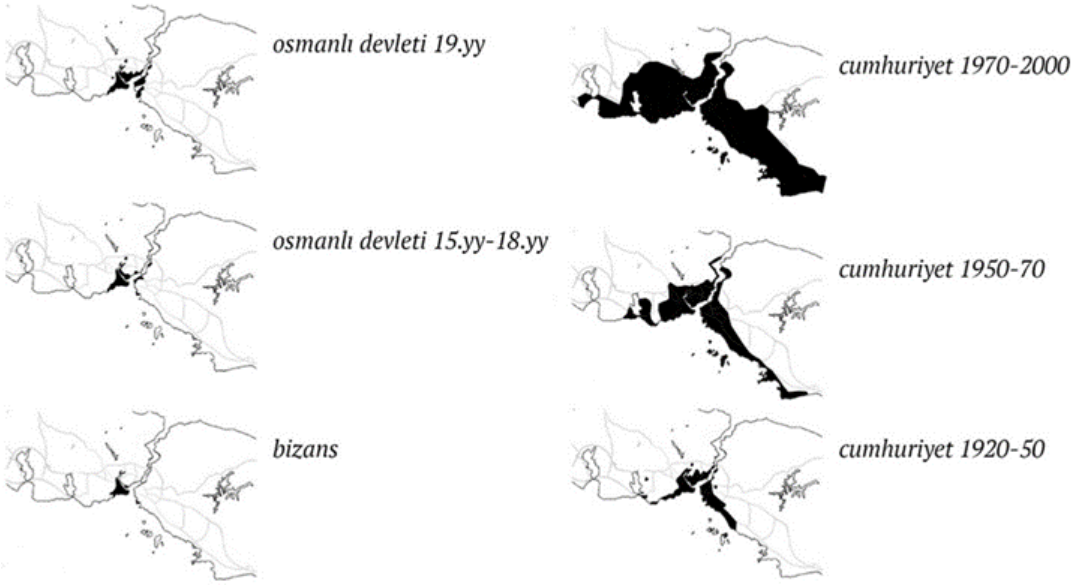
- İstanbul'un Delikli Kente Dönüşümü
- İstanbul'un Delikleri olarak Müphem Alanlar

olarak iki alt bölümde incelenecektir.

4.1 İstanbul'un Delikli Kente Dönüşümü

Çalışmanın bu kısmında İstanbul'un genişlemesinin ve yayılmasının tarihsel bir izleği sunulmaya çalışılacak ve bunun yanında İstanbul'daki boşalmalar, kentin yayılımı ile beraber ele alınacaktır. İstanbul'da sınırların kurulumundan, 19. yüzyılda başlayan sanayi ve atölye işletmeleri ile beraber kentin genişlemesi incelenecektir. Sınır aşımı olarak esas kısım, 1950 sonrası sanayileşmenin tetiklemiş olduğu hızlı kentleşme ile 'İstanbul'un patlaması' değerlendirilecek; neoliberal kapitalizme geçişin tarihi olan 1980 ve sonrasında sanayideki üretim biçimlerinin değişmesi ile terk edilen sanayi alanları araştırılacaktır. Sanayi alanları dışında kent içine alınan kırsal bölgeler de kent boşlukları olarak değerlendirilecek, ayrıca İstanbul özelinde sanayi sonrası dönem yapıları olan ofis ve konut yapıları olarak terk edilmiş, yapımı yarım kalmış gökdelenler de bu tartışma içerisine sokulacaktır.

İstanbul'un geçmişten günümüze sınırlarını aşması, genişlemesi incelenirken diğer yandan bu genişlemeye paralel bir şekilde bazı alanların atıl hale gelmesi durumuna odaklanılacak olan çalışmada, İstanbul'un tarihsel morfolojik yapısının boşluklar ve atıl kalan alanlar bağlamında değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu anlamda delikli bir kent olarak, 19. yüzyıla kadar olan süreci İstanbul'un sınırlarını koruması, 1950-1980 arası dönemini sınır aşımı ve 1980 sonrası dönemini ise genişlerken yırtılma ve delinmeler olarak ifade edilecektir (Şekil 4.1).

Şekil 4.1 : İstanbul'un Bizans Dönemi'nden 2000'li yıllara kadar fiziksel olarak genişlemesinin haritaları (İBB, 2004; Yazman & Öztürk, 2009; düzenleyen: Merve KARADABAN)

Şekil 4.1'deki genişlemeye paralel olarak, şu bilgiler diyagramı açıklamaktadır:

> İstanbul'un kentsel makroformundaki fiziksel değişimi sayısal olarak ifade etmek gerekirse, kentin tarihi çekirdeği olan Suriçi 1440 hektardı; bugünkü (2010) İstanbul ise yaklaşık 200.000 hektarlık bir alana yayılıyor. Kent nüfusu göçlerle 1897'de 1.000.059'dan 1914'te 1.200.000'e ulaştı; 1927'de neredeyse yarıya inip 691.000 kişi olan nüfus, 1950'de 1.167.000, 1990'da 7.521.000, 2007'de ise 13.452.000'ye yükseldi (Akpınar, 2010, s. 7).

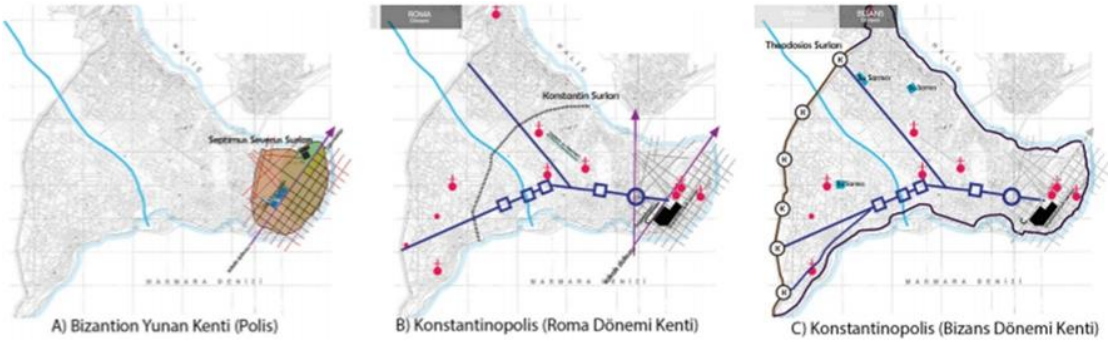
İkinci bölümde kentlerin tarih okuması yapılırken Sanayi Devrimi bir eşik olarak ele alındığı gibi, bu bölüm içerisinde de İstanbul'un sanayileşme süreci ve sanayileşmenin tetiklediği hızlı kentleşme temelinde delikli kente dair kanıtlar sunulmaya çalışılacaktır. Bu bölümde İstanbul'un içinde barındırdığı müphemlikler, belirsizlikler, tekinsizlikler, düzensizlikler ve öteki mekanlara dair bir çerçeve içerisinde, İstanbul'un deliklerinin nasıl oluştuğu ve bu deliklere dair nasıl yaklaşıldığı anlatılmaya çalışılacaktır. Anlatı içerisinde, İstanbul'da üst yönetim organlarının müphemi yok etmeye çalışırken yeni müphemlikleri kendi elleri ile yaratmasının tarihsel bir okuması gerçekleştirilecektir.

4.1.1 İstanbul'da Sınırların Kurulması

İstanbul'da ilk yerleşim, 'Byzantion' isimli Yunan balıkçı kasabası ile yaklaşık M.Ö. 677 civarında tarihi yarımadanın uç noktasında başlamış ve günümüz İstanbul'u ile karşılaştıralamıyacak kadar küçük bir alan içerisinde yer almıştır (Kubat, 2018).

İstanbul'a yerleşim tarihinin başlangıcı olarak kabul edilen Byzantion, kurulduktan sonra savunma amaçlı olarak tüm çeperini surlar ile kapatmak zorunda kalmıştır (Müller-Wiener, 2002, s. 16). Bir 'polis' olarak kurulan kent, Akropolis ve Agora odağında grid sistem içerisinde oluşmuş ve kent yarımadanın batı yönünde gelişmiştir (Kubat & Kürkçüoğlu, 2014). 411 yılında Atina'dan koparak bağımsızlığını kazanan Byzantion, Khalkedon (Kadıköy)'ü kontrol altına almış, Selymbria (Silivri) ile anlaşma yapmış ve böylece kent sınırlarını genişletmiş, topraklarının Trakya'da Terkos ve Rheigon (Küçükçekmece)'ye kadar uzandığı kabul edilmiştir (Müller-Weiner, 2002, ss. 16-19). Daha sonra Roma İmparatorluğu'na dahil olması ile beraber bir Roma kentine dönüşen Byzantion, imparatorluğun bölünmesinin ardından, 'Konstantinopolis'e dönüşmüş, coğrafi ve stratejik öneminden dolayı başkent ilan edilmiştir.

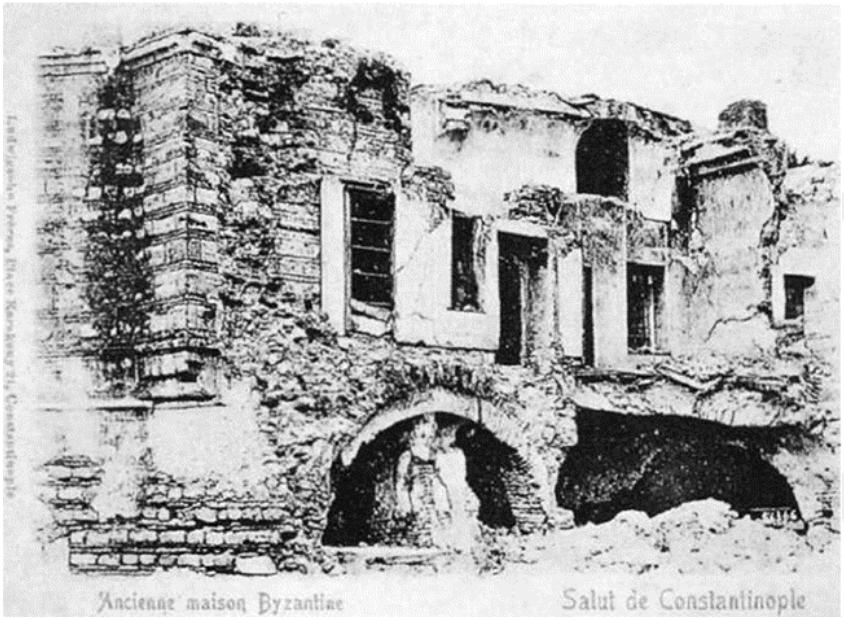
Konstantinopolis, Yunan dönemi kentine göre beş kat daha büyük bir kent haline gelmiş ve kuzeyde ormanların yaygınlığı ile denizlere geçişin sadece boğaz bölgesinden sağlanmasından dolayı kent surları yarımadanın batısında kurulmuştur (Kubat, 2018). Bunun yanında Konstantinopolis, büyüme ve gelişmesi sırasında topografik özelliklerinden dolayı bir Roma kentinden daha organik bir yapıya bürünmüş, yayıldıkça karşılaşılan engebeli yapısı bu durumun başlıca sebebi olmuştur (Şekil 4.2). Kentin planlanmasında tipik Roma grid planı yerine yelpaze şeklinde açılan bir plan kullanılmıştır (Müller-Weiner, 2002, s. 19).

Şekil 4.2 : Yunan kenti Byzantion'dan, Bizans kenti Konstantinopolise kadar İstanbul'un yayılımı (Kubat, 2018).

Konstantinopolis'de yaşayanlar kentin temel aksı olan Mese Caddesi ve onun ayrıldığı iki kol üzerinde; birincisi denize paralel, diğeri de Altın Kapı'ya çıkan ana yol etrafına yerleşmiştir (Pitarakis, s. 63). Surlara yakın yerler, en büyüğü Yenikapı civarında olan Langa Bostanları olmak üzere, bostan ve tarım alanları olarak kullanılmıştır (Akbayar,

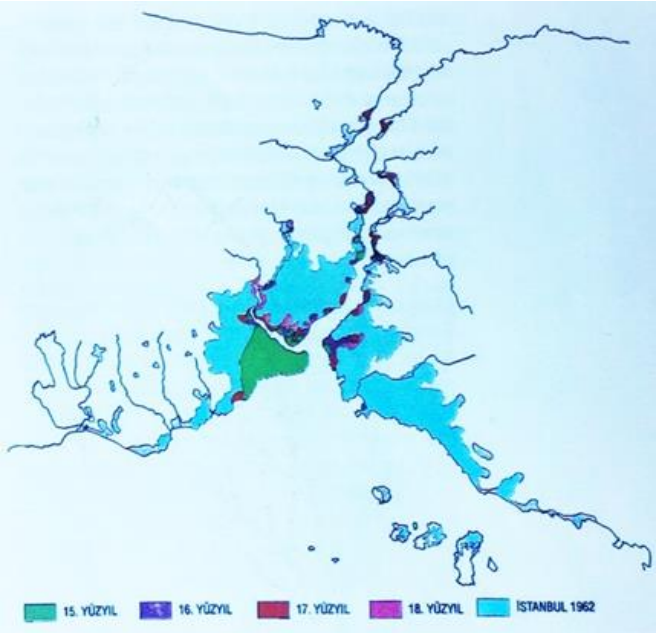
ve diğerleri, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1993, s. 309-310). Konstantinopolis'de, II. Teodosios döneminde (408-450), 14 mahalle oluşturulmuş, bu mahallelerde genelde konutlar ortak avlu etrafında birleşen hücreler şeklinde yerleştirilmiş ve bahsedilen bitişik nizamdan dolayı yangınların büyüme olasılığı artmıştır (Pitarakis, 1993, ss. 62-63). 465 yılında yaşanan yangın sırasında pek çok konut harap olmuş, bunların büyük bir kısmı onarılırken, bir kısmı da yıkıntı biçiminde kalmıştır (Şekil 4.3) (Pitarakis, 1993, ss. 62-63).

Şekil 4.3 : Bir kartpostalda Bizans döneminden kalma bir konut yıkıntısı (Eken,1992; Pitarakis, 1993).

Marion-Crawford (2019) Konstantinopolis'in Osmanlı Devleti tarafından fethedildiği dönemi şu şekilde açıklamıştır: "Birinci Konstantin'in o devasa imparatorluğu, adaşı (Konstantinos XI Paleologos, 1449-1453) olan son imparatorun döneminde giderek küçülmüş ve şehrin surlarıyla sınırlı dar alana sıkışmıştır" (s. 3). Fethedildiği dönemde harap hale gelmiş ve köyleşmiş olan kentte, kalan konutlar ele geçirenlere, boş kalan alanlar kente yeni gelenlere verilmiş; kent dört yıl boyunca onarılmaya çalışılmış ve 1457 yılında başkent ilan edilmiştir (Kuban, 1998, s. 21). Osmanlı döneminde Konstantiniyye olarak adlandırılan Suriçi'nin, Fatih Sultan Mehmet'in fethi ile beraber nüfusu artmış, yeniden inşa dönemine girmiş ve İslam Devleti'nin mahremiyet odağı içerisinde daha organik bağlantıları olan bir yapıya bürünmüştür (Kubat, 2018). Geç Osmanlı Dönemi'nde ise İmparatorluğun Batılılaşma süreci ile beraber çağırılan Fransız kent plancıları ile kent dönüşmeye, yeni kamusal alanlara sahip olmaya

başlamış ve yangınlardan harap olan yapı rezerv alanlarında yeniden inşa süreçleri başlamıştır. Tüm bunlara bakıldığında İstanbul'un 19.yüzyıla kadar bir şekilde artan nüfusuna ve inşa girişimlerine rağmen sınırları çerçevesinde kaldığı görülmüştür. Burada bahsedilen sınırlar İstanbul Surları olarak değildir; kentin doğal gelişiminde kıyı hattı boyunca yerleşimlerin surları aşması, ancak kentin kuzey yönünde yani karadan ulaşımın sağlandığı bölgelerde sur dışına çıkılmamasını tarif eden bir sınırdır (Kuban, 1998, s. 22). Bu bağlam içerisinde sur içi yoğunluğu fazla olmayan kent, Bizans döneminde etrafı düşman bir ülke ile sarılı olmasından kaynaklı bir kale kent olan Konstantinopolis, Osmanlı döneminde bir kıyı kentine dönüşmüştür. Bu dönem içerisinde Haliç kıyılarında yerleşim yoğunlaşmış ve sur dışından Eyüp ise önemli bir gelişma alanı olmuş, Üsküdar da özellikle Anadolu'dan gelenlerin yerleşim yeri haline gelmiştir (Kuban, 1998, s. 23). Bunun yanında, 16. yüzyıl başlarında ticari hattı Divanyolu ile Haliç kıyıları oluştururken, Edirnekapı, Fatih, Sultanselim yoğun yerleşim bölgeleri olarak ortaya çıkarken, kent Haliç ve Boğaziçi kıyılarına doğru yayılmıştır (Şekil 4.4) (Kuban, 1998, ss. 24-25). Bu kıyılar içerisinde Üsküdar dışında Beşiktaş en büyük yoğunluğa sahip olan semt olarak geçmekteyken, etrafı genel olarak bahçeler ile sarılmıştır. İstanbul'un homojen kent dokusunun anıtsal yapıları daha okunabilir kıldığı 17. yüzyıl dönemine ilişkin Kuban (1998), "İstanbul'un dokusu, karakteristik çıkmaz sokaklarla bir düzensizlik ağına ve düğümlere benzer. Düğüm noktalarında mahalle mescitleri, çeşmeler, sıbyan mektepleri, bulunur" (s. 27) demiştir.

Şekil 4.4 : 1962 İstanbul Haritası üzerinden kentin 15-18.yüzyıl arasındaki yerleşim alanları (Kuban, 1998, s. 29).

Ayrıca kent nüfusunun 1500'lü yıllarda 700.000-800.000 olabileceği düşünülürken, 17 ve 18. yüzyıllarda kentin nüfusu sürekli olarak artmış ve göçlere karşı önlemler alınmaya çalışılmıştır (Kuban, 1998, s. 29). Bunun yanında kent, geçmişten günümüze kadar iki kıta arasındaki bir geçiş özelliği olmasından ve bu özelliğin getirdiği ticari önemden kaynaklı hep heterojen bir demografik yapıya sahip olmuştur. Marion-Crowford (2019) 1890'lardaki İstanbul gözlemlerini anlattığı kitabında bu durumu şöyle açıklamıştır:

> Dünyada bu kadar farklı insanın bir araya toplandığı, birbirleriyle ve yabancılarla omuz omuza yaşadığı başka hiçbir şehir yoktur. Avrupa ile Asya'nın her alt tabakaları Galata Köprüsü'nde geçiş ücreti toplayan beyazlar giymiş adama kuruşunu öder. Pek çok kozmopolit başkentte görmeye alışık olduğumuz gibi hâkim bir tip veya renk yoktur (Crowford, 2019, s.10).

4.1.2 İstanbul'da Sınır-Aşımı

İstanbul'un ilk sanayi girişimi, Fatih Sultan Mehmet'in kenti fethetmesinin ardından kurmuş olduğu ve yıllar içerisinde büyüyerek, Haliç boyunca yayılan Tersane-i Amire olmuştur. Donanmanın temeli haline gelmiş olan bu alan, yıllar içerisinde defalarca da yenilenmiştir. Bunun dışında özellikle III. Selim döneminde askeri sistemin yenilenmesi ve geliştirilmesi bağlamında genel olarak ordunun ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olarak; 1790'larda Tersane-i Amire'nin yenilenmesi; Hasköy'de top dökümhanesi, Bakıköy'de baruthane, 1795'te Azatlı Baruthanesi, Levent Çiftliği, Dolmabahçe ve Fener'de tüfek atölyeleri, Selimiye'de ipek ve iplik fabrikası, Beykoz ve Kağıthane'de kağıt değirmenleri, İncirköy'de cam ve porselen imalathanesinin kurulması sağlanmıştır (Akbayar, ve diğerleri, s. 437). 19. yüzyılda ise iki ayrı kolda kurulan sanayi işletmeleridir; bunlardan biri yine ordu ihtiyaçlarını karşılamak adına, başta Yedikule'den Küçükçekmece'ye kadar olan alanda kurulan dokuma fabrikaları, Feshane-i Amire ve demir dökümhaneleri gibi sanayi alanları, diğeri ise serbest ticareti geliştirmek adına yerli ve yabancı sermaye ile kurulan atölye ve fabrikalardır (Clark, 1992; Pamuk, 1997; Ökçün, 1997; Köksal & Ahunbay, 2006). Köksal ve Ahunbay (2006) 19. yüzyılda sanayi alanlarının genel olarak yerleşim yerlerini şu özelliklere göre seçildiğini belirtmiştir:

> Su-deniz kenarında olma, (örn. Boğaz ve Haliç kıyıları), işlenebilir topraklara sahip olma, (örn. Haliç toprakları, Göksu Deresi civarı), korunaklı olma, (örn. Tersaneler, İstinye koyu),

> demiryolu bağlantısının bulunması, (örn. Zeytinburnu Demir Fabrikası, Bakırköy Bez Fabrikası, Yedikule Gazhanesi, Küçükçekmece Kibrit Fabrikası vd.), hizmet edeceği yere yakınlık (örn. Dolmabahçe Sarayı'na hizmet eden Dolmabahçe Gazhanesi; Beylerbeyi Sarayı'na hizmet eden Kuzguncuk Gazhanesi gibi) (Köksal & Ahunbay, 2006).

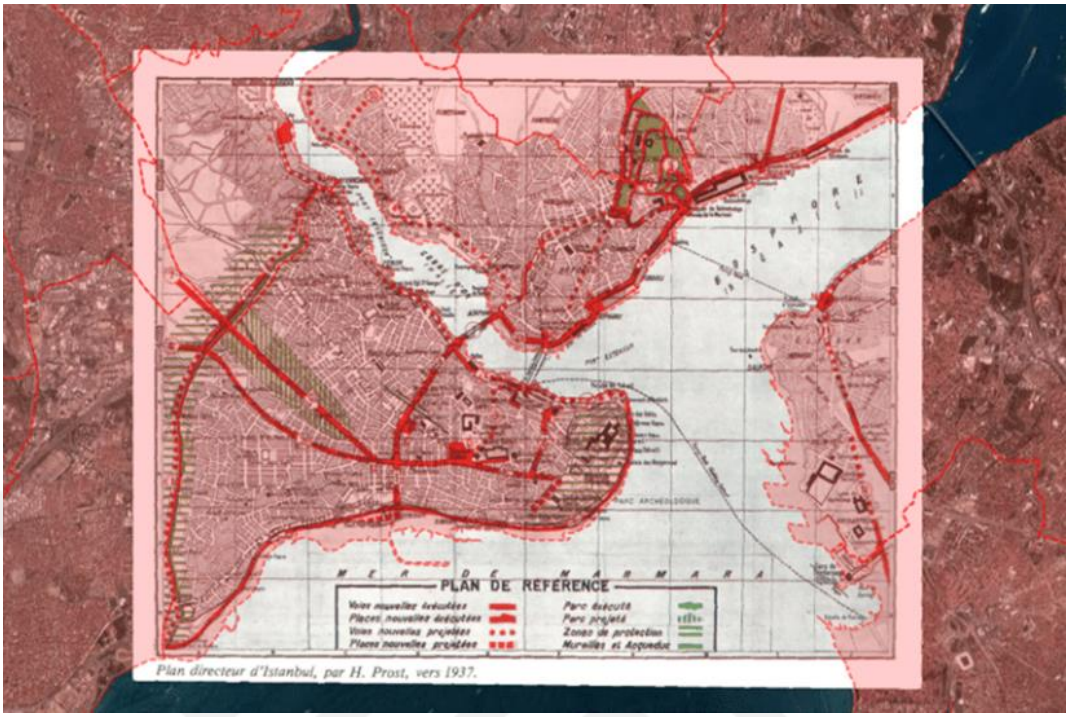
Bunun yanında 1910 yılında elektrik santralinin kurulması ile beraber, 20. yüzyıl başlarında elektriğin ulaştığı alanlarda küçük-orta ölçekli sanayilerin toplaştığı görülmüştür (Akpınar, 2010, s. 8). Bu sanayi alanlarının 1960'lı yıllara kadar genel olarak toplandığı yerler, Haliç kıyıları, Fatih ve Eyüp olmuştur (Kuban, 1998, s. 39). Böylece İstanbul'un özellikle yapılaşmamış bölgelerde kurulan sanayi alanları ile beraber yeni yerleşim alanlarının da girişimi olmuştur. Ancak bu yeni yerleşim alanı girişimlerin büyük odağını, 19. yüzyılda Batılılaşma etkisi ile oluşan yeni 'lüks' hayat tarzı oluşturmuş, özellikle bürokratik kademedekilere padişah tarafından bağışlanan alanlarda banliyö tarzı yaşam başlamış ve Nişantaşı, Yeşilköy, Moda ve Büyükdere'de bu yaşam tarzının tohumları atılmıştır (Akın, 2010, ss. 22-24). Batı ile artan ticari ilişkiler ile beraber Galata bölgesinin etki alanı da artmış, ticari ve finans merkezi olma rolü daha da artmış, Beyoğlu'na ve kentin kuzeyine doğru kent büyümeye başlamıştır (Kuban, 1998, s. 37). Bunun yanında kentin tüketim merkezi de Suriçi'nden Beyoğlu'na doğru kaymış ve bu kayma ile beraber Beyoğlu çevresi Harbiye-Nişantaşı üst sınıf özelinde, Taksim-Şişli hattı yapılaşmaya başlamıştır. Toplumun üst kesimi Beyoğlu, Harbiye, Nişantaşı, Şişli, Kadıköy'e yerleşmeye başlamış; Tarabya, Yeniköy ve Büyükdere yazlık bölgesi haline gelmiş; Suriçi'nden uzak yerleşimlerden Bakırköy gelişmeye devam etmiş; geçmiş dönemin gözde semtleri Üsküdar, Fatih, Eyüp, Suriçi nüfus kaybetmiştir (Kuban, 1998, s.41). Bu dönem içerisinde de geçmişten gelen, sura yakın alanların bahçe ve bostan olarak kullanılması devam etmiştir. İlhan Tekeli (1998)'nin *'payitahtın modernleşmesi'* olarak tanımladığı 19. yüzyıl-1923 arası dönem, bir yandan devlet kurumlarının modernleşmeye başladığı ve bunların mekana yansıdığı (yeni kamusal alanların kurulması, ulaşım sistemlerinin modernleştirilmesi ve sanayi adımlarının atılışı olarak) bir süreci, diğer taraftan yeni kurulan semtlerle beraber kent sınırları genişlemeye başlamasını ifade etmiştir. Bu bağlamda André Auric Planı (1910-1913) ile Sarayburnu-Yedikule arası yeni yollar önerisinde bulunulmuştur; dönemin Belediye Başkanı Cemil Topuzlu Tarihi Yarımada'da meydan projesi oluşturmuş ve bunun için yol genişletme çalışmaları başlatmıştır; Gülhane, Fatih, Üsküdar-Doğancılar ve Ayasofya etrafındaki binaları yıktırmıştır (Akpınar, 2010, s. 8).

Cumhuriyetin kurulması ile beraber başkent olma statüsü Ankara'ya geçmiş, bu dönem içerisinde İstanbul, Birinci Dünya Savaşı ile önemli bir nüfus kaybına uğramış ve tüm bunların sonucunda İstanbul'da yatırımlar açısından bir durgunlaşma görülmüştür (Birsel, 2010, s. 55; Türkün, Aslan & Şen, 2014, s. 46). Cumhuriyet'in ilk on yılında önemli bir değişiklik geçirmeyen İstanbul'un büyümesinin planlanması için belediyeye danışman (1936-1951) olarak getirilen Henry Prost'un büyük bir etkisi olmuştur. İstanbul'un fiziksel yayılım açısından dağınık bir yapı izlediğini düşünen Prost, hazırladığı planı *'Gelişme Planı (Plan d'Extension)'* olarak adlandırmak yerine yeni gelişme alanlarını oldukça sınırlı tuttuğu bir *'Toparlanma-Yoğunlaşma Planı (Plan d'Concentration)'* olarak dile getirmiş; bunu etkileyen faktörler, iş alanlarının Eminönü'nde toplanırken, konut alanlarının çeperle çekilmiş olması, bir yandan Şişli yönünde kuzeye genişleme, öbür taraftan da Bağdat Caddesi ile beraber doğuya doğru yayılma oluşturmuştur (Birsel, 2010, s. 55). Bir diğer taraftan Prost tarihi kent merkezinin yoğunluğunu düşük bulmuş, bu bölgenin yoğunluğunun arttırılmasını, Beyoğlu ve Galata'nın sıkışık bir yapıya sahip olduğunu, bu bölgenin de yapı yoğunluğunun kademeli olarak azaltılmasını önermiştir (Birsel, 2010, s. 55-57). Prost, biri kentin tarihi çekirdeği diğeri de yeni oluşan Taksim hattı olmak üzere kenti iki merkez olarak görmüş ve bunları birbirine bağlamaya çalışan, bu merkezlerden dağılacak olan bir ulaşım sistemi önermiştir. Ayrıca bu ana yollar etrafında ve kent merkezleri içerisinde yapı yoğunlaşması 1930'lu yıllardan itibaren gelişmeye başlamıştır (Birsel, 2010, s. 63). Henry Prost'un kentin diğer alanlarında aldığı kararlar ise, Haliç'in sanayi bölgesi, Topkapı Sarayı ve Sultanahmet bölgesinin arkeoloji park olarak olarak kabul edilmesi ve ayrıca tarihi çekirdek içerisinde en fazla üç kata kadar izin veren yapı yüksekliği ile İstanbul'un silüetinin bozulmasının engellenmesidir (Kuban, 1998, s. 42).

Henry Prost'un yapılaşma üzerine değerlendirmelerinin yanı sıra dikkat çekici olarak görülebilecek kararlarından biri de kentin boşluklarına dair olan uygulamalar olmuştur. Prost'un kentin yapılaşmamış alanlarında dair tespitini (Şekil 4.5), Birsel (2010) şu şekilde açıklamıştır:

> Şehirci (Henri Prost), eski İstanbul'da yoğun bir yapılaşma bulunmamasına karşılık, geniş yangın alanlarının büyük boşluklar oluşturduğu bu tarihi kentte mülkiyet bölünmelerinin son derece 'düzensiz', parsellerin çok küçük ve sokakların gereğinden çok sayıda olduğu saptamasında bulunmuştur; nazım planın öngördüğü yeni caddelerin 'önemi ve estetiği' ile bu karmaşık mülkiyet deseninin uyumlu olmadığı kanısındadır. Tarihi Yarımada'da parsellerin

toplulaştırılması ve sokakların 'rasyonel' bir biçimde yeniden planlamasıyla yeni bir yerleşim düzeninin oluşturulmasını önermektedir (Birsel, 2010).

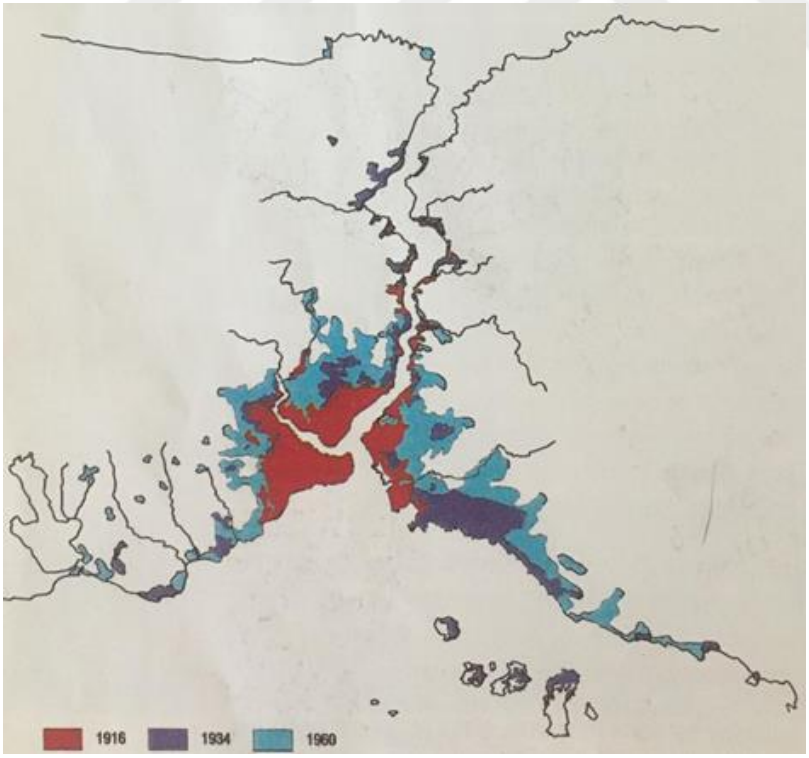
Şekil 4.5 : Günümüz İstanbul Haritası ile üst üste bindirilmiş 1937 Henri Prost Planı (Url-30 , Url-31).

Bu bağlamda rezerv alan olarak bırakılmış olan eski yangın alanlarını ve mezarlıkları bir arada ele alarak İstanbul için, içerisinde Arkeolojik Park, Gezi Parkı ve Elmadağ-Maçka bandının da yer almış olduğu on sekiz adet park tasarlamış; Prost'un *'serbest sahalar (espaces libres)'* dediği, Cumhuriyet'in yeni kamusal alanları olan kent park ve bahçeleri, bir taraftan toplumun boş zamanlarını kadın erkek bir arada geçireceği yeni bir toplumsal yapıyı odağına koyan, öbür yandan çevre ve halk sağlığını temel alan modernizmi yansıtmıştır (Akpınar, 2010, ss. 75-77; Birsel, 2010, ss. 55-57).

Cumhuriyet'in kurulması ile beraber sanayileşme ve kentleşme hamleleri başlamış, kentlerin planlanması bu çerçevede önemli bir yere sahip olmuş, ancak Türkiye genelinde girişilen sanayi odaklı kalkınma başka bir taraftan kamu bağlamında kentleşme politikalarında kaynak eksikliklerine sebep olmuştur (Türkün, Aslan & Şen, 2014, s. 45). Bu eksiklikler özellikle düşük gelirli toplumsal kesim için konutlandırma problemleri ilk yıllarda görünür olmasa da yıllar içerisinde büyüyerek İstanbul'un kentleşmesinde temel bir sorun ve bu sorunun çözümsüzlüğünde İstanbul'un kendine özgü bir kentleşme yapısı oluşmuştur. İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süre zarfında nüfusun düşük seyretmesi ve inşaa etkinliklerinin gelecek döneme göre daha

seyrek olması; bu süreçte sanayi alanlarının üretiminin beraberinde burada çalışanlar için lojmanların üretilmesi, bir konut sorununu gündeme taşımamış; ancak sanayileşmenin etkisi ve ardından gelen göçler devletin kontrol edemeyeceği bir seviyeye çıktığında konut sorunu patlak vermiştir (Tekeli 1996, s. 12; Kuban, 1998, s. 42; Doğusan, 2010, ss. 98-99). İkinci Dünya Savaşı ardından ise sanayileşmenin hızlanması, göç, Türkiye'ye giren Marshall yardımları, çok partili rejim dönemi ve beraberinde gelen hükümetin imar odaklı yönetimi, konut sorununa dair çözüm odaklı planların ortaya çıkarılamamasından kaynaklı konut üretiminde enformel piyasanın yayılması, İstanbul'un kontrol dışı büyümesi (Şekil 4.6) ile sonuçlanmıştır (Kuban, 1998, s. 42; Türkün, Aslan & Şen, 2014, ss. 45-47).

> İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye kesintisiz bir büyüme ve genişleme mecrasına girmiş, ülkede düzenli bir nüfus artışı ve nüfus yoğunlaşması başlamış, bu hal en çok İstanbul'u etkilemişti. Ancak söz konusu etkilerin görünür hale gelmesi için 1950'li yılların ikinci yarısını beklemek gerekecekti. 1950'lerden sonra şehir daha önce hiç tanımadığı biçimde öyle büyümeye başladı ki, bunun en kısa özeti 'İstanbul patladı' olabilir (Boysan, 2010, ss. 81-82).

Şekil 4.6 : İstanbul'un 1915'ten 1960'lara kadar büyüme haritası (Kuban, 1998, s. 42).

Savaş sonrası konut arzındaki azalma ve kiraların illegal bir biçimde artması, arazi spekülasyonunun yükselişi sebebiyle ortaya çıkan konut problemi; devletin bir yandan

kapitalist sürece entegre olma çabaları diğer yandan ise kentsel gelişimi konrol altında tutamaması ve dar gelirlilere destek verememesi durumu gecekondulaşma olgusunu ortaya çıkarmıştır (Şekil 4.7) (Tekeli, 1996, s. 14; Kahraman, 2015, s. 31).

Şekil 4.7 : İstanbul'da 1960'lı yıllarda mevcut bulunan gecekondu bölgeleri (Url-32).

Bu dönem içerisinde kamu tarafından üretilen toplu konutlar, Levent mahallesi, Koşuyolu mahallesi ve Ataköy gibi örneklerden oluşmuş (Akpınar, 2010, s. 12), ancak bu toplu konutlar ve diğer örnekler dönemleri için oldukça yüksek maliyetlerde üretildiği için hep orta sınıf ve üstünün mülk olarak edinebileceği alternatifler olmuştur. Bu dönem içerisinde üretilen toplu konutların hiçbiri dar gelirli gruba hitap etmemiş, bundan dolayı da devlet alteranatif üretemediği için gecekondulara göz yummuş ve 1948 yılında gecekondu affı getirmiştir. Bu affın devamında 13 gecekondu affı daha getirilmiş ve böylece pek çok gecekondu bölgesi af sayesinde imar parseline sahip olmuş ve dar gelirli gruplar bu şekilde mülk sahibi olmuştur (Kahraman, 2015, s.32-33). Bu dönem içerisinde devletin konut sorununu çözememesi ya da kamunun üretmiş olduğu toplu konutların sadece orta sınıf ve üstünün karşılayabileceği bir maliyet de olmasının sebebini Doğusan (2010) şu şekilde açıklamaktadır:

> Yapı sektöründe malzeme ithalinin bu kadar yüksek olmasının doğal bir sonucu olarak ise konut inşa etmek pahalı bir üretim biçimi haline gelmektedir. Zaten sayıca az olan müteahhitlerin malzeme temin etmekte yaşadığı zorluklara kalifiye işçi ve usta sayısındaki düşüklük ya da kredi alımındaki güçlükler de eklenmektedir. Bu durum, inşaat teknolojisinin

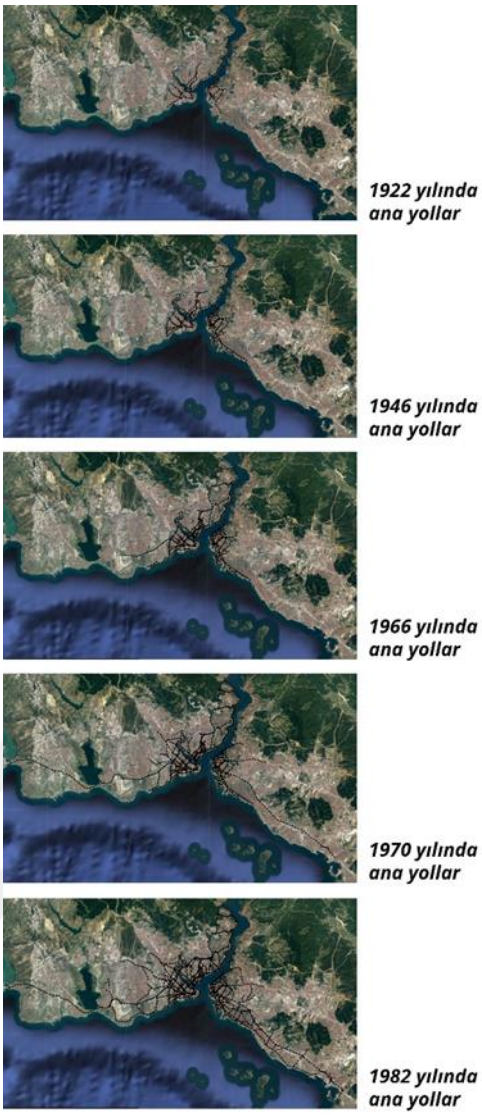
> ve sektörünün gelişmesine ve artan ihtiyacı karşılayabilecek miktarda konut üretilebilmesine engel olmaktadır. (Doğusan, 2010, s. 102).

Bu bağlamda 1950-1980 arası dönem 'sanayileşme ve gecekondulaşma' dönemi olarak tanımlanmış, genel olarak sanayi bölgelerinin geliştiği çeperlerde gecekonduların da görüldüğü tespit edilmiştir. Bunlar arasında örnek olarak gösterilebilecek en önemli yerlerden biri 1892 yılı civarında bira fabrikasının ve ardından Mısırlı Trikotaj (1923), Yenen-Şark Çikolata (1926), Yeni Türk Mensucat Fabrikası (1928), Nestle Çikolata Fabrikası (1928) kurulması ile gelişen Bomonti Sanayi Bölgesi; önceleri çeperdeki bir sanayi bölgesi olarak gelişmişken, kentin Taksim-Şişli hattı üzerinden kuzeye yayılması ile beraber bir şehir içi sanayi bölgesine dönüşmüş; 1950'lerden sonra da sanayileşmenin daha da yoğunlaştığı bölgede genel olarak işçilerin oturduğu gecekondu mahallelerinin ortaya çıktığı görülmüştür (Akbayar, ve diğerleri, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1993). Bunların yanında dönemin başbakanı Adnan Menderes başlatılan imar çalışmalarında, kişisel bir proje gibi öne çıkan isim olarak yer almış ve özellikle motorlu taşıt ulaşımını odağına almıştır. Sanayinin yaygınlaşması ile özel bir önem arz eden karadan mal nakli için, kentte yol çalışmaları başlatılır, sokakların genişletilmesi sağlanır ve tüm bunlar için pek çok eski bina yıkılırken, yenilerin yapımına başlanır (Boysan, 2010, s. 85; Akpınar, 2010, s. 68). Londra Asfaltı, Haydarpaşa-Pendik hattının açılması ile kent doğu batı, Büyükdere Caddesi ve Barbaros Bulvarı ile kent kuzeye doğru büyümeye başlamıştır (Şekil 4.8) (Boysan, 2010, s. 94).

1950-1980 dönemi temel olarak sanayileşme ile beraber kentleşmenin hız kazandığı, İstanbul'un hiç olmadığı kadar büyüdüğü, kentin çeperindeki kırsal ve boş arazilerde gecekonduların yayıldığı, kırdan kente göçler ile beraber bu gecekondulaşmanın her geçen gün arttığı bir süreci ifade etmiştir.

> Planlamadaki boşluklar, kentsel rantlar ve kentsel toprak üzerinden spekülasyon yaratma eğilimini beslerken, devletin kentsel rant yaratıcı fonksiyonu değişmemiş, aksine yine yerli bir burjuvazi yaratmak ve finansal krizleri aşmak üzere rant üretimini temel müdahale aracı olarak gören kamu yönetimi anlayışı belirleyici olmuştur (Kahraman, 2015).

Bunun yanında, 1950 sonrası İstanbul'un sınır aşımının büyük yükselişi ile beraber kent planlamasından bölge planlamasına doğru geçilmiş, İstanbul planlanırken tüm Marmara Bölgesi'nin onunla beraber planlanması ihtiyacı oluşmuştur.

Şekil 4.8 : İstanbul'da 1922'den 1982'ye kadar yapılan ana yollar (Url-33).

4.1.3 İstanbul'da Delinme ya da Genişlerken Yırtılma

Kahraman (2015), 1980'lerde ekonomik durumu ve sermayenin önünü açmak için kenti daha derin bir rant çarkına çeken devletin durumunu ve içinde bulunduğu özelleştirme ve küreselleşme dönemi şu şekilde açıklamıştır:

> Bu dönemin belirleyici dinamiği, 1970'lerde içine düştüğü bunalımdan çıkamayan Keynesyen ve ithal ikameci gelişme anlayışının emek gücünü destekleyen stratejilerin ön plana çıktığı neoliberal ekonomi politikalarının almasıdır. Sermaye ise, yaşamakta olduğu krizden çıkmak için üretici rolünden uzaklaşarak spekülatif alanlara kaymıştır. Bu alanların başında ise kuşkusuz finans sektörü ve rant yaratma potansiyelleri dolayısıyla kentler gelmektedir (Kahraman, 2015, s. 33).

Türkiye'nin 1980'li yıllar itibariyle neoliberal kapitalizme geçişi ile beraber yeni bir ekonomik yapının alt yapısı oluşturulmaya başlanmış ve devletin hem piyasalar

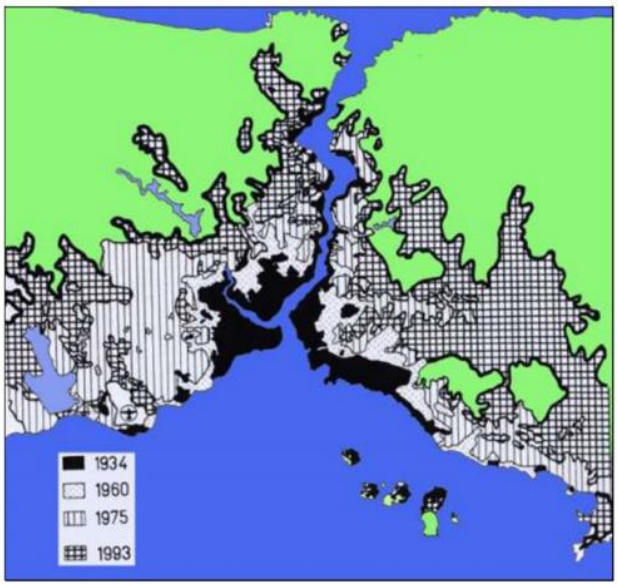
üzerindeki hem de yönetimsel merkeziliği çekilmeye başlanmıştır. 1980 ve 2000 yılları arasındaki özelleştirme ve küreselleşme dönemi *"özelleştirmelerin ve devletin üretimden çekilmesinin başladığı ve yerel yönetimlerin yetkilerinin genişlediği yıllar"* (Kahraman, 2015, s. 34) olarak geçmektedir. 1983 yılında Büyükşehir Belediyesi Kanunu geçirilerek yerel yönetimlerin imar kararlarında büyük yetkiler alması sağlanmış, sermayeye kentsel rant yaratılmış ve yine 1983 yılında kurulan Toplu Konut Fonu ve Toplu Konut İdaresi ile devlet müteahhitlere fon desteği sağlarken, orta sınıfın konutlandırılması da kolaylaştırılmıştır (Buğra, 1998; Kuyucu, 2010, s. 124). Kent rejiminde görülen bu çok merkezli yapıya geçiş, sürekli yayılan kentin fiziksel yapısında da ortaya çıkmıştır. Zaten sanayileşme ile beraber 'azmanlaşan kent' (Tekeli, 1999, s. 17; Ataöv & Osmay, 2007, s. 63), geçmiş dönemlerdeki gibi tek bir merkez altında yönetilemeyecek, merkezi bir planla idare edilemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Bu anlamda 1980'li ve 2000'li yıllar arasında kentte çok merkezli bir büyüme gözlemlenmiştir. Merkezden çekilme ve çok merkezli yapılaşmanın fiziksel karşılıklarının bir yanını İstanbul'un desantralizasyonu girişimleri oluştururken, bir yanını da kent yoksullarını kent çeperlerine yerleşimleri oluşturmaktadır. Kentin doğal yayılma aksı olan doğu-batı yönünden başka olarak, özellikle 1980'lerden sonra kuzey yönüne doğru çekilme görülmüş ve kent sınırlarını aşmaya devam etmiştir (Şekil 4.9).

Bu dönemde, İstanbul'un mekansal değişimlerinde 3 temel nokta göze çarpmaktadır:

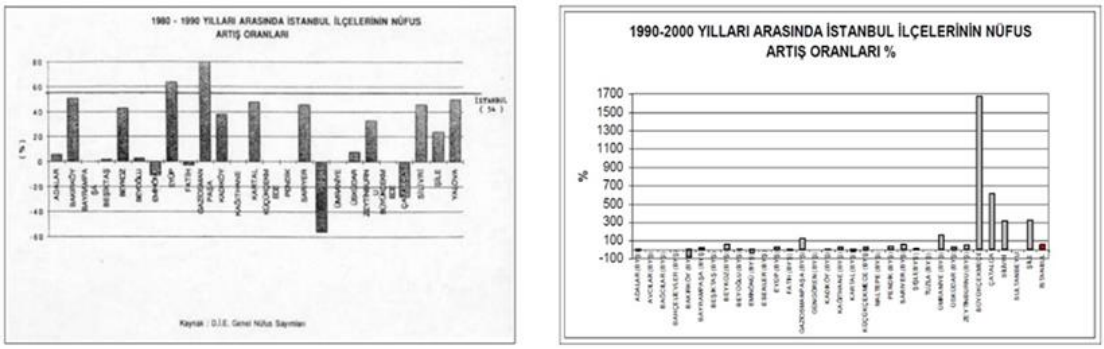
- İstanbul'un desantralizasyonu kararı ve hizmet odaklı alanların büyümesi, yoğunlaşması ile beraber kentin merkezi ve fonksiyonel alanlarında değişim görülmüştür. Bomonti, Eminönü, Beyazıt, Zeytinburnu gibi 1950 sanayi kuşakları hizmet bölgelerine dönüşmeye başlamış, buradaki sanayi alanlarının bir kısmı organize sanayi bölgelerine taşınmıştır. Geçmişten bugüne Merkezi İş Alanı olan Eminönü-Karaköy bölgesine, Levent ve Bakırköy'de eklenmiş ve yoğunluklar bu bölgelere kaymaya başlamıştır;

- İstanbul'un çok merkezliliğe geçişi ve genişlemesine doğu-batı aksı dışında 1988'de İkinci Köprü'nün açılması ile beraber kuzey hattı da katılmış ve böylece yeni mekansal gelişim eksenleri oluşturulmuştur: Zincirlikuyu-Maslak ekseni, Bağlarbaşı-Altunizade ekseni, Kozyatağı-Ataşehir ekseni, Güneşli-İkitelli Ekseni, Beylikdüzü-Haramidere ekseni, Kavacık ekseni;

• Konut alanlarında yaşanan değişim gözlenmiştir (Şekil 4.10): Bir yandan yeni oluşturulan kent çeperlerindeki sanayi siteleri etrafında gecekondular oluşurken, diğer taraftan Zekeriyaköy, Bahçeköy, Kemerburgaz, Şile, Riva gibi kentin kuzeyinde kalan bölgelerde kapalı siteler olarak villa yerleşimleri görülmüştür (İBB, 2002, ss. 64-68).

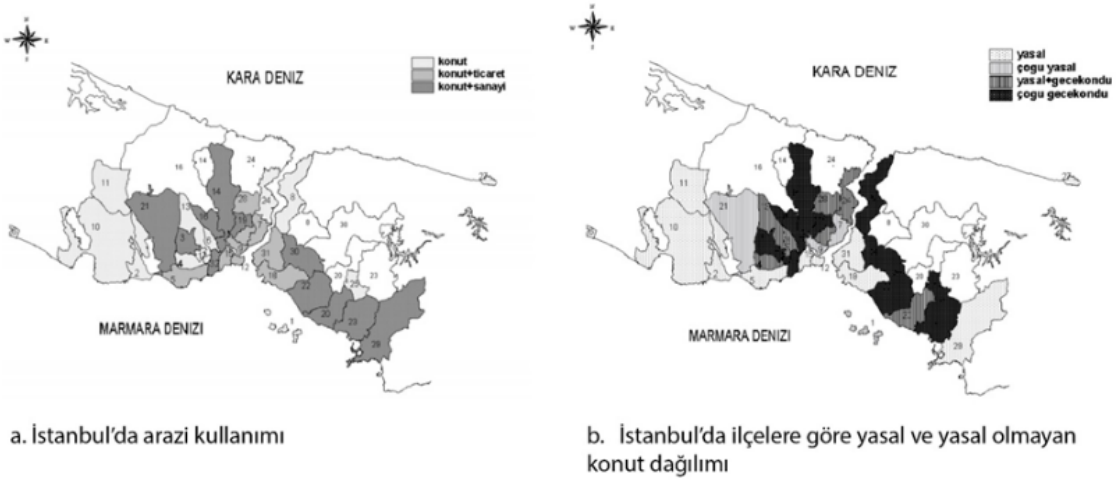
Şekil 4.9 : 1934 ve 1993 yılları arasında İstanbul'da mekansal genişleme (İBB, 2002, s.64).

Şekil 4.10 : İstanbul'un çeperlerindeki yerleşimlerin artan nüfuslarını gösteren soldaki tablo 1980-1990, sağdaki ise 1990-2000 yılları arasında İstanbul İlçelerinin nüfus artış oranları (İBB, 2002, s.69-70).

Özellikle 1965 yılı öncesinde kent merkezinde yer alan küçük ölçekli sanayi, bir yandan çevre sorunları yaratması öbür taraftan kent içi trafiği arttırmasından kaynaklı devlet desteği ile beraber kent dışında taşınmaya başlanmıştır ve organize sanayi bölgeleri oluşturulmuştur (Ataöv & Osmay, 2007). 1966 onanlı sanayi nazım imar planına göre organize sanayi bölgelerinin gelişiminde doğu-batı yönlü çeper büyümesi aksı oluşturulmuş, ancak doğu yönünün batıdan daha hızlı büyüyeceği öngörülmüştür

(Yüzer & Giritlioğlu, 2011). Bunun yanında, 1980 yılı İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı'na göre İstanbul ve Marmara Bölgesi'nin gelişim birliği için ulusal ve uluslararası büyük sanayi alanlarının çeperlere taşınması kararı alınmış (BİNPB, 1980), kent merkezinde ise hizmet, ticaret, turizm ve finans sektörü üzerinden yeni merkezi iş alanları yaratılmıştır. Ancak bu durum uygulamada küçük üretimi tamamen kent dışına atmamış, 1980'li yıllarda küçük üretim kent içinde devam ederken, kent dışına da taşınmış ve hem kent içi hem de kent dışı üretim alanları çevrelerinde genel olarak gecekondu bölgeleri oluşmuştur (Şekil 4.11). Örneğin 1966 onanlı sanayi nazım imar planında belirlenen sanayi için ayrılan alanların çevresinde gecekondu bölgeleri oluşmuştur: Rami Sanayi Bölgesi, Topkapı Sanayi Bölgesi, Halkalı Sanayi Bölgesi, Levent Sanayi Bölgesi, Bomonti Sanayi Bölgesi, Levent Oto Sanayi Bölgesi, Kurtköy, Ümraniye (İSO, 1981).

a. İstanbul'da arazi kullanımı

b. İstanbul'da ilçelere göre yasal ve yasal olmayan konut dağılımı

Şekil 4.11 : İstanbul'da konut, ticaret, sanayi işlevlerine göre arazi kullanımı (İBB, 1995; Yirmibeşoğlu, 2008) ve bu kullanım ile bağlantılı olarak yasal konut ve gecekondu yerleşimleri (İBB, 2000; Yirmibeşoğlu, 2008).

Bahsedilen desantralizasyonun başka bir yüzünü de 1980 sonrasında sanayi alanında üretim teknolojilerinin değişimi ile beraber eski fabrikaların üretim sistemleri kullanılamaz hale gelmesi oluşturmuştur.. Bu dönemde "üretim teknolojilerinin değişmesi ile tesislerde mekânsal değişiklikler yapılması ve fabrikalardaki donanımın, işletim sisteminin yenilenmesi ile modern teknoloji ürünleri ile yer değiştirmeleri veya yenilenmeleri" (Köksal, 2006) sebebiyle işlevsiz hale gelmiş ve pek çok endüstri alanı terk edilmiş, sahipsizleşmiş ya da boşaltılmıştır. Örneğin, Dolmabahçe, Yedikule ve Hasanpaşa Gazhanesi 1993'e kadar gaz deposu olarak kullanılmış ve sonrasında kapatılmıştır; Nakkaştepe-Kuzguncuk Gazhanesi 1996'da Mülkiyeliler Birliği'ne

devredilmiş; Silahtarağa Elektrik Santrali 1983'te de tesislerin eskimesi ve soğutma suyunun temininde yaşanan güçlük nedeniyle kapatılmıştır; Bağlarbaşı Elektrik Fabrikası ve Tramvay Deposu 1965'te işlevini yitirmiş; Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası 1995'te tamamen terk edilmiş; Bomonti Bira Fabrikası terk edilmiştir; Paşalimanı Un Fabrikası 1940 yılında işlevsizleşmiştir; 1984'te Kasımpaşa Un Fabrikası terk edilmiştir; Haliç Tersanesi, Camialtı Tersanesi 1993'te devletin zarar etmesi ile gerekçesi ile büyük çoğunluğunda çalışmalar durdurulmuştur (Köksal, 2005). Bu dönem için İstanbul'da büyük bir genişleme dönemiyle beraberinde gelen delinme süreci de ortaya çıkmıştır. İstanbul'da daha önceki dönemlerde kent çeperlerinde kurulmuş, ancak kentin sürekli genişlemesi ile beraber artık kent içi olarak anılan pek çok eski sanayi alanı işlevsizleşmiş ve kentin deliklerini meydana getirmiştir. Bahsi geçen fabrikaların bir kısmı halen terk edilmiş halde bulunmaya devam etmiş, bir kısmı ise uzun bir terk edilme sürecinden sonra dönüşüme uğramıştır.

1980'li yıllar ayrıca gecekondulardaki dönüşümün gerçekleştiği yıllara tekabül etmiştir. 1948 yılında gecekondu affı ile başlayan süreç, 1980'li yıllarda gecekonduların yasallaşması ile beraber, bu yapıların pazarlanmasına dönüşmüştür. 1980'lere kadar köylülük, göçmenlik nosyonunda kalmış olan gecekondu bölgeleri, kentin istenmeyen yüzü haline gelmiştir. Bununla beraber kentsel rant mekanizmasının büyümesi ile gecekondular da değişmiş ve üç-dört katlı apartmanlaşan gecekondular görülmeye başlanmıştır. Gecekondu sahiplerinin bir kısmı tapu haklarını kazandıktan sonra, bireysel talepleri ile küçük müteahhittler aracılığında gecekondularını apartmanlara dönüştürürken, tapu hakkı olmayanlar da kendi imkanları ile bu dönüşümleri gerçekleştirmiştir. Bu dönüşümün arka planında, 1980'lerde Türkiye'nin serbest ekonomiye geçişini ve neoliberal politikaları teşvik etmek için çabalar görülmektedir. Bu dönemde kentte varolan gecekondu mahalleleri yeniden dönüştürülerek pazara sürülmüştür. Ayrıca, şehir merkezindeki dönüştürülmemiş bölgeler şehir içinde 'çöküntü' bölgesi olarak kalmıştır. Aslında kent çeperlerine yerleşen gecekondular, 1980'lerde gittikçe büyümüş olan kentin merkezinde kalmışlardır ve böylece hem kent içinde çöküntü bölgesi olarak görülmüş hem de sermaye grupları açısından kentsel rantın odaklandığı bölgeler haline gelmiştir (Koca, 2015). Bunun yanında gecekondu bölgelerinin kent içlerinde kalanlarının yanısıra yenileri de genişleyen kentin çeperlerinde üretilmiş ve böylece kent yoksullarının konut alanlarının merkezlerden çekilmeye başladığı da gözlemlenmiştir.

1980'ler neoliberal politikalara geçiş dönemi olsa da uygulama anlamında, özellikle kent parçalarının sermaye birikim sürecinin bir parçası haline gelmesi için yasal düzenlemeler ile bu politikaların altyapısının hazırlandığı bir dönemi işaret etmektedir (Özalp & Erkut, 2016). Bu dönem genel olarak ekonomik kalkınmada kendine 'inşaat'ı işaret etmesine rağmen, yasal düzenlemelerin hazır olmamasından kaynaklı, proje süreçlerinin sermaye açısından daha yavaş işlemesine sebep olmuştur. 1980'lerden itibaren yürütülmeye başlanan 'inşaa ederek kalkınma' çalışmaları, 2000'li yıllardan sonra daha farklı bir boyuta bürünmüş ve ülkenin ekonomik anlamda temel eksenine dönüşmüştür. 1980'li yıllardan başlayarak neoliberal politikaların Türkiye'ye uygulanması bağlamında, devlet kamu yararı odağını bir kenara bırakıp sermaye ortaklığına yoğunlaşmaya başlamış ve bu çerçevede sermayeye ayak bağı olcak her türlü engeli kaldırmaya çalışmıştır (Özalp & Erkut, 2016). Bu engeller genellikle kent arazileri üzerindeki yasal değişikliklerdir ve sermayenin ihtiyaçlarına göre değiştirilmektedir. Özellikle İstanbul için her yasa değişikliğinin en az bir proje karşılığı bulunmaktadır (Çizelge 4.1). Bu projeler içerisinde İstanbul'un terk edilen alanlarının bir kısmı da bulunmaktadır. Bu alanlar uzun süreler boş bir şekilde tutularak, inşa edilmesine yönelik kamuoyu oluşturma çabaları ile genelde sermaye piyasasına sunulmuştur.

> Neoliberal dönem olarak tanımlanan bu süreçte kent mekanları metalaştırılarak hem piyasa temelli ekonomik büyüme hem de elit tüketim pratiklerinin sahnesi haline getirilmektedir. Kentlerde, kamu-özel sektör ortaklıklarıyla şekillendirilen, sermayenin çıkarları doğrultusunda geliştirilen müdahaleler gün geçtikçe artmaktadır. Bu dönemde, planlamanın özünü oluşturan kamu yararı planlama meslek uygulamalarında temel değer olmaktan çıkmaya başlamıştır. Proje temelli yaklaşımlarla, planlama alanı işlevsizleştirilmekte ve itibarsızlaştırılmaktadır (Özalp & Erkut, 2016).

1996 yılında çıkarılan kanunlarca Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının yasallaşması ile beraber büyük ölçekli toplu konutlar yapılmıştır (Kuyucu, 2010, s. 123). Bu anlamda yerleşimi 1994 yılında Emlak ve Kredi Bankası'nın girişimi ile kent çeperinde başlayan ve sonrasında GYO siteleri ile genişleyen bir uydu kent olarak Bahçeşehir örnek oluşturmuştur (Şekil 4.12). Türkiyenin sanayileşmeye başladığı yıllardan beri süregelen ve devletin izinleriyle devam eden enformel konut üretim biçimi 2000'li yıllarda engellenmeye başlanmıştır. Yerel yönetimler özel sektör girişimleri ile iş birliği içerisinde dönüşüm stratejileri uygulamaya başlamış, bazı kent

içi alanlar soylulaştırılmış ve apartmanlar iyileştirilmiştir (Ataöv ve Osmay, 2007, s. 67).

Çizelge 4.1 : 1980-2000 yılları arasında kentsel müdahale araçları olarak kullanılan kanunlar ve bu kanunların 2000 öncesi ve sonrasına göre projelerde kullanımları (Özalp & Erkut, 2016).

Kanun adı	R. G. tarihi	2000 yılı öncesi	2000 yılı sonrası
2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu	16.03.1982	7	47
2985 sayılı Toplu Konut Kanunu	17.03.1984	6	44
3194 sayılı İmar Kanunu	09.05.1985	10	29
4046 sayılı Özelleştirme* Kanunu	27.11.1994	8	46
5366 sayılı Yenileme* Kanunu	05.07.2005	–	7
5393 sayılı Belediye Kanunu	13.07.2005	–	36
6306 sayılı Dönüşüm* Kanunu	31.05.2012	–	–

1980–2000	2000 sonrası
Turizmi Teşvik Kanunu	Turizmi Teşvik Kanunu
Park Otel	16:9
Süzer Plaza (Gökkafes)	İmar Kanunu (Mevzii planlar/plan değişiklikleri)
Swiss Otel	Corner Otel
Conrad Otel	Taksim Yayalaştırma
Tat Towers	Üçüncü Köprü
Ataköy Turizm Merkezi (Galleria AVM, otel ve yat limanı)	Üçüncü Havaalanı
BJK Plaza	Kartal Kentsel Dönüşüm
İmar Kanunu (Mevzii planlar/plan değişiklikleri)	Özelleştirme* Kanunu ve İmar Kanunu değişikliği
Akmerkez	Zorlu Center
İkinci Köprü	Galataport
Tarlabaşı Bulvarı	Haydarpaşaport
Koç Üniversitesi	Haliçport
Orman Kanunu değişikliği	Toplu Konut Kanunu değişikliği
Acarkent	Torun Center (Ali Sami Yen Stadyumu)
	Quasar (Mecidiyeköy Likör Fabrikası)
	Belediye Kanunu değişikliği
	Ayazma Kentsel Dönüşüm
	Cendere Vadisi Kentsel Dönüşüm
	Yenileme* Kanunu
	Tarlabaşı
	Sulukule
	Cercle d'Orient-Grand Pera (Emek Sineması)
	Dönüşüm* Kanunu
	Fikirtepe Kentsel Dönüşüm
	Gaziosmanpaşa Kentsel Dönüşüm

Böylece konut üretimi enformel süreçlerden, büyük sermaye odaklarına kaymaya başlamıştır. Konut üretiminde kamu kurumları, kamu yararı merkezinden kaymış ve piyasa mantığı çerçevesi içerisinde pazar ekonomisinden yana bir üretim anlayışı eksenine evrilmiştir (Koca, 2015). 1980'lerde tanınmaya başlayan lüks tüketim kavramı, 2000'li yıllar için ülkeye yerleşmeye başladığı bir dönemi oluşturmaktadır. 2000 yılında konut üretimi, özel şirketlerin eylemleriyle lüks konut üretimine doğru

ilerlemiştir. Çoğunlukla kentsel çevrede, bazen gecekondu mahalleleriyle yan yana üretilen lüks konutlar oluşmuştur (Şekil 4.13).

Şekil 4.12 : Bahçeşehir'de 1990'lardan toplu konut örnekleri (Koca, 2015).

Şekil 4.13 : Beşiktaş Barakalar Sokak'taki gecekondular ve hemen arkasındaki apartmanlar (Fotoğraf: Merve Karadaban, 2017).

2000 yılı sonrasında ise kent rejiminde tam anlamıyla bir neoliberalleşmeye gidilmiş, 1950'li yıllardan bu yana kent yoksullarının barınma hakkını kendi imkanlarıyla sağlamasının yüzü olan gecekondular, ilk kez devlet tarafından yasaklı konuma getirilmiştir. 2000'li yıllara kadar hiçbir hükümet tarafından yasaklanmamış olan gecekondu sistemi ve onun peşinden gelen sırasıyla imar affı, tapu iadesi, enformel piyasa aracılığındaki dönüşümler; 1980-2000'li yıllarda İstanbul'un 2,5 kat artan nüfusunun konut ihtiyacının büyük bir kısmına cevap vermiştir (Başlavent & Dayıoğlu, 2005; Kuyucu, 2010, s. 124). Devletin kent yoksulları için çözüme ulaştırabilecek bir konut politikası üretememesinden ya da bunu Emlak ve Kredi

Bankası, TOKİ aracılığıyla yapmaya çalıştığında düşük gelirliler için hep üst kademede kalan programlardan kaynaklı gecekondu sisteminin legalliği, 2000'li yıllara kadar devam etmiş; gecekondu bölgeleri, sermaye piyasası tarafından kent rejiminin neoliberalleşmesinin, kent parçalarının metalaşmasının önünde temel bir engel olarak görülmüş ve sermayedarlar tarafından 1990'lar boyunca bu bölgeler talep edilmiştir (Türel & Balamir, 1996; Şenyapılı, 1996; Kuyucu, 2010, s. 124).

2004'te çıkarılan Yeni Ceza Kanunu (5337 sayılı Kanun) ile gecekondu yapımı ilk kez Türkiye tarihinde suç sayılmış, bu suçu işleyenler beş yıla kadar cezalandırılma durumu ile karşı karşıya kalmış ve çıkarılan kanun sonrasında 11.543 bina yıkılmıştır (Kuyucu, 2010, s. 126).

> Gecekondulaşmayı engellemek ve mevcut informel alanları tasfiye etmek için atılan ikinci adım, 2005 yılında kabul edilen Belediye Yasası (5393 sayılı Kanun) ile ilçe belediyelerine kentin terk edilmiş, işlevini/fonksiyonunu yitirmiş ve güvensiz alanlarında 'dönüşüm projeleri' gerçekleştirme yetkisi tanınması olmuştur. Her ne kadar dönüşüm alanları gecekondularla sınırlandırılmamış olsa da 'dönüşüm projeleri' uygulanan alanlara baktığımızda mülkiyet durumunun hukuken sorunlu, dolayısıyla da proje uygulamanın hem daha kolay hem de daha ucuz olduğu, gecekondu bölgelerinin çoğunluğu oluşturduğunu görüyoruz (Kuyucu, 2010, s.126).

2003 yılından itibaren alınan Acil Eylem Planı ile beraber bir yandan deprem riskine karşı, öbür yandan ekonomik büyüme amacını gerçekleştirmek için konut üretimi atılımı yapılması kararlaştırılmış; böylece 2005 yılından itibaren, Ayazma-Tepeüstü, Başıbüyük, Zeytinburnu ve Tozkoparan kentsel dönüşümleri gerçekleştirilmiş ve pek çok gecekondu tasfiye edilerek, bu bölgeler büyük inşaat şirketlerine teslim edilmiştir (Kuyucu, 2010, ss. 125-127). Bunların sonucunda, 1990'lar sonrasında gün yüzüne çıkan kapitalist birikim krizi 2001 sonrasında neoliberalleşmiş kent rejimine geçilerek çözüme kavuşturulmuş, enformel konut sisteminin sonu getirilmiş, mevcut gecekondular kentsel dönüşüm projeleri ile yıkılmış ve 'Mortgage' kurumsallaşarak konutlandırma süreci kurumsallaştırılmıştır (Türkün, 2008, s. 22; Kuyucu, 2010, s. 215). Bunun yanında Türkiye'de en fazla toprak sahibi olan devlet, Cumhuriyet'ten bu yana *"devlete ait topraklar üzerindeki bireysel kullanım haklarının, özel mülkiyete dönüştürülmesi"* ile *"mülkiyet dağıtımını servet birikiminin ve yoksullukla mücadelenin temel aracı olarak görmesi"* (Kahraman, 2015, ss. 28-29) tavrını, gecekonduların tasfiyesi ile beraber toplumun alt gelir grubundan esirgeyerek, sadece kapitalist girişim için uygulamaya başlamıştır. Böylece 2000 yılından sonra kentsel

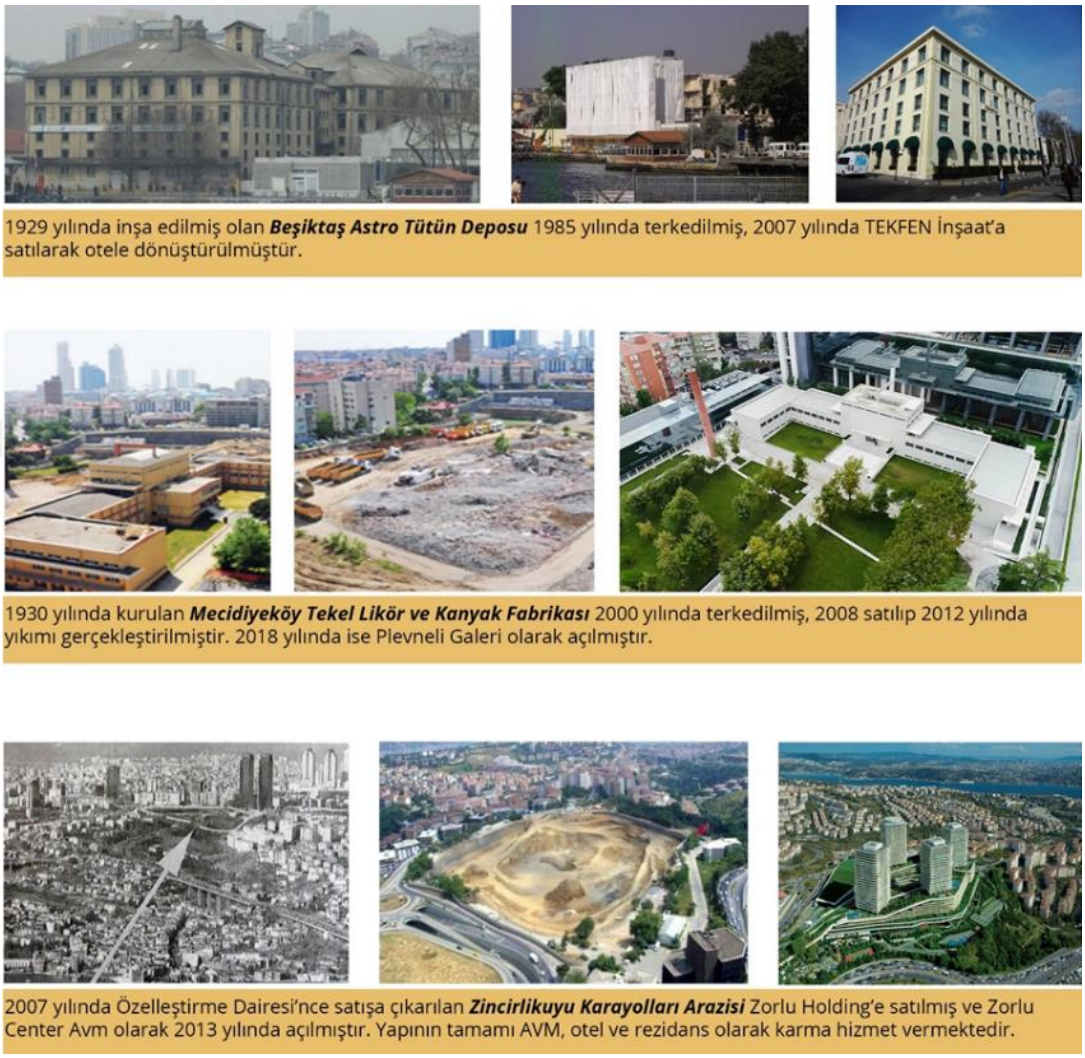
dönüşüm projeleri kentsel bir rant aracı haline gelmiştir. Bununla beraber devletin daha önce boş olarak elinde bulundurduğu, terk edilmiş, sahipsizleşmiş sanayi alanlarının, tersanelerin, antrepoların, okulların, limanların, boş arazilerin vs. 2000 yılından itibaren dönüşümü söz konusu olmaya başlamış, özellikle 2005 yılında geçen 5366 sayılı *"Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun"* ile bu süreç hızlanmıştır. Yıpranmışlığın oldukça bulanık bir şekilde ifade edilmiş olduğu, ölçütünün belirtilmediği ve yapıların hızlı bir şekilde dönüştürülme hedefi olan kanunun amacı şu şekilde belirtilmiştir:

> ...yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılmasıdır (Url-34; Seyidoğulları, 2016).

Böylece neoliberal kent rejimine geçiş ile beraber, devletin elinde bulunan terk edilmiş fabrikalar, boş kalan araziler, sahipsiz alanlar kapitalist sermayeye açılmıştır: İstanbul'da Karayolları Arazisi (Zincirlikuyu), Beşiktaş Tütün Deposu, Mecidiyeköy Likör Fabrikası gibi alanların dönüşümleri de başlatılmıştır (Şekil 4.14). Özellikle 2005'ten sonra çıkarılan yasalar ile beraber terk edilen alanların dönüştürülme hedeflerinin ekseni olarak, bu alanların kentsel kapitalist dolaşımın içine yeniden sokulması belirlenmiştir. 5393 sayılı Belediye Kanunu ile eskiyen kent kısımlarının inşa ve restore edilerek, bu alanları konut, sanayi, ticaret, teknoloji parkı ve sosyal donatılara dönüştürme yetkisi verilmiştir (Çağla & İnam, 2009; Seyidoğulları, 2016).

Bu noktadan bakıldığında, İstanbul pek çok metropol gibi sanayileşme ile beraber büyüyen kentsel yayılmasının yanında, sanayi sonrası dönem olarak 1980'lerden sonra, bir yandan genişlemeye devam ederken bir yandan da delinmeye başlamıştır. Ancak kentleşmenin odağının tamamen kentsel ranta çekildiği 2000'li yıllardan itibaren, kent bir yandan genişlemeye devam ederken öbür taraftan doğal olarak gelişen deliklerini doldurmaya çalışmaktadır. 2000 yılından sonra çıkarılan yasalar neoliberal bir kent rejiminin uygulanmasında kent deliklerinin yani gecekondu bölgelerinin, terk edilmiş sanayi alanlarının, kent içerisinde kalmış boş arazilerin ya da rezerv alanların, bostanların ve kent içi tarım arazilerinin bir kısmı kapitalist sermayeye devredilmiş ve kalanlar da devredilmeye çalışılmaktadır. Bunun yanında

kent son dönemde yapılan Üçüncü Köprü ve Üçüncü Havalimanı ile beraber İstanbul'un kuzey sınırlarına dayanmış ve bu bölgeler Kuzey Ormanları'nın bir kısmının tasfiyesi ile kentleşme içine girmiştir (Şekil 4.15).

Şekil 4.14 : Beşiktaş Astro Tütün Deposu, Mecidiyeköy Tekel Likör ve Kanyak Fabrikası, Zincirlikuyu Karayolları Arazisi'nin dönüşümleri.

Şekil 4.15 : 1970 yılından 2017 yılına kadar Üçüncü Havalimanı ve Üçüncü Köprü'nün kurulduğu Kuzey Ormanları hava fotoğrafları (Url-35).

Böylece, kent içindeki delikler için hızlıca doldurma operasyonlarına girilmiş olsa da, kentin sınırları aşıldıkça da yeni delikler oluşmaya başlamıştır. Önceden kent dışında

bulunan kırsal bölgeler, sınırlar aşıldıkça kente katılmakta, bu katılım ile beraber de kırla-kent arası görüntüler ortaya çıkmıştır. "Bu yeni düzenin en müphem örneklerinden biri ise şüphesiz Başakşehir. Osmanlı'nın en büyük tarım arazilerinden birinin üzerine inşa edilen ilçe, İstanbul'un en çok kapalı sitesinin bulunduğu yer. Başakşehir kentsel dokudan fiziksel olarak tecrit edilmiş, aşırı bir büyümeye tanıklık ediyor" (Logie & Morvan, 2017). 2008 yılında kurulan ve çok hızlı bir şekilde büyüyerek yeni bir merkez haline gelen Başakşehir ilçesinin doğusunda bulunan Kayaşehir, bahsi geçen dışa patlamın betimlenmiş halini oluşturmuştur. Kırsal alanla yan yana bulunan TOKİ'nin toplu konutlarının görüntüsü kır-kent alaşımının bir örneğini oluşturmuştur (Şekil 4.16). Çeperdeki kırsal alanlar, kent tarafından yutuldukça, kent parçaları arasında bazen irili ufaklı bazen devasa kırsal delikler ile birbirinden hem kopuk hem de birbirine otoyollar ile bağlanan görüntüler oluşmuş ve kent bir megalapole dönüşmüştür. Kanal İstanbul gibi mega projeler ile *"kenti tarih, topoğrafya, insan, doğa, sınıf gibi bağlamlarından soyutlayan kentsel mekanı boş bir levha (tabula rasa) olarak ele alan"* (Adanalı, 2017) 'İstanbul 2023' hedefleri kenti devasa boyutlara ulaştırırken aynı zamanda daha büyük deliklere sebep olma durumunu barındırmaktadır. Bu durumu, Adanalı (2017) *"adeta tepeden bırakılan bağımsız gelecek hedefleri karşısında, son derece gözenekli ve çelişkilerle dolu bir kentin bugün yaşadığı dönüşüm"* olarak ifade etmiştir.

Şekil 4.16 : Başakşehir Kayaşehir'de yapılan TOKİ Toplu Konutları (Soldaki fotoğraf, Url-36; sağdaki fotoğraf Url-37).

4.2 İstanbul'un Delikleri olarak Müphem Alanlar

İstanbul ve çevresi, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılında modernleşme hareketlerinin olduğu gibi sanayileşmenin de merkezi haline gelmiş, sahip olduğu ulaşım ağları ve bunların çeşitliliği ile dağıtım için de odak noktası olmuş ve İmparatorluk topraklarının sahip olduğu endüstri alanlarının %55'ini içinde barındırmıştır (Ökçün, 1997; Köksal

& Ahunbay, 2006). Köksal ve Ahunbay (2006) 19. Yüzyıl sanayi tesislerinin İstanbul'daki sayısının 256 olduğunu, ancak bunlardan geriye 43 tanesinin kalmış olduğunu belirtmiştir. Ancak 2006 yılından 2020'ye kadar bahsi geçen 43 sanayi tesisinden Paşabahçe Cam Fabrikası, Paşabahçe Tekel Fabrikası, Bakırköy Bez Fabrikası, Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası, Beşiktaş Astro Tütün Deposu yıkılmış ve sayıları daha da azalmıştır. Bunların dışında, bu sanayi yapıları arasından restorasyona uğramamış ve özellikle 1980-2000 arası dönemde terk edilmiş, işlevsizleşmiş, sahipsizleşmiş, kullanılmayan yapılar bulunmaktadır. Üretim sistemlerinin değişmesinden kaynaklı kullanılmayan bu yapıların sistem dönüşümleri çoğu zaman daha masraflı bir noktada bulunduğu için, kapitalist sermaye için bu alanları terk edip yeni üretim sistemlerine sahip sanayi alanları kurmak daha ekonomik bulunmuştur. Bu anlamda Temel (2006, s. 56), hızlandırılmış bir kapitalist ekonominin gereklilikleri ile taşınmazın hareketsizliğinin çatışmasını belirtmiş ve buradan bakıldığında terk edilmiş yapılar bahsedilen çatışmanın peyzajını oluşturmuştur.

> Türkiye'de devlet hem tarihsel sebeplerden (Osmanlı'dan beri süren toprak mülkiyeti rejimi), hem de ithal ikameci dönemin özelliklerinden dolayı şehirlerde halen en büyük toprak sahibi kurumdur. Gecekondu bölgelerinin çoğunluğu da dahil olmak üzere devletin elinde halen limanlar, tersaneler, (metruk ya da faal) fabrika binaları, depolar, toplu taşıma istasyonları ve okul binaları gibi değerleri çok artan taşınmazlar ve boş durumda bulunan çok değerli arsalar bulunmaktadır. Bu taşınmazların kapitalist piyasaya dahil edilmesi konusunda özel girişimcilerin yoğun talebi olmasına karşın, 1980-2001 arasında devlet bunları özelleştirmede çok aktif -ve agresif- bir politika geliştir(e)memiştir (Kuyucu, 2010).

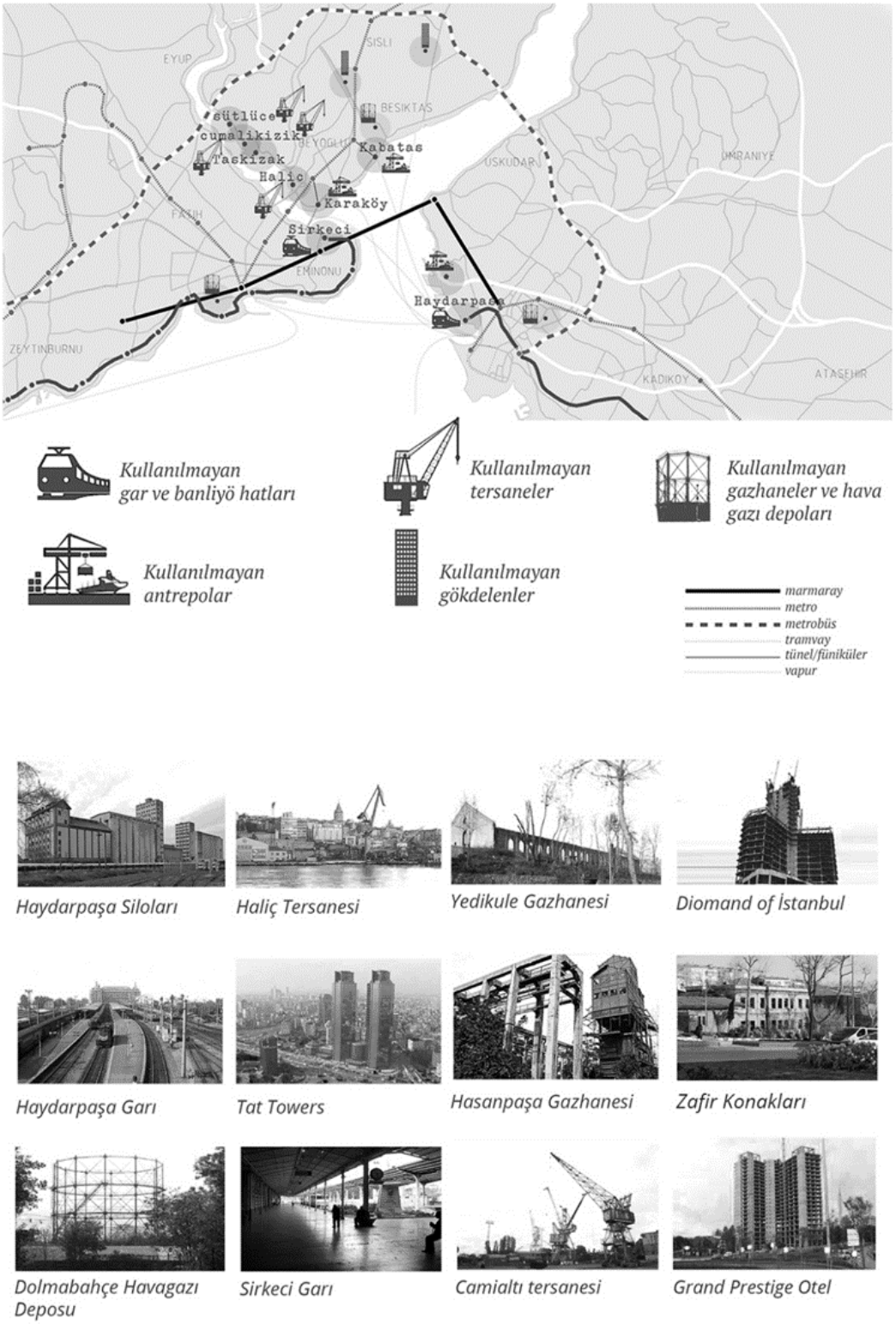
Ancak 2000 yılından itibaren yükselen neoliberal kent rejimi ile beraber devletin elinde bulunan, terk edilmiş fabrikalar, boş kalan araziler, sahipsiz alanlar kapitalist sermayeye açılmıştır. Haliçport ve Haydarpaşaport projeleri, Özelleştirme Kanunu ve İmar Kanunu yasalarındaki değişiklikler ile başlatılmaları planlanmıştır. Haliç'te bulunan İstanbul Tersanesi (Haliç Tersanesi dışında kalan Camialtı Tersanesi ve Taşkızak Tersanesi) ile ilgili olarak 2013 yılı itibari ile hükümet zarar ettiğini açıklayarak alan için ihale kararı vermiştir ve ihaleyi Sembol İnşaat Ekopark ve Fine Otel ortaklığı kazanmıştır. Bu tarihlerden önce ise gemicilik sektörü özel sermaye alanına kaydırılarak, Haliç'in etkinliği yok edilmiş ve 1994 yılından itibaren faaliyetler Tuzla Tersanesi kaymıştır. 2013 yılı itibari ile Mimarlar Odası başta olmak üzere pek çok STK'nın kamu davası açması üzerine karar iptal edildi ve 2015 yılı itibari ile 2

Yat Limanı ve 3 Otel projesi halinde olan Haliçport için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yasa değişikliğine gidilerek ‘özel kanun’ çıkarılmıştır (Geambazu, 2014).

Benzer bir durum Haydarpaşaport projesi içinde yapılmış olup, 2005 Yılında projenin başlaması için Haydarpaşa Siloları kapatılmış ve o tarihten beri kullanılmamıştır. 2011 yılında Haydarpaşa Gar ve Liman bölgesinin öncelikle kültür, turizm ve ticarte bölgesi ilan edilmesi ile başlayan süreç son olarak Haydarpaşa Garı’nın gar faaliyetini sürdürmesi ile sonuçlanmıştır. 2013 yılında İstanbul’un iki yakasını birbirine bağlayan Marmaray’ın hizmete girmesi ile ise Halkalı-Sirkeci ve Gebze-Haydarpaşa Banliyö Tren Hattı kapatılmış, yenileneceği kararı duyurulmuş ve hat boşaltılmıştır. 2019 yılında Marmaray Hattı açılmış olsa da, Haydarpaşa bu hat içersinde yer almamış ve bu yıldan itibaren restorasyon sürecine girmiştir. Benzer bir durum Sirkeci Garı içinde geçerli olmuştur, tren garı yeni açılan Marmaray hattı ile duraklar arasında yer alsa da, gar binası bağlantı içinde yer almamıştır. Sirkeci Garı ve Haydarpaşa Garı dönem dönem festivaller, etkinlikler ve konserler için bazı programlara dahil olsalar da, günümüz için belirli bir programa dahil olmamış ya da buna dair planlar açık bir şekilde kamuoyuna yansıtılmamıştır. Hem Haliç Tersanesi için hem de Haydarpaşa ve Sirkeci Garı için gelecek dönemlerde nasıl işlevlendirilecekleri, süreçlerin kamuoyuna yönelik şeffaf bir şekilde yönetilmemesinden kaynaklı olarak hala belirsizdir.

Tersaneler ve garlar dışında, daha önce kenti aydınlatmak için kullanılan hava gazının depo edildiği ve dağıtımın yapıldığı İstanbul’un gazhaneleri olan Yedikule (1880), Dolmabahçe (1853), Hasanpaşa (1892) ve Nakkaştepe-Kuzguncuk (1864) Gazhaneleri, değişen enerji üretim sistemleri ile beraber 1984 yılında İETT’ye devredilmiş ve neredeyse hepsinin 1993 yılında işlevlerine son verilmiştir. Nakkaştepe-Kuzguncuk Gazhanesi 2001 yılında devredilen Mülkiyeliler Birliği tarafından sosyal kültürel merkez dönüştürülmüştür. Hasanpaşa Gazhanesi’nin ise 2014’te başlayan sosyal kültürel merkeze dönüştürülme çalışmaları ise halen devam etmektedir. Bunların yanında İstanbul’da, Beşiktaş Barbaros Bulvarı’nda bulunan Zafir Konakları, Büyükada Yetimhanesi, Sarıyer’de bulunan Rus Elçiliği Yalısı ve İtalya Konsolosluğu Yazlığı gibi tarihi yapılar harap durumda bulunmaktadır. Bunların dışında 1980 sonra döneminde yapılmış olan Levent Tat Towers, Maslak Diamond of İstanbul, Maslak Grand Prestige Otel, Caprice Gold Rezidansları ve Bayrampaşa ORA AVM gibi mülkiyet sorunları olan son dönem yapılarının bir kısmı

yapım aşamasında bir kısmı tamamlanmış olmasına rağmen kullanılmadan, terk edilmiş bir halde bulunmaktadır (Şekil 4.17).

Şekil 4.17 : İstanbul'un terk edilmiş alanlarından örnekler (diyagram: YTONG Yersizlik İçin Bir Yer adlı mimari fikir projesi yarışmasından; Merve KARADABAN, Pınar GEÇKİLİ KARAMAN, Cem Eren GÜVEN).

> İstanbul 5. yüzyıl surları dışına hiç taşmamış ve bu alanın içinde her zaman yapılaşmamış büyük boşluklar bulunmuştur. Bunların bir bölümü 1960'lara kadar bostan olarak kullanılmıştır. 1908'den itibaren sık sık meydana gelen yangınlardan sonra ortaya çıkan boşluklar da acil konut gereksinimine karşın, büyük harabe alanları halinde kentin içinde uzun süre yapılaşmadan kalmıştır (Akın, 2010).

Bunların yanında, İstanbul geçmişte kent içi tarım alanlarının da içerisinde bulundunduğu bir kent olmuş, 1950'li yıllara kadar ise kentin en büyük bostanlarından olan Langa Bostanları Bizans'dan beri korunmuş ve kullanımına devam edilmiş, ancak bu tarihten sonra ise hızlı kentleşme ile beraber bugün Yenikapı bölgesi içerisinde kaybolmuştur. Bu döneme kadar pek çok İstanbul semti, kent içi tarım faaliyetlerinde yetiştirdiği sebze ve meyveler ile ünlenmiştir. Günümüzde ise bostanların sayısı azalmış ve kapladıkları alan ise oldukça küçülmüştür (Akbayar, ve diğerleri, 1993, ss. 309-310). Bunların içerisinde günümüze kadar gelebilenlerinden en çok bilinenleri Yedikule Bostanları, Kuzguncuk Bostanları ve Moda Bostanı olmuştur. Ancak bunlar arasında özellikle Yedikule Bostanları, alanın tekinsizliğinden dolayı yerel ve merkezi yönetim tarafından parka dönüştürülme hedefi ile karşı karşıya kalmıştır. Bostanların bulunduğu bölge kendi müphemliği içerisinde kent içerisindeki kırsal bir alanı tariflerken, çevresindeki pek çok alan da başka müphemlikleri ile bir arada bulunarak, İstanbul için farklı delikleri tariflemektedir. Bir yandan Yedikule Gazhanesi'nin işlevsizleşip terk edilmesi, bir yandan da siyasi otoritenin elleriyle yapılmış Kazlıçeşme Meydanı'nın miting günleri dışındaki insansızlığı, ıssızlığı ve yersizliği, bostanların müphemliği ile İstanbul'un çeşitli tekinsizlik, ıssızlık, belirsizlik, terk edilme vs. hallerini örneklendirmektedir (Şekil 4.18). Bahsi geçen İstanbul'un kent içi müphem alanları dışında, kent çeperinde oluşan müphemlikler de bulunmaktadır. Çeperdeki bu müphem alanlar, kent kültüründen yoksun olarak ortaya çıkan konut deposu alanlar şeklinde kendini gösterebilmektedir (Şekil 4.19). Bu alanlar ikinci bölümde bahsi geçen Archizoom'un eleştiri olarak getirdiği, kenti seri üretim bandı mantığı ile üretme biçiminin benzer özelliklerini taşımaktadır. Archizoom'un No-Stop City projesinde kullandığı parçaları sonsuz kez kopyalayarak kent üretme biçiminin İstanbul'daki tezahürleri olarak görülebilmektedir (Şekil 4.20). Bu alanlar bir yandan kent sınırlarını genişletirken, öbür yandan da kuruldukları uçsuz bucaksız alanlar içerisinde yeni delikleri ortaya çıkarmaktadır. Özellikle 2-B arazileri olarak 2009 yılında yasallaşan orman statüsünü kaybetmiş alanların imara açılması ile ortaya çıkan

bölgeler, İstanbul'un kent-kır alaşımlarını ortaya çıkarmakta ve kırsal araziler üzerindeki kentleşmeyi sunmaktadır (Kuyucu, 2010).

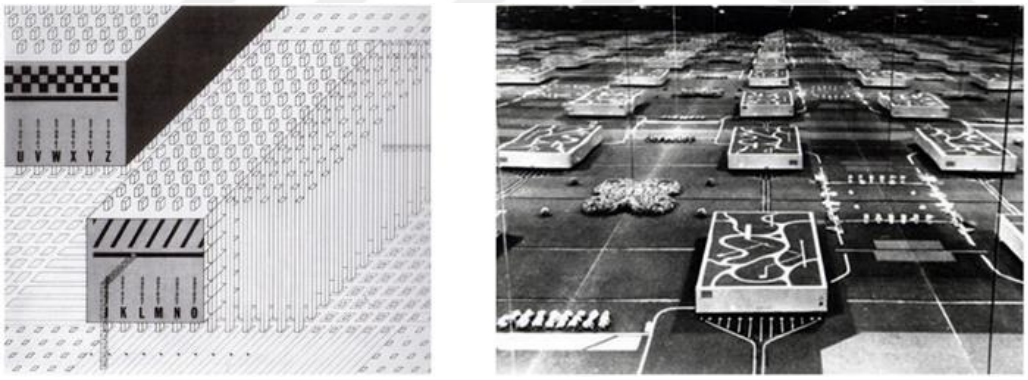
Şekil 4.18 : Yedikule-Kazlıçeşme bölgesinde İstanbul'un deliklerine dair örnekler.

Bunun yanında geçmiş dönemlerde tarım arazisi olarak kullanılan alanların imara açılması ile beraber yüksek katlı konut alanları ile tarım arazilerinin yan yana düştüğü görülmekte ve bu görüntüler genel olarak, Esenyurt, Başakşehir gibi kentin yeni ilçelerinde yer almaktadır. Daha önce üçüncü bölümde bahsedilmiş olan, kentin kırsal alanları içine alarak genişlemesinin yanında kırsal alanın varlığını sürdürmeye devam etmesi ancak, kentselin karşıtı olarak değil; daha çok bir kentsel alana dönüşme potansiyeli ile varlığını sürdürmesi halinin en açık örneği İstanbul'un çeperlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda sürekli yayılan bir kent olarak, İstanbul'un

çeperindeki kırsal alanların ‘kırsallık’ durumu ‘geçici’ bir durumu tanımlamaya başlamaktadır. Bu alanlar doldurulacak, kentleşecek, imara açılacak zamana kadar bir boş olma haline dönüşmekte ve kırsal-kentsel ayrımı çeperlerde bulanıklaşmaktadır.

Şekil 4.19 : Esenyurt Haramidere’deki konut deposu olan bir bölgenin, konut üretimi ile ilgili olarak manüpile edilmiş fotoğrafı (kolaj: Merve KARADABAN, 2017).

Şekil 4.20 : Archizoom’un No Stop City Projesi (Url-38).

Bu kısımda bahsedilen tüm dönüşümler ve kentin yayılması durumu, İstanbul’u ‘küresel bir kent’e dönüştürmek amacı ile üretilen ‘mega projeler’ (Şekil 4.21) hedefi ile oluşmuş (Kuyucu, 2010) ve bu projeler kent sınırlarını zorlarken, geçici kullanım dışı ya da sınırlı kullanımlı alanları oluşturmaktadır. Bu projeler bir yandan İstanbul’un geçici dev delikleri oluştururken, öbür taraftan doldurulduktan sonra kentin başka kısımlarında yeni delikler oluşmaya başlayacaktır. Her şeye rağmen büyümesi planlanan bir İstanbul için bu durum, elastik bir kumaş gibi çekiştirilirken yırtılmalar

oluşmasına, yırtıkların yamanmasından sonra ise başka yerlerde yeni yırtıklar oluşmasına benzemektedir.

Şekil 4.21 : Serbest Mimarlar Derneği'nin yayımlamış olduğu İstanbul'da planlanan ve süren mega projeler (Url-39).

4.2.1 İstanbul'un Deliklerinden Örnekler

İstanbul'un 1930 ve 1940'lı yılların sanayi girişimleri içerisinde başlayan kontrollü genişleme hareketi ya da Prost'un söylemi içinde kent için yoğunlaşma odaklı planlanması içinde kendini gösteren müphemlikler, genel olarak geçmişte yangınlardan kalan yıkık binalar, araziler ve kent içi tarımın yapıldığı bostanlar, bahçeler olmuştur. Bu alanlar uzun süreler boyunca dokunulmamış, kendiliğinden, planlamadan muaf bırakılmış halleri ile kentin deliklerine dair dönemsel örneklerini oluşturmuştur. Bugün İstanbul'un kalıntıları diyebileceğimiz bu alanların sayısı azalmış olsa da bir kısmı günümüze taşınmıştır. İstanbul'un günlük yaşam pratikleri içerisinde marjinal bir yerde sayabileceğimiz, neoliberal kentin yapısından ve dünyasından kopmuş, kırsala dair referans verebilen bu alanlar kentsel faaliyetlerin iktidarına meydan okuyarak, İstanbul'da varlığını devam ettirmektedir. İstanbul'un yaşam biçiminden bağımsız ve sistemi ile bağlantısız bu alanlar, bir yandan tarafsız, dokunulmamış, geçmişi ifade ederken, öbür taraftan da İstanbul'un sürekli yapılaşma ve doldurma hareketlerini sorgulamanın ve bunlara muhalefet etmenin de mevzilerini oluşturmuştur. Örneğin, geçmişten günümüze gelmiş bir üretken doğal peyzaj alanı olarak kabul edilen, Yedikule Bostanları'nda 2013 yılında ise İBB 'Kentsel Tarım Parkı' yapılması kararı ile müdahalelerde bulunulmuş ve Yedikule Bostanları'nın bir kısmına otopark yapma amacı ile moloz dökülmüştür. Bizans döneminden günümüze tarım arazisi olarak kullanılan Yedikule Bostanları'nda özellikle İBB'ye kira ödeyerek

üretim yapanlar büyük tepkisi göstermiştir. Süreç içerisinde kamuoyunun da tepkileri ile karşılaşılmış ve alanın kültürel peyzaj değeri sebebi ile proje askıya alınmıştır. Kuzguncuk Bostanları da, Kuzguncuk'un geçmişte boğaz köylerinden biri olmasının mirası olarak günümüzde hala aktif bir şekilde kullanılmakta ve geçmiş dönemlerden beri projelendirme tehlikeleri ile karşı karşıya kalmasından kaynaklı mahalle sakinleri tarafından kurulan Kuzguncuk Derneği tarafından kamuoyu oluşturularak korunmaya çalışılmıştır. Moda Bostanı ve Cihangir Roma Bostanı ise mahalle inisiyatiflerinin, belediyenin deprem toplanma alanları içerisinde olan arazileri üzerine yakın zamanda kurulmuştur. Moda Bostanı için otopark ve belediyenin alanı park haline getirme projeleri yine mahalle inisiyatifinin çalışmaları sayesinde durdurulmuştur (Şekil 4.22).

Şekil 4.22 : İstanbul'un bostanlarının fotoğrafları.

Bunun dışında kent içerisinde boş kalan imar alanları, devletin veya özel girişimlerin rezerv alanları da kendi doğasını yaratmış, doğal peyzaja sahip olmuştur. Bu alanlar, kamu kurumlarının elinde boş olarak tuttuğu araziler olabildiği gibi, özel mülkiyetin elinde de bulunabilmektedir. Bunlar, özel mülk sahipleri tarafından spekülasyon ile değerlenmesi veya gelecekte daha fazla genişletmek için elde tutulan araziler olabilmektedirler; soylulaştırılmış bölgelerdeki araziler gibi. Bunun dışında boş alanlar kamu kurumları tarafından gelecekte satılmak veya geliştirilmek için elde tutulabilmektedir; kamu kullanım arazileri gibi (Németh & Langorhst, 2012). Bu alanlar genelde rant değerlerinin yükselmesi için elde tutulan araziler olmuş, dönüşümleri için uzayan sürelerde ise kendi doğasını yaratmış olan, çoğu zaman sıkışık kent dokusu içerisinde, o dokunun da okunmasını sağlayan yeşil alanlara dönüşmüştür. Örneğin, Şekil 4.23'te görülen Harbiye'de geçmiş dönemlerde yıkılmış ve kendi doğal peyzajını oluşturmuş arazi, bir yandan bölgenin ufak, bitişik nizam apartmanlarından oluşmuş dokusunu gözler önüne sererken, öbür taraftan bölgenin yoğun bir şekilde eksiği olan yeşil alan ihtiyacını karşılamaktadır. Harabe ile iç içe geçmiş yeşil doku ve uzun yıllardır dokunulmamasından dolayı büyüyen ağaçlar, Harbiye'nin dar sokak dokusundan kaynaklı hareket kısıtlılığı hissinden koparmaktadır. Alanın müphemliği, Harbiye gibi yoğun yerleşim dokusu içerisindeki ıssızlığı, tekinsizliği ve tenhalığından gelirken, bölge ile oluşturduğu karşıtlıktan dolayı bir esneklik ve özgürlük potansiyeli taşımakta, alanın gayrimenkul anlamındaki kopukluğu ve faydasızlığı bölge için bir değere dönüşmektedir.

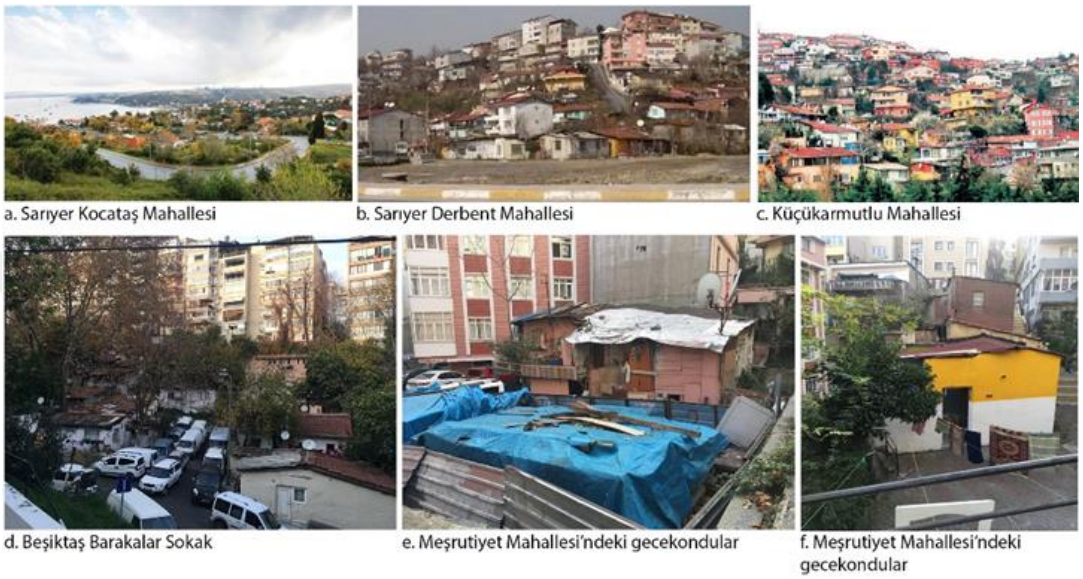

Şekil 4.23 : Harbiye'de geçmiş dönemlerde yıkılmış ve boş kalmış bir arazi ve kendiliğinden oluşan peyzajı.

Kentsel sistemin tüm dünyayı ele geçirdiği, İstanbul'un tüm Türkiye kentleri üzerinde hakimiyetini kurduğu bir dönem içerisinde, bu alanlar başka sistemlerin var olduğunu hatırlatan alanlar olarak da yer almıştır. Bunun yanında tanıdığı hareket, eylem özgürlüğü ile İstanbul içinde kalan sayılı esnek alanlar olan bostanlar ve kendiliğinden oluşan yeşil alanlar kent kodlarından sıyrılmanın sağlanabildiği mekanlar olmuştur. Ayrıca İstanbul bostanları geçirdikleri dönüşüm tehditleri süreçleri içerisinden, müphemliğin sağladığı esneklik, özgürlük, bağımsızlık içerisinde iktidarın sorgulandığı, katılımcılığın yükseldiği, kendiliğinden oluşan demokratik toplumsal pratiklerin oluştuğu mekânsal noktaları oluşturmuştur. Bu alanlar, müphem alanların neden olduğu kent sistemine yabancılaştırma ile beraber İstanbul'un inşa üzerinden yayılmasının toplumsal olarak sorgulandığı örnekleri vermiştir. Ayrıca bostanlar, İstanbul için planlanan kentsel peyzaj alanlarının sadece 'programları netleştirilmiş' park alanlarına daraltılmasına karşı önemli bir noktada yer almış; planlanmamış, kendiliğinden gelişmiş, rastlantısal halleri ile kentsel peyzajın çeşitliliğini korumasını da sağlamış; İstanbul'un artık uzak bir geçmişte kalmış, bir tarım kenti olduğu zamanlara dair miras olarak da yer almışlardır.

Sanayileşmenin kontrol edilmesinin imkansızlaştığı 1950'li ve sonrası yıllarda ise İstanbul'da göze çarpan müphem alanlar, bir yandan kent çeperine yapılan sanayi alanları ve bu alanlar ile paralel bir şekilde yoğunlaşan gecekondular olmuştur. İstanbul'un hızlı sanayileşme döneminde, devletin halkın barınma ihtiyaçlarına alternatif üretememesi sebebi ile Alanyalı-Aral (2003, s. 126)'ın 'inşa edilemez alanlar' olarak tarif etmiş olduğu genellikle doğal halleri ile bırakılan, artık kentsel ekolojik alan olarak kabul edilen, yamaç, bataklık, dere yatağı, sulak arazi gibi alanlarda gecekondu yerleşimlerine izin verilmiştir. Bu alanlar aslında inşaata uygun olmamalarından kaynaklı olarak zaten kent içindeki müphem alanlar olarak kabul edilirken, gecekonduların yapılması ile beraber İstanbul için doğa-insan yapımı ortaklığına ya da melezlenmesine örnekleri oluşturmuştur (Şekil 4.24). Kırsal alanlardan İstanbul'a göç edenlerin yerleşimi haline gelen gecekondular, bir yandan genelde kurulma alanlarının çeperlere yakın olması sebebi ile kırsal peyzajı barındırırken, öbür taraftan yerleşenlerin alışkın oldukları kırsal faaliyetleri de sürdürmesi ile beraber İstanbul'un kırsal-kentsel alaşımlarına örnekleri oluşturmuştur. Bu anlamda İstanbul'un gecekondu bölgelerinin İstanbul ile ilişkisi, düzen ve müphem birliğinin çatışmalı ve çelişkili yapısını gözler önüne sermektedir. İstanbul'daki

kentleşme her alanı her bölgeyi eline geçirmesine rağmen, gecekondularda devam ettirilen, kırsal nosyonu belirgin yaşamların içerisine girmekte zorlanmaktadır. Burada yaratılmış olan kırsal kökenli faaliyetlerden gelen müphemliği yıkmak için neoliberal kent rejiminin araçları müdahale etmek zorunda kalmakta, Sulukule'de ve Ayazma'da olduğu gibi ancak tek elden alınan kararların hemen ardından gelen, kısa sürede gerçekleşen yıkımlar ile bu alanları kentleştirmeyi başarabilmektedir.

Şekil 4.24 : İstanbul'daki gecekondulardan örnekler.

İstanbul'un kentleşmesinin bir sonucu olarak doğmuş olan gecekondular yine İstanbul'un kentleşme çabası ile yok edilmeye çalışılmakta, ancak yok edilemeyeceği açık olan bu olgu sadece kentin çeperlerine doğru itilmektedir. Ayrıca İstanbul genişledikçe ve yayıldıkça, İstanbul'un çeperine atılan gecekondular yine kent içerisinde kalmakta ve böylece kentin müphemle olan savaşı devam etmektedir. İstanbul deliklerini doldurmaya çalıştıkça, 'kapı dışına ettiklerini' tekrar tekrar içine almaktadır. Bunun yanında, kırsal ve kentsel alanlar arasındaki sınırları bulanıklaştıran gecekondular, İstanbul'un kurmuş olduğu mekânsal ve davranışsal kodların belirsizleşmesine, beraberinde sorgulanmasına da sebep olmaktadır. İstanbul'un gecekondularının düzen için bir tehdit oluşturması da neoliberal kent sisteminin dışında kalışından kaynaklanmaktadır. Bu sistem toplumsal sınıfların yaşayacağı yerleri ve şartları belirlemiş olmasına rağmen İstanbul'un gecekonduları, oluşturulan bu düzeni bozabilmektedir. Örneğin, Sarıyer'deki gecekondu sakini deniz manzaralı bir gecekonduda, Tarlabaşı'ndaki bir kent yoksulu İstanbul'un en büyük cazibe merkezinin kenarında yaşamaktadır. İstanbul'un müphem alanının düzenle olan

problemi de tam burada yaşanmakta; müphem alanın sınıflandırmaların ve kategorizasyonların içerisinde mevcut olamayacak fırsatları sunması, onun kentsel düzen tarafından yok edilme gerekliliğini oluşturmaktadır. Bu anlamda İstanbul'un gecekonduları kentsel sistem tarafından İstanbul'un kalıntısı, artığı olarak yer almakta ve bu yüzden ya yıkılması zorunlu ya da dokunulmaması gereken bir alan olarak tanımlanmaktadır. Dokunulmamasının sebebi ise genelde gecekonduların çürümesini, bozulmasını hızlandırarak, yine yıkımını meşrulaştırma çabasından gelmektedir. Bu dokunmaktan imtina etme çabasına en iyi örneklerden biri Sarıyer'de Maden Mahallesi'nde yer alan gecekonduların durumu verilebilir. Kırk yıl önce kurulmuş olan gecekondular hala bir su sistemine sahip olmamakla beraber, su ihtiyaçlarını konutlarının hemen yanında bulunan, belediyenin haftada bir doldurduğu su tankerlerinden karşılamaktadır. Gecekonduların hemen üzerinde bulunan duvarların ardındaki villalar ile beraber yaratmış oldukları çelişkili durum, İstanbul'daki kent sisteminin müphem ile olan kavgasını gözler önüne sermektedir. Bir tarafta duvarların ardında havuzlu villalar ile öbür tarafta bahçesinde tavuk besleyen, küçük bostanlar kurmuş olan gecekonduların çatışık görünümü, İstanbul'un mekansal parçalanmasının ve bu parçaları nasıl yan yana getirdiğinin göstergesi olmaktadır (Şekil 4.25).

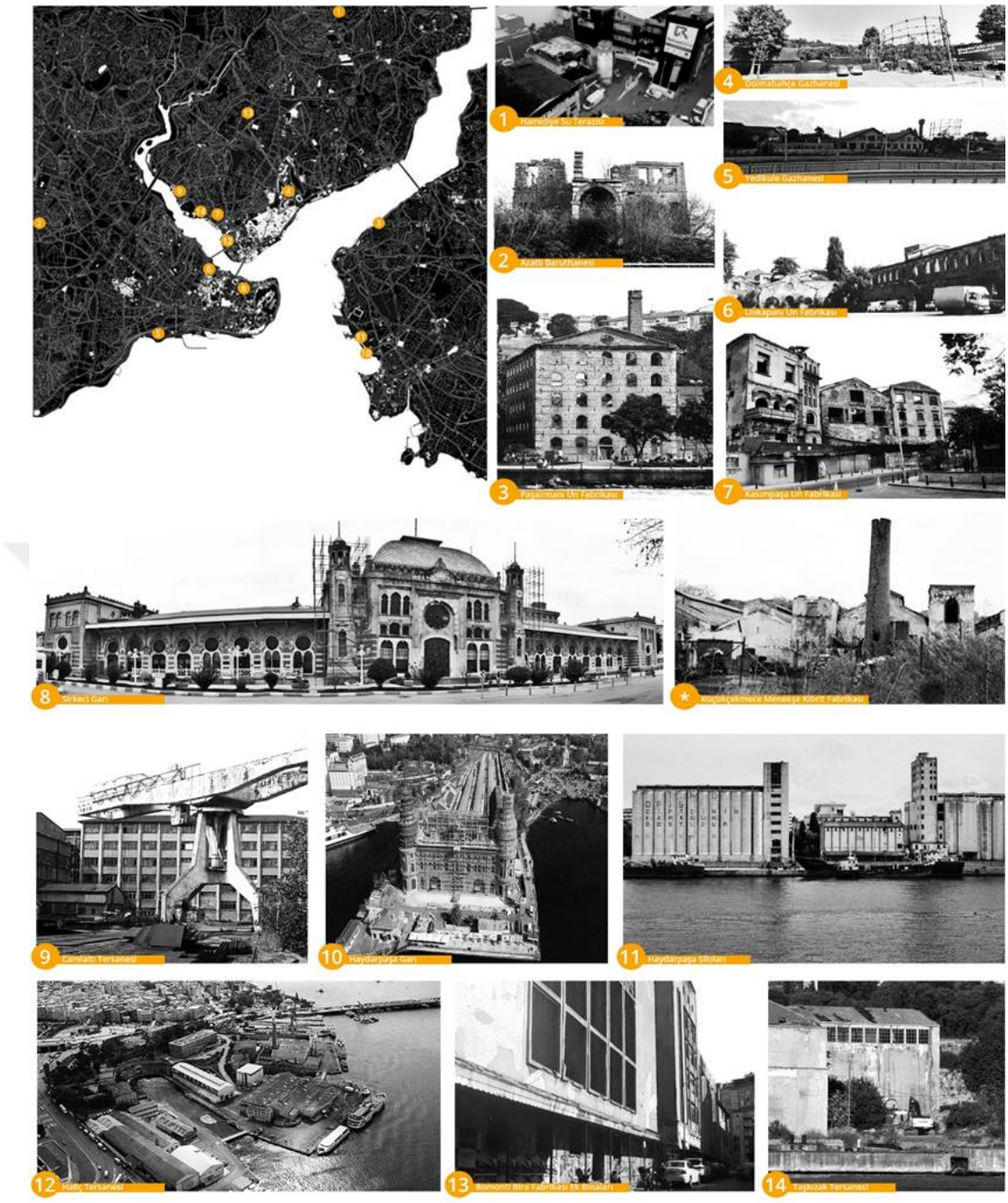
Şekil 4.25 : Sarıyer'de Maden Mahallesi'nde gecekondular ve hemen ardındaki duvarlar içindeki villalar (Url-40).

Bunun yanında dikkati çeken başka bir nokta, bu gecekonduların ayakta kalabilmek için topoğrafyaya uyum sağlama çabası ve doğal peyzajın sürdürülmesine izin veren

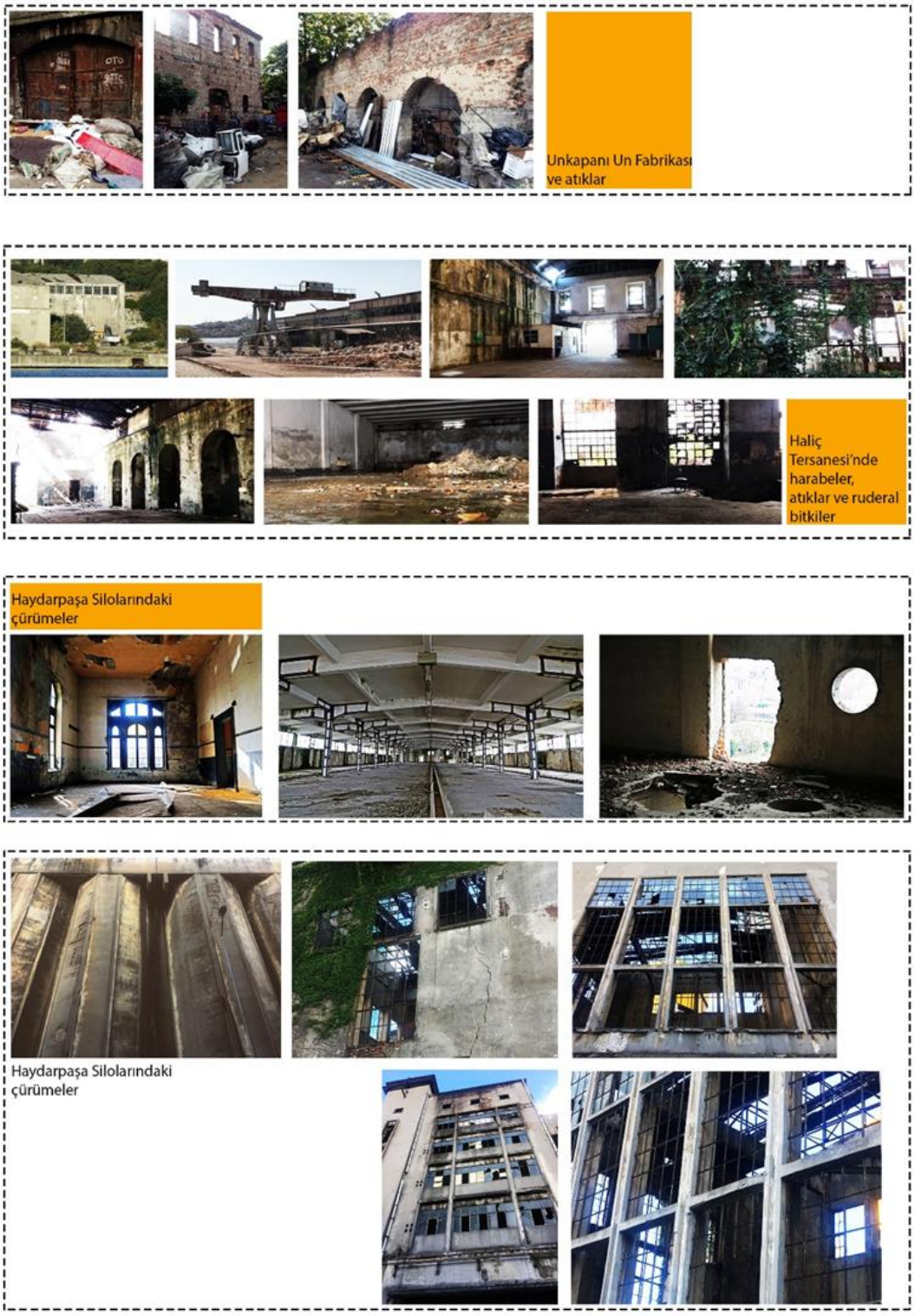
yapısı görülürken, öbür taraftan inşaat şirketlerinin yapmış olduğu villaların topoğrafyaya meydan okuyan, doğal peyzajı içinden söküp atmış olan durumu okunabilmektedir. İstanbul'un kentsel yönetimi açısından bakıldığında gecekondulara karşı alınan tavrın, ya Sulukule örneğindeki gibi müphem alanı toptan yok etmek ya da Maden Mahallesi'ndeki gibi dokunmayıp, kendi kendine çürüyüp yok olmasını beklemek olduğu görülmektedir. Özellikle İstanbul'un gecekonduları ekseninde, bu iki uç tavır arasında bir müdahalenin eksikliği okunabilmektedir. Bu çalışmanın üçüncü bölümünde bahsedilmiş olan, Nouvel (2011, s. 35-36)'in 'küçük dokunuşlar ile rastlantısallığı koruma çabası' İstanbul'un kent politikaları arasında yer almamaktadır. Nouvel'in bahsetmiş olduğu 'küçük dokunuşlar', bölge sakinlerinin ihtiyaçlarını karşılarken onların yaşam biçimlerini de korumaya çalışmak olarak yorumlanabilmektedir. Bu durumun aksine İstanbul'da ise, 2004 yılından itibaren gecekondulaşmanın bir suç olarak yasallaşması beraberinde, bölge sakinlerinin yaşam biçimlerine müdahale hatta yerinden etme politikaları uygulanmaktadır. Kısaca, geçmişte İstanbul dışında göç edenlerin kent çeperlerine yerleşimi ile doğan gecekonduların, günümüzde kentin devasa yayılımı ile beraber kent içinde kalışı ve yine gecekondu sakinlerinin kent çeperine atılışları ile bir kısır döngü yaşanmaktadır.

1980 dönemi içerisinde ise dünyada iş gücü piyasalarındaki imalat sanayi odağının, teknoloji bazlı hizmetlere geçişi sonucunda oluşan desantralizasyon süreci İstanbul'da da yaşanmış ve böylece bu dönemde pek çok yeni müphem alan ortaya çıkmıştır. Üretim sistemlerinin değişmesi paralelinde gelişen süreçte, pek çok sanayi alanının eski üretim biçimlerinin masraflı hale gelmesinden kaynaklı olarak terk edilme durumları görülmüştür. Bahsedilen terk edilme durumları, sanayi tesislerinin kapatılma süreçlerine göre on yıl ile otuz yıl arasında değişmektedir. Bu dönemin özelinde ortaya çıkan müphem alanlar, kimi zaman özel bir girişimin terk edip, daha sonra arazi rantının yükselmesi öngörülerek satmak için elinde beklettiği sanayi alanları olmuş; bunun yanı sıra çoğu zaman devletin dönüştürmek için yeterli bütçeye sahip olmaması sebebi ile elinde tutmuş olduğu terk edilmiş sanayi alanları olarak yer almıştır. Türkiye'nin 1980 dönemi içerisinde siyasi, ekonomik ve toplumsal eksenlerde yaşadığı yapısal dönüşümlerin karşılığı kentlerde, en çok da İstanbul'da okunabilmektedir. 1980 askeri darbesi ile beraber Türkiye, 1930'lardan beri hakim olan içe dönük ekonomik modelini bırakıp, piyasalara daha çok bağlı, uluslararası ticarete ve sermaye akışlarına daha açık bir model haline getirilmeye çalışılmıştır

(Pamuk, 2012). 1980'li yıllar bankacılık ve finans alanlarında liberalleşmeye ve devlet mülk ve kurumlarının özelleştirilmesine dair yasal süreçlerin alt yapısını hazırlama ve uygulamalarda atılan küçük adımlar çerçevesinde geçmiştir. Sürecin devamında, 1987-2001 dönemi aralığı Türkiye'nin neoliberal politikalara entegre edilmesi içerisinde, siyasi ve mali olarak istikrarsız, çalkantılı ve krizli olarak yaşanmıştır. Bu dönem içerisindeki mali disiplinsizlik, kamu borçları, enflasyon oranlarının yükselişi (Pamuk, 2012) bir yandan ekonomik kırılganlığını ortaya çıkarırken diğer yandan sermaye piyasasının 2001 yılı sonrası dönemindeki gibi desteklenmesini de engellemiştir. Bunların sonucunda, 1980 döneminden beri pek çok kullanılmayan sanayi tesisi, dönüşüme dair yaratılmış bütçelerin eksikliğinden kaynaklı olarak terk edilmiş bir şekilde bekletilmiştir (Şekil 4.26). Şekil 4.26'da görülen İstanbul'da kullanılmayan ve dönüşüme uğramamış sanayi alanları, Köksal ve Ahunbay (2006)'ın listelemiş olduğu 19. yüzyıl sanayi mirası alanlarından seçilerek hazırlanmıştır. Belirtilen alanlar içerisinde Küçükçekmece Menekşe Kibrit Fabrikası, Sirkeci Garı ve Haliç Tersanesi geçmiş dönemlerinin aksine kısmi olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Yedikule Gazhanesi ve Unkapanı Un Fabrikası atık alanı olarak da kullanılmaktadır. Paşalimanı Un Fabrikası ise yakın bir zamanda Sinpaş Holding'e satılmıştır. Bunun dışında tersaneler ile ilgili olarak da satış tartışmaları kamuoyuna taşınmıştır. Bu alanların hepsi kendine has bir müphemlik ile yer almaktadırlar (Şekil 4.27). Örneğin, Yedikule ve Dolmabahçe Gazhanesi kendi etrafında doğal bir peyzaj oluştururken, Unkapanı Un Fabrikası, harabeleşmeye başlayan yapısı ve bir atık alanı olarak kullanılması ile bu müphemliği yaratmıştır. Özellikle Yedikule Gazhanesi hem kendi hem de sur çevresinin tenhalaşması ile beraber dokunulmamış bir alan haline gelmiş, bunun yanında işlevini kaybedip İETT'ye devredildikten sonra eski otobüslerin ve çeşitli metal atıkların toplandığı bir nokta olmuştur. Ayrıca sınırları içindeki hayvan barınaklarının varlığı ve bölgedeki başıboş köpeklerin sayısı mekanın tekinsizlik hissini yoğunlaştırmış; denize yakınlığı ve çevresini kaplayan doğal peyzajı nedeniyle bölge çeşitli kuş popülasyonlarını da kendine çekmiş; İstanbullu evsizlerin bir kısmı tesisin çeşitli binalarını sığınak olarak kullanmıştır (Özkan & Özdemir, 2018). Yedikule Gazhanesinin tüm marjinal unsurlarıyla beraber müphemliğinin yoğunluğu ve alanın rastlantısallığı planlamanın izin veremeyeceği ölçülerde sistem dışı görüntüler ve fırsatlar sunmuştur. Bizans'tan kalan surlar ve Osmanlı'nın endüstri geçmişi ile yan yana gelmiş olan hayvanlardan ve bitkilerden oluşan doğanın birliği ve iç içe geçmişliği 'tasarlanamaz' bir durumu ifade etmektedir (Şekil 4.28).

Şekil 4.26 : İstanbul'da kullanılmayan ya da kapasitesinin çok altında bir şekilde kullanılan sanayi ve ulaşım alanları.

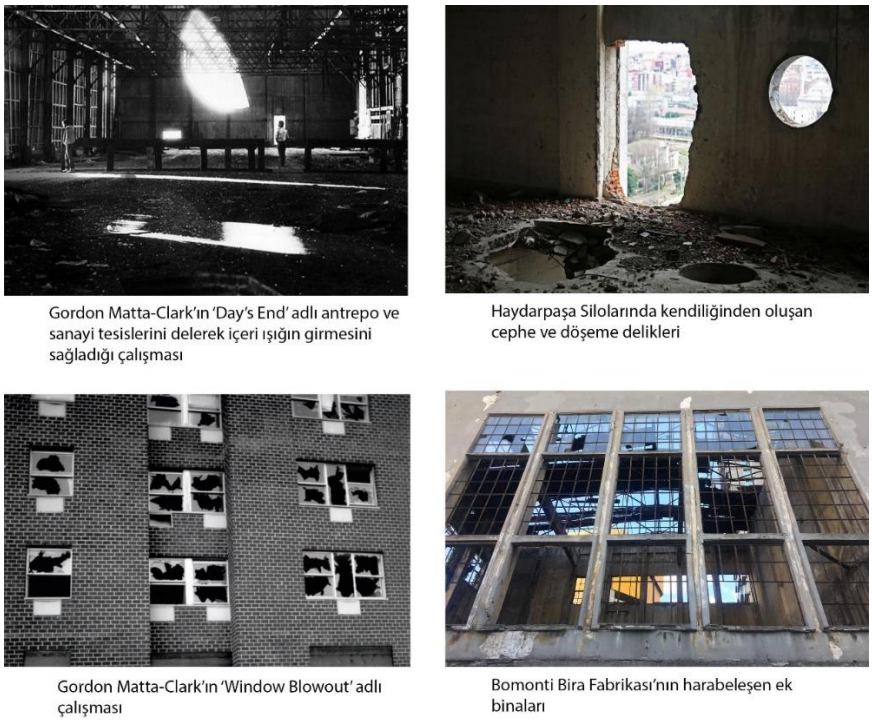

Şekil 4.27 : İstanbul'un terk edilmiş endüstri yapılarından müphemliklerine dair örnekler.

Şekil 4.28 : Yedikule Gazhanesi'nin müphem durumu (Url-41).

Şekil 4.27'de görülen Haydarpaşa Siloları ve Bomonti Bira Fabrikasının ek binaları ise terk edilmiş ve harabe halleri ile başka bir müphemlik örneği oluşturmaktadır. İki yapıda da görülen binadaki çürümeler, bozulmalar ve çökmeler bulundukları yeri tekinsiz bir hale getirirken, aynı zamanda Gordon Matta-Clark'ın çalışmaları ile büyük bir benzerlik taşımaktadırlar. Anarchitecture akımının kurucularından olan Matta-Clark'ın 1975 yılında yapmış olduğu 'Day's End' ve 'Conical Intersect' adlı kentsel prototipleşmeyi ve strelizasyonu eleştiren çalışmalarında, antrepo ve gecekondulara açtığı delikler ile benzerlik gösteren durumlar Haydarpaşa Siloları ve Bomonti Ek Binaları'nda görülmektedir (Şekil 4.29).

Şekil 4.29 : Gordon Matta-Clark'ın çalışmaları ve bu çalışmalar ile benzerlik taşıyan Haydarpaşa Siloları ve Bomonti Bira Fabrikasının ek binalarından görüntüler.

Gordon Matta-Clark'ın mimarlık ve şehircilikteki fayda odaklı üretimi eleştiren çalışmalarında olduğu gibi bahsedilen yapılar da sundukları müphemlikleri ile aynı noktadan eleştirel bir bakış fırsatı sunmaktadırlar. Matta-Clark'ın kentin artıkları olan terk edilmiş, kullanılmayan alanları kullanarak yaptığı işlev sorgulamasının bir benzerini İstanbul'un harabeleşen bu yapıları da kent içindeki durumları ile yapmakta, aynı Matta-Clark'ın "mimari politika bir değerlendirme meselesine indirgenmektedir" (Walker, 2005) diyerek eleştirdiği gibi işlevle alay etmektedirler. "Neyin yararlı ya da gerekli olduğuna dair geleneksel anlayıştan kurtulabilirseniz, o zaman ve ancak o zaman sorunu incelemeye başlayabilirsiniz" (Walker, 2005) diyen Matta-Clark bu sistem içerisinde mimarlığın hizmet ettiği 'fayda' kavramının, mevcut sistem tarafından tüketim toplumu için yaratıldığının altını çizmektedir. Bu anlamda, harabe olmuş, terk edilmiş, işlevsizleşmiş, çürümüş alanların 'faydasızlığı'ndan sıyrılarak başka bir bakış açısı yaratılması öncül bir konuma yerleşmektedir. Müphem alanlar içerisinden özellikle terk edilmiş sanayi alanları kentin morfolojik yapısı içersinde üst ölçekteki kent içerisindeki kapitalist döngünün, neoliberal kent rejiminin mikro ölçekteki fiziksel sonuçlarını gözler önüne sermektedir. Temel (2006)'in "hızlandırılmış bir kapitalist ekonominin gereklilikleri, taşınmazın hareketsizliği ile çatışıyor" (s. 56) diyerek belirttiği kent toprağının metalaşmasını, kullanılıp, tüketilip, atık halinde bırakılmasının sonucu olan bu alanlar, kapitalist sistemin arazi ile ilişkisinin bir sonucu olan kent deliklerinin karşılığı olmaktadır. Bunun yanında, müphem alanların bulunduğu bölgede bir yandan baskın olan geçmiş faaliyetler ortaya çıkarken, öbür yandan da günümüz açısından potansiyeller ortaya dökülebilmektedir (Rivlin & Windsor, 1986; Alanyalı-Aral, 2003, ss. 113-123). Bunun yanında, bozulmuş, çürümüş, harabaleşmiş, terk edilmiş sanayi alanları İstanbul'un sanayi geçmişini tüm objektifliği ile gözler önüne sermekte, tarihi tarafsız bir şekilde anlatmaktadır. Bu alanların sunmuş olduğu belirsizlik, tekinsizlik hissi, garip estetik, bazen doğa ve insan yapımı ile bazen de geçmiş ile gelecek arasındaki melezlik durumu, İstanbul'un ne kadar düzenlenmeye çalışılsa da ortadan kaldıramayacakları olarak yer almaktadır; çünkü bahsi geçen müphemlikler İstanbul'un düzenlenmesinin artıkları olmaktadır. Herhangi bir kısıtlanmış sistem tarafından 'atık' olarak kabul edilen şey, idealleştirme sisteminin kendisinin bir ürünü olabilmekte ve her bir şeyin yerleştirilmesi, o şeyin kendi kategorisine gevşek bir şekilde oturması nedeniyle sistem içinde bir deformasyon yaratmaktadır (Bataille, 1985; Walker, 2005).

1980 sonrası İstanbul'da ortaya çıkan müphem alanlardan biri de terk edilmiş, kullanılmayan gökdelenler ve büyük yapı bloklarıdır. Ofis binası, konut yapısı, AVM ya da bazen de birleşik fonksiyonlu olarak üretilmiş olan bu alanlar, genel olarak mülkiyet ve ekonomik problemlerden, kısmi olarak da İstanbul'un yerel yönetim biçiminin kişisel insiyatiflere dayanmasından kaynaklı olarak, kimi zaman yapımı tamamlanmış kimi zaman da yapımı yarım kalmış halleri ile terk edilmiş bir şekilde İstanbul'da bulunmaktadır (Şekil 4.30).

Şekil 4.30 : İstanbul'da yapımı yarım kalmış, kullanılmayan ve terk edilmiş gökdelenler.

Bu yapılara örnek olarak verilebilecek Tat Towers, Tatlıcı Holding sahibinin ölümünün ardından miras anlaşmazlıkları yüzünden yapımının tamamlandığı 1989 tarihinden itibaren hiç kullanılmadan boş kalmıştır. Maslak'ta bulunan 2003 yılında yapımına başlanan Hattat Holding'in Diamond of İstanbul projesinin ise İBB ile anlaşmazlıklar ve yasal süreçler sebebi ile yapımı durdurulmuştur. Uran Holding'in 1990'larda yapımına başladığı Grand Prestige Otel, sahibinin ölümü ve yapı ruhsatı problemleri ile 1995 yılında durmuş olan proje için, en son Sarıyer Belediyesi hakkında yıkım kararı almış ancak takvimi belirlememiştir. Caprice Gold Rezidansları ise Fadıl Akgündüz tarafından yaptırılmış bir devremülk projesi olarak, inşaatın yapım şirketi tarafından tamamlanmaması ve devremülk sahiplerine para iadesi ödenmemesi sebebiyle mahkemelik olması ile yarım kalmıştır. Bu alanlar özel mülke ait olması

sebebi ile tamamen kullanıma kapalı alanlar olarak yer almakta ve bu alanlarda sadece bir güvenlik kulübesi çalıştırarak alana insan girişi önlenmeye çalışılmaktadır.

Bu alanların daha önce bahsedilmiş olan müphem alanlardan temel farklarından biri insan kullanımına tamamen kapalı olmasında ve kendi kendine çürümelerinde görülebilmektedir. Sanayi sonrası dönemin İstanbul'un artıkları sayılabilecek, bu alanların geleceği, müphem alanlar içinde belirsizliğin en yoğun sayılabileceği yerlerdir. Büyük şirketlere ait özel mülk olmalarından kaynaklı, devlet müdahalesine de kapalı kalmakta ve kapladıkları devasa büyüklükleri ile bir 'hayalet alanı' betimlemektedirler. Burada kritik sayılabilecek bir başka nokta ise, bu terk edilmiş ya da yapımı yarım kalmış gökdelelenler arasında yapı ruhsat sorunları bulunmasına rağmen İstanbul'un yerel yönetim işleyişi içinde, bu alanlar benzer sorunları olan gecekondular ile devlet müdahalesi noktasında aynı şekilde değerlendirilmemektedir. Bu alanlar bir şekilde dokunulmaz kalırken, gecekondu bölgeleri sürekli olarak benzer yasal sorunlarla yerinden edilme tehditleri ile karşı karşıya kalmakta ve kimisi de bunu yaşamaktadır. Bu durum İstanbul'da rant odaklı dönüşüme bir örnek oluşturmak da ve tercihlerin yapılmasında kent toprağının daha ucuza mal edilip daha fazla kar ile satılabilmesi üzerinden işleyen, toplumsal, sosyal ve kültürel kısmı dışlayan sistemi ortaya çıkarmaktadır.

Daha önce bahsedilen İstanbul'un müphem alanları genel olarak İstanbul'un planlamasının sonucu olmasının beraberinde, bir şekilde 'planlanaması'nın da örneklerini oluşturabilecek şekilde, süreçlerin 'rastlantısal' olguları olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin sanayi alanlarının terk edilmesi gibi durumlar, pek çok kentin tarihsel süreci içinde büyük ya da küçük boyutlarda yaşadığı desantralizasyon sürecinin sonuçları olarak yer almaktadır. Kentleşme süreçlerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkan müphem alan örnekleri dışında, planlamanın doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkan 'planlama sonrasında ortaya çıkan artık alanlar (SPLOAD-Space left over after planning)' yer almaktadır. Dolaşım arterleri ile bağlantılı bir şekilde oluşan boşlukları tanımlayan bu alanlara, otoyol kenarları, kent içerisindeki merdivenler, demiryolu ile yapı dokusu arasındaki kalan alanları, viyadük ve köprü altlarını tariflemektedir (Şekil 4.31) (Alanyalı-Aral, 2003, s. 130). *Geçiş alanları/çatlaklar/ dokular arası alanlar/ara mekanlar* olarak bahsedebileceğimiz bu alanlara ayrıca Türkiye'deki yapım yönetmeliklerinde geçen 'çekme mesafesi' de eklenebilmektedir (Alanyalı-Aral, 2003, s. 129). Bahsi geçen planlamadan arta kalan

alanlar bir şekilde kent için tahsis edilmiş olsalar bile, nedensizce oluşan boşluklarla ya da çoğunlukla bakım görmemiş ve korunmamış oldukları için sahip oldukları doğal nitelikleri ile; bazen durumu kötüleşen, bazen de düzensiz görüntüleri ile; kentsel alandaki geçersiz görünümleri ile ayırt edilebilmektedir (Alanyalı-Aral, 2003, s.113).

a. İstanbul K1 Köprüsü b. İstanbul K3 Köprüsü b. İstanbul K17 Köprüsü

Şekil 4.31 : İstanbul otoyollarındaki geçiş köprülerinden örnek fotoğraflar (Pakdamar & Aydın-İpekçi, 2019).

Bunların dışında, İstanbul'da müphemliğin mevcut olduğu alanlar genel olarak İstanbul çeperlerinde bulunan kentsel alanlar olarak incelenebilmektedir. Bu bölgelerde kentsel parçalar ile yan yana gelmiş olan tarım arazileri kırla kent arasındaki bulanık alanı tanımlamaktadır. İstanbul'un çeperleri genişledikçe etrafındaki tarım arazilerini de içine almıştır. Bu alanların bir kısmı imar arazisine dönüştürülürken, bir kısmı da tarım arazisi olarak kullanılmaya devam etmiştir. Bu anlamda İstanbul'un çeperinde konut alanları ile tarım arazilerinin biraraya geldiği görüntüler ortaya çıkmış ve kentsel alana tezat müphem durumlar oluşmuştur (Şekil 4.28).

Şekil 4.32 : Avcılar'da sanayi ve konut alanları ile iç içe kalmış tarım arazileri.

İstanbul'un kır-kent melezleri diyerek ifade edebileceğimiz bu alanlar, İstanbul'un sınırlarının belirsizleştiği noktaları oluşturmaktadır. Bunun yanında İstanbul ekonomik olarak Marmara Bölgesi'nin tamamını hakimiyetine aldığı gibi, fiziksel çeperlerinin her geçen gün çevre kentler ile yakınlaşması da devasa bir megapol haline gelişini göstermektedir. Ayrıca merkezi ve yerel yönetimin kent politikaları ile

destekteklediği bu yayılma hali, her geçen gün yeni deliklerin oluşmasını da yaratmaktadır. İstanbul'un delikleri oluşturulup daha sonra doldurulmak için beklemesi durumu yaşanmakta ve bu delikler aynı zamanda kapitalist sermayeye sunulan rant araçları haline de gelmektedir. Örneğin Üçüncü Köprü öncesinde ve yapımı sırasında bölgedeki arazilerin şirketler tarafından çok düşük ücretlere toplanmaya başlaması durumu, tam olarak İstanbul'daki yeni delikler yaratma ve bu delikleri rant artışları için bekletmeyi tanımlamaktadır.

4.3 İstanbul ve Leipzig arasındaki delikli kent olma durumuna dair farklılıklar

İstanbul'un desantrilizasyon süreci, aynı durumu yaşayan pek çok diğer kent ile benzerlikler görülülebilmekte ve kronolojik olarak farklı dönemlerde yaşanmış olsa da farklı kentlerde benzer olayların yaşanması durumunun altı çizilebilmektedir. Ancak İstanbul'da yaşanan durumun özellikle Avrupa ülkelerindeki gelişmiş sanayi kentlerindeki gibi ani bir çöküş şeklinde yaşanmadığı, desantralizasyonun bir sürece yayılmış şekilde kontrol edilmeye çalışarak ilerlediği görülmüştür. Bunun en büyük sebebi ilk olarak, sanayileşme sürecinin Avrupa ülkelerinden daha geç ve daha kısıtlı bir şekilde başlamasıdır. Bahsedilen kısıtlılık bir yandan ekonomik imkanları içermekteyken öbür taraftan ulaşım imkanlarını da işaret etmektedir. Bu anlamda Türkiye'de "iş gücünün tarımdan kent kesiminin bir hayli geç başlaması" (Pamuk, 2009) ve bununla bağlantılı olarak kentlere göçün de Avrupa'dakine göre çok daha geç olmasına tekabül etmiştir.

> Ulaşım ağının zayıflığı da kentlere göçü geciktirmiş olmalıdır. Demiryolları yapımı 1860'larda başlamış, fakat Cumhuriyet'in erken döneminde ivme kazanmıştır. Yine de demiryollarının yoğunluğu düşük kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, karayollarını temel alan yeni bir ulaşım ağının ve otomotiv sanayinin gelişmesi, kırsal alanlardan kentlere göçü, hiç kuşkusuz hızlandırmıştır (Pamuk, 2009).

Bu anlamda sanayileşme sürecinin geç başlamış olması hem gelişmesini geciktirmiş hem de desantralizasyon süreci içinde kontol edilebilecek bir ortam sağlamıştır. "Bu çerçevede Türkiye'yi 'yoksul ve geç kalmış' bir Akdeniz ülkesi olarak nitelendirmek doğru olur" (Pamuk, 2009). Bu anlamda 1980 sonrası yaşanan desantralizasyon sürecinde sanayileşmesi Avrupa ülkelerine kıyasla zayıf kalmış olan İstanbul'un zamana yayılmış durumunun tersine, bir sanayi bölgesi haline gelmiş olan Leipzig'de sürecin ani gelişmesi ve kontrol altına alınamaması ile beraber devasa delinmeler

yaşanmasına sebep olmuştur. Yine desantralizasyon sürecinde, Leipzig nüfusunun büyük bir kısmının sanayi alanında çalışıyor olmasından dolayı demografik düşüşe sebep olmuştur. Bu anlamda Leipzig'deki delikli kent kavramı demografik düşüş ile iç içe geçmiştir. İstanbul'da ise bunun tam tersi bir şekilde nüfus hızla artmaya devam etmiş, İstanbul'un çeperleri genişlerken delikleri de oluşmaya başlamıştır. Bir yandan sanayi çeperlere çekilirken, hizmet bazlı sektör kent içine yayılmıştır.

Delikli kenti bir stratejiye dönüştürme bağlamında ise Leipzig zaten küçülme durumunda olmasından kaynaklı olarak, radikal bir takım uygulamaları denemiş ve bu yüzden bir metod olarak delinmeyi geliştirebilmiştir. Delinme ile beraber mevcut durumda doğanın kent karşısındaki gücü kabul edilmiş ve bu bir değer haline getirilebilmiştir. Bunun en önemli sebebi de dramatik nüfus kayıplarından dolayı gayrimenkul piyasasının büyük bir düşüş haline geçmesidir. Ancak İstanbul için bir küçülme söz konusu olmamakla beraber bir strateji olarak yer alması da mümkün bulunmamaktadır. İstanbul'un sürekli olarak büyüme hali, desantralizasyon gerçekleşse de Leipzig'deki gibi bir stratejiye yönelmeyi engellemektedir. Emlak ve gayrimenkul piyasasının İstanbul üzerindeki şüphesiz hakimiyeti ve İstanbul ekonomisinin bu rant ilişkisi ile doğrudan bağlantısı bu eğilimleri imkansız kılmaktadır. İstanbul küçülmediği için, hatta kapitalist sermaye için büyümesi bile durdurulmadığından dolayı bu kadar radikal kararların uygulanması mümkün olmamaktadır. Bu anlamda İstanbul'un müphem alanları ya da delikleri yatırımcısını bekleyen alanlar olarak kalmaktadır. Leipzig'teki gibi bilinçli olarak ya da stratejik olarak boş bırakılmalar mümkün olmamaktadır.

Tüm bunlar ile beraber bakıldığında, Leipzig'de küçülen bir kent için strateji ve hatta bir model olarak ele alınan delikli kent kavramı, İstanbul için sadece metaforik bir kavram olarak kalmakta ve sadece neoliberal kenti anlamanın bir yöntemine dönüşmektedir. Kapitalizmin daha sert koşullarda yaşandığı başka bir ifade ile kapitalizmin eşitsiz gelişiminin bir yansıması olarak sanayileşmenin daha az gelişmiş olduğu topraklardan olan İstanbul için, delikli kentin bir strateji olarak kullanılmasının zemini sağlanamamaktadır. İstanbul'un müphem alanları genel olarak yatırımcısını bekleyen alanlar olarak kalmakta ve gecikmeli bir etki şeklinde yaşanmaktadır. Gecikme durumları da genel olarak bütçe eksiklikleri, yasal sorunlar biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda İstanbul'da sanayisizleşme ile eş zamanlı olarak sanayi tesislerinin dönüşümü olmamakta, bir bekleme ya da terk edilme sürecinden sonra

dönüşümler gerçekleşmektedir. Sanayisizleşmeden sonra bir süre atıl kalma ve kent hafızasından ya da akıllardan silinme durumlarında dönüşümler başlamaktadır. Öbür taraftan da genel olarak zamanında kent çeperine yerleşmiş sanayi alanları, zamanla kent içinde kalmakta bu süre zarfında yani kent içine çekilene kadarki zamanında ise rant her geçen gün artmaktadır.

Son otuz yılda Türkiye, yaygın devlet müdahalesine maruz kalan kapalı bir ekonomiden, küresel ekonomiye çok daha entegre olan ve kaynakların tahsisinde piyasa mekanizmasının daha önemli bir rol oynadığı bir ekonomiye dönüşmüştür (Şevket Pamuk, 2012). Bu dönüşüm içerisinde İstanbul'un delikleri diyebileceğimiz müphem alanları yani gecekondu bölgeleri, devlete ait eski sanayi tesisleri piyasaya sunulmuştur. Türkiye'de sermaye-emek-devlet ilişkilerinde kapitalist piyasanın temel meşru düzenleyicilikte kurucu bir role geçmesi (Şevket Pamuk, 2012) ile beraber Leipzig'de uygulananın tam tersi olarak İstanbul'un delikleri gelecekte doldurulmak üzere bir rant aracı olarak kullanılmaktadır. Bu durum İstanbul'da kendi haline bırakılan yer bulunama, doğal olana bile müdahale etme, her şeyi kurgulama hali, düzensiz olmaktan korkmanın sebebini oluşturmaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışmanın temel konu alanı olan delikli kent kavramı; günümüz kentlerinin bir yandan sürekli 'yapım' odaklı bir şekilde planlanmaya çalışılırken, öbür taraftan kentin kendi doğal sistemi içerisinde boşalmaların, delinmelerin yaşanmasının nasıl birbiri ile bağlantılı olduğunu açıklamaya çalışmak için bir aracı olarak kullanılmıştır. Kentlerin gündelik hayattaki kullanımlarından ve tarihsel süreçlerinden kaynaklı delinmeleri doldurmaya çalışan mimarlık ve şehirciliğin, karşılacağı durumun kentin yeni 'delikleri' olacağını tariflemek için, müphem alan ve bu alanın gerekliliği tartışması ortaya dökülmeye çalışılmıştır. Kentten kopmuş alanların, kendi sistemlerini ve doğalarını oluşturmasını kente karşı değil, kentin varlığının bir sonucu olarak ele almaya çalışmıştır. Bu alanları kentin ötekisi olarak bir bakış açısı geliştirilmeye çalışırken, mimarlığın ve şehirciliğin öteki ile kurdukları ilişki biçimleri serilmiştir. Bu ilişki biçimlerinden, özellikle '*vacant land (terk edilmiş, boş alan)*' kavramı ile bütünleşen, kentten kopan alanları kente katma girişimlerinin her zaman işlemeyeceği ve bu startejinin çoğu zaman ötekiyi zor kullanma yolu ile bir dönüştürme biçimine girmesi eleştirilmiştir. Bu bakış açısının karşısında duran '*terrain vague (müphem alan)*' kavramının, müphem alanları kent düzenin hem sebebi hem de sonucu olarak ele alması ve bu alanların bazen bir ormana, bazen doğal bir kuş cennetine ya da farklı hayvanların yaşam alanlarına dönüşmesinin kentin yeni kırsal alanları olarak değerlendirilebileceği fikirleri hem eleştirelliği hem de yeni keşiflere imkân veren hali ile bu çalışmanın temel tavrı olmuştur. Keskinok (2012)'un sözleriyle aslında asıl ele alınmış olan, şunlar olmuştur:

> Kentsel mekanların sönüşü/yok oluşu konusuna, eleştirdiğimiz burjuva kültürünün dünyasından bakmak durumunda mıyız? Sönen mekanlarda kentin bir başka kesimi yaşayarak, bu mekanları yeniden üretiyorlar. Hâkim sınıfın dünyasından tanımlanan sönüş bir başka anlamda bir başka kesimin dünyasında bir mekânı yeniden oluşturmaya ve yeniden üretmeye dönüşüyor. O nedenle, orta ve üst sınıfın dünyasından bu sahiplenme sürecini kavramak olanaklı gözükmüyor. Mimarlar ve şehirciler bu sürece yabancı kalmamalı, terk edilen mekanların ve bu mekanlarda gelişen toplumsal ilişkilerin dünyasını kavramaya çalışmalılar; en sonunda, bu mekanların niteliğini geliştirmek ve yeniden üretmek konusunda tasarımlarıyla kafa yormalılar (Keskinok, 2012).

Bu anlamda planlamaya bir amaçtan çok kentsel alanı düzenlemenin bir aracı olarak bakabilmek, bu faaliyetin geri beslemeli bir eylem olduğunu kabul etmek ve her zaman planlanamayan alanlar olacağını kabul etmenin daha işlevsel bir konumda bulunduğu, çalışmanın savunma hattını oluşturmuştur.

> Tasarımcı, mimar, plancı ya da kentle ilgili söz ve fikir üreten herkesin sorumluluğunda olan, kamusal mekânda yapılacak müdahalenin, ayrımcı olmayan, kapsayıcı bir anlayışta ele alınması gerekliliği ve bunu gerçekleştirmek için varolan taktik ve tekniklerin kullanılabileceği gerçeğinin akılda tutulmasıdır. Kamusal mekânda mümkün olanın gerçekleşmesini uzun soluklu bir süreç olarak ele alınması gerekir. Kentsel kamusal mekanın potansiyelini ve oradaki kullanıcının ihtiyacını olabildiğince iyi okumak ve bu potansiyele bağlanıp onların etkilerini geliştirecek biçimde uygun fakat etkisi ve olası zararı da küçük ölçekli olacak dönüştürücü bir deneme ile başlamak, başarılı olunan durumlarda ise bunun politik dönüşümüne doğru gidecek olan devam sürecini tasarlayabilmek önemlidir (Uzer, 2010).

Uzer (2010)'in yukarıdaki sözleri aslında çok basamaklı-fazlı süreç ve tasarımın tarifini yapmaktadır. Bu tarif geçiciliğin gücünü açığa çıkaran, her basamağında geriye dönülebilen, bir deneme süreci sonunda nihayete erdirilen bir tasarım metodunu açığa kavuşturmaktadır. İstanbul'un terk edilen mekanları için (İstanbul Tersanesi'nden, banliyö hatlarına, gazhanelere, fabrika ve antrepolara) birer kamusal mekan dönüşüm programı olarak kullanıcı odaklı, deneme süreçli, zamanla değişen süreçlere uyum sağlayabilen önemli bir alternatif olarak durmaktadır. İstanbul'un terk edilmiş mekanları için, kapalı-kentliden gizli şekilde yürütülen ve bir anda ortaya çıkan, sermaye odaklı kararların bir tarafa bırakılıp, bu alanlar üzerinden dönüşüm ve dönüşümden üreyenleri dışlamayan alternatiflere yönelinmesi kaçınılmazdır. Burada bahsedilen mimarlık ve planlama pratiğinin dışlandığı bir durum değil, tam aksine müşterek üretimin ve stratejik planlamanın baz alındığı, farklı geri beslemelerin ve oluşların müdahalesine izin veren bir mimarlık yaklaşımıdır. Dönüşüme ve ötekiye açık olan her alan farklı çarpışmalara, yaratıcı ve yeni olana gebe olacaktır.

KAYNAKLAR

Abercrombie, S. P. (1959). *Town and Country Planning.* London: Oxford University Press.

Accordino, J., & Johnson , G. T. (2000). Addressing the Vacant and Abandoned Property Problem. *Journal of Urban Affairs, 22*(3), 301-315. doi:10.1111/0735-2166.00058

Adanalı, Y. A. (2017). İstanbul 2023: Neye ve Kime Rağmen? S. Logie , & Y. Morvan içinde, *İstanbul 2023* (s. 11-12). İstanbul: İletişim Yayınları.

Akbayar, N., Işın, E., Sakaoğlu, N., Baydar, O., Tanman, B., Koz, S. M., . . . Batur, A. (Dü). (1993). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 6). İstanbul: Türkiye Kültür Bakanlığı & Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Akbayar, N., Işın, E., Sakaoğlu, N., Baydar, O., Tanman, B., Koz, S. M., . . . Batur, A. (1993). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 2). İstanbul: Türkiye Kültür Bakanlığı & Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Akın, G. (2010). 20. Yüzyıl Başında İstanbul: Toplumsal ve Mekansal Farklılaşma. İ. Y. Akpınar (Dü.) içinde, *Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a Bakmak: Mimarlık ve Kent, 1910-2010* (s. 20-30). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Akpınar, İ. Y. (2010). Modern İmgelerin Günlük Yaşamda Mekansallaşması: Prost'un Yeni Kamusallıkları. İ. Y. Akpınar (Dü.) içinde, *Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a Bakmak: Mimarlık ve Kent, 1910-2010* (s. 68-80). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Akpınar, İ. Y. (2010). Sunuş, Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a Bakmak: Mimarlık ve Kent, 1910-2010. İ. Y. Akpınar (Dü.) içinde, *Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a Bakmak: Mimarlık ve Kent, 1910-2010* (s. 7-19). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Alanyalı Aral , E. (2003). *Leftover Space as a Value and Potentiality for the Public Realm in the City (Doktora tezi).* Ankara (13940): Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Altınyıldız Artun, N. (2014). Sunuş: Mimarlığı Baştan Çıkarmak. N. Altınyıldız Artun (Dü.) içinde, *Sürrealizm Mimarlık: Mekan Sanatı* (s. 11-56). İstanbul: İletişim Yayınları.

Alves, S., & Ramos, I. (2012). Urban Decay in Porto - Strengths and Weaknesses of Portuguese Regeneration Programmes. *Enhr 2012 Conference Housing: Local Welfare and Local Markets in a Globalised World.*

Amin, A., & Thrift, N. (2002). *Cities Reimagining The Urban.* Cambridge: Polity Press.

APUR. (2011). *Situation et perspectives de la place de la nature à Paris: 3e atelier – La petite ceinture ferroviaire.* Paris: Atelier Parisien d'Urbanisme.

Arda, İ. (2017, 06 02). *Geçmişin İpuçları, İpucu:İdeal.* Manifold: https://manifold.press/ipucu-ideal adresinden alındı

Ataöv, A., & Osmay, S. (2007). Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım. *Metu JFA, 24*(2), 57-82.

Barr, J. (1969). *Derelict Britain.* London: Penguin.

Barron, P. (2014). Introduction: At the Edge of the Pale. P. Barron, & M. Mariani içinde, *Terrain Vague: Interstices at the Edge of the Pale* (s. 1-23). New York: Routledge.

Barron, P., & Mariani , M. (2014). *Terrain Vague: Interstices at the Edge of the Pale.* New York: Routledge.

Başlevent , C., & Dayıoğlu , M. (2005). The Effact of Squatter Housing on Income Distribution in Urban Turkey. *Urban Studies, 42*(1), 31-45.

Bataille, G. (1985). The Psychological Structure of Fascism. (A. Stoekl, Dü.) *Vision of Excess Selected Writings, 1927-1939*(14), s. 137-160.

Baudrillard, J. (2016). *Simülakrlar ve Simülasyon* (10 b.). (O. Adanır, Çev.) Ankara: Doğubatı Yayınları.

Bauman, Z. (2017). *Modernlik ve Müphemlik.* (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Behar, R. (1991). Death and Memory: From Santa María del Monte to Miami Beach. *Cultural Anthropology, 6*(3), 346-384. https://www.jstor.org/stable/656440 adresinden alındı

Benevolo, L. (1981). *Modern Mimarlığın Tarihi, Birinci Cilt: Sanayi Devrimi.* (A. Tokatlı, Çev.) İstanbul: Çevre Yayınları.

Benevolo, L. (1995). *Avrupa Tarihinde Kentler.* (N. Nirven, Çev.) İstanbul: AFA Yayıncılık.

Berger, A. (2006). *Drosscape: Wasting Land in Urban America.* New York: Priceton Architectural Press.

Bernt, M. (2005). Demolition program east. P. Oswalt (Dü.) içinde, *Shrinking Cities – Volume 1:International Research.* Ostfelden-Ruit: Hatje Cant Publishers.

Bernt, M. (2013). Renaissance Through Demolition in Leipzig. L. Porter, & K. Shaw (Dü) içinde, *Whose Urban Renaissance?: An international comparison of urban regeneration strategies* (s. 75-83). New York: Routledge.

BİNPB. (1980). *1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Nazım Planı Raporu.* İstanbul: Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu Başkanlığı.

Birsel, C. (2010). 'İstanbul'un Dönüşümleri': Prost Planlaması ve Modern Kenti Yaratmak. İ. Y. Akpınar (Dü.) içinde, *Osmanlı Başkentinden*

Küreselleşen İstanbul'a Bakmak: Mimarlık ve Kent, 1910-2010 (s. 49-67). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Boeri, S., Lanzani, A., & Marini, E. (1993). Nuovi spazi senza nome/New nameless spaces. *Casabella, 597-598*, 74-76.

Bookchin, M. (2014). *Kentsiz Kentleşme.* (B. Özyalçın, Çev.) İstanbul: Sümer Yayıncılık.

Borret, K. (1999). The "void" as a productive concept for urban public space. G. U. Team (Dü.) içinde, *The urban condition: Space, community, and self in the contemporary metropolis* (s. 236–251). Rotterdam: 010 Publishers.

Bowman, A., & Pagano, M. (2004). *Terra incognita: Vacant land and urban strategies.* Washington, DC: Georgetown University Press.

Boysan, B. (2010). İstanbul'un Sıçrama Noktası. İ. Y. Akpınar (Dü.) içinde, *Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a Bakmak: Mimarlık ve Kent, 1910-2010* (s. 81-95). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Brito-Henriques, E., Morgado, P., & Cruz, D. (2018). Morfologia da Cidade Perfurada: Padroes Espaciais de Ruinas e Terrenos Vacantes em Cidades Portuguesas. *Finisterra-Revista Portuguesa de Geografia, 53*(108), 111-133. doi:10.18055/Finis12160

Brito-Henriques, E., Paiva , D., & Cost, P. (2019). Cyborg urbanization beyond the human: the construction and ruination of the Matinha gasworks site. *Urban Geography, 40*(10), 1596-1615. doi:10.1080/02723638.2019.1634405

Buğra , A. (1998). The Immoral Economy of Housing in Turkey. *International Journal of Urban and Regional Research, 22*(2), 282-302.

Bumin, K. (1990). *Demokrasi Arayışında Kent.* İstanbul: İz Yayıncılık.

Burrows, J. (1978). Vacant urban land: A continuing crisis. *The Planner, 64*(1), 7-9.

Bütüner, B. (2006). Waterfront revitalisation as a challenging urban issue in Istanbul. *42nd ISoCaRP Congress- Spain*, (s. 1-11).

Castells, M. (2003). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplumunun Yükselişi Cilt 1.* (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Celati, G. (1989.). *Verso la Foce.* Milano: Feltrinelli Editore.

Cenkizkan, M. N. (2006). Endüstri yapılarında yeniden işlevlendirme, 'iş'i biten endüstri yapıları ne işe yarar? *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Bülten 45*(3), 9-13.

Chambers, I. (1990). *Border Dialogues: Journeys in Postmodernity.* London: Routledge.

Chelcea, L. (2015). Postindustrial Ecologies: Industrial Rubble, Nature and the Limits of Representation. *Parcours anthropologiques, 10*, 186-201. https://doi.org/10.4000/pa.448 adresinden alındı

CIAM. (1969). *Milletlerarası Modern Mimari Kongresi (Congrès internationaux d'architecture moderne), Atina Anlaşması* (Cilt 39). (A. Yörükan, Çev.)

Ankara: İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi – 52.

Cioran, E. M. (2015). *Tarih ve Ütopya* (4 b.). (H. Bayrı, Çev.) İstanbul,: Metis Yayınları.

Clark, E. (1992). Osmanlı Sanayi Devrimi. E. Clark içinde, *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi, Yeni Araştırmalar, Yeni Görüşler* (s. 37-52). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Clément, G. (2004). *Manifeste du tiers paysage.* Paris: Éditions Sujet/Objet.

Clément, G. (2011). In Praise of Vagabonds. *Qui Parle*, *19*(2), 275-297.

Clout, H. D. (1977). *Themes in the Historical Geography of France.* London: Academic Press.

Couch, C., Karecha, J., Nuissl, H., & Rink, D. (2005). Decline and sprawl: an evolving type of urban development–observed in Liverpool and Leipzig. *European Planning Studies*, *13*(1), 117-136.

Cupers, K. (2005). Towards a Nomadic Geography: Rethinking Space and Identity for the Potentials of Progressive Politics in the Contemporary City. *International Journal of Urban and Regional Research*, *29*(4), 729-739. https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2005.00619.x adresinden alındı

Cupers, K., & Miessen, M. (2018). *Spaces of Uncertainty-Berlin revisited: Potenziale urbaner Nischen.* Basel: Birkhäuser-Walter de Gruyter GmbH, ProQuest Ebook Central. https://0-ebookcentral-proquest-com.divit.library.itu.edu.tr/lib/itup/detail.action?docID=5158317 adresinden alındı

Çağla, H., & İnam, Ş. (2009). Yerel Yönetimler Öncülüğünde Yapılan Kentsel Yenileme Proje Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme. *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı.* Ankara, 11-15 Mayıs. https://www.hkmo.org.tr/resimler/ekler/96e651946818e07_ek.pdf adresinden alındı

Çınar Özkan, S. (2018). Derrida'da Ben ve Öteki. *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, *11*(1), 1-22.

de Certeau, M. (19884). *The Practice of Everyday Life.* Berkeley: University of California Press.

de Solà-Morales, I. (1995). Terrain Vague. C. Davidson (Dü.) içinde, *Anyplace* (s. 118–123). Cambridge,: MIT Press.

Deleuze, G. (2005). *Kapitalizm ve Şizofreni.* Ankara: Araf Yayıncılık.

Derrida, J. (1997). Architecture Where The Desire May Live. N. Leach (Dü.) içinde, *Rethinking Architecture: A reader in cultural theory* (s. 301-305). New York,: Routledge.

Derrida, J. (2006). Şiddet ve Metafizik. *Cogito, Derrida: Yaşamı Yeniden Düşünürken, 47-48 yaz-güz*, s. 62-161.

Doehler-Behzadi, M., Keller, D. A., Klemme, M., Koch, M., Lütke-Daldrup, E., Reuther, I., & Selle, K. (2005). Planloses Schrumpfen? Steuerungskonzepte für widersprüchliche Stadtentwicklungen: Verständigungsversuche zum Wandel der Planung. *disP-The Planning Review, 41*(161), 71-78.

Doğusan, G. N. (2010). Türk Orta sınıfların Kurgusunda Konut Kooperatiflerinin Rolü. İ. Y. Akpınar (Dü.) içinde, *Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a Bakmak: Mimarlık ve Kent, 1910-2010* (s. 96-108). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Doron, G. (2000). The Dead Zone and the Architecture of. *City: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action, 4*(2), 247-263. doi:10.1080/13604810050147857

Doron, G. (2007). …Badlands, blank space, border vacuums, brown fields,conceptual Nevada, Dead Zones…. *Field: A Free Journal of Architecture, 1*(1), 10-23. http://www.field-journal.org/uploads/file/2007_Volume_1/2007%20Volume%201(1).pdf adresinden alındı

Doron, G. (2007). Dead zones, outdoor rooms and the architecture of transgression. F. Karen , & Q. Stevens (Dü) içinde, *Loose space: Possibility and diversity in urban life.* London: Routledge.

Doxiadis, C. A. (1966). *Between Dystopia and Utopia, The Trinity College Press, Connecticut,.* Connecticut: The Trinity Coolege Press.

Döhler-Bahzadi , M., & Lütke-Daldrup, E. (2004). *Plus Minus leipzig 2030-Stadt in Transformation.* Wuppertal: Müller und Busmann.

Edensor, T. (2005). *Industrial Ruins: Spaces, Aesthetics and Materiality.* Oxford: Berg Publishers.

Eken, A. (1992). *Kartpostallarda İstanbul* (Cilt 10). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı.

Engels, F. (1992). *Konut Sorunu* (2 b.). (G. Özdural, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Engels, F. (1997). *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu.* (Y. Fincancı, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Engels, F. (2003). Önsöz. K. Marx içinde, *Fransa'da Sınıf Savaşımları 1848-1850* (S. Belli , Çev., s. 9-29). İstanbul: Eriş Yayıncılık.

Eraydın, A. (1992). *Post-Fordizm ve Değişen Mekansal Öncelikler.* Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Erbaş Gürler, E., & Özer, B. (2013). Sadece 'Park'? *Arredamento Mimarlık, 270,* 76-80.

Erbaş, E. A. (2007). Port Regeneration and Sustainable Urban Development, The Case of Galata Port and Haydarpasa Port Projects in Istanbul After 2000. *43rd ISoCaRP Congress-September,* (s. 1-11). http://www.isocarp.net/Data/case_studies/1067.pdf adresinden alındı

Fishman, R. (2016). *Yirminci Yüzyılda Kent Ütopyaları.* (D. Toprak, Çev.) İstanbul: Daimon Yayınları.

Florentin, D. (2010). The Perforated City: Leipzig's Model of Urban Shrinkage Management. *Berkeley Planing Journal, 23*(1). https://escholaarship.org/uc/item/97p1p1jx adresinden alındı

Ford, H. (1922). The Modern City: A Pestiferous Growth. H. Ford içinde, *Ford Ideals: Being a Selection from Mr. Ford's Page in The Dearborn Independent.* Michigan: The Deaborn Publishing Company.

Foster, J. (2014). Hiding in plain view: Vacancy and prospect in Paris' Petite Ceinture. *Cities, 40*, 124-132. https://doi.org/10.1016/j.cities.2013.09.002 adresinden alındı

Foucault, M. (2016). *Özne ve İktidar.* (O. Akınhay, & I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Freud, S. (1919). The 'Uncanny'. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, 17*, 217-256.

Gallion, A. B. (1950). *The Urban Pattern: City Planning and Design.* Toronto: D. Van Nostrand Company.

Geambazu , S. (2014). *Dimensions of urban waterfront regeneration: Case study of Halic/Golden Horn an assessment of obstacles and opportunities for inclusiveness (Yüksek Lisans Tezi).* Berlin: Technische Universität Berlin Fakultät VI. https://www.urbanmanagement.tu-berlin.de/fileadmin/f6_urbanmanagement/Study_Course/student_work/2014_Serin_Geambazu.pdf adresinden alındı

Gemmell, R. (1977). *Colonization of industrial wasteland.* London: Edward Arnold.

GRL. (2015). *Regionales Handlungskonzept Katalog Schlüsselprojekte, .* Grüner Ring Leipzig: https://gruenerring-leipzig.de/wp-content/uploads/2017/08/grl-katalog-schl%C3%BCsselprojekte-.pdf adresinden alındı

GRL. (2017). *Grüner Ring Leipzig.* Grüner Ring Leipzig Broschur: https://gruenerring-leipzig.de/wp-content/uploads/2017/06/grl-rhk-a4-broschur-web.pdf adresinden alındı

Groth, J., & Corijn, E. (2005). Reclaiming urbanity: Indeterminate spaces, informal actors and urban agenda setting. *Urban Studies, 42*(3), 503–526. doi:10.1080/00420980500035436

Güngör , F. Ş. (2018). Levinas'ın Öteki Etiğini Badiou'nun Hakikat Etiği Perspektifinden Yeniden Düşünmek. *Mediterranean Journal of Humanities, 8*(2), 365-377. doi:10.13114/MJH.2018.428

Habermas, J. (1997). Restoration of Urbanity? N. Leach (Dü.) içinde, *Rethinking Architecture: A reader in cultural theory* (s. 221-222). Routledge: New York.

Habermas, J. (2019). *'Öteki' Olmak, 'Öteki'yle Yaşamak.* (İ. Aka, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory.* (L. A. Coser, Çev.) Chicago: University of Chicago Press.

Haraway, D. (1991). A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century. D. Haraway içinde, *Simians,*

Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature (s. 149-181). New York: Routledge.

Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu.* (S. Savran, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D. (2010). *Paris, Modernitenin Başkenti.* (B. Kılınçer, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Hatt, P. K., & Reiss, A. J. (2002). Kentsel Yerleşimlerin Tarihi. A. Alkan, & B. Duru (Dü) içinde, *20. Yüzyıl Kenti* (A. Alkan, & B. Duru, Çev., s. 27-36). Ankara: İmge Yayınevi.

Hemmings, S., & Kagel, M. (2010). Memory gardens: aesthetic education and political emancipation in the 'Landschaftspark Duisburg-Nord'. *German Studies Review, 33*(2), 243-261. doi:10.2307/20787907

Howard, E. (2019). *Yarının Bahçe Kentleri.* (V. Atmaca, Çev.) İstanbul: Daimon Yayınları.

Husserl, E. (1999). *Cartesian Meditations: An Introduction to Phenomenology* (12 b.). (D. Cairns, Çev.) Dordrecht: Kluwers Academic Publishers.

İBB. (1995). *1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Plan Raporu.* İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Planlama Müdürlüğü.

İBB. (2000). İstanbul'daki mevcut gecekonduların ilçelere göre dağılımı. *Sayılarla İstanbul.* içinde İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Mesken ve Gecekondu Müdürlüğü.

İBB. (2002). *Dünden Bugün'e Yarınların İstanbul'u.* İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Planlama ve İmar daire Başkanlığı, Harita Müdürlüğü.

İBB. (2004). *1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu.* İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, Şehir Planlama Müdürlüğü.

İSO. (1981). *İstanbul Metropoliten Alanında Sanayi Yerleşim Planlaması.* İstanbul: İstanbul Sanayi Odası Yayınları.

Ivonne, A., Fol, S., & Martinez-Fernandez, C. (2010). Shrinking Cities in a Time of Crisis. *Berkeley Planning Journal,, 23*(1), 51-57. doi:10.5070/BP323111430

Jacobs, J. (2017). *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı* (3 b.). (B. Doğan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Jakle , J. A., & Wilson, D. (1992). *Derelict Landscapes: The Wasting of America's Built Environment.* Lanham, MD.: Rowman & Littlefield Pub Inc.

Jansson , A., & Lagerkvist, A. (2016). What is Strange about Strange Spaces? A. Jansson, & A. Lagerkvist (Dü) içinde, *Strange Spaces: Explorations into Mediated Obscurity* (s. 1-28). New York: Routledge.

Kahraman, T. (2015). Kent hukukunun yeni yüzü: Düzenleyici devletten seçkinleştirici devlete. A. Çavdar , & P. Tan (Dü) içinde, *İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hali* (2 b., s. 17-48). İstanbu: Sel Yayıncılık.

Kanlı, İ. B., Eryiğit, B. H., & İnce, N. (2017). Kentsel Dönüşümün Yaşamsal Ölçeği: Sosyal Hücreler. F. Beşel, & F. Yardımcıoğlu (Dü) içinde, *Yerel Yönetimler Üzerine Seçme Yazılar* (s. 145-177). Sakarya: Beşköprü Yayınları.

Karen, F. A., & Stevens, Q. (2007). *Loose space: Possibility and diversity in public life.* London: Routledge.

Kartal, O. (2017). *Başkasının Politikası: Husserl, Heidegger, Levinas.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Kenko , Y. (1998). *Essays in idleness: The Tsurezuregusa of Kenko.* (D. Keene, Çev.) New York: Columbia University Press.

Keskinok, Ç. (2012). 'Ankara Kent Atlası' Çalışması Üzerine Düşünceler. G. A. Sargın (Dü.) içinde, *Ankara Kent Atlası.* Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.

Kivell, P., & Hatfield, S. (2018). Derelict land-some positive perspectives. P. Kivell, P. Roberts, & G. Walker (Dü) içinde, *Environment, planning and land use* (s. 118-129). Routledge.

Koca, D. (2015). Türkiye'de Çağdaş Konut Üretiminin Yeniden Okunması. *Tasarım+ Kuram Dergisi*, *11*(19), 19-36.

Kostof, S. (1999). *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History.* London: Thames & Hudson.

Köksal , G., & Ahunbay , Z. (2006). İstanbul'daki endüstri mirası için koruma ve yeniden kullanım önerileri. *İtüdergisi/a: Mimarlık, Planlama, Tasarım, 5*(2), 125-136.

Köksal, G. T. (2005). *İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri (Doktora tezi).* İstanbul (4105): İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Köksal, G. T. (2006). Kentsel Dönüşüm Projeleri' Karşısında Endüstri Mirasının Geleceği. *Mimarlık, 331*. http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=48&RecID=1175 adresinden alındı

Kristeva, J. (2018). *Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Bir Deneme.* (N. Tutal, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kuban, D. (1998). *İstanbul Yazıları.* İstanbul: YEM Yayınları.

Kubat , A. S. (2018). İstanbul Tarihi Yarımada: Morfogenetik Yapısı ve Değişim Süreci. *II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu-'DeğişKent' Değişen Kent, Mekan ve Biçim, 31 Ekim - 2 Kasım 2018, İTÜ Mimarlık Fakültesi* (s. 17-33). İstanbul: Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı (TNUM). https://kentselmorfolojisempozyumu2018.files.wordpress.com/2019/04/m-a1.pdf adresinden alındı

Kubat , A. S., & Kürkçüoğlu , E. (2014). Morphological evolution of urban form components in the Historical Peninsula of Istanbul. V. Oliveria (Dü.), *21st, International Seminar on Urban Form.* içinde Porto: ISUF.

Kullman, K. (2014). The usefulness of uselessness: Towards a landscape framework for un-activated urban public space. *Architectural Theory Review, 19*(2), 154-173. doi:10.1080/13264826.2014.967330

Kumar, K. (1995). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları.* (M. Küçük, Çev.) Ankara: Dost Kitapevi Yayını.

Le Corbusier. (2012). *Bir Mimarlığa Doğru* (7 b.). (S. Merzi, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Lefebvre, H. (2011). *Kentsel Devrim.* (S. Sezer, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2015). *Şehir Hakkı.* (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2019). *Gündelik Hayatın Eleştirisi II: Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri* (3 b.). (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Leong, S. T. (2001). Control Space. R. Koolhaas, S. Boeri, S. Kwnter, N. Tazi, H. U. Obrist , & A. Lavalou (Dü.) içinde, *Mutations* (s. 184–193). Barcelona: Actar.

Lerup, L. (1994). Stim and dross: Rethinking the metropolis. *Assemblage, 25*, 82–101. http://www.jstor.org/stable/3171389 adresinden alındı

Lévesque, L. (2005). From terrain vague to the interstitial: Some trajectories of landscape intervention. S. Bertrand (Dü.) içinde, *Reconnaître le terrain: 19 inflexions au terrain vague* (s. 115-118). Gatineau: AXENÉO7.

Levinas , E. (1979). *Totality and Infinity: An Essay on Exteriority.* (A. Lingis, Çev.) London: Martinus Nijhoff Publishers.

Lewis, M., & Staehler, T. (2019). *Fenomenoloji.* (O. B. Kaplan, M. Demirhan, M. Türkkan, N. Şahankaya, & M. B. Gürsoy, Çev.) Ankara: Fol Yayınları.

Lewis, P. (1983). The galactic metropolis. R. Platt, & G. Macinko (Dü) içinde, *Beyond the Urban Fringe: Land Use Issues of Nonmetropolitan America* (s. 23-49). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Logie, S., & Morvan, Y. (2017). *İstanbul 2023.* İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Lütke Daldrup, E. (2000). Die 'Neue Gründerzeit' Veranderte Rahmenbedingungen erforden neue Strategien in der Stadtenwicklung. *Raumplanung, 91*, 164-167.

Lütke Daldrup, E. (2001). Stadtentwicklung. Spagat zwischen Erhalt und Umbau. *Leipziger Blätter, 38*, 4-6.

Lütke Daldrup, E. (2003). Die perforierte Stadt-neue Räume im Leipziger Osten. *Informationen zur Raumentwicklung,, 1*(2), 55-67.

Lynch, K. (1990). *Wasting away.* San Francisco: Sierra Club Books.

Marion-Crowford, F. (2019). *1890'larda İstanbul* (6. b.). (Ş. Türkömer, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Mullin, J. R. (1982). Ideology, Planning Theory and the German City in the Inter-War Years: Part II. *Town Planning Review, 53*(3), 257-272.

Mumford, L. (2007). *Tarih Bounca Kent, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği* (1 b.). (G. Koca, & T. Tosun, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Müller-Weiner, W. (2002). *İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası: 17.yüzyıl başlarına kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul* (2 b.). (Ü. Sayın, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Münster, S. (1554). *Cosmographiae Universalis Libri sex.* Basel: Henrichum Petri. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=4b1fkB0ZsJgC&oi=fnd&pg=PP5&dq=Cosmographiae+Universalis&ots=iEwcJpuBdt&sig=oGVdD2PZdeWhVyViQmPyLu adresinden alındı

Nabarro, R., & Richards, D. (1980). *Wasteland: A Thames Television report.* London: Thames Television.

Németh, J., & Langhorst, J. (2014). Rethinking urban transformation: Temporary uses for vacant land. *Cities, 40*, 143-150.

Nielson, T. (2002). The return of the excessive: Superfluous landscapes. *Space and Culture,, 5*(1), 53–62. doi:10.1177/1206331202005001006

Niemann , B., & Schädler, P. (2012). Post-industrial Urban Strategies. M. Pacetti, G. Passerini, C. A. Brebbia, & G. Latini (Dü) içinde, *The Sustainable City VII: Urban Regeneration and Sustainability* (Cilt 155, s. 35-46). Wit Press.

Northam, R. M. (1971). Vacant urban land in the American city. *Land Economics, 47*(4), 345–355. doi:10.2307/3145071

Nouvel, J., & Baudrillard, J. (2011). *Tekil Nesneler: Mimarlık ve Felsefe.* (A. U. Kılıç, Çev.) İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.

NoVOID. (2012). *Matinha The Plant Cyborg.* NoVOID: Ruins and Vacant Lands in the Portuguese Cities,: https://matinhaplantcyborg.wixsite.com/cover adresinden alındı

Nuisll, H., & Rink, D. (2003). *Urban sprawl and post-socialist transformation: Urban sprawl and post-socialist transformation.* UFZ Centre for Environmental Research: https://www.ufz.de/index.php?de=20939&pub_data[function]=showFile&pub_data[PUB_ID]=5104 adresinden alındı

Nuissl, H., & Rink, D. (2005). The 'production'of urban sprawl in eastern Germany as a phenomenon of post-socialist transformation. (Elsevier, Dü.) *Cities, 22*(2), 123-134. doi:10.1016/j.cities.2005.01.002

Nuissl, H., Rink, D., Lüdeke, M., Reckien, D., Petschel-Held, G., Krüger, A., . . . Köppen, B. (2004). *Schrumpfung und Urban Sprawl-analytische und planerische Problemstellungen.* EconStor: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/45211/1/388495677.pdf adresinden alındı

Osborn, F. J. (1926). Mush Housing and No Garden Cities. *Garden Cities and Town Planing, 16*(8), 194-196.

Oxenham, J. R. (1966). *Reclaiming derelict land.* London: Faber.

Ökçün, G. (1997). *Osmanlı Sanayii, 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiki* (Cilt 4-Tarihi İstatistikler Dizisi). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.

Özalp, S., & Erkut, G. (2016). Kamu Yararı Perspektifinden İstanbul'da Kentsel Müdahaleler. *Planlama, 26*(3), 234-250.

Özkan, T., & Özdemir, E. (2017). Tekinsiz Bir Müphem Alan: Yedikule Gazhane Kompleks. *Mimarlık, 393*. http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=407&RecID=4114 adresinden alındı

Özkan, T., & Özdemir, E. (2018). An uncanny 'Terrain Vague': Yedikule Gasometer Complex. *A| Z ITU Journal of the Faculty of Architecture, 15*(2), 31-38. doi:10.5505/itujfa.2018.89847

Pakdamar, F., & Aydın İpekçi, C. (2019). İstanbul'daki Kent İçi Köprülerin Estetik Açıdan İncelenmesi. *İDEALKENT, 10*(27), 653-678. doi:10.31198/idealkent.429227

Pamuk, Ş. (1997). *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, 1500-1914.* İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Pamuk, Ş. (2009). Türkiye'de tarım ve iktisadi gelişme: 1880-2000. *Mülkiye, 33*(262), 63-76.

Pamuk, Ş. (2012). "Editor's introduction: Turkey's experience with neoliberal policies and globalization since 1980". *New Perspectives on Turkey*(47), s. 5-10. doi:10.1017/S0896634600001679

Pirenne, H. (2019). *Ortaçağ Kentleri.* (Ş. Karadeniz, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Pitarakis, B. (1993). Konut- Bizans Dönemi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 5). içinde İstanbul: Türkiye Kültür Bakanlığı & Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Plöger, J. (2007). *Leipzig City Report.* ESRC Research Centre, Centre For Analysis Of Social Exclusion. London: CASE. http://eprints.lse.ac.uk/3622/1/Leipzig_city_report_(final).pdf adresinden alındı

Porotto, A. (2016). Utopia and vision: learning from Vienna and Frankfurt. *Joelho Revista de Cultura Arquitectonica, 7*, 84-103.

Poulantzas, N. (1978). *State, Power and Socialism.* London: Verso Boooks.

Pounds, N. J. (2005). *The Medieval City.* London: Greenwood Publishing Group.

Power, A., Plöger, J., & Winkler, A. (2010). Introduction: what are 'weak market cities'? A. Power, J. Plöger, & A. Winkler içinde, *Phoenix Cities: The Fall and Rise of Great Industrial Cities* (s. 3-8). Bristol: Policy Press.

Power, A., Plöger, J., & Winkler, A. (2010). *Phoenix Cities: The Fall and Rise of Great Industrial Cities.* Bristol: Policy Press.

Reader, J. (2007). *Şehirler.* (F. B. Karlıdağ, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Reed, P. (2005). *Groundswell: Constructing the Contemporary Landscape.* New York: The Museum Of Modern Art.

Rink, D., & Siemund, S. (2016). Perforation als Leitbild für die schrumpfende Stadt? *disP-The Planing Review, 52*(3), 50-60. doi:10.1080/02513625.2016.1235879

Rivlin, L. G. (2006). Found Spaces: Freedom of Choice in Public Life,. K. Franck, & Q. Stevens (Dü) içinde, *Loose space: Possibility and diversity in urban life* (s. 38-53). Abingdon: Taylor & Francis Group.

Rivlin, L., & Windsor, J. (1986). Found spaces and users' needs. *International Association for People and Settings*.

Rosenthal, H. (2010). Ein Grüner Ring Leipzig. *GRL 15. Stadt – Umland – Konferenz 24.9.2010, Kulturhaus.* Böhlen: Grüner Ring Leipzig. https://gruenerring-leipzig.de/wp-content/uploads/2017/08/vortrag-rosenthal.pdf adresinden alındı

Rößler, S. (2006). Shrinking Cities: Chances and challenges for urban green space planning: experiences in the large housing estate Leipzig-Gruenau. *3rd International Conference on Urban Ecology in Berlin. 15.* Berlin: UECB 2006.

Saklı, A. R. (2013). Fordizm'den Esnek Üretim Rejimine Dönüşümün Kamu Yönetimi Üzerindeki Etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12*(44), 107-131.

Secchi, B. (1989). Il vuoto. *Un progetto per l'urbanistica* (s. 61–64). içinde Turin: Einaudi (İlk basım 1984 yılında Casabella tarafından yapılmıştır.).

Selle, K., & Sinning, H. (2000, March). Projekte und Strategien der Freiraumentwicklung in Stadtregionen. *Raumforschung und Raumordnung, 58*(2-3), 222-232.

Serter, G. (2013). Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram. *Planlama, 23*(2), 67-76. doi:10.5505/planlama.2013.98608

Seydioğulları, H. S. (2016). Yeni yasal düzenlemelerle kentsel dönüşüm. *Planlama, 26*(1), 51-64. doi:10.5505/planlama.2016.54254

Sheringham, M. (2006). *Everyday Life: Theories and Practices from Surrealism to the Present.* Oxford: Oxford University Press.

Simmel, G. (1997). Bridge and Door. N. Leach (Dü.) içinde, *Rethinking Architecture: A reader in cultural theory* (s. 63-67). New York: Routledge.

Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür (Çev.Tuncay Birkan), Metis Yayınları İstanbul,.* (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Sjoberg, G. (2002). Sanayi Öncesi Kenti. A. Alkan, & B. Duru (Dü) içinde, *20. Yüzyıl Kenti* (A. Alkan, & B. Duru, Çev., s. 37-54). Ankara: İmge Yayınevi.

Smith, A. (1996). *Julia Kristeva: Readings of Exile and Estrangement.* London: Macmillan.

Smith, N. (2017). *Eşitsiz Gelişim: Doğa, Sermaye ve Mekanın Üretimi.* (E. Soğancılar, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Smithson, R. (1996). A tour of the monuments of Passaic, New Jersey. J. Flam (Dü.) içinde, *Robert Smithson: The Collected Writings* (s. 68-74). Berkeley: University of California Press.

Soares, A. L., Neto, C., & Azambuj, S. T. (2017). Explorando a vida obscura dos espaços urbanos abandonados. *1.Seminário Intermédio NoVOID-IGOT, Universidade de Lisboa, 21st September 2017.* NoVOID.

Soares, A., Azambuja, S., Brito-Henriques, E., & Simões, A. (2017). Vacant land in the city: potential functional, ecological and aesthetic roles in the urban landscape. D. Goodwin, B. Kotzen, E. Wall, & T. Waterman (Dü.), *ECLAS Conference 2017* içinde (s. 1159-1169). London: The Landscape Institue.

Soja, E. (2017). *Postmodern Coğrafyalar: Eleştirel Toplumsal Teoride Mekanın Yeniden İleri Sürülmesi.* (Y. Çetin , Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Stadt-Leipzig. (1996). Amt fur Umweltschutz (Hrsg.): Stadt . *Umland Konferenz. Gruner Ring Leipzig,.* Leipzig.

Stadt-Leipzig. (2006). *Monitoringbericht 2006 – kleinräumiges Monitoring des Stadtumbaus.* Leipzig: Departmant of Urban Development .

Stalker. (1996). *Manifesto.* Stalker: https://digilander.libero.it/stalkerlab/tarkowsky/manifesto/manifesting.htm adresinden alındı

Stauffer, M. T. (2002). Utopian Reflection, Reflected Utopias: Urban Designs by Archizoom and Superstudio. *AA Files, 47*, 23-36. http://www.jstor.org/stable/29544275 adresinden alındı

Stavrides, S. (2014). Open Space Appropriations and the Potentialities of a 'City of Thresholds'. P. Barron, & M. Mariani (Dü) içinde, *Terrain Vague: Interstices at the Edge of the Pale* (s. 48-61). New York: Routledge.

Stavrides, S. (2018). *Kentsel Heterotopya: Özgürleşme Mekanı Olarak Eşikler Kentine Doğru* (2 b.). (A. Karatay, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Şenyapılı , T. (1996). *1980 Sonrası Ruhsatsız Konut Yapımı (Konut Araştırmaları Dizisi: 8).* Ankara: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.

Tafuri, M. (1976). *and Utopia: Design and Capitalist Development.* Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

Tekeli , İ. (1996). *Türkiye'de Yaşamda ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi.* Ankara: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başbakanlığı Yayınları.

Tekeli, İ. (1998). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması. *75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık.* içinde İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları:.

Temel, R. (2006). The Temporary In The City. F. Haydn, & R. Temel (Dü) içinde, *Temporary urban spaces: Concepts for the use of city spaces.* Basel: Birkhäuser.

Trigg, D. (2006). *The Aesthetics of Decay: Nothingness, Nostalgia, and the Absence of Reason.* New York: Peter Lang.

Türel , A., & Balamir , M. (1996). *Konut Üreticileri; Mülk, Konut; Kiralık Konut (Konut Araştırmaları Dizisi: 14).* Ankara: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.

Türkün , A. (2008). Metropoller ve Mimarlık. *Mimarlık ve Kent Buluşmalarından Türkiye Mimarlık Politikası'na: İstanbul Forumu, 28 Eylül 2007 Konferansı* (s. 19-28). İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası.

Türkün, A., Aslan , Ş., & Şen , B. (2014). 1923-1980 Döneminde Kentsel Politikalar ve İstanbul'da Konut Alanlarının Gelişimi: Mevzuat, Aktörler ve Hakim Söylem. A. Türkün (Dü.) içinde, *Mülk, Mahal, İnsan* (s. 45-78). İstanbul: İstanbul Bilgi Yayınları.

Uzer, E. (2010). Kamusal Mekanda Ne Mümkün? *İmkanmekan: Kamusal Mekanda Küçük Ölçekli Müdahaleler.* içinde İstanbul: Scala Matbaa.

Vance, J. J. (1971). Land assignment in the precapitalist, capitalist, and postcapitalist city. *Economic geography, 47*(2), 101-120. doi:10.2307/143040

Vidler , A. (2014). Fantezi, Tekinsizlik ve Sürrealist Mimarlık Kuramları. N. Altınyıldız Artun (Dü.) içinde, *Sürrealizm Mimarlık: Mekan Sanatı,* (s. 101-123). İstanbul: İletişim Yayınları.

Vidler, A. (1992). *The Uncanny Architecture: Essays in The Modern Unhomely*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Walker, S. (2005). Gordon Matta-Clark: Drawing on Architecture. *Grey Room*(18), s. 108-131. doi:10.1162/1526381043320787

Yazman, D., & Öztürk, D. (2009). *İstanbul"un Dünü ve Bugünü.* Arkitera: https://v3.arkitera.com/h47023-istanbulun-dunu-ve-bugunu.html adresinden alındı

Yirmibeşoğlu, F. (2008). Emlak komisyoncularının mekânsal dağılım süreci ve İstanbul'da konut piyasası. *İTÜ Dergisi/a,, 7*(2), 128-140.

Yüzer, A. Ş., & Giritlioğlu, C. (2011). Sanayi alanları yeni düzenleme stratejileri: İstanbul örneği. *İTÜ Dergisi/a, 2*(1).

Url-1<*http://www.leipziger-osten.de/content/stadt-umbauen/abgeschlossene-stadtumbauprojekte/wurzner-strasse/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-2 <*http://www.leipziger-osten.de/content/stadt-umbauen/wurzner-strasse/lichter-hain/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-3 <*http://www.ceg.ulisboa.pt/novoid/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-4 <*http://www.ceg.ulisboa.pt/novoid/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-5 <*https://matinhaplantcyborg.wixsite.com/cover*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-6 <*https://proyectos4etsa.wordpress.com/2013/07/02/6438/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-7 <*https://soundlandscapes.wordpress.com/2015/03/04/la-cite-de-la-muette-the-silent-city/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-8 <*https://architizer.com/blog/practice/details/archizoom-retrospective/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-9 <*http://www.medienkunstnetz.de/works/no-stop-city/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-10 <*https://www.gettyimages.com/videos/ripped-curtain?sort=mostpopular&phrase=ripped%20curtain#license*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-11 <*http://internationalphotomag.com/sze-tsung-leong/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-12 <*https://www.digitalmediaworld.tv/in-depth/1717-building-the-world-of-blade-runner-2049*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-13 <*http://deeperintomovies.net/journal/archives/12254*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-14 <*https://matinhaplantcyborg.wixsite.com/cover*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-15 <*http://www.soho-art.com/shopinfo/uploads/1249515042_large-image_radziwill1lg.jpg*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-16 <*https://www.radziwill.de/die-kalge-bremens/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-17 <*http://elliottj13190945.blogspot.com/2014/04/franz-radziwill.html*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-18 <*https://www.weser-kurier.de/startseite_artikel,-Franz-Radziwill-und-Bremen-_arid,1547561.html*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-19 <*https://www.scienceandmediamuseum.org.uk/objects-and-stories/history-photography*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-20 <*https://renaissancesociety.org/exhibitions/362/thomas-struth-photographs/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-21 <*https://www.mocp.org/detail.php?t=objects&type=browse&f=maker&s=plowden%2C+david&record=41*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-22 <*http://1995-2015.undo.net/it/mostra/94020#*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-23 <*https://fpaa.es/pt_arte/manolo-laguillo-fotografias-de-la-fabrica-bombas-gens-2015/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-24 <*https://corehound.wordpress.com/tag/jannes-linders/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-25 <*http://landezine.com/index.php/2011/08/post-industrial-landscape-architecture/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-26 < *https://www.nycgovparks.org/parks/greenstreet-mz31/history*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-27 <*https://www.nycgovparks.org/parks/greenstreet-mz31/history*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-28 <*http://art-nerd.com/newyork/time-landscape/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-29 <*http://historiesofthingstocome.blogspot.com/2011/12/time-landscape.html*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-30 <*http://www.istanbulurbandatabase.com/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-31 <*https://vesaire.org/haritalarla-istanbul-evrimi/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-32 <*http://www.istanbulurbandatabase.com/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-33 <*http://www.istanbulurbandatabase.com/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-34 <*https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5366.pdf*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-35 <*https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-36 <*https://www.dunya.com/ekonomi/toki-kayasehirde-satisa-basliyor-haberi-407772*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-37 <*https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/03/16/tokiden-istanbulda-539-lira-taksitle-satilik-konut*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-38 <*http://www.medienkunstnetz.de/works/no-stop-city/*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-39 <*https://megaprojeleristanbul.com/#*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-40 <*http://hepsonsuzdur.blogspot.com/2011/05/istanbulun-gobeginde-havuzlu-villa.html*>, erişim tarihi 13.05.2020

Url-41 <*https://twitter.com/matruskaninhici/status/1249067681862627331*>, erişim tarihi 13.05.2020

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad **: Merve KARADABAN**

Doğum Tarihi ve Yeri **: 06.03.1991 Tekirdağ/Çorlu**

E-posta **:** mervekaradaban@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** **:** 2016, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
- **Yükseklisans** **:** 2020, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- 2017-2018 yılları arasında Tuşpa Mimarlık, Urban Atölye ve EOX Mimarlık bünyesinde mimar olarak çalıştı.
- 2018 yılından itibaren İstanbul Gelişim Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.